

Könyv és könyvtár

XVIII. 1997

KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR

XVIII.

DEBRECEN
1997

KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA

KOVÁCS MÁTÉ
EMLÉKÉNEK

Szerkesztette

SUPPNÉ TARNAY GYÖRGYI

Lektorálta

SKALICZKI JUDIT

AZ EMLÉKÜLÉS ÉS A KÖTET TÁMOGATÓI

*Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakkollégiuma
Művelődési és Közoktatási Minisztérium Könyvtári Osztálya
Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Debreceni Megyei Jogú Város Közgyűlése Kulturális Bizottsága
Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára
Kossuth Lajos Tudományegyetem Matematikai és Informatikai Intézete
R-KO-N Mezőgazdasági Terméelfeldolgozó és Kereskedelmi KFT, Balmazújváros
Sajó-Hús Rt, Felsőzsolca
Majer és Tsa Bt, Papír Irodaszer Nagykereskedés, Debrecen*

ELŐSZÓ

Kovács Máté korának nagyformátumú művelődéspolitikusa, munkássága kiemelkedő a könyvtártudomány elméleti fejlesztésében, a hazai könyvtárpolitika alakulásában, az egyetemi szintű könyvtárosképzés fejlesztésében. Széleslátókörű humanista a szó klasszikus értelmében, szakmai, emberi példaképe munkatársainak, tanítványainak, akik ma szerte az országban munkálkodnak a könyvtárak korszerű fejlesztésében.

1906-ban született Hajdúszoboszlón, s 1972-ben hunyt el Budapesten. 1982-óta szakmai körökben nem rendeztek megemlékezést munkásságáról, személyiségéről, pedig a jelen nehéz időkben sok segítséget kaphatunk példájából.

Kovács Máté sok szállal kapcsolódik a debreceni tudományegyetemhez. Itt indult pályája egyetemi hallgatóként, majd a Francia Tanszék oktatójaként, s a debreceni nyári egyetemek szervezőjeként. Később, az 1949–1956 közötti időszakban az Egyetemi Könyvtár igazgatójaként az intézményt az ország második nemzeti könyvtárává fejlesztette.

1989-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, a hazai könyvtárosképzés új korszerű bázisaként informatikus könyvtáros szak indult, mely iránt a hallgatók érdeklődése évről évre nő. A képzésben résztvevő oktatók (jórészt Kovács Máté tanítványok) törekednek Kovács Máté szellemiségét is átadni a jövő könyvtáros generációjának. 1994-ben az informatikus könyvtáros szakos hallgatók és oktatóik Kovács Máté Kört alakítottak, mely széleskörű és gazdag szakmai programokkal segíti a könyvtárosi hivatás kialakulását, elmélyülését.

Az egyetem, nevezetesen, a KLTE Kovács Máté Köre, a KLTE Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai Tanszéke, s a KLTE Egyetemi és Nemzeti Könyvtára megtisztelő kötelességének tekintette, hogy Kovács Máté születése 90. évfordulóján, 1996. október 28–29-én országos emlékülést rendezzen Debrecenben. Ez alkalommal kívánták felidézni Kovács Máté alakját, bemutatni mindazoknak, akik nem ismerhették Őt, közöttük az új, felnövekvő könyvtáros generációnak. Szellemi öröksége ápolására tudományos ülést rendeztek, ahol lehetőség nyílt a szakma kutatóinak, a különböző könyvtári munkaterületeken dolgozóknak, a könyvtárosképzés oktatóinak és a hallgatóknak könyvtártudományi kutatásaikról, aktuális könyvtári feladatok megoldásával, a könyvtárak fejlesztésével kapcsolatos elképzeléseikről szólni. A gondolat széleskörű

támogatásra talált, a rendezvény felett védnökséget vállalt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, s anyagi támogatást nyújtott számos szakmai és kulturális alaptívány, intézmény.

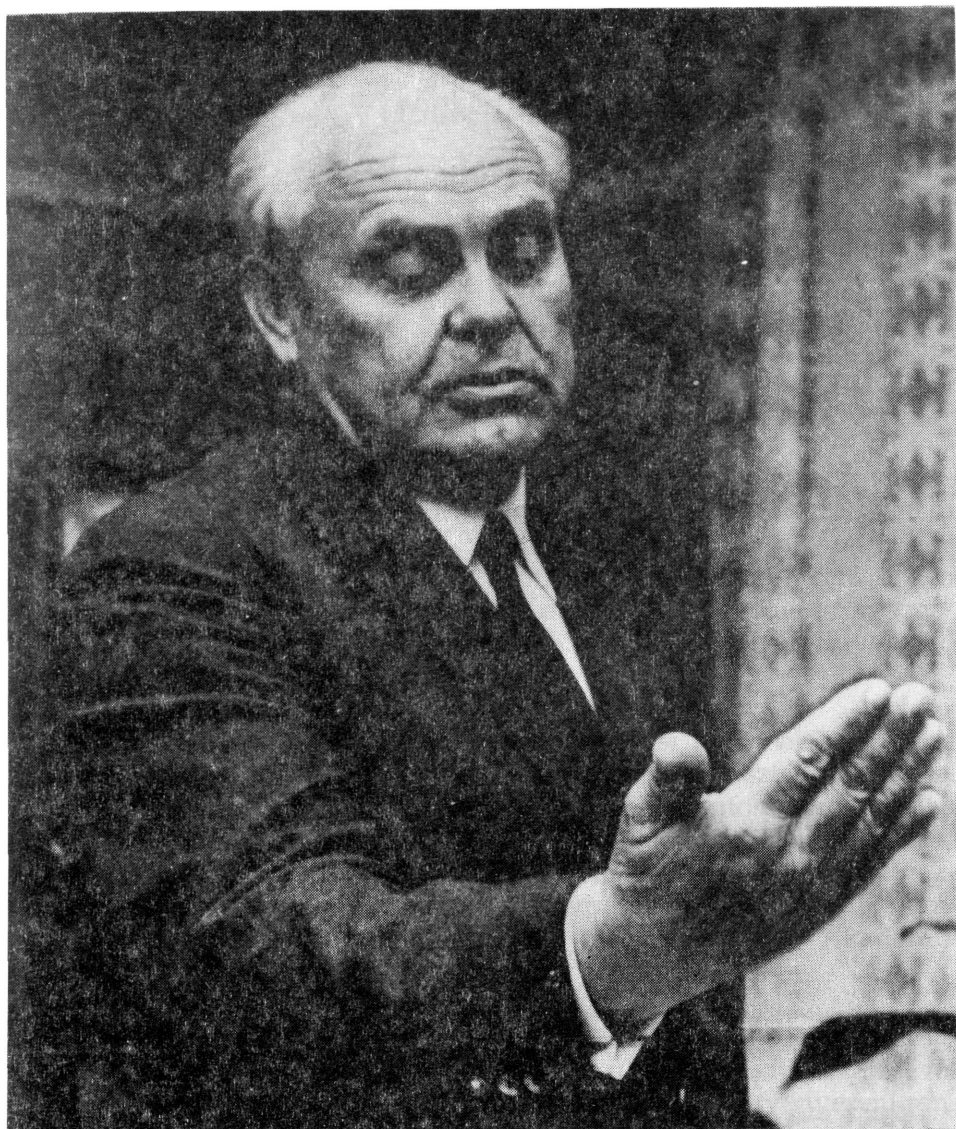
Az Emlékülést Dr. Bazsa György, a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektora nyitotta meg, majd Poprády Géza, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója és Dr. Sóvágó László Hajdúszoboszló polgármestere köszöntötte. A programban először Kovács Máté munkásságát áttekintő előadásokat hallgattak a résztvevők, majd megtekintették a Kovács Máté életútját bemutató gazdag kiállítást. Ezek után öt szekcióban hangzottak el előadások a könyvtártudomány elméleti és gyakorlati területei kutatási eredményeiből és a szakképzés helyzetéről.

Kovács Máté az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke vezetőjeként fontosnak tartotta a magas színvonalú elméleti képzés mellett a hallgatók széleskörű szakmai és emberi kapcsolatainak építését a könyvtári gyakorlattal, oktatóikkal, könyvtárosokkal és egymással – modellt adva a felsőfokú könyvtárosképzés számára. E szellemben szerveződött az Emlékülés programja, amennyiben a különböző régiók felsőfokú intézményeiben tanuló könyvtár szakos hallgatók egymással és a szakma jelenlevő képviselőivel is találkozhattak, s alkalom nyílt a kölcsönös bemutatkozásra az előadói emelvényénél és a fehér asztalnál.

E kötet az elhangzott előadásokból válogat, melyekkel az előadók tisztelegtek Kovács Máté emléke előtt, s melyeket a szakma figyelmébe ajánlunk.

Debrecen, 1996. december

A szerkesztő

...k alapdokumentuma. 1956-1972 között az Erzsébet Királyné Tudomány-
egyetem igazgatója, a Könyvtartásügyi Társaság elnöke.

...országok közötti kapcsolatok erősítéséért, a köznyelv fejlesztéséért,
a nyelvhasználat javáért dolgozott. Több tudományos műve és közleménye jelent meg.

KOVÁCS MÁTÉ

(1906–1972)

Kovács Máté 1906-ban Hajdúszoboszlón született ötgyermekes parasztcsalád legidősebb gyermekeként, középiskoláit és egyetemi tanulmányait Debrecenben végezte. A debreceni tudományegyetem bölcsészkarán magyar-francia szakon tanult, majd ösztöndíjasként a párizsi Sorbonne-on. Ezt követően hosszabb nyugateurópai tanulmányúton egészítette ki ismereteit.

Pályája főbb állomásai: a debreceni Egyetemi Könyvtárban gyakor-nok, a debreceni egyetem gyakorlógimnáziumának tanára, az egyetem francia tanszékének tanársegéde, egyik szervezője, s több, mint egy évtizedig titkára a híressé vált és azóta is működő debreceni Nyári Egyetemnek. Az oktatásügy területén a debreceni tankerületi főigazga-tóságon, majd Budapesten, az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető igazgatójaként tevékenykedett.

1945-ben a Nemzeti Parasztpárt országgyűlési képviselője, majd a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium miniszteri osztálytanácsosa. 1947–1949 között közoktatásügyi államtitkárként jelentős szerepe volt a 8 osztályos általános iskola létrehozásában, népkönyvtárak szervezése megindításában. 1949–1956 között a debreceni Egyetemi Könyvtár igaz-gatója, mely vezetése alatt vált a magyar nyomtatványok második nem-zeti könyvtárává. 1952–1953-ban a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára igazgatói feladatait is ellátta.

1954–1957 között a Magyar Enciklopédia főszerkesztőjeként megalapozta az Akadémiai Kiadó későbbi magyar lexikonkiadását. Vezetésével és közreműködésével született meg az 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelet a könyvtárügy szabályozásáról, mely a hazai könyvtári fejlődés egyik alapidokumentuma. 1956–1972 között az Eötvös Lóránd Tudomány-egyetem egyetemi tanára, a Könyvtártudományi Tanszék vezetője.

Korszakalkotó jelentőségű művelődéspolitikai, könyvtárpolitikai, könyvtártudományi, könyvtártörténeti elméleti munkássága mellett ve-

zető szerepet vállalt szakmai szervezetekben, így többek között 1957-től haláláig elnöke volt az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanácsnak, s a Magyar Bibliofil Társaságnak, résztvett a Magyar UNESCO Bizottság munkájában, tevékenykedett a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökségében és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártörténeti és Bibliográfiai Bizottságában.

Munkásságáért elnyerte a Békéért, a Magyar Köztársasági Érdemérem, a Munka Érdemrend arany fokozata, a Magyar Népköztársaság Érdemrendje, a Szocialista Munkáért Érdemérem, a Felszabadulási Érem kitüntetések. Szülővárosában nevét őrzi a Kovács Máté Városi Könyvtár, a Kovács Máté utca és a Kovács Máté Díj Hajdúszoboszló Város Közszolgálatáért.

MÁTÉ KOVÁCS

(1906–1972)

Máté Kovács was born in 1906 in Hajdúszoboszló as the first child of a farmer's family. He attended both grammar school and university in Debrecen. Having graduated from the Faculty of Arts at University of Debrecen, majoring in Hungarian and French, he went on to study at the Sorbonne in Paris as a scholarship recipient. This was followed by a long-term study tour in Western Europe, which aimed at completing his knowledge base.

The major stations of his career include jobs and positions illustrated by the following list: library assistant in the library of University of Debrecen, teacher in the teacher training grammar school of the university, assistant professor in the Department of French, again at the university, one of the organizers, then later secretary for more than a decade of the by now reputable Debrecen University Summer School. In the field of education he worked in the Department of Debrecen Teaching District and later in Budapest he was executive director to the National Council for Education.

In 1945 Máté Kovács became a member of parliament as representative of the National Farmer's Party, then he was appointed to the Ministry of Education and Religious Affairs and worked as ministerial counsellor. In the period of 1947–1949 as secretary of state for education he had a pivotal role in creating the 8 grade elementary school system as well as in organizing the so called folk libraries. In the years of 1949–1956 he was director of the library at University of Debrecen. The library, by obtaining legal deposit rights under his leadership, has been promoted to the rank of a second national library. He had also served as director of the library of the Hungarian Academy of Sciences in the period of 1952–1953.

His role and work as editor-in-chief of the Hungarian Encyclopaedia between 1954 and 1957 had greatly contributed to the establishment and further pursuit of an active publishing policy in the field of encyclopaedias, adopted and followed later by the Academy Publishing House. The

bill no. 5/1956 about library regulations, which is one of the basic documents for national library development, was also passed under his leadership. In the period of 1956–1972 he was professor and head of the Department of Library Science at L. Eötvös University of Budapest.

Beyond his theoretical work on various issues in educational and library policy, library science and library history he had also assumed leading roles in professional organizations, e.g. he was president of the National Council on Libraries and Documentation and of the Hungarian Bibliophile Association from 1957 until his death. Máté Kovács had participated in the activities of the Hungarian UNESCO Committee, was on the board of the Association of Hungarian Librarians and worked in the respective chapters on Library History and Bibliography within the Hungarian Academy of Sciences.

For his efforts, contributions and oeuvre he was honoured with the following awards: For Peace, Medal of the Hungarian Republic, Gold Medal for Work, Medal of the Hungarian People's Republic, Medal for Socialist Work, Medal of Liberation. His native town has preserved his memory by naming an institution, a street and a local government award after him: Máté Kovács Memorial Public Library, Máté Kovács Street and Máté Kovács Award for Community Service in the township of Hajdúszoboszló.

VÁLOGATÁS KOVÁCS MÁTÉ MUNKÁIBÓL

1927

– Népnyelvi anyag Hajdúszoboszlóról. Debrecen, 1927. 72 p. Kézirat. (KLTE Nyelvtudományi Intézet)

1929

– A Hajdúszoboszlói nyelvjárás vázlata. Debrecen, 1929. 184 p. Szakdolgozat. Gépirat, Pápay József bírálatával.

1935

– Eckhardt Sándor: Magyar-francia szótára. (Bp. 1935. Eggenberger.) – Ism. Kovács Máté – Protestáns Szemle. 45. évf. 1936. 91–92. p.

1937

– (K.M.): A nyári egyetem első tíz éve (1927–1936). Decennium Primum Cursuum aestivorum in Regia Scientiarum Universitate Hungarica Debreceniensi de Stephano Tisza nominata. Debrecen, 1937. Városi ny. 32 p. illusztr. Textus lingua Hungarica, Britannica, Germanica, Francogallica, Italica, Polonica.

1940

– Fazekas Mihály, a rokokó költő. Debrecen, 1940. Studium. (Városi ny.) 53, (2) p. (A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai, 8. köt. 3. füz.) Bölcsészdoktori disszertáció.

1942

– A Debreceni Egyetemi Francia Intézet tagjainak munkássága. Hankiss János tudományos munkálkodásának 25. évfordulója alkalmából közzétették volt tanítványai. Szerk. Kovács Máté. Debrecen, 1942. (Városi ny.) 24 p. Bibliográfia. – Ism. – Egyetemes Philológiai Közlöny. 61. évf. 1942. 252. p.

1944

- Magyarságtudomány és nemzetnevelés. (Szerk. Kiss Árpád, Kovács Máté.) Debrecen, 1944. Városi ny. 223 p. (A Debreceni Könyvek. Magyar Nevelés 3.) A Debreceni Nyári Egyetem tanfolyamain 1936-tól elhangzott eladásokat tartalmazza, köztük K.M. Magyar irodalomszemlélet, magyarságismeret és irodalmi nevelés c. tanulmányát (109–132. p.).
- Szép magyar versek. Összeáll., bev. Kovács Máté. (Kiad. a) Magyar Népművelők Társasága. Bp. 1944. (Kir. Magy. Egyetemi ny.) 368 p.

1945

- A magyar köznevelés korszerű kifejllesztése (Kiad. az) Országos Köznevelési Tanács. Bp. 1945. 86 p. Gépirat.

1946

- Mai magyar művelődéspolitikai. Elvek, tervek, eredmények. Összeáll. és bev. Kovács Máté. Bp. 1946. Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. 142 p. Interjú a kötetről Kovács Mátéval – Köznevelés. 2. évf. 1946. júl. 1. 13. sz. 2. p.
- Az általános iskola a megvalósulás útján. – Köznevelés. 2. évf. 1946. nov. 1. 21. sz. 4–5. p.

1947

- Országos diákkongresszus Budapesten – Köznevelés. 3. évf. 1947. jún. 1. 11. sz. 241. p. Tildy Zoltán köztársasági elnök megnyitója után K.M. államtitkár szólt a diák-szociális intézmények támogatásáról, a demokratikus művelődéspolitikai fontosságáról.
- P(üski) S(ándor): „Teremtsük meg ma és holnap a magyarság és európaiság új összhangját.” Kovács Máté parasztpárti kultuszállamtitkár tarhosi beszédének a folytatása. Békés. (Békés). 1. évf. 1947. júl. 13.. 23. sz. 3. p.
- Illyés Gyula, Szabó Pál és Kovács Máté Szekszárdon – Szabad Szó. 50. évf. 1948. jan. 27. 21. sz. 1. p.

– A népi demokrácia művelődéspolitikája. – Szabad Szó. 50. évf. 1948. febr. 25. 46. sz. (4.) p. Interjú. K.M. közoktatásügyi államtitkár előadás-sorozata a debreceni parasztegyetemen.

1952

– A Debreceni Egyetemi Könyvtár a szocialista fejlődés útján – Könyvbarát 2. évf. 1952. 10. sz. 8–11. p. 2024/1952. sz. minisztertanácsi határozat szellemében elemzi a könyvtár fejlődését, a legfontosabb adatok szemléltetésével (1948–1952.)

1954

– A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései. – A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1953. 1. r. Debrecen, 1954. 59–136. p.

– Egyetem és könyvtár együttműködése Debrecenben – Felsőoktatási Szemle. 3. évf. 1954. 1. sz. 37–42. p.

1955

– A könyvtári törvény elkészítése – Könyv. 5. évf. 1955. 4. sz. 150–152. p.

1956

– Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai – A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1955. (1.) Debrecen, 1956. 29–90. p.

– A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége – Magyar Könyvszemle. 72. évf. 1956. 3. sz. 181–201. p. Klny. is. Az Elnöki Tanács 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról, és a Minisztertanácsának 1018/1956. III. 9. sz. határozata.

– A Debreceni Egyetemi Könyvtár jelenlegi állapota, működése és a megoldásra váró fontosabb problémái. (Közread. az Egyetemi Könyvtár, Debrecen.) Debrecen, 1956. 14 p. Gépirat.

1957

– A Magyar Enciklopédia és a korszerű magyar lexikonok elkészítésének irányelvei és eddigi eredményei – Magyar Tudomány. 1957. 64. köt. 5–6. sz. 175–195. p.

1958

– Nemzetközi konferencia az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés időszerű kérdéseiről – Könyvtáros. 8. évf. 1958. 6. sz. 403–406. p. Prága, 1958. március 25–27.

– A könyvtár vezetése. (Debrecen, 1958) 18 gépelt lap. Kézirat.

– A városi könyvtárak helyzete és feladatai a szocialista könyvtárpolitikában. (Debrecen, 1958.) 32 gépelt lap. Kézirat.

– A fiatal könyvtárosok helyzete és problémái – Könyvtáros. 8. évf. 1958. 7. sz. 503–504. p. A felsőfokú könyvtárosképzés megindulásának tizedik évfordulója alkalmából.

1959

– Az Országos Könyvtárügyi Tanács a mai könyvtárpolitikában – Könyvtáros. 9. évf. 1959. 2. sz. 90–92. p. A könyvtárügy 15 éves távlati tervéről. (1961–1975).

– A népműveléstudomány a szocialista társadalomban – Népművelés. 6. évf. 1959. 11. sz. 6–7. p. A népműveléstudomány fogalma, értelmezései, a népművelés helyéről a szocialista társadalomban.

1960

– Könyvtáraink fejlődése az elmúlt másfél évtizedben – A magyar könyv tizenöt éve (1945–1960.) Bp. (1960) Kossuth ny. 9–13. p. A Nemzeti Múzeum dísztermében 1960. szept. 10. – okt. 9. között rendezett kiállítás alkalmából összeállította az MM.

– A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. 1–3. – Magyar Könyvszemle. 76. évf. 1960. 3. sz. 229–254. p., 4. sz. 361–391. p., 77. évf. 1961. 1. sz. 1–43. p. Klny. is.

– A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában – Magyar Könyvszemle. 77. évf. 1961. Különszám. 7–34. p. Klny. is. A könyvtártudományi kutatás kérdései c. 1960. jún. 13–14-én az OSZK dísztermében rendezett ankéton elhangzott előadása.

– Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése. (Tervezet) ELTE Könyvtártudományi Tanszék. Bp. 1961. (KMK soksz.) 71. p.

– Az egyetemi könyvtárosképzés célja, tanterve és programja. (ELTE Könyvtártudományi Tanszék: a reformterv vitaanyaga.) Bp. 161. 32. p. (Soksz.).

1962

– Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács munkája – Könyvtáros. 12. évf. 1962. 12. sz. 699–703. p. K.M. elnöki megnyitójáról.

1963

– A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében (1.). Az államalapítástól 1849-ig. (Összeáll. bev. Kovács Máté. (Közrem.) Babiczky Béla, Fülöp Géza stb.) Bp. 1963. Gondolat. Franklin ny. 758 p. 20 t. (Nemzeti Könyvtár. Művelődéstörténet.)

– Szocialista könyvtárosképzés. (Az európai szocialista országok könyvtárosképző főiskoláinak és egyetemi tanszékeinek 2. nemzetközi konferenciája Berlinben, 1962. május 20–26. között.) – Könyvtári Figyelő. 9. évf. 1963. 2. sz. 74–80. p.

1964

– A népműveléstudomány fontosabb tudományelméleti problémái. – Népművelési Értesítő. 4. évf. 1964. 4. sz. 132–135., 168–182. p. Bibliogr. 186–191. p.

– A könyvtárak tudománypolitikai szerepe és jelentősége – Műszaki Tudományos Tájékoztatás a Kohó és Gépiparban (Konferencia) (Bp.) (1964. június 8–10-ig.) Bp. 1964, Műszaki Tájékoztatás és Prop. Intézet. Soksz.

1967

– A magyar könyv- és könyvtárkultúra a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában. Kandidátusi értekezés. (Bp. 1967), Gépirat 467 lev.

1968

– A bibliológia alapproblémái a szocialista társadalom viszonyai között. (Közread. az) ELTE Könyvtártudományi Tanszék. Bp. 1968, 39 p. Házi-soksz.

– Az olvasás és könyvtár-szociológia alapvető kérdései. – Előadás és vita a népművelési kutatók és oktatók 1968. évi debreceni konferenciáján. Debrecen, 1968. 33–61. lev. Gépirat. Vita: 61–113. lev.

1969

– Nemzetközi szakértői értekező a művelődési központok fejlesztéséről. Bp. 1968. július 16–20. (Rend. az) UNESCO. (Dokumentumok, hozzászólások.) Szerk. Kovács Máté. (Kiad. a) MM, Magyar UNESCO Bizottság. Bp. (1969.) NPI. (Házi) soksz. 143 p.

– A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlődése. – Könyvtári Figyelő. 15. évf. 1969. 1. sz. 5–25. p. Futala Tiborral és Sallai Istvánnal együtt készített, az OKDT elé kerülő referátum résztanulmánya.

– Nyelv és kommunikáció. 1–2. Szerk. Kovács Máté, Szecső Tamás. Bp. 1969. (Házi)soksz. 2 db. (A M/agyar/ R/ádió/ és T/elevízió/ Tömegkommunikációs Kutató Központjának Szakkönyvtára 3–4.) Benne: K.M.: Közlés és közművelődés. 1. köt. 105–134. p.

1970

– Könyvtártudományi tanulmányok. (1. köt.) 1968. Szerk. és bev. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp. 1968. (1970.), NPI. (Házisoksz.) 612 p. 3 t. (Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács Kiadványa 26.)

– A könyvtárszociológia alapproblémái.–Könyvtártudományi tanulmányok 1968.(1. köt.) Bp. (1970.) 15–112. p. Bibliogr. 89–99.p.

– A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. (2.) 1849-től 1945-ig. (Összeáll., bev., sajtó alá rend., jegyz., Kovács Máté. (Közrem.) Babiczky Béla, Dér Mária, stb.) Bp. 1970. Gondolat, Franklin ny. 722 p. 18 t. (Nemzeti könyvtár. Művelődéstörténet.)

1972

– A félévezredes magyar könyvről. – Tudományos Magazin. 5. évf. 1972. 2. sz. 17–19. p. Riport a készülő „A könyv öt évszázada Magyarországon” c. munkáról, melynek szerkesztője K.M.

– A könyv, a könyvtár és az olvasás mai világunkban. – Könyvtáros. 22. évf. 1972. 11. sz. 635–639. p. – 1972. július 22–26. között Budapesten a Nemzetközi Szakszervezeti Kulturális Szimpoziumon tartotta K.M. utolsó előadását. – Illusztr.: 1. K.M. az IFLA konferenciáján; 2. K.M. emlékezetének egy perces néma felállással és H. Liebaers szavaival adózott az IFLA konferencia.

Összeállította: Suppné Tarnay Györgyi

*„ ... soha ne múlass el egy alkalmat is, melyben jót tehetsz...,
így fogsz oly erőre juthatni, hogy egykor nagyot is művelj,
korodra s a jövődre munkálj, s társaid körében tisztelet
és szeretet jelenségei közt említettessél meg...”*

Kölcsey

Kovács Mátéra emlékezve

Kertész Gyula

KOVÁCS MÁTÉ KÉZIRATOS HAGYATÉKA

Nagyságrendjét és tematikai-műfaji sokrétűségét tekintve Kovács Máté kéziratos hagyatéka Fitz Józseféhez hasonlítható az általam ismert és az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött hagyatékok közül. Munkaköreinek, beosztásainak, társadalmi tisztségeinek sokfélesége, munkásságának publikált és kéziratos maradt értékei megkerülhetlenné teszik a magyar nyelv- és irodalom, a közoktatás és közművelődés valamint a könyvtárügy kutatása és szervezése terén elért eredményeinek feldolgozását, hasznosítását. Annak ellenére, hogy az életutat és a munkásságot számos ponton új megvilágításba helyező vagy elmélyítő, árnyaló kéziratos hagyatékok már csaknem két évtizede hozzáférhetőek, s Kovács Máté születésének 75. és halálának 10. évfordulója alkalmából kiadott emlékkönyv bibliográfiája, illetve annak függeléke erre is felhívja a figyelmet, a legutóbbi évekig (hónapokig) sajnos nem sokan hasznosították adatait.¹ Ez az emlékülés talán e tekintetben is áttörést hoz. E rövid bevezető előadással a további felhasználást szeretném elősegíteni, különösen kiemelve az életút és munkásság azon „fehér” vagy alig érintett pontjait, amelyekre a hagyatékokban adatokat találunk. (Figyelembe véve természetesen a plenáris ülésen és a C) szekcióban várható előadásokat, amelyek bizonyára felhasználták szükség szerint a kéziratos anyagot is.)

A hagyatékok 1975. december 22-én kerültek az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába dr. Kovács Ilona előzetes rendező munkáját követően. (Szerzeményezési naplószáma: Sz. 462/ 155/75.) A Kézirattár 1976/77-ben rendezte, leltározta be és dolgozta fel a 210. számú fondjegyzékben dr. Fallenbüch Zoltán tud. főmunkatárs közreműködésével. (A fondjegyzék terjedelme 56 A/4 gépelt oldal.)

A feldolgozás óta eltelt csaknem két évtizedben néhány kisebb kézirattal, levéllel és az életút első szakaszára vonatkozó irattal bővült a fond. Ezt a bővülést sajnos nem követte a fondjegyzék részletes kimutatása. A kéziratos keletkezési ideje a jegyzék szerint: 1926–1972. Valójában a legkorábbi (tőle származó) dokumentumok 1922/23-ig (debreceni Fazekas reáliskolai 6. osztályos koráig) nyúlnak vissza a szűrőpróbaszerű ellenőrzés és a használat bizonyossága szerint. (Az időhatár eme kitérője a fond 210/4-es palliumában – szépirodalmi kísérletek, rajzok –

tapasztalható. Ez azonban nem utólagos állománykiegészítés eredménye, hanem a pontatlan feldolgozás vagy leírás következménye.) Kisebbségi nagyobb datálási bizonytalanságok, indokolatlan é[v] n[élkül] jelzések az egyébként helyesen rögzített korszakhatárokon belül is előfordulnak. Ez a tény arra figyelmeztet, hogy a Kézirattárnak a tényleges újdonságok (utólagos pótlások) és a használói észrevételek alapján ki kellene javítania, sok hiba esetén belső revízió után át kellene szerkesztenie a fondot és jegyzékét.

A fond főbb műfajai: a) előadás- és beszédvázlatok, jegyzetek (analecta) – általában autográf kéziratok, többnyire írónnal; b) kisterjedelmű kéziratok fogalmazványok (opuscula) – autográf kézirat és gépirat vegyesen; c) saját szépirodalmi kísérletek – tollal írtak; d) mások szépirodalmi művei (antológiagyűjtés) – gépiratok; e) levelek (epistolae) magán- és hivatalos – a 40-es évek közepéig tollal, utána többnyire írógéppel; f) szakfordítások, tömörítvények, recenziók, szemlék (gépirással); bibliográfiái gyűjtések (kézirat, gépirat, kivágot); h) hivatalos iratok (a hagyatékozó személyére, intézményére vonatkozó eredetiben, másokra vonatkozó másolatban; i) kisnyomtatványok: meghívók, programok, lapkivágatok, különlenyomatok, házi (rota) sokszorosítványok; j) egyetemi évfolyamdolgozatok, szemináriumi dolgozatok (kéziratok és gépiratok vegyesen). Mindezek tematikus vagy műfaji palliumokban (A/4-es dossziékban vagy borítékokban) vannak elhelyezve: a rendezői szándék szerint kronologikus rendben.

A fond szerkezeti csomópontjai és főbb mennyiségi mutatói (a fondjegyzék megfogalmazása és csoportosítása szerint): a jegyzék a fondot két nagy életrajzi-működési periódusra bontja, ezeken belül tematikus-műfaji fejezetek (palliumok) találhatóak. Az egyes iratok elrendezése kronologikus. Végül „Az egy ügyre vonatkozó iratok a lehetőség szerint össze vannak vonva.” – írja a fondjegyzék általános bevezetője. (A hibás vagy hiányos szövegezést, évszámot szögletes zárójelben helyesbíttem, illetve egészítettem ki a következőkben.)

I. Életrajzi periódus 1926 [1922] – 1950 [1949 – általában]: [Személyi iratok; Gyakorló tanári működés;] [Szép]irodalom, irodalomtörténet; [A VKM-el kapcsolatos iratok és levelek (külön alcsoportban az államtitkári tevékenységgel kapcsolatosak: 1947–1949.);] A [Nemzeti] Parasztpártra vonatkozó iratok. Összesen 31 palliumban 4.914 (+13) egyedi irat stb. (A fond egészének szűk harmadrésze.)

Ebben a periódusban kétségtelenül a legjelentősebb és a legnagyobb terjedelmű a Vallás- és Közoktatási Minisztériummal és testületeivel (Országos Közoktatási [1945. V. 1–: Köznevelési] Tanács, Országos Sza-

badművelődési Tanács) kapcsolatos iratok és levelek. Kovács Máté életében ez az időszak 1943. júl. 1-től (az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető igazgatója) 1949. ápr. 21-ig, VKM-korszakának végéig terjed, amelyen belül az utolsó két évet államtitkári beosztásban töltötte. (E korszakának legjelentősebb művelődésigazgatási és politikai eredményeiről a hagyaték feldolgozásával Bényei Miklós számol be.) Külön történeti-szociológiai tanulmány tárgya lehetne a Kovács Máté hivatali előrehaladásával egyenes arányban növekvő hozzá írt állást kérő, ellépési, áthelyezési támogatást kérő és köszönő levelek tömege. (Számuk meghaladja az ezret. Ez az első életrajzi periódus kéziratállományának ötödrésze.) Legnagyobb újdonságértéke talán személyi iratainak van (1. sz. pallium), amelyet a család kiegészített újabb, a fondjegyzékbe még be sem sorolt iratokkal és levelekkel (számuk 12 + 1), amelyek kitérítik az időhatárt 1972-ig, s ide helyezték el – szintén beszámozatlanul, feldolgozatlanul – a hajdúszoboszlói Bocskai István Múzeumnak 1981-ben átadott tárgyi emlékek, dokumentumok 34 tételes jegyzékét, amelyeknek egyes darabjai a kiállításon is megtekinthetők voltak. Közülük néhány a kéziratot is beleillett volna. (Pl. 1935/36. tanévi tanári zsebkönyve a debreceni Állami Főreáliskolából tanítványainak névsorával, osztályzataival; középiskolás és egyetemista (párizsi) fényképei: 1958-as és 1969-es jegyzettömbje és notesze.)

Teljesen ismeretlenek és feldolgozatlanok az éppen felserdült fiatalember „gondolatszilánkjai”, szépirodalmi kísérletei és akvarelljei (3 db.) 1922-től (a fondjegyzék ezeket 1929-től indítja) 1935-ig, debreceni főreáliskolai diákságától ugyanitt folytatott tanárságáig.

A „*gondolatszilánkok*” a fondon belül két palliumban található meg (a 210/4+6-ban), méghozzá ugyanabból az évből, 1927. első feléből, tehát II. éves debreceni egyetemista korából. Összefoglaló címük: *Egy emberjelölt meglátásai*. Írja Kovács Máté (így, jelen időben! – kockás papíron, fekete tintával). Néhány érdekes idézet belőle:

„Az univerzum legnagyobb, de egyszersmind legfájdalmasabb csodája: a gondolkozás.”

„A felfedezés egy öröktől fogva létezőnek tudatos megpillantása.” (Hajdúszoboszló, 1927. III. 16.)

„Ami egyszer megszületett, az él és „nem vész el soha többet.” Majd idézi zárójelben: („Nem veszhet el e világból semmi, semmi, csak az, ami nem bírt megszületni.”)

Szépirodalmi próbálkozásai közül a legérdekesebb egy novellakísérlet, amelyet III. éves debreceni egyetemista korában vetett papírra Hajdúszoboszlón, 1929. április 2–3-án. Két változata és több címváltozata is

van: A tehén, Egy falusi boszorkány, *A boszorkány*. Talán ez utóbbi a végső – 36 + [1] A/8-as oldal terjedelmű – változat. Ez egy szoboszlói parasztcsaládban játszódó történet, amely a címadó tehén családon belüli elajándékozása körül bonyolódik s a végén tragédiába torkollik. Előadásmódja, de főleg nyelvezete az ugyancsak szoboszlói születésű *Fehér Gábor*éra emlékeztet első olvasatra.² Kisebb szépirodalmi (novella) vázlatok még 1935 végéig előkerülnek. Ekkor váltott át a magyar és francia irodalomtörténetre, irodalomelméletre és kritikára.

Egyetemista, de még inkább középiskolai tanári korszakából való *irodalomtudományi* gyűjtései, előfoglalmozványai az irodalmi ízléstörténettel, a modern irodalom lélektani problémáival és a modern dramaturgia kérdéseivel foglalkoznak a magyar és francia irodalom köréből. De vissza-visszatérő témája az erdélyi kisebbségi magyar irodalom szemléje, számbavétele is. Érdekes, hogy *Hankiss János*, kedves francia professzora már II. éves egyetemi hallgatói éve után és az első, 1927/28-as tanévi párizsi ösztöndíjas tanulmányútja előtt felismerte érdeklődésének várható irányát és fő erősségét: „Tudományos érdeklődését különösen a modern szépirodalom tanulmányozása köti le. Azt hiszem, megfelelő vezetés mellett s perspektívájának tágulásával értelmes munkása lesz különösen a napjainkban oly fontos IRODALOMELMÉLETNEK.”³ Nem véletlen, hogy épp – a hagyaték szerinti – 1. korszakának végén és az új életrajzi korszak elején, 1949/50-ben (debreceni egyetemi könyvtárigazgatóságának kezdetén) a *szatíra* műfaja s ezzel összefüggésben az irodalom és politika viszonya foglalkoztatja. Példa erre egy jellemző témajavaslat (1950. I. 5): „A kaméleon. Jó, komoly politikai szatírárt lehetne írni a politikai kaméleon típusáról...” (A fond 8. sz. palliumában 55 db adatgyűjtés és előfoglalmozvány található e témával kapcsolatban. (Talán ezt is érdemes lenne egy irodalom vagy történelem szakos hallgatónak feldolgozni.)

II. *életrajzi periódus: 1950 [1949. 04. 21–] – 1972. Könyv- és könyvtárügy.* Ennek további tagolódása:

[1.] *Elméleti[-történeti] bibliológiai munkásság.* (Jegyzetek, előfoglalmozványok, fogalmazványok.) Ezen belül: [1.1] Kommunikáció, [1.2] Írás, olvasás, olvasmány, [1.3] Közművelődésügy, [1.4] Bibliológia, könyvtárügy, [1.5] *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* [1–3. köt.] c. mű létrejöttével kapcsolatos iratok, jegyzetek, fogalmazványok. (A mindmáig ki nem adott 3. köt. – 1945-től 1970-ig terjedt volna – befejezetlensége, kiadatlansága az egyik legnagyobb mulasztása a budapesti könyvtártudományi tanszéknek és a magyar könyvtárügynek általában. Természetesen ma már ezt a periódust 1989-ig kellene kibővíteni. De

kiadatlan maradt *A könyv öt évszázada Magyarországon 1473–1973* c. tervezett kötet is, amely a könyvkiadás és könyvkereskedelem történetét foglalta volna össze.

– A 2. nagy csoportot a *Gyakorlati könyvtárügyi [+ közművelődési] munkásság* irategyüttese alkotja. További tagolódása: [2.1] a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatása (1949–1956) + Levelezés Csúry Istvánnal (1957–1970) + MM leiratok, dokumentumok; [2.2] ELTE iratok évről-évről (1949–1972) és év nélkül, tematikus rendben (az utóbbiak között nappali könyvtárszakos hallgatók által készített olvasótervek 1962-ből.); [2.3] A könyvtárosképzéssel és továbbképzéssel kapcsolatos előfoglalmazványok, tanulmányok; [2.4] Közművelődés, egyetemi népművelőképzés általában és évenként (1956–1972); [2.5] Az Országos Könyvtárügyi Tanáccsal és előzményeivel, továbbá folytatásával (OKDT) és az MTA Könyvtártudományi Bizottságával kapcsolatos iratok (1947–1972); [2.6] A könyvtárak tudományos munkájára és a könyvtártudományra vonatkozó iratok (1955–1972); [2.7] Hazai és külföldi könyvtárügyi konferenciák, tanulmányutak (1959–1972); [2.7] Hazai és külföldi könyvtárügyi konferenciák, tanulmányutak (1959–1972) benne: a debreceni Állami Főreáliskola (Fazekas Gimnázium) centenáriumi ünnepségével és ennek keretében a Hankiss János-megemlékezéssel kapcsolatos iratok, levelek stb. Köztük K.M. Hankiss Jánosra emlékező előadásának gépírata; [2.8] Kovács Máté különböző [egyéb] tevékenységeivel összefüggő iratok, dokumentumok (1946–1972). Ez igen vegyes tartalmú fejezet, amely tematikusan bontandó lett volna. Pl. a Magyar Enciklopédiával kapcsolatos iratok és sokszorosítványok (1952–1959); a Könyv lexikona c. kiadvány tervezete (1957); a könyvtári törvénnyel kapcsolatos iratok és sokszorosítványok (1954–1956); Könyvtári felülvizsgálatok és fejlesztések: FSZEK, OSZK + KMK, BME, DEK stb. (1946–1972.); Folyóiratügyek (Könyvtári Figyelő, Magyar Könyvszemle); Kovács Máté lektori jelentései, kritikái, beszédei (1957–1972); Bibliográfiai szervező tevékenység (1954–1971); Nemzetközi könyvévek (1960–1972); Gyermek- és ifjúsági könyvtárakkal foglalkozó iratok stb. (1970–1971); A Magyar Könyvtárosok Egyesületével és elődeivel (1935, 1957–1972), a Magyar Bibliofil Társasággal (1961–1972), a TIT-el, a Hazafias Népfronttal, ezen belül a honismereti mozgalommal és a budapesti Helytörténeti Konferenciával kapcsolatos iratok, sokszorosítványok, levelek stb. [2.9] Végül külön figyelmet érdemel *Kovács Máté levelezése* (a hozzá írt és általa írt levelek másolatai egységes betűrendben az 1943–1972 közti évekből.) Ennek a végén pedig *Egyéb levelezés KM-hoz* alcímmel 15 testületi-tematikus-műfaji csoport van. A személynevek betűrendje szerinti csoportok-

ban egyes személyek neve mellett csak utalók találhatóak azon tematikus fejezetek pallium-számára, ahol megkereshetők. (Ez az utalórendszer sajnos nem teljes!) A személyek–testületek betűrendje szerinti rész közel 400 intézmény, testület, személy leveleit tartalmazza, köztük számos jeles hazai és külföldi személlyel folytatott levelezését. Példák a külföldi személyek névsorából: *Borov*, Todor (1962–1971: 6 levél és válasz), *Dahl*, Svend (1958–1961: 6), *Drtina*, Jaroslav (1958–1967: 8), *Dube*, Werner (1959–1960: 4), *Fino*, J. Frederiko (1958–1966: 10), *Firszov*, G.G. (1961–1972: 24), *Kunze*, Horst (1959–1970: 16), *Liutova* K. (1968–1972: 2), *Pasiar*, Stefan (1961–1969: 15), *Remerowa*, Krystina (1967:6), *Schulze*, Helmut (1965–1966:8), *Suchodolski*, Bogdan (1968–1970:4), *Tomescu*, Mircea (1962–1969:6), *Zibritová*, Gabriela (1963–1969:6). Az „egyéb levelezés” (testületi-tematikus-műfaji) mennyisége kb. 280 db. Közülük a legrégebbi e nyilvántartás szerint a Bartha Miklós Társaság levele 1943-ból. A teljes levelezés össz mennyisége ezres nagyságrendű.

Függelékbe került *Egyéb könyvtáriügyi iratok* címmel 1. *Szabolcska* Ferencnek a könyvtárak levéltári anyagáról készített felmérése: az 1927–1944-es évközből 31 db iratmásolat, jegyzetcedula; 2. *Molnár Pál munkásságával kapcsolatos fordítások és iratok*. Valójában ez a gyűjtemény 1963–1968 között készült szemletanulmányokat, fordításokat, kivonatokat és ismertetéseket tartalmaz a bibliológia külföldi szakirodalmából a 14. századtól az 1960-as évek közepéig terjedő időszakból. A hagyaték utolsó 11 palliumában (495–505) található. Terjedelme: 299 egység, 1542 lap. A szemletanulmányok egy része a hazai és külföldi szakfolyóiratokban is megjelent.⁵ Ezek az alapozó munkák Kovács Máté kezdeményezésére indultak s egy társszerkesztésben kiadni tervezett bibliológiai szöveggyűjteményben valamint az előbbire alapozott tudományelméleti-rendszer-tani tanulmánykötetben öltöttek volna végleges formát. Céljuk: az oktatás és a kutatás támogatása, megalapozása.⁶ Sajnálatos, hogy ez a nagy alapozó anyaggyűjtés Molnár Pál betegsége, majd korai halála (1968), továbbá Kovács Máté túlterheltsége (a Könyv- és könyvtár 3. kötetének és A magyar könyv 500 éve (1473–1973) szerkesztése, az 1972. évi budapesti IFLA-konferencia előkészítése), majd épp az IFLA-konferencia végén bekövetkezett halála miatt befejezetlen kéziratossá maradt. (A könyvtártudomány és bibliológia tudománytörténeti kérdéseivel, Kovács Máté bibliológiai koncepciójával a plenáris ülés keretében Fülöp Géza előadása foglalkozik bővebben.)

Összegezve: a kéziratanyag (említett feldolgozási hiányosságai, időrendi zavarai és pontatlanságai ellenére is) jól tükrözi Kovács Máté rendkívül sokirányú érdeklődését, sokoldalú munkásságát, széleskörű

kapcsolatrendszerét. A kivételesen nagy munkabírású, a magyar művelődés- és könyvtárügy különösen 1945 utáni negyedszázadában meghatározó személyiségű ember fontos pozíciókat töltött be társadalmi-politikai és szakmai közéletünkben. Mindez fokozottan kötelezi a kéziratos és tárgyi hagyatékát őrző intézményeket (elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárt, de a személyével történetileg kapcsolatban álló más intézményeket – KLTE Könyvtára, MTA Könyvtára és Levéltára – is) hagyatékának jól áttekinthető, könnyen kezelhető és hozzáférhető feltárására. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékét és általában a könyvtársképzés intézményeit, szakmánk társadalmi szerveit pedig a legfontosabb félbemaradt művek folytatására, publikálására.

JEGYZETEK

1. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete által 1983-ban kiadott Kovács Máté emlékkönyvben *Nagyné Kiss Mária* állította össze a *Kovács Máté szakirodalmi munkássága és a róla szóló irodalom* c. bibliográfiát. Ennek függeléke a kéziratos hagyaték rövid leírása: 260–261. p.
2. Fehér Gábor (1893–1941) a 20-as évektől tragikus haláláig a nyíregyházi evangélikus leánygimnázium (a későbbi Zrínyi Ilona gimnázium) magyar-német szakos tanára volt. Épp az 1928/29-es évekre esik publikációs tevékenységének kezdete. Első közlése egy hajdúszoboszlói nyelvjárásban leírt népmese (Hé Boriska, meg Mariska), amely az *Ethnográfia* 1928. 3–4. számában jelent meg. Első szépirodalmi kísérlete, *A Jenei csodálatos históriája* c. – a tündéri mesét a népi realizmussal ötvöző – novellája átütő sikert aratott: elnyerte vele a *Napkelet* 1928 3. negyedévi novellapályázatának 500 pengős díját és műve publikálását. (*Napkelet*, 1928. II. 100–116. p.) Nem valószínű azonban a közvetlen hatás, hiszen Kovács Máté maga is kiváló ismerője és gyűjtője volt a szoboszlói népnyelvnek: 1927-ben pályamunkát, 1929-ben pedig szakdolgozatot adott be népnyelvi gyűjtésből a debreceni egyetem magyar nyelvi tanszékének. (Egyikük bírálata a kiállításon is látható volt.) Nyilván népnyelvi gyűjtőmunkája hatott a novella nyelvezetére. Mindamellet érdekesebb kutatási téma lehetne a két szoboszlói születésű tanár közös nyíregyházi éveinek (1931. szept.

- 1935. febr.), kapcsolatainak feltárása. Fehér Gábor ekkor a Szabolcs vármegyei Bessenyei Kör titkára, Kovács Máté pedig tagja és számos esetben rendezvényeinek előadója volt.
3. Kovács Máté 1927/28. évi franciaországi ösztöndíj iránti folyamodványán Hankiss János keltezetlen ajánlása. (A családtól vagy a Bocskai Múzeumtól kölcsönzött irat látható volt a kiállításon.)
 4. Molnár Pál (1907–1968) magyar-német-francia és (1951 után) orosz szakos középiskolai tanár, irodalomtörténész. Kovács Máté évfolyamtársa volt a debreceni egyetemen, s haláláig legszűkebb baráti köréhez tartozott. 1957–1968 között a debreceni KLTE Könyvtárának tudományos főmunkatársa. Főműve: Debrecen a magyar irodalom történetében. (Debrecen, 1941.)
 5. Molnár Pál: A Milkau-Leyh-féle „Handbuch” fogadtatása a nemzetközi szakirodalomban. = Könyvtári Figyelő, 1965. 5–6. sz. 349–363. p. Ua. oroszul: = Bibliotekovedenie i bibliografija za rubezsom, 1965. 19. sz.;
A bibliológia (könyvtudomány) vitás kérdései két szovjet országos tanácskozás tükrében. = Könyvtári Figyelő, 1967. 1–2. sz. 33–48. p.;
Vita a könyv- és könyvtártudomány viszonyáról a szocialista országok szakirodalmában. Debrecen, 1967. 107–170. p. (Klny.: Könyv és könyvtár 6. köt.) (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei 60.)
Ua. angolul: The conception and interrelation of bibliology and library science ... in socialist countries. = Libri, 18. (1.) 1968. 1–34. p.
 6. Az előzményekről és a kötetek tervének fokozatos kibontakozásáról, konkretizálódásáról jól tájékoztat 1957–1968 közti 50 tételes levelezésük a fond 382-es palliumában. Ebből a levelezésből legérdekesebb az 1963. márc. 24-én kelt, a közös munkát fölvető 6. sz. és az 1966. márc. 1-jei keletű, végső programadó 21. sz. levél – mellékleteiben a tanulmánykötet és a szöveggyűjtemény részletes vázlatával, a kidolgozás szempontjaival. (8+1+2 levél terjedelemben.)

Bényei Miklós

KOVÁCS MÁTÉ, A MŰVELŐDÉSPOLITIKUS

Noha az előadás címét nem magam választottam, szívesen és örömmel elfogadtam azt. Mert hiszen ha egyetlen szóval kellene jellemezni Kovács Máté életművét, mi illene rá pontosabban, mint a „művelődéspolitikus” megnevezés?! Mindannyian, akik ismertük, tapasztalhattuk, hogy alkata, gondolkodásmódja, magatartása, egész lénye a „politikusi” szerepre predesztinálta és kiváló tehetségével – különböző helyeken ugyan, de – mindig a magyar nemzeti kultúra ügyét szolgálta. Sokirányú munkásságának különböző oldalait, elemeit ez a két vonás kapcsolta össze, fűzte egységbe. Bár csábító a gondolat, hogy ennek előrebocsátása után teljes pályaképet rajzoljak, a rendelkezésre álló, szükségszerűen szűkre szabott idő (terjedelem) ezt nem teszi lehetővé. Ezért csupán Kovács Máté életútjának egy rövid, ám történésekben és eredményekben igen gazdag szakaszát tekintem át, és azt is rendkívül vázlatosan. Nevezetesen azt a négy esztendőt, amelyet a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban töltött, ahol közvetlen részese volt a koalíciós időszak művelődéspolitikai gyakorlatának.

Mindenekelőtt indokolt e négy év kronológiájának felvázolása, mert – bármennyire meglepő – sem a lexikon-szócikkek, sem a nekrológok, sem a későbbi méltatások nem tartalmazzák hiánytalanul és pontosan a minisztériumi ténykedés adatait.¹ Kovács Máté 1943-ban került az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető igazgatói székébe. 1945 tavaszán, amikor az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenből felköltözött Budapestre és Teleki Géza gróf kultuszminiszter kiegészítette hivatali apparátusát, a Tanács működését május 15-ével beszüntették², Kovács Mátét pedig gimnáziumi igazgatói rangban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium fogalmazói karába osztották be. Július elején Teleki Géza minisztériumi osztálytanácsossá nevezte ki és egyúttal megbízta az akkor felállított nevelési ügyosztály vezetésével és megszervezésével. Majd november első felében a miniszterelnök miniszteri tanácsossá léptette elő.³ A nemzetgyűlési választások után, 1945. november 15-én a Nemzeti Parasztpárt delegáltja, Keresztury Dezső lett az új miniszter, aki 1946. február 11-én az ugyancsak parasztpárti Kovács Mátét állította a kiemelt szerepkörű, közvetlenül a tárca vezetője által irányított elnöki ügyosz-

tály élére.⁴ Nem sokkal azután, hogy a koalíciós pártok közötti megegyezés nyomán Keresztury Dezső megvált tisztétől és helyét a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt politikusa, Ortutay Gyula foglalta el, a Nemzeti Parasztpárt a neki juttatott egyik politikai államtitkári posztra a negyvenedik életévét pár hónappal azelőtt betöltött Kovács Mátét jelölte. A minisztertanács 1947. április 10-én hagyta jóvá a javaslatot, a köztársasági elnök pedig április 14-én írta alá a kinevezést.⁵ A kormány újabb átszervezésekor, 1949. január 16-án megerősítették funkciójában⁶, de néhány héttel később, csaknem napra pontosan a kinevezés második évfordulóján, 1949. április 11-én a köztársasági elnök „saját kérelmére” felmentette politikai államtitkári tisztségéből.⁷ A későbbi kutatások feladata kideríteni, milyen okok játszottak közre e döntésben és mi rejtett a „saját kérelmére” kitétel mögött. Bárhoggy történt is, a magyar könyvtárügy szempontjából kedvező fordulat követte: tíz nappal később, 1949. április 21-én ugyancsak a köztársasági elnök Kovács Mátét kinevezte a Debreceni Tudományegyetem könyvtárának igazgatójává.⁸

A vallás- és közoktatásügyi minisztériumban Kovács Máté feladatköre fokozatosan bővült. Már 1945 májusában megbízást kapott az oktatásügy reformtervezetének kimunkálására. A demokratikus átalakulás követelményeihez igazodó, az iskolarendszer egészét felölelő, javarészt általa fogalmazott, „A magyar köznevelés korszerű kifejlesztése” című, közel száz oldalas program július végére lett kész és a minisztérium hivatalos tervként fogadta el.⁹ Alapvető téziseit Kovács Máté egy terjedelmesebb cikkben és egy interjúban is kifejtette.¹⁰ A nevelési ügyosztály voltaképpen a tervezet végrehajtásán dolgozott, a napi adminisztratív teendők és a nemzetiségi ügyek elvi vonatkozásai mellett.¹¹ Az elnöki ügyosztály a művelődéspolitikai irányelvek összeállításával, a jogszabályok előkészítésével foglalkozott és idetartoztak a központi igazgatás ügyei is. Ezen túlmenően mint miniszteri tanácsos Kovács Máté felügyelte a gazdasági ügyosztály munkáját is.¹² Hatásában legnagyobb horde rejű vállalása az általános iskolák megszervezésének országos irányítása, az általános iskolai tanterv teljessé tétele, az új tankönyvek megírása és közzététele volt; ezen új iskolafajta lényegéről több cikket is közölt.¹³ Ő szerkesztette a vallás- és közoktatásügyi minisztérium tevékenységéről 1946 májusában kiadott „Mai magyar művelődéspolitikai” című tájékoztatót. A minisztériumi ügyosztályok előzetes anyagai alapján ő állította össze – két munkatársa, Sebestyén Géza és Cherven Arisztid közreműködésével – „A magyar közművelődés hároméves terve” című, kéziratos hagyatékában fennmaradt dokumentumot. Ennek elvi beveze-

tőjét – „Szempontok és alapelvek a hároméves közművelődési tervhez” címmel – Kovács Máté írta és a beruházási terv indoklásaiban szintén az ő mondatai köszönnek vissza. Ez a mélyebb elemzésre és történeti értékelésre váró, átfogó művelődés- és sportpolitikai program még mentes a majdani, ún. pártállami időszak terveinek ideológiikumától és illuzionizmusától. A bevezető szempontsor tíz-tizenöt éves távlatban vázolja fel mindazt, amely kulturális téren kormányzati szinten megvalósítandó, elérendő: a köznevelés, az iskolarendszer reformjának továbbvitele; a tudomány és a művészetek fejlesztése; a szabadművelődés eszköztárának és infrastruktúrájának kiépítése; a könyvtárügy egységes megszerzése és korszerűsítése; népkönyvtárak és népkönyvtári körzetek létesítése; a tömegsport felkarolása stb. A beruházási tervszámok viszont három esztendőre szóltak.¹⁴ Politikai államtitkárként Kovács Máté gyakorlatilag minden olyan kérdéssel találkozhatott, amely a kultuszminisztérium hatáskörébe tartozott. Ezen időszak legjelentősebb feladata az állam és az egyházak közötti viszony rendezése, az állam és az egyház szétválasztása, az iskolák államosítása volt.¹⁵ Ekkor gyorsult fel a tudományos élet újjászervezése és a Magyar Tudományos Akadémia reformja is.¹⁶ Készült egy törvényjavaslat a köznevelés egységének biztosítására – a VKM irányítása alá utalva az óvodákat, valamint az alsó-, közép- és felsőfokú oktatási intézményeket –, amelynek indoklását Kovács Máté fogalmazta. Behatóbban érdeklődött a szabadművelődés iránt is; ezt a területet egyébként közvetlenül felügyelte.¹⁷

Talán az elmondottakból is kitetszik, amit korábban már Kiss Árpád, Horváth Márton és N. Szabó József is hangsúlyozott: Kovács Máté nem pusztán minisztériumi hivatalnokként, nem egyszerű végrehajtóként végezte munkáját, hanem a korabeli magyar nevelés- és művelődéspolitikai egyik meghatározó személyisége, jellegadó formálója volt. Kiemelkedő szerepet játszott a demokratikus oktatási rendszer, még tágabban az újtípusú művelődési szerkezet kialakításában.¹⁸ A második világháborút követő évek roppant mozgalmas időszakában, a teljes átalakulás lázában élő országban jó érzékkel talált rá a megoldást sürgető kulturális kérdésekre és hatékonyan, elismerésre méltó kitartással, kivételes munkabírással kereste a megfelelő válaszokat. Ez tükröződik Keresztury Dezső miniszter búcsúlevelében, amelyben köszönetét fejezte ki miniszteri tanácsosának „azért a hivatali kötelességteljesítés mértékét meghaladó értékes és hűséges támogatásért, mellyel [...] feladatomban ellátásában segítségemre volt.”¹⁹

Kovács Máté szerteágazó minisztériumi munkásságának elemzése, részletekig hatoló tudományos feltárása és természetesen történeti kriti-

kája még hátra van. Eddig mindössze két feldolgozás született: Horváth Márton az 1982-ben rendezett debreceni emlékülésen az 1945-ös oktatáspolitikai reformterv és az általános iskolával kapcsolatos erőfeszítések bemutatására vállalkozott, N. Szabó József pedig 1995-ben a Nemzeti Parasztpárt kulturális politikájáról értekezett.²⁰ Volna tehát mit tenni; remélhetőleg a mostani tanácskozás is ösztönzi majd a szakdolgozókat, doktoranduszokat és más kutatókat, hogy alapos vizsgálat tárgyává tegyék Kovács Máté szellemi hagyatékának ezt a részét. Egyszer talán majd monográfia is készül pályájának erről a szakaszáról.

Addig is, a korábbi kutatások, valamint az egykorú nyomtatott közlemények és a kéziratos iratanyag ismeretében, arra legalább kísérletet tehetünk, hogy tömören összefoglaljuk Kovács Máté művelődéspolitikai tevékenységének, gondolkodásának főbb jellemzőit – persze, messze nem a teljesség igényével. Már ma is kijelölhetők a tartópillérei annak a gondolati struktúrának, amely a hajdúszoboszlói és a debreceni gyökerekből táplálkozva, az egyetemes kultúra értékeitől megtermékenyítve és a magyarság sorsával való azonosulás szándékából fakadóan született és amelynek meghatározó jegyei Kovács Máté későbbi munkásságában is felfedezhetők. Sőt, jó néhány elemében most is – amikor ismét egy történelmi fordulat sodrában élünk – időszerűnek tekinthető.

Kovács Máté magáévá tette azt a felismerést, hogy a gazdasági, társadalmi, politikai és a kulturális fejlődés szerves egységet alkot, kölcsönhatásban van egymással; ennél fogva csakis egyszerre, lényegében azonos ütemben mehet végbe. Vagyis nem fogadta el azt az álláspontot, mely szerint előbb a gazdasági és politikai feladatokat kell megoldani, majd ezek után következhet a művelődés intézményeinek helyreállítása, reformja. Éppen ellenkezőleg: a köznevelés korszerűsítése, a szakoktatás szervezetének átalakítása, a szabadművelődés kiterjedése, a tudomány támogatása stb. fontos feltétele a gazdasági haladásnak, a politikai demokrácia kibontakozásának, a parasztság társadalmi felemelkedésének stb. Ezért „minden bizonnyal azok járják a valóság útját – írta egyik cikkében –, akik a politikai, társadalmi és gazdasági életünk átalakulásának szükségletei szerint haladéktalanul megindították köznevelésünk reformját.”²¹ A kultúra fejlesztéséhez azonban pénz, sok pénz kell; erről így gondolkodott: „Az a felfogásunk, hogy a kevésből is lehet többet adni erre a célra, ha felismerik, hogy ez a legfontosabb céljaink közé tartozik.”²²

Elválaszthatatlan mindettől Kovács Máté történelmi látásmódja. Nagyon jól tudta, hogy az új művelődési szerkezet nem hozható létre a semmiből, hanem a szó szoros értelmében az átalakítás a teendő. Gyöke-

res reform kell, „amely megtartja a meglévőből mindazt, ami bevált”²³, ami jó, hasznos, viszont szakít azzal, ami rossz, ami az új társadalom számára elfogadhatatlan. Érzékelte, hogy a jelen a múltból merít, a jövő pedig a múlt és a jelen egységére épül. Képes volt folyamataiban szemlélni a dolgokat; látta, hogy az eredmények nem születnek, nem születhetnek meg azonnal, számolt a gyakorlati kivitelezés nehézségeivel, többször hangoztatta a fokozatosság szükségességét. Szívós, kitartó, áldozatos munkára, következetességre buzdított.

Művelődéspolitikai programjának egyik döntő eleme a demokratizmus. Nézete szerint a nevelés, a művelődés akkor lehet korszerű, „ha a demokrácia legbensőbb lényegére épül, ha a demokrácia alapelvei következetesen és hiánytalanul érvényre juthatnak minden mozzanatában.”²⁴ Őszinte meggyőződéssel vallotta, hirdette, hogy a demokratikus berendezkedés elengedhetetlen velejárója a nevelésben, szélesebben a művelődésben az egyenlő jogok és egyenlő lehetőségek állami garanciája. A szociális igazságosság követelményét kívánta érvényesíteni e területen is: a társadalmi hovatartozástól, a vagyoni és földrajzi viszonyoktól függetlenül biztosítani, hogy „mindenki végezhesse el a neki legmegfelelőbb iskolát és szerezhessen meg a részére legmegfelelőbb képe­ sítést”²⁵, hogy bárki hozzáférhessen a kulturális javakhoz. A kiváltságos osztályok és a dolgozó tömegek, illetve a város és a falu közötti „kulturális olló” összébbzárásán munkálkodott. Ezért szorgalmazta az óvodák létesítését, a falusi iskolák fejlesztését, a tanyai internátusokat, a középiskolák földrajzilag arányosabb telepítését – így alapították Hajdúszoboszlón is a gimnáziumot, – a munkás- és parasztfiatalok közép- és felsőfokú tanulmányainak kormányzati támogatását, a népi kollégiumok számának bővítését, a kulturális jóvátétel érdekében és a történelmi mulasztás pótlására a felnőttek esti és levelező tanfolyamainak – későbbi nevén a dolgozók iskoláinak – megszervezését. Ezért követelte a szabadművelődés feltételeinek számottevő javítását, a falusi és üzemi kultúrházak, kultúrtermek építését, a népkönyvtárak és a népkönyvtári körzetek létrehozását, a kulturális tájközpontok kialakítását, egyáltalán a művelődés decentralizálását. Ezért javasolta a nevelési céladó, majd a kulturális adó bevezetését is. A demokratikus művelődéspolitiká nélkülözhetetlen tartozékaként emlegette a diákok és a nevelők önkormányzatát, a lakóhelyi művelődési bizottságokat, más oldalról a helyi sajátosságok figyelembe vételét, a helyi hagyományok ápolását. Nagy szerepet tulajdonított a művelődéspolitiká gyakorlatában a nyilvánosságnak: „Csak a hozzáértők hozzászólása, kiegészítése és kritikája, további ötletei és el-

gondolásai tisztázhatják és oldhatják meg megnyugtatóan közművelődésünk [...] kérdéseit” – olvasható egyik írásában.²⁶

Bár a tömegek művelődését tekintette az elérendő célnak, Kovács Máté különféle koncepcióit áthatotta a minőségigény. Jellemző példája ennek az akkor is, manapság is sokat vitatott általános iskola ügye. Ő először nem is ezt a kifejezést használta, hanem „egységes középiskola”-ra gondolt, ahová a 10–14 éves gyerekek járnak és benne a polgári iskolák és a középiskolák első-negyedik, valamint a népiskolák ötödik-nyolcadik osztályai egyesülnek, a „jobb minőség” jegyében. Mégpedig úgy – miként ezt sokszor leírta, elmondta –, hogy a volt gimnáziumi osztályok szintjére hoznák fel a többi. Tehát nem a népiskola felső, hanem a gimnázium alsó tagozatát akarta általánossá tenni. Elképzelése szerint az általános iskolával szemben – mert hamarosan átvette ezt a megnevezést – az az elvárás, hogy „a kiegyenlítődség magasabb színvonalon, nem pedig lent jöjjön létre.”²⁷ Másik fontos célkitűzése a tehetségkiválasztás és tehetséggondozás intézményes megszervezése, a kivételes tehetségekkel való kivételes iskolai foglalkozás megvalósítása volt. Művelődéspolitikai programjának egyik sarkalatos eleme az az alaptétele is, mely szerint „a kiválasztás és érvényesülés mértéke egyedül a hajlam és képesség” legyen.²⁸ Mivel úgy vélekedett, hogy a szellemi világversenyben a magyar művészeteknek jó esélye van, sürgette a tehetséges írók, költők, képző- és zeneművészek anyagi biztonságának megteremtését. Ő is javasolta a kandidátusi intézmény meghonosítását a tudósjelöltek számára; a tudományos kutatást pedig differenciáltan kívánta fejleszteni: „ahol rendkívüli eredmény kecsegtet, ott minden támogatást [...] meg kell adni.”²⁹

Kovács Máté a kultúra belső egységéből indult ki. A szellemi és anyagi kultúra, az elméleti és gyakorlati tudás szoros kapcsolódását vallotta, az iskolai oktatásban „az általános embernevelés és a szakmai képzés helyes egyensúlyá”-ra törekedett.³⁰ A harmonikus nevelés híve, a humán és a reál ismeretek kellő arányát óhajtotta a tantervekben. Keményen kiállt azon elképzelése mellett, hogy az általános iskolában a heti órakeret egyhatodát tartsák fenn az ún. szabadfoglalkozások számára. A törzsanyag legyen kötelező – hiszen ez garantálja az általános kultúráltságot –, de aztán ki-ki hajlamai, érdeklődése szerint választhassa a többi tárgyat. Az általános műveltség alapanyagát a szakképző középfokú iskolákban is tanítandónak ítélte, miként a felsőoktatásban sem az egyoldalú szakemberképzést, hanem az ún. értelmiségi képzést szorgalmazta. A köznevelést egységes rendszerként fogta fel, amelyben az iskolafokozatok – az óvodától az egyetemig – egymásra épülnek és összehangoltan,

egységes elvek szerint működnek és ezáltal lehetővé teszik a rugalmas átjárhatóságot. Egységben szemlélte a művelődés különböző szektorait is: az iskolát, a tudományt, a művészetet, a szabadművelődést, a rádiót, a filmforgalmazást, a könyvkiadást stb. Az ő kifejezéseivel élve: a kultúrára való képesség kifejlesztése, a kulturális alkotómunka és a kultúra terjesztése ugyanazon folyamat három szakasza, egymást erősítő, összefüggő része, amelyek „szerves összhangban adhatják meg népünknek azt a magasabb kultúrélményt, ami gazdagabbá teszi a lelkeket, szélesebbé teszi a látókört és emberibbé avatja az embert.”³¹

Gondolatvilágában szorosan kapcsolódott egymáshoz a magyar nemzeti és az egyetemes kultúra is. Véleménye szerint az iskolák tananyaga és a szabadművelődés tartalma „legyen magyar és legyen örök emberi, vagyis a magyar népi, a magyar ‚magas‘ és az örök emberi műveltség legjobb, legidősebb értékeiből” választódjon ki.³² Feltehetően paraszti származása és népi elkötelezettsége, valamint a háborús trauma és az ehhez vezető úttévesztés is hozzájárult, hogy Kovács Máté művelődéspolitikai programjában kiemelt helyet kapott a magyar nemzeti, azon belül is a magyar népi kultúra. Hangsúlyozta a magyar valósághoz való kötődést, a nemzeti sajátosságok, a nemzeti tudat ébrentartásának fontosságát, ám elhatárolta magát az árvalányhajás, vitézkötéses magyarkodástól, a parasztromantikától és az urbánus szektázástól is. Mint ahogy szembefordult a német szellem térhódításával, az egyoldalú latin műveltséggel és a nemzetközi giccsel is. Sürgette az ország kilépését a kulturális elszigeteltségből, a nemzetközi kapcsolatok helyreállítását és kiszélesítését; „meg kell tanulnunk az egész földgömb méreteiben gondolkodni” – jegyezte fel az egyik hivatalos iratra.³³ Javasolta a kulturális hírszolgálat megszervezését, a külföldi magyar intézetek és tájékoztató könyvtárak felállítását, egy nemzetközi referenz-folyóirat indítását stb.

Kovács Máté művelődéspolitikai munkásságát jellemzi a mélyeséges humanizmus is. Közoktatási reformterveinek szinte kulcskérdése a személyiség kifejlődésének biztosítása. „Nevelési eszményünk az olyan kiérlelt személyiség – írta –, aki az összes értékes képességeit szabadon kibontakoztathatja, de egyben tudatos tagjává lesz a közösségnek.”³⁴ Máskor is hangsúlyozta, hogy az elsődleges cél nem az ismeretek óriási tömegének elsajátítása, hanem a tanuló képességeinek kifejlesztése. Az értelmi képességek és a gyakorlati felkészültség mellett az erkölcsi érzület és az esztétikai ízlés kiművelését is feladatként jelölte meg. Mindennek alárendelten jelentkezett az a szándéka, hogy ki-ki hajlamának megfelelő képzésben részesüljön és a szabadművelődés is járuljon hozzá az önismeret kialakításához, az egész ember formálásához. Elvászthatat-

lan ettől az a felismerése, mely szerint a nevelés, a művelődés folyamatában az emberi tényező a meghatározó. „A nevelők személyiségének értéke, minősége az a kulcspont, amin a nevelésünk értéke áll vagy bukik” – mondta a rádió mikrofonja előtt.³⁵ Ezért tartotta különösen fontosnak a pedagógusképzés korszerűsítését és magasabb szintre emelését, valamint a pedagógusok képzését, a műszaki értelmiséggel azonos javadalmazását. Hasonlóképpen kezdeményezte a szabadművelődés munkásainak megfelelő felkészítését, valamint a tudós- és művészképzés reformját.

Politikusi meggyőződése volt, hogy „minden vállalkozásnak, sikernek mértéke maga az ember, aki a feladatra vállalkozik. Csak minőségi emberek végezhetnek minőségi munkát.”³⁶ Ezt az alapelvet igyekezett érvényesíteni a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban is, ahol a nevelési ügyosztályon, majd a személyi ügyek egyik intézőjeként az elnöki osztályon és később államtitkárként is tehetséges, jól felkészült munkatársakkal vette körül magát. S hozzá szívesen mentek a magasan kvalifikált emberek. Európai műveltsége, széles látóköre, kiváló szervezőképessége mágnesként vonzotta őket. Egykori munkatársa, Kiss Árpád igen találóan állapította meg róla: „bármire is vállalkozott, befolyására a dolgok a nagyobb rendezettség irányába kezdtek alakulni.”³⁷ Ugyancsak ő emelte ki Kovács Máté három olyan személyes tulajdonságát, amelyek nagy előnyére voltak a művelődéspolitikai pályán: a realizmus, a türelem és a nyitottság. Minisztériumi magatartását, vezetői módszereit és erényeit híven idézik fel a Nemzeti Parasztpárt kultuszminisztériumi csoportjának tagjai, akik 1949. január 14-én hosszabb levélben mondtak köszönetet tőlük megváló csoportelnöküknek – mintegy megelőlegezve a majdani tanítványok és munkatársak háláját is: „Köszönjük iránytmutató tanácsolását, amelyekkel a politikai, társadalmi, gazdasági és művelődési élet kérdései között vezetett bennünket. Hálásak vagyunk emberi megértéséért és jóságáért, amellyel ügyes-bajos dolgaink elintézésében a legnagyobb készséggel mindig segítségünkre volt. Köszönjük, hogy mindenkor mellettünk és nem csupán felettünk állt, hogy példát mutatott arra, hogyan kell gyorsan és szeretettel elintézni a reánk bízottak ügyeit, hogyan kell haladni, vezetni azon a helyes úton, ami népünk felemelkedéséhez és boldogulásához vezet.”³⁸

JEGYZETEK

1. Pedagógiai lexikon. 2. köt. Bp. 1977. 431. p.; Magyar életrajzi lexikon. 3., kieg. köt. Bp. 1981. 434. p.; Kovács Máté 1906–1972. = Könyvtáros, 1972. 10. sz. 576–579. p.; Kiss Árpád: Kovács Máté 1906–1972. = Magyar Pedagógia, 1972. 4. sz. 435–436. p.; Babiczky Béla: Kovács Máté (1906–1972). = Magyar Könyvszemle, 1973. 1. sz. 89–90. p.; Tóth Gyula: Kovács Máté 1906–1972. = Könyvtáros, 1981. 8. sz. 489–490. p.; Fülöp Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. = Kovács Máté emlékkönyv. Bp. 1983. 7–8. p.; Horváth Márton: Kovács Máté művelődéspolitikai tevékenysége a koalíció időszakában. = Kovács Máté emlékkönyv. Bp. 1983. 19–20. p.; Fülöp Géza: Kovács Máté. = Eseménynaptár, 1996. 4. sz. 18–19. p.
2. Pedagógiai lexikon. 3. köt. Bp. 1978. 365. p.
3. Magyar Közlöny, 1945. júl. 7. 1. p.; Köznevelés, 1945. júl. 15. 14. p.; Magyar Közlöny, 1945. nov. 14. 1. p.
4. OSZK Kézirattára 210/27. – Keresztury Dezső kinevezéséről: Bölöny József: Magyarország kormányai 1848–1987. Bp. 1987. 238. p.
5. Köznevelés, 1947. ápr. 15. 165. p.; Magyar Közlöny, 1947. ápr. 26. 1. p. – A miniszter-váltásról: Bölöny J. i.m. 238. p.
6. Magyar Közlöny, 1949. jan. 16. 1. p.
7. Magyar Közlöny, 1949. ápr. 26. 1. p.
8. Magyar Közlöny, 1949. ápr. 26. 1. p.
9. Szövege: Kovács Máté emlékkönyv. Bp. 1983. 176–215. p. Születéséről: Mai magyar művelődéspolitika. Bp. 1946. 37. p.
10. A magyar köznevelés korszerű újjászervezésének főkérdései. = Köznevelés, 1945. júl. 15. 6–8. p.; tartalmáról: N. Szabó József: A Nemzeti Parasztpárt és a kultúra (1945–1946). Nyíregyháza, 1995. 29. p.; – blp: Az új iskola reformtervezete. = Köznevelés, 1945. aug. 1. 3–5. p.
11. Köznevelés, 1945. júl. 15. 14. p.
12. Köznevelés, 1946. márc. 1. 24. p.
13. Az általános iskola továbbfejlesztése. = Köznevelés, 1946. aug. 2. 3–4. p.; Az általános iskola a megvalósulás útján. = Köznevelés, 1946. nov. 1. 2–3. p.; Az általános iskola ellenzéke. = Köznevelés, 1947. febr. 7. 29–33. p.; Sajtóvihar az általános iskola körül. = Szabad Szó, 1947. febr. 23. 9. p.
14. OSZK Kézirattára Fond 210/27.
15. OSZK Kézirattára Fond 210/21.

16. OSZK Kézirattára Fond 210/26.
17. OSZK Kézirattára Fond 210/23.
18. Kiss Á. i.m. 435–436. p.; Horváth M. i.m. 17–26. p.; N. Szabó J. i.m. 7. p.
19. Keresztury Dezső levele Kovács Mátéhoz, 1947. márc. 17. – Kovács Ilona tulajdonában.
20. Horváth M. i.m.; N. Szabó J. i.m.
21. Az általános iskola ellenzéke. = Köznevelés, 1947. febr. 7. 32. p.
22. Előadás, 1946. aug. 12. OSZK Kézirattára Fond 210/22.
23. A magyar köznevelés korszerű újjászervezésének főkérdései. = Köznevelés, 1945. júl. 15. 7. p.
24. Uo. 8. p.
25. Előadás, 1946. aug. 12. OSZK Kézirattára Fond 210/22.
26. Bevezető. = Mai magyar művelődéspolitikai. Bp. 1946. 5. p.
27. Előadás, 1946. aug. 13. OSZK Kézirattára Fond 210/22.
28. Köznevelés, 1945. júl. 15. 7. p.
29. Magyar tudománypolitika. OSZK Kézirattára Fond 210/24.
30. Az idézet: Indoklás a köznevelés egységének biztosításáról szóló törvényjavaslathoz. OSZK Kézirattára Fond 210/26.
31. Körlevél a szabadművelődési ügyvezetői tanfolyam résztvevőikhez, 1947. júl. 25. OSZK Kézirattára Fond 210/22.
32. OSZK Kézirattára Fond 210/22.
33. Megjegyzések a X. (külföldi kulturális kapcsolatok) ügyosztály munkatervéhez, 1946. febr. 27. OSZK Kézirattára Fond 210/27.
34. A magyar köznevelés korszerű kifejlesztése (1945). = Kovács Máté emlékkönyv. Bp. 1983. 192. p.
35. Előadás a Rádióban, 1946. jan. 31. OSZK Kézirattára Fond 210/22.
36. Feljegyzés, 1947? OSZK Kézirattára Fond 210/22.
37. Kiss A. i.m. 436. p.
38. A Nemzeti Parasztpárt vallás- és közoktatásügyi minisztériumi csoportjának tagjai Dr. Kovács Máté államtitkár úrnak, 1949. jan. 14. – Kovács Ilona tulajdonában.

Fülöp Géza

KÖNYVTÁRTUDOMÁNY ÉS BIBLIOLÓGIA

(Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója)

A könyv- és könyvtári kultúra problémáival foglalkozó szakirodalom sem külföldön, sem Magyarországon nem bővelkedik elvi szinten megfogalmazott, e századok óta társadalmilag fontos gyakorlati tevékenységet elméletileg megalapozó és elemző írásokkal. Kovács Máté könyvtárelméleti munkásságáról és koncepciójáról azért kell szólnunk, mert azon kevesek közé tartozott, akik önálló és újszerű szemlélettel vizsgálták a könyv- és könyvtári kultúra gazdag és szerteágazó témakörének szinte minden területét, s közülük is kiemelkedett – hazai, de külföldi viszonylatban is – eredeti mondanivalójával, amikor egy szociológiailag megalapozott, rendszerelméletileg logikusan felépített s a korszerű kommunikációelmélet eredményeit e területen érvényesítő komplex tudományág elvi alapjait lerakta, a fogalomkörébe tartozó ismeretterületeket sokoldalúan számbavette, és ezek összefüggéseit, funkcionális kapcsolataikat, rendszerüket logikusan körvonalazta.

Futala Tibor már 1982. szeptember 21-én, Kovács Máté születésének 75. és halálának 10. évfordulója alkalmából itt Debrecenben rendezett emlékülésen tartott előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy az „ő könyvtártudománya, bibliológiája... sohasem volt... poroszos 'polcológia', különféle segédtudományokból készített misztikus örlemény, de a különböző segédtudományok skatulyáinak valamiféle közös konténerbe való belegyömöszölése sem, hanem a társadalmi kommunikáció egyik, a többivel bonyolult kapcsolatban álló része, amelyben tényleges törvényszerűségek uralkodnak.”¹

Hogy Kovács Máté elméleti eredményeinek újszerűségét, a könyvtártudomány történetében elfoglalt helyét, kiemelkedő historiográfiai jelentőségét érzékeltetni tudjuk, nagyobb történeti távlatból kell indítani fejtegetésünket.

A könyvtártudománynak, mióta e fogalom a szakirodalomban használatban van, azaz a 18–19. század fordulója óta napjainkig kétfajta koncepciójával, értelmezésével, illetve előfordul, hogy ezek kombinációjával találkozunk.² Az egyik, amelyet Martin Schrettinger, a müncheni

bajor udvari könyvtár könyvtárosa fogalmazott meg először 1808-ban „Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothek Wissenschaft” című kézikönyvében (a címben fordul elő először a „könyvtártudomány” kifejezés) a könyvtári szervező és feldolgozó tevékenységet, azaz a mai könyvtártant tekinti a könyvtártudomány tárgyának és vizsgálandó feladatának.³ Ez az állásfoglalás az európai nagy nyilvános és közkönyvtárak szervezése korában, a francia forradalom időszakában fontos megállapítás és társadalmi szükségletet kielégítő célkitűzés volt.

A másik koncepció szerint, amely az ezt megelőző korszakban alakult ki, amikor a régi, értékes kéziratokra, az ősnymtatványokra, a könyvművészeti értékek megismerésére és bibliográfiai számbavételére irányult a könyvgyűjtők, a bibliofilek és a szakemberek figyelme és érdeklődése, a könyvtáros feladata a könyvtörténeti, könyvismereti, bibliográfiai és tudománytörténeti stúdiumok elsajátítása; ez az álláspont könyvtárszervezési kérdéseket nem, vagy alig tartalmazott. E speciális könyvismereti, könyvtörténeti, tudománytörténeti szakanyagot a legátfogóbban Michael Denis, a bécsi udvari könyvtár könyvtárosa, nagy jezsuita tudós, a Theresianum tanára (itteni könyvismereti előadásainak hallgatója volt gróf Széchényi Ferenc is) tekintette át és foglalta össze „Einleitung in die Bücherkunde” című, 1777–78-ban megjelent kétkötetes művében.

A Schrettinger-féle felfogás a könyv útját tulajdonképpen az intézményen belül, a könyvtárban, a Denis által összegzett álláspont pedig ugyanezt szélesebb körben, a társadalomban vizsgálja.

E két koncepció, a könyvtártani ill. a könyvtörténeti és bibliográfiai felfogás párhuzamosan egymás mellett élt a 19. századi szakirodalomban. Könyvtártudománynak – Schrettinger nyomán – szinte a 19. század végéig csak a könyvtári szervező munka elméletét, a könyvtártant tekintették a gyakorlati szakemberek – főleg Németországban.⁴ Ugyanakkor 1886-ban a göttingeni egyetemen könyvtári segédtudományok elnevezésű tanszék alakult, amelynek keretében a könyvtörténeti ismereteket oktatták (írástörténet, könyvtörténet, kézírattant, ősnymtatványismeret); a szakemberek által könyvtártudománynak tekintett és nevezett szervezési, könyvtártani ismeretek pedig kimaradtak az egyetemi képzésből.

A nyomdatechnikai fejlődés nyomán a 19–20. század fordulójára óriási könyv- és sajtótermelés bontakozott ki, a könyv- és könyvtárhasználók, az olvasóközönség száma tetemesen megnövekedett, összetételét tekintve differenciálódott, a könyvtárak száma erősen megszorodott, különböző típusaik alakultak. Nemzeti és nemzetközi vonatkozásban

egyaránt új feladatok álltak a könyvtárszervezés előtt, a gyakorlati könyvtártan világszerte megújult, tartalmilag lényegesen gazdagodott, de főleg az Amerikai Egyesült Államokban születtek kiemelkedő eredmények (a public library fejlődése, Dewey Tizedes Osztályozása). Mindennek az eredményeként a 20. század elején a könyvtártant is elismerték felsőszintű oktatási stúdiumként, helyet kapott az egyetemi képzésben, előbb amerikai, majd angol, francia és olasz, végül német egyetemeken is, sőt az USA-ban önálló könyvtáros főiskolák is keletkeztek.

A szakirodalomban a következő elvi állásfoglalás fogalmazódott meg ezek után: a könyvtártudomány két egyenrangú fő alkotóeleme a könyvtörténet és a könyvtártani ismeretek. Ettől fogva a könyvtártudományról folyó vita a tudomány rendszerére koncentrálódott, azaz: mi a két ágazat egymáshoz való viszonya, milyen a súlyuk és fontosságuk, mi a tartalmuk, mi az az elvi szempont, az az elméleti alap, amely egyetlen tudománnyá kapcsolja össze őket. A vita e kérdésekről folyt a két világháború között, sőt a második világháború után is folytatódott; részt vettek benne amerikai, német, de a Szovjetunió-beli könyvtári szakemberek, teoretikusok is. Számos tudományfelosztás, rendszerezés, kimutatás készült, mindezek lényegében a két korábbi studiumon, a könyvtörténeten és a könyvtártanon alapultak, ezeket egészítették ki újabb ismeretterületekkel, gyakran olyanokkal is, amelyeknek az ismerete a könyvtárosok számára szükséges és elengedhetetlen volt, de más szaktudományok vizsgálódási körébe tartoztak, nem a könyvtártudományéba.⁵

Minden rendszerezési kísérletnek az volt az alapvető hibája, hiányossága, hogy hiányzott belőle az átfogó, egységes, a tárgy lényegét meghatározó, a különböző területeket szervesen, logikailag és funkcionálisan összekapcsoló elvi alap, elméleti szempont. Georg Leyh német könyvtörténész és teoretikus – e rendszerezéseket bírálva – ezt már 1940-ben egyértelműen és világosan megfogalmazta: „A hiábavaló küzdelem végső oka azzal az egyszerű ténnyel magyarázható, hogy a könyvtártudomány nem más, mint egyes diszciplínák egymás mellé helyezett sorozata, amelyek nem tartalmilag, hanem csak egy alkalmi külső burok, a könyv teste által függenek össze. Hiányzik belőle az egységes szellemi mag, márpedig minden tudománynak ebből kellene kifejlőnie.”⁶

E tekintetben magyar szakember, Varjas Béla jutott figyelemreméltó eredményre, amikor az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójaként a hazai egyetemi könyvtárosképzés megszervezésére vállalkozva a tananyag meghatározása során vizsgálta a tudományág fejlődését, alapelveit, tárgyát, felosztását és rendszerét. „A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere” című tanulmányában⁷ megállapította, hogy e tudomány a

könyvekkel és a könyvtárakkal foglalkozik. A könyvtárat olyan intézményként definiálta, amely könyvek rendszerezett és céltudatosan fejlesztett gyűjteménye a tudomány, a kutatás és a művelődés szolgálatában. A könyv tehát – Varjas Béla szerint – a könyvtártudomány vizsgálatának a tárgya: alakja, anyaga, előállításának a módja ugyan története során változik, de társadalmi funkciója állandó, mindig ugyanaz: emberi gondolatok megőrzője, hordozója és terjesztője. A könyvtártudomány feladata, valódi átfogó elvi alapja tehát, amely az összes idetartozó ismeretágot egységbe foglalja, a könyv társadalmi funkciójának, társadalmi mozgásának a vizsgálata, az e funkciók betöltésére vonatkozó ismeretek rendszerezése, törvényszerűségeinek a megállapítása és azoknak a gyakorlatra támaszkodó elvi-elméleti továbbfejlesztése.

A könyvtártudomány vizsgálja a társadalmi funkció betöltése érdekében létrehozott intézményeket is, közülük legalaposabban a könyvtárat, amely e tekintetben a legfontosabb intézmény.

Varjas Béla koncepciója tehát a szélesebb, a tágabb könyvtártudományi álláspont kifejezője, amely – a német teoretikusok legtöbbjétől eltérően – nemcsak a könyvtáron belül, hanem a társadalom egészében vizsgálja a könyv útját, hatását, ismeretterjesztő tevékenységét. Előtte a külföldi szakirodalomban sem találunk elméletileg ilyen megalapozott, ennyire átfogó jellegű és perspektivikus szemléletű elvi alapvetést.

Amikor azonban a rendszerezésre, a könyvtártudomány szerkezeti felépítésére vállalkozik, formális megoldásra, sablonos eredményre jut. Nem alkot új rendszert; felosztását a két hagyományos, korábbi nagy ismeretterületre építi: a könyvtörténet és a könyvtárban kategóriájába sorolja be a különböző részterületeket, ismeretágakat. Az összes történeti studiumot a könyvtörténetbe, az elméletieket pedig a könyvtárbanba. E konkrét besorolás mutatja a kategorizálás sablonos és formális jellegét, illogikus voltát: mint történeti terület a könyvtörténetbe kerül pl. a könyvtártörténet is, avagy mint jelenkori studium a könyvtárbanba a mai könyvkiadás vagy sajtóügy. A „rendszeren” belül tehát logikailag és tárgyszerűen össze nem tartozó kategóriák keverednek egymással.⁸

Varjas elméleti konstrukciója – rendszerezésének fogyatékoságai ellenére – egy korábbi fejlődési folyamat betetőződése. Kovács Máté koncepciója viszont teljesen új alapvetés és rendszerezési kísérlet. Egészen új és más elvi szempontok szerint, – ahogy bevezetőben említettük – modern szociológiai és rendszerelméleti alapon, továbbá kommunikációelméleti szempontok szerint vizsgálta az írásos-nyomtatásos közlésmóddal, az írással és az olvasással, a könyvvel és a könyvtárral összefüggő társadalmi folyamatokat, e folyamatok intézményeit és ered-

ményeit annak megállapítása végett, hogy az írás-, a könyv- és a könyvtári kultúra hogyan tölti be ezeken keresztül társadalmilag meghatározott funkcióját a különböző társadalmi tevékenységi területeken, hogyan juttatja el a területekre (a tudomány, kutatás, művelődés, oktatás, nevelés, termelés, gyakorlati élet stb.) a szükséges információkat, ismereteket.

Vizsgálódásai eredményeként olyan komplex társadalomtudomány alapjait rakta le, amely külföldön is nagy figyelmet keltett, s ha voltak is ellenzői (pl. a kelet-német Horst Kunze), újszerűsége és eredeti megállapításai miatt általában kedvezően és elismeréssel fogadták nemcsak az egykori szocialista országok teoretikusai (így a lengyel Karol Glombowski és Krzysztof Migon, vagy a szlovák Stefan Pasiar), de nyugat-európai, elsősorban francia (pl. Robert Estival) és amerikai szakemberek is.⁹

Önálló könyvtárelméleti koncepcióját több változatban megfogalmazta, de eredetileg a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1960. június 13–14-i, „A könyvtártudományi kutatás kérdései”-ről rendezett ankétján adta elő, majd az nyomtatásban is megjelent „A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában” címmel.¹⁰

A könyvtártudományi gondolkodás történetében már régtől fogva két koncepció élt egymás mellett, s ezek ebben az időben – bár szorosan összefüggtek és áthatották egymást – élesen szemben is álltak egymással. A szűkebb koncepció tulajdonképpen a könyvtárra, mint intézményre korlátozta a vizsgálatot. A tágabb úgy vélekedett, hogy a vizsgálódás tárgykörébe, azaz egyetlen tudomány területére tartozik a könyvvel mint társadalmi kommunikációs produktummal kapcsolatos minden kérdés: alakja, anyaga, előállítása, terjesztése, számbavétele, társadalmi hatása, amelyet nagyrészt és elsősorban a könyvtáron keresztül tölt be. Mindezen problémák történeti és jelenkori elméleti vizsgálata ugyanannak a tudománynak a feladata.

E tágabb koncepciót – elsősorban a latin népek nyomán – gyakran nevezték bibliológiának, azaz könyvtudománynak, amely magába foglalja a szűkebb körű könyvtártudományt is. Varjas Béla fentebb elemzett tanulmányában tulajdonképpen e szélesebb körű koncepció szerint elemezte a könyv társadalmi funkcióját, ha nem is nevezte azt bibliológiának, hanem hagyományosan könyvtártudománynak. Kovács Máté viszont bibliológiának tekintette és nevezte a maga elméleti rendszerét, pedig többet adott a korábbi, hagyományos könyvtudománynál, lényegesen továbbfejlesztette azt.

Varjas és számos bibliológus-szakíró a könyvnek és a könyv révén terjesztett információknak a társadalmi kapcsolatát, hatását egyoldalúan

vizsgálta; azt, hogy hogyan érvényesül a könyv társadalmi funkciója, hogyan jutnak el az információk a könyvek, a könyvtárak révén a társadalom egészéhez, különböző rétegeihez, az egyes emberekhez, s hogyan formálják a társadalom arculatát. Kovács Máté vizsgálódása jóval tágabb, komplexebb, a könyvek, az ismeretek és a társadalom kölcsönös kapcsolatát elemzi. Számbaveszi a társadalom különböző tevékenységi területeinek a könyvek, az információk iránti szükségleteit és ezen objektív szükségletekből fakadó szubjektív igényeket is. E szükségletek és igények határozzák meg ugyanis azt a funkciót, amely ezeknek eleget kell, hogy tegyen. Így válnak szükségessé azok a szükséglet- és igényvizsgálatok, amelyeket Kovács Máté a feladatok helyes megfogalmazása, meghatározása végett elengedhetetlennek tart.

Említettük, hogy rendszerekben, összefüggésekben gondolkodott. Horváth Tibor írja rá, mint professzorra emlékező esszé-szerű írásában, hogy az „a korosztály, amely megélte egyetemre kerülését és előtte is hallgatott előadásokat, meglepődve tapasztalta a szemléletmódnak ezt a változását. Az addig egyedileg kezelt könyvtárak az ő interpretálásában hirtelen nagyszabású intézményrendszerre álltak össze, a róluk való ismeret, a tudástöredékek pedig egységes szemléletté. Rendszerszemléletű volt...”¹¹

E rendszerszemlélet érvényesült gondolkodásában akkor is, amikor a társadalom információszükségletének a kielégítését elemezte. Nem pusztán a kiadványokat önmagukban tekintette információforrásoknak és -közvetítőknak, a különböző közlésmódok, közlési rendszerek együttes feladatának tartotta a társadalmi kommunikációs feladatok ellátását, attól függően, hogy melyik közlési rendszer milyen információk szolgáltatására a legalkalmasabb. Ilyen vonatkozásban tehát koncepciója más, szélesebb körű és komplexebb volt a hagyományos bibliológiai, könyvtudományi szemléletnél, a társadalmi közlési folyamatok, közlési rendszerek összefüggéseit, együttes és speciális kommunikációs lehetőségeit vizsgálta. (Meg kell jegyeznünk, hogy a kortárs hazai szakemberek közül Sebestyén Géza volt az, aki – a könyvek mellett – nagy fontosságot tulajdonított a modern technikai közlésmódok, – pl. a film, a rádió és a televízió – informatikai, kommunikációs jelentőségének.¹² – A kitűnő szakember halálának 20. évfordulójáról ebben az esztendőben feledkezett el megemlékezni a szakma.)

Kovács Máté felismerte és világosan látta, hogy a különböző közlési rendszerek nem megsemmisítő versenytársai egymásnak, hanem kölcsönösen kiegészítik egymás kommunikációs tevékenységét és eredményeit; minden újonnan létrejövő modern technikai közlésmód gazdagítja az

addigi lehetőségeket, esetleg átvesz a korábbiaktól közlési funkciókat, s mindennek az eredményeként a társadalmi közlés rendszere átalakul, megújul.

Az 1950-es 1960-as évek fordulóján a film, a rádió, de elsősorban a televízió világszerte történt óriási elterjedése és korszerű fejlődése nyomán – főleg az Amerikai Egyesült Államokban – egy időre lényegesen visszaesett a színház- és mozilátogatások száma, de különösen a könyvtári olvasóké és a könyvvásárlóké. Az amerikai művelődésszociológusok körében egyfajta válsághangulat keletkezett, azt az álláspontot fogalmazták meg, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmód az újabb technikai kommunikációs lehetőségekkel szemben nem tarthatja meg azt a kiemelkedő helyzetét, amelyet a korábbi természetes közlésmódokkal szemben (pl. beszéd, ének, mozdulat) kivívott; sőt visszaszorul, elveszti korábbi jelentőségét; némely szociológusok szerint, legismertebb közülük a kanadai Herbert Marshall McLuhan (1911–1980), aki „The Gutenberg-Galaxy” című 1962-ben megjelent művében jutott arra a következtetésre, hogy vége a Gutenberg-galaxisnak, azaz az írásos-nyomtatásos kultúrának.¹³ Kovács professzor az 1962-ben megjelent munkára, tulajdonképpen megjelenése előtt már két esztendővel „válaszolt” 1960 júniusában elmondott előadásában, amikor a különböző közlési rendszerek egymás mellett éléséről, egymást kiegészítő funkciójáról az előbbieket, az írásos-nyomtatásos kommunikáció változatlanul nagy társadalmi jelentőségéről a következőket mondta: „sajátos adottságainál fogva a legalkalmasabb a tudattartalmak legmagasabbfokú kifejezésének szabatos, tömör, pontos megrögzítésére, megőrzésére, szinte korlátlan felhalmozására és széles körben való hozzáférhetővé tételére, valamint gyors és könnyű átörökítésére.”¹⁴

Kovács Máté a különböző közlésmódok, kommunikációs rendszerek közül – vizsgálódásának céljából, tárgyköréből és jellegéből adódóan – természetesen az írásos-nyomtatásos közlésmódot, kommunikációt állítja középpontba és elemzi részletesen. E kommunikációs rendszer részterületeit, tárgyköreit az alábbiak szerint határozza meg:

- 1) Az írásos-nyomtatásos kommunikáció különböző oldalai, folyamatai: azaz az írás és az olvasás. Különösen fontosnak tartja az olvasásismeretet, konkrétan az olvasási folyamat pedagógiai, pszichológiai és szociológiai elemzését; ehhez különösen a lengyel bibliológiai iskola képviselőitől kapott ösztönzést és hasznos szempontokat is.

2) Az írásos-nyomtatásos kommunikáció különböző megjelenési formái, termékei, eredményei: az írásművek, a különböző funkciójú kiadványok és nyomtatványok.

3) Az írásos-nyomtatásos kommunikáció különböző tevékenységi körei: a szerzői és szerkesztői tevékenység; a könyvkiadás, könyvnyomtatás, sokszorosítás; a könyvkereskedelem és könyvterjesztés; a könyvgyűjtés és bibliofília; a könyvtári munkafolyamatok; a bibliográfiai és dokumentációs tevékenység; és végül

4) Az írásos, nyomtatásos kommunikáció különböző intézményei: kiadó, nyomda, könyvkereskedés; a könyvtárak: magánkönyvtárak és közkönyvtárak.

Az írásos-nyomtatásos közlésmód előbb számbavett folyamatainak, termékeinek, tevékenységi területeinek és intézményeinek a jellegét, minőségét és mennyiségét végső fokon minden korban meghatározzák a társadalom szükségletei. Mindezek viszont kedvezően hatnak az őket meghatározó társadalom különböző tevékenységi területeire, emelik azok fejlettségi szintjét, hozzájárulnak a társadalmi értékek gyarapodásához és minőségi alakulásához. E változás jellegét, intenzitását hivatottak megállapítani az írásos-nyomtatásos kommunikáció eredményességét számbavevő hatásvizsgálatok, amelyek fontosságát kiemelten hangsúlyozta Kovács Máté.

A maga újszerű bibliológiai koncepciójának, amely tehát a különböző kommunikációs rendszerek keretében, de elsődlegesen az írásos-nyomtatásos közlésmód tényezőjeként, alkotóelemeként a könyvet, a könyvtárat és a könyvtárügyet a művelődés, a kutatás és a társadalmi gyakorlati tevékenységek összefüggésrendszerében vizsgálta, egzakt, kategorikus rendszerezésére nem vállalkozott; a fejlődő-alakuló, új komplex tudomány különböző ágazatait nem kívánta valamilyen – esetleg sablonos – rendszerbe erőszakolni. A tárgykör természetes tagolódását a következőkben vette számba, a nélkül, hogy részletes rendszerezésbe bocsátkozott volna;

1) Az írás- és olvasáskultúra, a könyv- és könyvtári kultúra társadalmi alapjai és összefüggései; társadalmi szükségletek és igények, társadalmi hatás.

2) Az írásos-nyomtatásos közlésmód és más kommunikációs rendszerek kapcsolata; az olvasás és olvastatás pedagógiai, pszichológiai és szociológiai problémái.

3) A könyvkultúra: könyvkiadás, időszaki sajtó és kiadványszerkesztés; nyomdászat, tipografia és könyvművészet, papírismeret, könyv- és lapterjesztés; a kiadványok rendszerezése és tartalmi feltárása: bibliográfia, dokumentáció (s a „rendszer” e részébe utólag szervesen beilleszthető az informatika, a számítástechnika, a számítógép alkalmazása az információátvitelben és közvetítésben). S végül

4) A könyvtári kultúra: a (házi) magánkönyvgyűjtemények és közkönyvtárak; a könyvtárakban felhalmozott értékek, információk tervszerű társadalmi felhasználása; a könyvtárak kapcsolatrendszere, könyvtárügy; a belső könyvtári munkafolyamatok, könyvtártan.

Mindezek az ismeretterületek vizsgálhatók és vizsgálandók elméletileg, a jelen gyakorlata alapján, s vizsgálandók történetileg a múltban.

A kommunikáció törvényszerűségeit alkalmazó bibliológiai program, az új társadalomtudomány meghatározta az egyetemi könyvtárosképzés tantervét, tartalmát és tantárgyait is Kovács Máté tanszékvezetősége idején. A Könyvtártudományi Tanszék ennek alapján zömében természetesen könyvtárosokat képzett, de felvette programjába a könyvkiadás és könyvterjesztés szakembereinek az oktatását, kiképzését is, és számos olyan hallgatója volt, aki e területeken dolgozott és munka mellett levelező ill. kiegészítő tagozaton végezte tanulmányait. Az sem tekinthető persze véletlennek, hogy az egykor könyvtáros-szakon tanult hallgatók közül többen kerültek művelődéspolitikai és tömegkommunikációs munkakörbe, gyakran jelenleg is a sajtó, a rádió, vagy a televízió munkatársai.

Elméleti bibliológiai tevékenységét Kovács Máté később is folytatta; kéziratok hagyatéka tanúsítja, hogy Molnár Pállal, egykori debreceni munkatársával együttműködve szöveggyűjteményt készített elő és a bibliológia tudományelméleti problémáival foglalkozott.¹⁵

A bibliológiai koncepció szellemében végezte saját tudományos tevékenységét, s e szerint jelentek meg vezetésével a tanszéki közös munkával készült kiadványok is. Jelentékeny ilyen kollektív teljesítmény „A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében” című mű 2 kötete, a kezdetektől 1945-ig. A hazai könyvnyomtatás kezdetének 500. évfordulóját „A magyar könyv 500 éve” című történeti munka elkészítésével és közreadásával készült megünnepelni a tanszéki közösség, amikor munka közben Kovács Mátét hirtelen elragadta a halál.

Ha most, több mint 25 év távlatából visszapillantunk szellemi örökségének a sorsára és utóéletére, vegyes érzésekkel tesszük ezt. Egykori tanítványai olyan korszerűen felvértezett tudásanyaggal, szemlélettel hagyták el az egyetemet, hogy mai könyvtárügyünk, jelentékeny könyvtáraink és tudományos tájékoztatási intézményeink legtöbb vezetője közülük került ki és munkájukat szakszerűen felkészítve, eredményesen képesek végezni napjainkban is, a pénztelenség, általában a kultúra, a művelődésügy, ezen belül a könyvtárügy alulfinanszírozása idején is. Szakértelmükkel, professzoruktól megtanult munkaszeretetükkel, munkaerkölcsükkel, s a magyar könyvtárügy iránti odaadásukkal sok mindent tudnak pótolni.

A budapesti egyetemi tanszéken folyó oktató-nevelőtevékenység, a tudományos munka és a külföldi kapcsolatok ápolása azonban Kovács Máté halála után sok tekintetben visszaesett, megszakadt, stagnált. Követői legtöbbször nem rendelkezett azzal a műveltséggel, szakmai felkészültséggel, művelődéspolitikai koncepcióval, hivatástudattal, pedagógiai érzéssel és szervezőképességgel, de szorgalommal, munkaszeretettel és munkaképességgel sem, ami az előzmények folytatásához kívánatos és szükséges lett volna. Így pl. a magyar könyvkiadás 500. évfordulójára készülő kötet nemcsak nem készült el, de már meglévő egyes részei is elkallódtak. Egyik utódja az olvasásismereti tárgyakat azzal törölte a tantervből, hogy „beszéd- és értelemgyakorlatot az egyetemen nem tanítunk.” (E studiumokat később sikerült visszaállítani.) „A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében” című mű 3., az 1945 utáni fejlődést áttekintő kötet megkezdett munkálatainak a folytatását nemtörődömség és lelkiismeretlenség akadályozta meg. A könyvtárosképzés az utóbbi időben egy-szakos a pesti tanszéken, holott nem egy külföldi országban éppen magyar mintára szervezték meg a két-szakos modern könyvtárosképzést. A PhD-fokozatot – akkreditáció hiányában – nem lehet megszerezni, ami hátrányos az egész könyvtárügy számára – s lehetne még folytatni.

Mindezeket nem ünneprontás végett mondtam el.

Kovács Máté példájának a követésére, tevékenységének a folytatására, hagyatékának a feldolgozására kívántam a figyelmet ráirányítani, s elsősorban volt munkatársait és tanítványait figyelmeztetni, hogy milyen sokkal tartozunk az egykori tudós professzornak.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemet, az egyetem Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai Tanszékét, valamint az egyetemi és nemzeti könyvtárat tisztelet és köszönet illeti meg az emlékülés megszervezéséért és megrendezéséért.

JEGYZETEK

1. Futala Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. = Kovács Máté emlékkönyv. Bp. 1983. 31. p.
2. Molnár Pál: Vita a könyv- és könyvtártudomány viszonyáról a szocialista országok szakirodalmában. Debrecen, 1967. 107–108. p.
3. „szilárd alapelveken nyugvó rendszeres foglalata mindazoknak a tanoknak, amelyek alapján a gyűjtött könyvanyag célszerű könyvtárrá szervezhető minden tudományos igény gyors kielégítése céljából.” Ld. Varjas Béla: A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere. = Magyar Könyvszemle, 1955. 1–2. sz. 2. p.
4. Ennek hatására készítette el Magyarországon Toldy Ferenc „A könyvtártan kézi könyve” című műve tervezetét (1843), majd jelent meg Kudora Károly: Könyvtártan (1893), ill. Ferenczi Zoltán: A könyvtártan alapvonalai (1903) című munkája.
5. Varjas Béla mindezeket számbaveszi, elemzi és bírálja fentebb idézett művében (ld. 2. sz. jegyzet) 5–10. p.
6. Leyh, Georg: Die deutschen Bibliotheken von der Auflärung bis zur Gegenwart. = Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Hrsg. von Fritz Milkau. Bd. 3. 750. p., – Ld. Varjas Béla: I.m. 7. p.
7. Megjelent a 10 évi kényszerű szünet után újból induló ill. folytatódó Magyar Könyvszemlében 1955. 1–2. sz. 1–22. p.
8. Nem véletlenül írta Kőhalmi Béla a külföldi rendszerezési kísérletekkel és Varjaséval is kapcsolatban, hogy „az új szisztematika kérdését még meg kell beszélnünk.” Ld. Kőhalmi Béla: Vita a könyvtártudományról. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957. Bp. 1958. 82. p.
9. A volt szocialista országok könyvtártudományi tanszékeinek szakoktatási értekezletein, így az 1958. évi prágai ankéton, az 1962-i berlini konferencián és a szlovákiai Smolenicében 1965-ben rendezett konferencián vitatták meg a résztvevők a könyvtártudomány kérdéseivel kapcsolatos problémákat. Kovács Máté nézetei mindenütt nagy figyelmet keltettek.
10. Magyar Könyvszemle, 1961. évi különszám, 7–34. p., és A könyvtártudományi kutatás kérdései. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ anketja. Budapest, 1960. június 13–14. Bp. 1961. OSZK KMK 7–34. p.

11. Horváth Tibor: Egy gondolat viszontagságai. = Kovács Máté emlékkönyv. Bp. 1983. 165. p.
12. Sebestyén Géza: A könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve. = A könyvtártudományi kutatás kérdései... Bp. 1961. 77–78. p., ld. még Molnár Pál: I.m. 157–158. p.
13. A mű számos nyelven megjelent és világszerte nagy vitákat keltett és ellenvéleményt, elutasítást váltott ki. Magyarul „Vége a Gutenberg-galaxisnak?” címmel jelent meg kötet, amely Halász László válogatásában, szerkesztésében, bevezető és összekötő szövegeivel közöl szemelvényeket a műből. (Bp. 1985. Gondolat.)
14. Kovács Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. = A könyvtártudomány kérdései... Bp. 1961. 15. p.
15. A hagyatékot az Országos Széchényi Könyvtár kéziratára őrzi.

Korompai Gáborné

KOVÁCS MÁTÉ, MINT A DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR IGAZGATÓJA

1982-ben, Kovács Máté halálának 10. évfordulója alkalmából a debreceni emlékülésen csak érintőlegesen esett szó arról, hogy Kovács Máté hét esztendőn át a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója volt. Mind Fülöp Géza, mind Futala Tibor érzékeltette, hogy döntő jelentőségű volt az a hét év a könyvtár történetében.¹ A következőkben arra teszek kísérletet, hogy elsősorban az Egyetemi Könyvtár Irattárában található egykorú dokumentumokra alapozva részletesebb ismertetést adjak ezekről az évekről.²

Kovács Máté 1949. áprilisában került a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatói székébe.³ Ezt megelőzően évek óta húzódó igazgató-válsággal küzdött az intézmény.⁴ Dr. Nyireő Istvánt, aki 1928-tól vezette a könyvtárat, s nagy érdemeket szerzett a központi épületben létrehozott könyvtár tervezésében, felszerelésében; 1945 után az igazoló bizottság áthelyezésre ítélte, nem térhetett vissza Debrecenbe. Ekkoriban jelentkezett szolgálattételre az egyetemnél Dr. Kondor Imre, aki Kassáról könyvtárvezetői tapasztalatokkal érkezett, s az Egyetemi Tanács megbízásából átvette a könyvtár igazgatását, de miután 1946-ban nemzetgyűlési képviselőnek választották, gyakorlatilag nem sokat tudott foglalkozni a könyvtár ügyeivel. A bizonytalan politikai helyzetben nem akart lemondani igazgatói állásáról, ezért a Könyvtári Bizottság javaslatára az egyetem vezetése Hankiss János professzort kérte fel az igazgatói teendők ideiglenes ellátására.⁵

A Debreceni Egyetemi Könyvtár a II. Világháború alatt és után igen nehéz helyzetbe került: munkatársai a helyettes igazgató kivételével elmenekültek, 1945 tavaszán két fiatal diplomás Dr. Csúry István és Dr. Várady Szabó László jelentkeztek munkára Szabó György igazgatóhelyettesnél, akik két berendelt középiskolai tanárnő és két altiszt segítségével látták el a mindennapi teendőket, ami akkortájt nagyrészt a háborús károk kezeléséből, állagmegóvásból, s csak kisebb részben állt katalogizáló és olvasószolgálati tevékenységből. Az évekig tartó fűtésihiány miatt az év egy részében csökkentett munkaidőben, korlátozott

mértékű szolgáltatásokat lehetett nyújtani. Könyvtári költségvetés egyáltalán nem volt; az egyetemi beiratkozási díjak töredék hányada jutott ellátmányul, ami nem tette lehetővé a beszerző munkát, még kisebb kiadásokra is kevésnek bizonyult.⁶

Az Egyetem Könyvtári Bizottsága, amelynek ezekben az években – többek között – Flachbart Ernő, a kiváló nemzetközi jogász, Sántha Kálmán ideggyógyász professzor, Török István teológiai tanár, Bárczi Géza nyelvész-professzor voltak a tagjai, időről-időre foglalkozott a könyvtár égető problémáival. Az ülések jegyzőkönyvei arról tanúskodnak, hogy megértéssel és nagy felelősséggel keresték a megoldást mind az anyagi gondok enyhítésére, mind a megfelelő igazgató személyére. Különösen előtérbe került ez a probléma 1947. decemberében, amikor Kondor Imrét az egyetem filozófia professzorává nevezték ki. A Könyvtári Bizottság jól látta, hogy az intézmény élére befolyásos, ismert szakembert kellene állítani. Hankiss Jánost többször felkérték, de ő mindannyiszor hangsúlyozta, hogy csak ideiglenesen vállalja a feladatot. Az akkor még minisztériumi osztálytanácsos Módis László kereken visszautasította a megkeresést.⁷

A gyorsan változó politikai viszonyokra jellemző módon, a Minisztérium által kiírt könyvtárigazgatói pályázatra 1948. nyarán már olyan jeles tudós és közéleti személyiség nyújtott be pályázatot, mint Dr. Balogh István, Hajdú vármegye főispánja. A pályázatok véleményezésekor elsőként Balogh István, a második jelöltként a szintén pályázó fiatal Csúry István kapott támogatást a Könyvtári Bizottságtól.⁸ A Debrecenben jól ismert Kovács Máté nem nyújtott be pályázatot, s őt a Könyvtári Bizottság sem kereste meg, hiszen a Nemzeti Parasztpárt politikusaként a Kultuszminisztérium államtitkára volt – helyzete stabilnak tűnt.

Csakhogy ezt követően felgyorsultak az események, s a hatalom minden vonatkozásban a kommunisták kezébe került: 1948 nyarán egyesült a Kommunista és Szociáldemokrata Párt, néhány nap múlva az országgyűlés elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt, ősszel felállították az Államvédelmi Hatóságot, elkezdődtek a koncepció-s perek, karácsonyra már Mindszenty herceg-prímás letartóztatása is megtörtént. A tisztogatás elérte a minisztériumokat, közigazgatási szerveket. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elvileg még a Kisgazdapárt kezében volt, Ortutay Gyula vezetése alatt, de talán éppen ezért kellett távoznia onnan több kiváló szakembernek. A távozók sorsa nem volt közömbös a Minisztérium számára. Valószínű, hogy a minisztériumi munkatársak jószándéka, tisztessége, tájékozottsága és Kovács Máté szándéka alakította úgy a dolgokat, hogy az időközben múzeumigazga-

tóvá kinevezett Balogh István helyett a Minisztérium 1949. április 15-i telefonértesítése szerint Kovács Máté könyvtárigazgatói kinevezését tartanák kívánatosnak. Az ügyben összehívott rendkívüli tanácsülés és a Könyvtári Bizottság egyöntetűen és őszinte örömmel fogadta ezt a megoldást és támogatta Kovács Máté könyvtárigazgatói állásra való meghívását, akinek kiváló szervezőképességét ismerték és aktivitásától a könyvtár felvirágoztatását bizvást remélték – a bizottsági jegyzőkönyv tanúsága szerint.⁹

Kovács Máté tulajdonképpen hazajött Debrecenbe, az Egyetemre, hiszen itt végezte tanulmányait, gyakornokoskodott a Könyvtárban, munkatársa volt a Debreceni Nyári Egyetemnek, tanára az Egyetem Gyakorló Gimnáziumának, tanított a Francia Tanszéken. Talán tudott valamit az Egyetemi Könyvtár háború utáni nyomorúságos állapotáról is, de ami ennél bizonyosabb: látta azokat a lehetőségeket, amelyek egy nagy és korszerű könyvtárban megvalósíthatók. Igaz, hogy Debrecenbe jövelekor lényegében csak a könyvtár épülete adta a kereteket és néhány lelkes, öntevékeny szakember segítségére számíthatott.¹⁰ Figyelemre méltó, hogy az évek óta igazgatói teendőkbe bevont és az igazgatói pályázaton is induló Csúry István milyen lelkesen fogadta és önzetlenül segítette az új vezetőt. Nem voltak egymás számára ismeretlenek. Mindkettőjük emberségére jellemző, hogy nem a félreállított méltóság és a csalódott igazgatójelölt sértettsége ütközött, hanem tenniakarásuk, ambícióik találkoztak. Kölcsönös bizalom és őszinte barátság alakult ki közöttük, amire nagy szükség volt, hiszen Kovács Mátét nem csak a családja, hanem egyéb kötelezettségei is a fővároshoz kötötték, nem tölthette teljes munkaidejét Debrecenben. Csúry István viszont világosan látta, hogy a könyvtár érdeke az évek óta tartó kilátástalanság után azt kívánja, hogy nagy tapasztalatú, ismert és közmegbecsülésnek örvendő igazgató vezesse, aki szakmai tekintélyét, összeköttetéseit is hasznosíthatja a könyvtár ügyeiben.

Kovács Máté rendkívül rövid idő alatt tájékozódott a könyvtár legfontosabb dolgaiban, felmérte a feladatokat, tájékoztatta a tennivalókról feletteseit, benyújtotta alapos indoklással a könyvtár igényeit és hozzáfogott azokhoz a teendőkhöz, amelyek a meglévő feltételek mellett elvégezhetőnek látszottak.¹¹ Legsürgetőbb feladatának tartotta, hogy megfelelő számú és képzettségű könyvtári munkaerőről gondoskodják. Az állandó alkalmazottak mellé rövid időn belül sikerült elérnie a kilenc alkalmilag foglalkoztatott könyvtári dolgozó véglegesítését.¹²

A könyvtári helyiségek visszavételében már 1949 őszén jelentős eredményre jutott: a nagy olvasóteremből és a hozzá kapcsolódó előtérből

elköltöztették az ideiglenesen odatelepített Pedagógiai Főiskolát, s a könyvtárosok rohammunkával kitakarították, berendezték azokat, majd a raktári könyvek ésszerű átrendezését is elvégezték. Folytatódott a már korábban megkezdett szakkatalógus-szerkesztés, a feldolgozatlan állomány katalogizálása, a nemkívánatos irodalom zárolása. Terv készült a tanszéki könyvtárak feldolgozására, a beszerzések ésszerűsítésére, a teljes gyűjtemény többszemponútú felülvizsgálatára, könyvtártechnikai eszközök beszerzésére.

1950-ben már részletesen kidolgozott jelentés ment a Minisztériumba a Debreceni Egyetemi Könyvtár építési és felszerelési hiányairól valamint a könyvtár működését zavaró egyéb nehézségekről.¹³ Ennek eredményeképpen fokozatosan sikerült elérni a még befejezetlen raktárszintek kialakítását, raktári lift beszerelését, a könyvkölcsönző kiépítését, az olvasóterem bebútorozását, írógépek, könyvhordó kocsik, könyvkötészeti eszközök beszerzését. A jelentésben mintegy tíz fővel történő létszámbővítés szükségessége, valamint a korábbinál jóval magasabb költségvetési igény fogalmazódott meg.

A Minisztérium számára készített jelentés tényszerű, korrekt, alapos indoklással ellátott, meggyőző erejű. A támogatás nyilván nagyrészt ennek köszönhető.

Közben természetesen – ahogy azokban az időkben szokásos volt – erősen folyt a propaganda munka, ez esetben a tudományos könyvtár népszerűsítése a „dolgozó tömegek” előtt. A könyvtárosok újságokban és szaksajtóban írtak azokról a lehetőségekről, amelyeket az egyetemi könyvtárosok és a könyvtár nyújtani tud olvasóinak, s ha ez kevésnek bizonyult, kimentek az iskolákba, üzemekbe élőszóval hívni az olvasókat.

A könyvtári iratok egy része a munka ésszerűsítéséről, a munkaszervezés optimalizálásáról szól, szakmailag meggyőző módon – más részük a munkaversenyben elért eredményekről tudósít. Különös, kétarcú világ tárul elénk: kiváló képességű, nagytudású és rendkívüli szorgalommal dolgozó elődeink szép példája és sok-sok terhe, amivel egy embertelen kor nehezítette életüket. Reggel „Szabad Nép félóra”, a déli ebédszünetben kötelező röpgyűlés a generalisszimusz életrajzának tanulmányozására. Kovács Máté a haszontalan szemináriumozás mellett, olykor helyette szakmai előadásokat szervezett, szaktanfolyamot az egyetemi könyvtárosok, tanszéki könyvtárosok és más intézmények könyvtárosai számára. Az Egyetemi Könyvtár tudományos dolgozói hírnevet szerezhettek cikkeikkel, előadásaikkal, könyvtári vizsgálatokban való részvételükkel. Az igazgató elérte, hogy az Egyetemi Könyvtárra oda kellett

figyelni, adott rá, hogy minden fontos eseményen képviseltesse magát az intézmény.¹⁴ Közben a könyvtár feladatai folyamatosan szaporodtak, a rendszeresen kapott beszerzési keret átgondolt és jól szervezett gyarapító munkát igényelt.

A nemzeti tulajdonba vett könyvek sorsa a nagykönyvtárak szakértelmére bízott. A főúri könyvgyűjtemények, egyesületi s szerzetesrendek könyvtárainak felbecsülhetetlen értékei valóságos mentő-akciót kívántak, hiszen a gyermekotthonná, iparitanuló intézetté szervezendő kastélyok, rendházak kiürítése sürgős volt. Az Országos Könyvtári Központtól Kovács Máté kapta a megbízást számos értékes gyűjtemény átvételére szinte az egész tiszántúli régió területére.

A könyvtári alkalmazottak egy része gyakran úton volt, teherautó számra hordták be a nemzeti tulajdonba vett könyveket. Megbízólevelek és átvételi elismervények tanúskodnak arról, hogy ezt a korántsem kellemes feladatot milyen körültekintő gondossággal és tapintattal bonyolították le Kovács Máté munkatársai. A szállítmányok kezelése nemcsak szakmai hozzáértést, hanem kemény fizikai igénybevételt is jelentett, hiszen a teherautók fel- és lepakolása, sokszor éjszakába nyúlóan, szintén a könyvtári alkalmazottak feladata volt. Kovács Máté érvein és a Könyvtári Központ megbízottainak jóindulatán múltott, hogy az idekerült könyvállomány jelentős és nagyértékű hányada az Egyetemi Könyvtár tulajdonába kerülhetett.¹⁵

Sajátos módja volt az értékmentésnek a MÉH-telepek papírhulladék raktáraiból való könyv-válogatás, amelyet folyamatosan az egyetemi könyvtárosok végeztek.¹⁶

A gyűjtemény gyarapodása, a feladatok sokasodása növelte az Egyetemi Könyvtár tekintélyét. Az egyetemi oktatás könyvtári támogatásán túl vállalt könyvtári funkciók, különösen a tájkönyvtárral szemben támasztott igények többszöri felvetése a magyar könyvtárügy irányítóit meggyőzték arról, hogy a Tiszántúl területére kiterjedő tudományos és szakkönyvtári szolgáltatások eredményes végzéséhez nagyobb mértékű támogatást kell adniok a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak. Ennek a támogatásnak első, nagyobb jelentőségű megnyilvánulása a könyvtári dolgozók létszámának bővítése volt. Már 1950-ben újabb munkatársak érkeztek, részben magukkal hozott státussal, mint Módis László illetve Varga László, továbbá Kónya Károly könyvkötő mester, aki teljes műhelyfelszereléssel szegődött a könyvtár szolgálatába. 1951-ben újabb hét fővel gyarapodott a könyvtári dolgozók száma. Maller Sándort a református egyház szolgálatából kérte ki Kovács Máté, Szabó Ambrus Erdei Ferenc személyes közbenjárására kapott kinevezést. Ekkor kezdte

könyvtári pályafutását Bakos Zoltánné, Juhász Gézáné, Pelyvás Istvánné, Varga Zoltánné. Az új alkalmazások egy részénél nem a könyvtár igazgatójának a szempontjai érvényesültek, de a kinevezésekkel olyan gesztust tett, amely a későbbiek során sokat használt a könyvtárnak.¹⁷

Kovács Máté értékmentő törekvései a személyzeti politikában különösen 1952-ben érvényesültek, a nagy létszámfejlesztéskor volt alkalma arra, hogy az általa jól ismert, szakmailag nagyra értékelt, sok esetben állástalan vagy éppen félreállított értelmiségiek közül többeket alkalmazzon. Évek múlva úgy emlegettük ezt a gárdát, mint „Kovács Máté nagy öregjeit”, akikre ma is tisztelettel emlékezünk, hiszen alapozó munkájuk évtizedekre meghatározta egy-egy könyvtári terület működését.¹⁸ Közülük csak néhányat említek: Bertók Lajost, Hankiss Jánost, Nánay Bélát, Péterffy Lászlót, Szabó Istvánt, Ember Ernőt, Pákozdy Ferencet és Molnár Pált, akit már a távozása után segített be a könyvtárba Kovács Máté. A nagy öregek mellett fiatalokkal is bővült a kör, közülük többen a könyvtáros szakmában vagy azon kívül váltak ismertté, mint Futala Tibor, Merényi László, Balla Lajos, Bata Imre.

A nagyarányú létszámfejlesztés mellett legnagyobb jelentősége a második köteleespéldánysor ideirányításának volt. A 213/1951. december 18-án hozott törvényerejű rendelet, amely a hazai tudományos könyvtárak közül a Debreceni Egyetemi Könyvtárat emelte a Széchenyi Könyvtár mellé második teljeskörű köteleespéldány gyűjtőhellyé, a könyvtár évi jelentése szerint újabb feladatok elé állította ugyan az intézményt, de másoldalról nagy elismerést jelentett; az éveken át jól végzett munka megbecsülését.¹⁹

Huszedik századi történelmünk ellentmondásosságainak különös példája az, hogy míg az ország egyre nehezebb helyzetbe került, egy vidéki könyvtár számára a nagyarányú fejlődés perspektívája és realitása bontakozott ki, mert nem lehet elfelejtkezni arról, hogy 1951-ben ismét jegyrendszer lépett életbe, március 15-ét közönséges munkanappá nyilvánították, Zöld Sándor belügyminiszter önként menekült a halálba, folytatódott az egykori középosztály üldözése kitelepítésekkel, újabb perekkel, büntető táborokkal. Az üldözés újra elérte a kommunista vezetőket is, általánossá vált a bizonytalanság és a félelem, de az élet nem állhatott meg, sőt a hajszolt munkaversenyben valódi eredmények is születtek.

A Kovács Máté irányította Egyetemi Könyvtár történeténél maradva, talán nem érdektelen emlékeztetni arra, hogy a könyvtári tevékenységek szétválasztása, osztályok, munkacsoportok szervezése, a munkafolyamatok ésszerű sorrendezése, az eredmények nyilvántartása ekkor ala-

kult ki.²⁰ A könyvtár igyekezett a kutatómunka számára jobb körülményeket teremteni, mind az egyetemi oktatók, mind a könyvtárban foglalkoztatott tudós elmék számára. A tudományos kutatásokkal is foglalkozó könyvtárosok az évkönyv megindításával publikációs lehetőséghez jutottak.²¹

A könyvtár igazgatójának egyre nagyobb szerepe lett a hazai szakmai közéletben, véleményére számítottak az egyetemi könyvtárszakos képzés reformjának tervezésénél, ő készítette el az országos könyvtárhálózat korszerű kialakításának tervezetét, a debreceni műhelyben készült utasítás a nemzeti tulajdonba vett könyvek hasznosításáról.²² Az egykorú iratok és az akkori munkatársak emlékezete egybeesően igazolják, hogy a könyvtár dolgozói és a vezetés között zavartalan volt az együttműködés, kölcsönös megértés uralkodott. Kellő belátással minden érdekelt megértette, hogy célszerű megcsinálni például a Népművelési Minisztérium kívánságára a „Könyvek a klerikális reakció ellen” című annotált bibliográfiát, mert egy ilyen vállalkozás mintegy menlevelet ad másfajta bibliográfiai tevékenységhez is.

A híres, hírhedt tájbibliográfiai terveket mai szemmel nézve, észrevehető a tudós emberek cinkos összekacsintása: ha már megalomániás korban élünk, miért ne profitálhatna valamit ez a könyvtár is! Írtak hát irreális terveket, s közben készíthették tudományosan megalapozott tanulmányaikat és bibliográfiáikat.²³

Az Egyetemi Könyvtár munkatársai számára Kovács Máté a külső körülményekhez képest kedvező viszonyokat teremtett, s a könyvtárosok megbízható és mozgósítható szellemi hátteret biztosítottak az igazgató terveihez, tudományos vállalkozásaihoz.

A külföldi könyvek és folyóiratok beszerzése körül tapasztalt problémák előtérbe helyezték a könyvtárak közötti együttműködés szervezett formáinak szükségességét. A közművelődési könyvtárak patronálása csak egyik módja volt az együttműködésnek, ennek gyakorlati teendőiből is bőven kivette a részét az Egyetemi Könyvtár, de ami fontosabb: a hazai könyvtári hálózat funkcióinak elméleti megalapozása, a központi nyilvántartások megszervezése, a könyvtárak cserekapcsolatainak, a könyvtárközi kölcsönzés rendszerének kibővítése, megerősítése jelentette azokat a tárgyköröket, amelyeknek kidolgozásában döntő szerep hárult Kovács Mátéra, aki az Egyetemi Könyvtár munkatársainak bevonásával készítette azokat a terveket, amelyek a dolgokat szakmailag helyes irányba terelték.²⁴

Kovács Máté a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatójaként vált a hazai könyvtárügy nélkülözhetetlen vezéregyéniségévé. Egy nagy-

könyvtár élén szembekerült minden olyan elméleti és gyakorlati problémával, amely általánosan érvényes volt és megoldásra várt. Problémaérzékenysége, koncepciózus gondolkodása, taktikai érzéke, európai kitekintése, szellemileg ösztönző munkatársi környezete egyaránt segítette abban, hogy egy embertelen korszakban is maradandó értékeket alkotasson.

Azt hiszem bátran eltekinthetünk attól, hogy amit tett, azt a korszak hangzatos szóhasználata szerint a „szocialista könyvtárügy”-ért tette – a szocialista jelzővel ugyanis szabad utat lehetett csinálni az ésszerű és korszerű megoldásoknak – minden bizonnyal tudták ezt többen azok közül is, akik magasabb beosztást töltöttek be az akkori művelődési politikában, s támogatták Kovács Mátét. Akkoriban még nem vált általánossá az „írástudók árulása”. Mert elég lett volna a magános szándék egy olyan együttműködési szerződéshez, mint amilyen a Debreceni Egyetemi Könyvtár és a Református Kollégium Nagykönyvtára között létrejött, s aminek a gyökerei 1953-ig nyúlnak vissza? (A szerződött felek immár négy évtizede folytatják sikeres és eredményes együttműködésüket) A hazai könyvtárügyi jogi szabályozásának szükségessége és megoldása már az 1950-es évek eleje óta foglalkoztatta Kovács Mátét és a vele együttgondolkodó debreceni egyetemi könyvtárosokat. Az 1956-os könyvtári törvény koncepciója, tervei itt alakultak a debreceni műhelyben.²⁵

A magyar könyvtári közéletben 1952-től fokozott mértékben jelenlévő Kovács Máté, akit időközben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának vezetésével is megbíztak, immár más nagykönyvtár tapasztalatait, igényeit is megismerte, s ezzel is bővítette a debreceniek látókörét; mind az országos, mind a helyi tervekbe beépültek a legfontosabb tanulságok. Kovács Máté lényegében minden szakmai és közéleti fórumon képviselte a könyvtárosság és a Debreceni Egyetemi Könyvtár érdekeit, tagja volt az Országos Könyvtári Tanácsnak, s ami helyi viszonyok között igen fontos, az Egyetemi Tanácsnak is. Sem azt megelőzően, sem később nem volt olyan zavartalan jó viszony a könyvtár és az egyetem vezetése között, mint Kovács Máté idejében. A könyvtár tudatosan törekedett arra, hogy gyűjteményének fejlesztésével, szolgáltatásainak sokszínűségével partnerként támogassa az egyetemen folyó oktató és kutatómunkát. Az 1953-ban életrehívott tudományos és bibliográfiai munkaközösség elsőrendű feladata az egyetemi ezt követő feladata a tájkönyvtári funkciók magasabb szintű ellátása volt.

A Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Enciklopédia főszerkesztőjeként Kovács Máté munkatársait is bevont az elő-

munkálatokba. Az általa különösen fontosnak tartott könyvtártudomány szakterületeinek kidolgozására Csúry Istvánt és az akkor akadémiai könyvtáros Fülöp Gézát kérte fel. Az általuk készített szinopszis eredeti rendeltetésén túl olyan jelentőséggel is bírt, hogy bizonyította a magyar könyvtárosok újabb nemzedékének rátermettségét, szakmai hozzáértését.²⁶

Egykori munkatársai nem csak főnöküknek, hanem mesterüknek is tekintették, Csúry István sokszor hangoztatta nagy érdemét, hogy lehetett tőle tanulni és hagyta az embereket dolgozni. A Rá mindig szívesen emlékezőktől tudom, hogy a nagyhorderejű szakmai problémák, tudományos témák, közéleti ügyek mellett is volt figyelme a munkatársak egyéni gondjaira. Kiváló pedagógiai és pszichológiai érzékkel ismerte fel az emberek kvalitásait és korlátait. A helyzet megkívánta határozottsággal vagy körültekintő tapintattal avatkozott az ügyekbe, mindig célratörően és ritkán eredménytelenül. Olyan emberi tulajdonságok tették nemessé, amelyek kiveszőben vannak, nemcsak tudta, hanem gyakorolta is a tisztelet, a hála és a szeretet gesztusait. Gondoljunk csak Hankiss professzorhoz fűződő kapcsolatára, akit mesterének tekintett, s talán példaképének is. A változó időkben változatlan tisztelettel nőtt fel tanítványból becsülő kollegává és amikor a sors úgy hozta önzetlen támogatóvá, segítővé. Bizalmát, őszinte barátságát példázza Csúry Istvánnal való kapcsolata. Mint ismert, 1956. október 1-jén, Kovács Máté távozása után Csúry István lett a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója. Jóllehet Csúry István a könyvtárigazgatás minden területén jártasságot szerzett nemcsak Kovács Máté idejében, hanem azt megelőzően is, mégis nagyon magára maradt volna a gondokkal, ha nem érezhette volna, hogy ő is abszolút bizalommal lehet Kovács Máté iránt, aki továbbra is érdeklődéssel, féltő gondnal és az általa nyújtható jótanácsokkal támogatta a könyvtárat, a munkatársakat és az új igazgatót.

Kovács Máté az 1949 utáni években olyan könyvtárat alkotott a Debreceni Egyetemi Könyvtárból, amely az 1950-es évek közepére mintául szolgált valamennyi hazai tudományos nagykönyvtárnak. Állománya 1956-ra mintegy megháromszorozódott, meghaladta a milliós nagyságrendet. Az évi olvasóforgalom az 1948-ban regisztrált 5.000 fővel szemben 1956-ban több, mint 100.000 főre emelkedett. Még ennél is nagyobb arányú volt az olvasók által használt könyvek számának emelkedése. Mindez a célszerű munkaszervezésnek, megfelelő számú és képzettségű szakembernek volt köszönhető. Az Egyetemi Könyvtár az 1950-es évek derekán már úgy működött, hogy az igazgató másirányú elfoglaltságai, hosszabb távollétei sem okoztak zavart a munkafolyamatokban.²⁷

Kovács Máté távozását mindazonáltal nehezen élte meg a könyvtár, mert miközben belső fejlődése töretlenül haladt, a külső viszonyok válságosra fordultak. Ismerve a forradalom és az azt követő idők történéseit, nem nehéz elképzelni, mit jelenthetett mindazt megóvni, ami Kovács Máté idejében kiépült. Azt hiszem nem kisebbítem az utódok érdemeit, ha úgy fogalmazok, hogy az elkövetkező évek nehézségeinek leküzdésében is része volt. Része volt azzal, hogy szakmailag, emberileg kiválóan felkészült utódot segített felnőni, hogy szelleméből valamit itthagyt, s ha szükség volt rá, később is készségesen segített.

JEGYZETEK

1. *Fülöp Géza*: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikai tevékenysége. – FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. In: Kovács Máté emlékkönyv. – Bp. 1982.
2. 1996. jún. 1-től a Debreceni Egyetemi Könyvtár irattára 1916–1986-tal bezáródóan a Debreceni Egyetemi Könyvtár Kézirattárának kezelésébe került, hivatkozásoknál az egykorú iktatószám szerepel, DEK Irattár jelzet után.
3. Kinevezési és alkalmazási okirat, Ortutay Gyula aláírásával, Budapest, 1949. április 21. Sorszáma 3238. Iktatószáma: VKM 217.901 /1949–VI/2.
4. Jegyzőkönyv.. a Debreceni Egyetem Könyvtári Bizottsága 1945. júl. 19-én tartott ... üléséről.
DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1951.
5. Jegyzőkönyv ... a Debreceni Egyetem Könyvtári Bizottsága 1947. febr. 4-én és febr. 12-én tartott ... üléséről. DEK Irattár Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1951.
6. Jelentés a Könyvtár működéséről és gyarapodásáról, 1947. jan. 7. DEK Irattár, 2/1947.
7. Jegyzőkönyv ... a Debreceni Egyetem Könyvtári Bizottsága 1947. ápr. 12-én, máj. 2-án, jún. 6-án, okt. 18-án és dec. 9-én... tartott.... üléséről. DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1951.
8. Jegyzőkönyv ... a Debreceni Egyetemi Könyvtári Bizottság 1948. jún. 4-én és jún. 24-én tartott ... üléséről.
DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1951.
9. Jegyzőkönyv ... a Debreceni Egyetemi Könyvtári Bizottság 1949. ápr. 20-án tartott ... üléséről.
DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1951.
10. Jelentés a Debreceni Tudományegyetem Könyvtárának 1946–1947. évi működéséről.
DEK Irattár, 205/1947.
11. A könyvtárigazgató... jelentése... és az Egyetemi Könyvtár 1950-re szóló munkaterve, 1949. dec. 6.
Melléklet a Könyvtári Bizottság 1949. dec. 6-i ülésének jegyzőkönyvéhez.
DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1951.

- Valamint Kovács Máté levelei Szántó György minisztériumi főosztályfőnökhöz, 1949. jún. 22-i és 1949. aug. 16-i dátummal. (melléklet a Könyvtári Bizottság 1949. aug. 23-i ülésének jegyzőkönyvéhez.)
DEK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1951.
12. Jelentés a Debreceni Egyetemi Könyvtár 1949. évi munkálatairól, üzembracionalizálásbeli előmeneteléről, munkaeredményeiről és rendkívüli munkálatairól.
DEK Irattár, 19/1950.
 13. Jelentés a Debreceni Egyetemi Könyvtár építkezési és felszerelési hiányosságairól, valamint a könyvtár jó működését zavaró egyéb nehézségekről.
DEK Irattár, 491/1950.
Felterjesztés az Országos Könyvtári Központhoz a könyvtári helyiségek racionális kihasználása tárgyában.
DEK Irattár, 691/1950.
 14. Helyzetkép a Debreceni Egyetemi Könyvtár állapotáról, 1949–1950. (Csúry István fogalmazványa)
DEK Irattár, 520/1950.
valamint: Tudósítás a Debreceni Egyetemi Könyvtárról és Hírek a Debreceni Egyetemi Könyvtárból (sajtócikk fogalmazványok)
DEK Irattár, 407/1950
 15. Átirat az Országos Könyvtári Központtól Kovács Máténak „Kallódó magánkönyvtárak sorsa” tárgyában, Bp. 1951. aug. 17. és: Utasítás a nemzeti tulajdonba vett könyvanyag felhasználásáról.
DEK Irattár, 50/1951.
 16. Felterjesztés az Országos Könyvtári Központhoz a megsemmisülésnek kitett könyvanyag védelme tárgyában.
DEK Irattár, 132/1931.
 17. Jelentés az 1951. november havi személyzeti változásról DEK Irattár, 430/1951.
Szabó Ambrus kinevezése, Erdei Ferenc ajánló sorai.
DEK Irattár, 256/1951.
 18. Összefoglaló jelentés a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának 1952. évi működéséről, fejlődéséről és állapotáról. – [Debrecen, 1953] soksz. 23 l.
 19. Előzményekről: Felterjesztés az Országos Könyvtári Központhoz a köteles- és fölüspéldány elosztása tárgyában.
DEK Irattár, 731/1950.

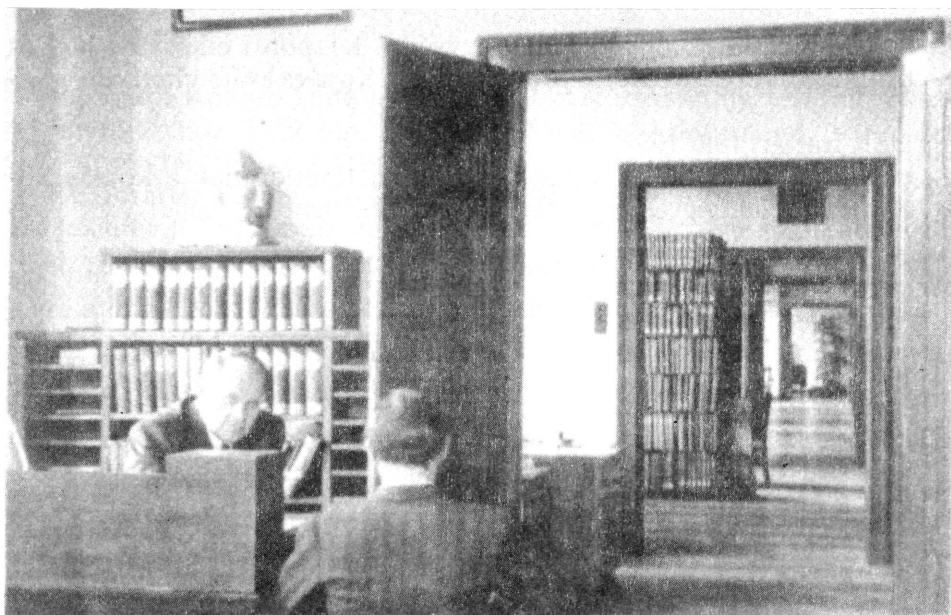
A könyvtári katalóguscédulák egységes központi elkészítésével és terjesztésével kapcsolatos problémákról, Kovács Máté vitaindító vázlatára.

DEK Irattár, 189/1951.

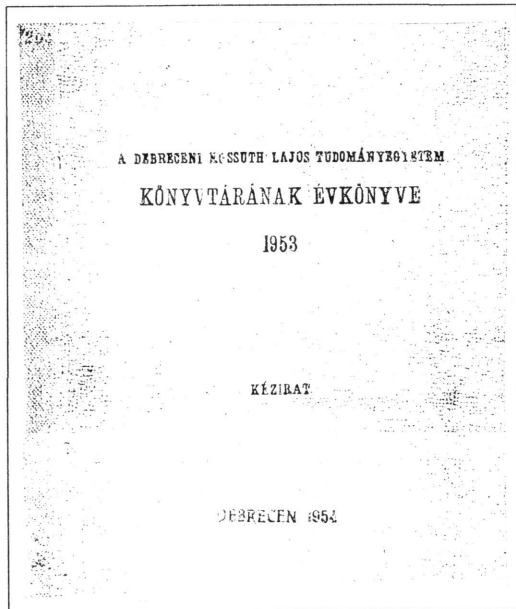
valamint: Átirat az Országos Könyvtári Központnak a kötelespéldányrendelet végrehajtása tárgyában, 1952. jan. 8.

DEK Irattár, 11/1952.

20. Összefoglaló jelentés a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára 1953. évi működéséről. In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. – Debrecen, 1954. 7–58. l.
21. *Kovács Máté*: Bevezető. In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. – Debrecen, 1954. 5–6. l.
22. *Kovács Máté*: A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései. In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1953. – Debrecen, 1954. 59–136. l.
23. *Csúry István*: A könyvtári kutatások debreceni műhelye, 1950–1975. = Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2. sz. 9–24. l.
24. *Kovács Máté*: Könyvtáraink jelentősége művelődéspolitikánkban. In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1954. I.r. – Debrecen, 1955. 109–143. l.
Kovács Máté: Egyetemi és főiskolai könyvtáraink korszerű feladatai és szervezeti kapcsolatai. In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1955. II.r. – Debrecen, 1956. 20–90. l.
25. *Kovács Máté*: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181–201. l.
26. Könyvtártudomány. Összeállította Csúry István, szerkesztő: Fülöp Géza. – H.n. [1956] soksz. 82 l.
DEK Kézirattár, Csúry István hagyaték, Cikkek, tanulmányok, 2. doboz.
27. A Debreceni Egyetemi Könyvtár története számokban, 1916–1952. – [Debrecen, 1953.]. soksz. [18] l.
valamint: Összefoglaló jelentés a Debreceni Egyetemi Könyvtár 1956. évi működéséről. In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1956. – Debrecen, 1957. 5–23. l.

Kovács Máté egyetemi könyvtári szobájában

Az Egyetemi Könyvtár évkönyveinek induló kötete

Pogány György

KOVÁCS MÁTÉ ÉS A BIBLIOFÍLIA

Kovács Máté a könyvtártudomány (bibliológia) feladataként az írásos-nyomtatásos közlésmódon alapuló, az azzal összefüggő társadalmi gyakorlat különféle jelenségeinek, folyamatainak, termékeinek és intézményeinek kutatását jelölte meg. Rendszerében a diszciplína természetes tagolódásának megfelelően négy tárgykör különíthető el: az írás- és olvasás, a könyv- és könyvtárkultúra társadalmi alapjai, összefüggései alkotják az elsőt, a második tárgykörbe az írás- és olvasáskultúra különféle megnyilvánulásai tartoznak, a harmadik a könyvkultúra, vagyis az írásos dokumentumok előállításának gyakorlata és fejlődéstörténete, a negyedik pedig a könyvtárkultúra, a gyűjteményekben felhalmozott értékek társadalmi felhasználása, gyakorlata és kialakulása. A tárgykörökön belül szükségesnek tartotta a részterületek egymáshoz és az egészhez való különféle viszonyainak elemzését, többek között a könyvművészet és a bibliofília, valamint a házi könyvtárak összetett kapcsolatrendszerének kutatását az írásos-nyomtatásos közlésmód, az írás-, olvasás-, könyv- és könyvtárkultúra egyéb részeivel.¹

Kovács Máté az 1960-as években bibliológiai rendszerének kidolgozásával párhuzamosan megkísérelte tisztázni a korszerű bibliofília fogalmát és feladatait. Több okra vezethetők vissza e tárgykörben végzett elméleti és történeti kutatásai. Az egyik bibliológiai koncepciójához kapcsolódik, fontosnak érezte nemcsak az egész, hanem a rész, a könyvtártudomány (bibliológia) egyes alkotóelemei alapvető kérdéseinek tisztázását is. Ehhez kötődik tanszékvezetői tevékenysége, az új tanterv kialakításának előkészítése. Az 1968/1969-es tanévben bevezetett új egyetemi tantervben a speciális kollégiumok között helyet kapott A mai könyvművészet és bibliofília elnevezésű tárgy, bevezetése megkívánta a szükséges előtanulmányokat.² A harmadik ok a Magyar Bibliofil Társasághoz kapcsolódik, melynek 1962-től elnöke volt és tisztségéből adódó kötelességének érezte a bibliofíliához kapcsolódó különféle kérdések elemzését.

Jelen előadás Kovács Máté bibliofíliáról, könyvművészetéről és a házi könyvtárakról kialakított nézeteit tekinti át, valamint – terjedelmi okok miatt – a Magyar Bibliofil Társaság történetének első (1960–1964 közötti)

korszakát. Az 1966-ban újjászervezett társaság elnökeként végzett munkájáról más alkalommal számolunk be.

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy a Bibliofil Társaság elnöki tisztségénél kevés békésebb pozíció akad. Általában igaz lehet ez a megállapítás, kivéve az 1960-as évek elejének Magyarországot. Kényszerűségből – mert fontosnak tartotta tevékenységét – vállalta el az elnökséget számos egyéb tisztsége mellé és a rá jellemző munkabírással és kötelességtudással próbálta a Társaság működését fenntartani különböző szorítások gyűrűjében. Két irányból nehezedett rá nyomás. A Magyar Bibliofil Társaság viszonylag kis létszámú volt, mintegy négyszázan voltak, de a legkülönbébb érdeklődésű, felkészültségű és felfogású személyek alkották a tagságot, akik a bibliofília fogalmát és a társaság feladatait eltérően értelmezték. Nem lehetett könnyű világos célokat kitűzni és elfogadtatni, majd azokat megvalósítani egy olyan egyesületben, amelyben – hogy csak két konkrét példát említsünk – Soó Rezső, a világhírű botanikaprofesszor, az egyik legkomolyabb szakismeretekkel rendelkező könyv- és grafikagyűjtő mellett fizikai munkás tag is akadt: a Magyar Bibliofil Társaságnak helyi szervezete működött a Ganz-MÁVAG gyárában, ankétot is tartottak az üzemben.³ A gyakran széthúzó és ellenérdekelte tagság mellett Kovács Máténak a hivatalos szervekkel is meg kellett vívnia harcát – változó sikerrel, hiszen 1964-ben megszüntették a Magyar Bibliofil Társaságot, csak 1966-ban folytathatta újra működését, más feltételek között.

A Magyar Bibliofil Társaság 1960. IX. 12-én alakult meg az Országos Széchényi Könyvtár helyiségében.⁴ Kezdeményezője Szij Rezső, a sokoldalú művészettörténész, azokban az években könyvtáros volt. Az alakulás éve tehát 1960, még zsúfoltak a börtönök, „most tél van és csend és hó és halál”, amikor egy autonóm társadalmi szervezet megpróbál megalkulni. A kezdeményezés – akkor – szokatlan, zavaró, a Művelődési Minisztérium tanácstalan, az illetékesek sem igent, sem nemet nem mondanak, félhivatalos tanácsot adnak: talán működhetne a Társaság, ha nem önálló lenne, hanem egy már létező, hivatalosan elismert szervezethez tartozna. Ez a szervezet lesz a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. A megalakuláskor Ortutay Gyulát, akkor a Hazafias Népfront főtitkárát választják elnökké, ő azonban nemsokára lemond, Darvas József követi tisztségben. Az új elnök és Szij Rezső főtitkár kéri fel Kovács Mátét 1961. XI. 14-én a könyvészeti bizottság tagjának.⁵ Feladata – a felkérés szerint – könyvészeti kérdésekben segíteni a társaságot, amelynek helyzete, jogállása egyébként bizonytalan. Kezdi támadni, előbb csak a háttérben. A Bibliofil Társaság ugyanis saját esztétikai, könyvművészeti

elvei alapján értékeli, rangsorolja a könyveket, a nyomdaipar és a kiadók vezetőinek bevonása nélkül kísérel meg kiállításokat, programokat szervezni.

1961 novemberében az Iparművészeti Múzeumban nyílt meg első kiállítása Kozma Lajos könyvművészete és alkalmazott grafikai címmel. A kiállítást Koós Judith rendezte, ő írta a tanulmányt az elegáns katalógushoz, amely a Társaság első kiadványa. Megindulnak az előadások is. Csapodi Csaba a mai könyvgyűjtés lehetőségeiről számol be, Sarlóska Ernő és Darabos Pál az elmúlt ötven év borítólapjait ismerteti kamarakiállítás keretében, megemlékeznek Szalay Józsefről, a híres gyűjtőről, Szeged „literátus főkapitányá”-ról, megnézik Soó Rezső és Forgács Béla könyvtárát. A Társaság él és működik, de pusztá léte is érdekeket sért, indulatokat kavar.

Darvas visszavonul a viharfelhők észlelésekor, 1962 őszén Kovács Máté lesz az elnök. Akkor egy ideje már folyik a Társaság decemberi rendezvényeinek előkészítése, 8-án nyílik meg a Nemzeti Galériában A mai magyar könyvművészet 1945–1962 című kiállítás Pataky Dénes rendezésében. A megnyitót Kovács Máté és Pogány Ö. Gábor, a Nemzeti Galéria főigazgatója tartja. A Bibliofil Társaság Szij Rezső szerkesztésében és előszavával közreadja e kiállítás katalógusát is. Mintegy 100 könyvet állítanak ki. Válogatási szempont az volt, hogy azok a könyvek kerüljenek be, amelyekben az összes alkotóelem (betűtípus és nagyság, papír, tükör, illusztráció, kötés, burkoló) tökéletes összhangban van és a tipográfiai kivitel (nyomás egyenletessége és tisztasága, megfelelő anyagok, minőségi munka) is kifogástalan. 1954-től már léteznek a nyomdák és kiadók közötti „hivatalos” könyvművészeti verseny az év legszebb könyve címért, a Bibliofil Társaság kiállítása annak szempontjait kérdőjelezi meg. A decemberi programok műsorfüzetében szereplő védnökök egyike levélben tiltakozik Kovács Máténál neve szerepeltetése miatt. Az elnök magyarázkodni kényszerül: most ismerkedik a Társaság helyzetével, ami tisztázatlan, bizonytalan kapcsolata a Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal. A szervezeti, működési feltételeket jobb lett volna idejében egyértelművé tenni – ismeri el –, de működése fontos, hozzátartozik a hazai könyvkultúrához – védi Kovács Máté az egyesületet.⁶

A meghirdetett rendezvények lezajlanak, a könyvművészeti kiállítást Pápán is bemutatják, előtte, december 6-án a Kossuth Klubban Tevan Andorra emlékeznek – megnyitót itt is Kovács Máté mond –, az emlékbeszédet Szij Rezső tartja, közreműködik Hincz Gyula és Kass János. December 12-én a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó termében tiszteleti taggá választják Kodály Zoltánt, Kőhalmi Bélát, Ortutay Gyulát

és Soó Rezsőt. Laudációjukat Kovács Máté tartja. Az alkalomra a tiszteleti tagoknak névre szóló és munkásságukhoz, érdeklődésükhöz kapcsolódó aprónyomtatványokat készített a Társaság. Kodály tiszteletére részletet adnak ki a Magyar Népzene Tárából, Kózhalmi számára 1913-ban írt Tízezerk bibliofília című cikkének lenyomatát jelentetik meg, Ortutay ajándéka a Júlia szépleány az általa gyűjtött Székely népballadák kötetből, Soó Rezső kedvenc költője, Ady egyik versét kapja. Néhány nap múlva Szegeden folytatódik a program, 17-én a Somogyi Könyvtárban tart ankétot a Társaság a bibliofília kérdéseiről Bezeredy István könyvtárigazgató vezetése mellett.⁷

A gazdag decemberi program éppen lezajlik, amikor Kovács Máté elnök 20-ai keltezéssel levelet kap Szij Rezső főtítkártól.⁸ Az előző nap – írja – a Fővárosi Főügyészség utasítására házkutatást tartottak Pannónia utcai lakásában. Lefoglalták a Magyar Bibliofil Társaság iratait, leveleit, nyomtatványait, őt pedig előállították. A vád: sajtóbüntett és egyesületi joggal való visszaélés büntette. Szij Rezső a kihallgatás alatt tagadja, hogy engedély nélkül működnek, hivatkozik az ő és Kovács Máté elnök tárgyalásaira a Művelődési Minisztériumban a Közművelődési Főosztály és a Kiadói Főigazgatóság illetékeseivel, érvel, hogy egy szóval sem elleneztek a Társaság munkáját, sőt, azzal, hogy minden rendezvényre meghívót kaptak, tudomásul vették működését. Az „illegális” nyomtatványokkal kapcsolatban kijelenti: tudomása szerint nem kell engedély meghívók, katalógusok nyomdai előállításához, a négy tiszteleti tag megválasztása alkalmából készített aprónyomtatványok sem tartoznak az engedélyköteles könyv kategóriájába, azokat a tagságon kívül egyébként sem terjesztették. A pénzügyi szabálytalanságok vádját is visszautasítja, mondván, a tagdíjak kezelését a TIT végezte.

Szij Rezső Kovács Máté egy bíró ismerősével latolgatja a várható fejleményeket. A bíró három lehetőséget említ: a nyomozóhatóság figyelmeztetéssel megszünteti az eljárást; bíróság elé kerül az ügy, és az mondja ki ugyanazt, vagy – ez a harmadik lehetőség – a bíróság Szij Rezső büntetlen előéletére való tekintettel „csak” felfüggesztett börtönbüntetést ró ki a nyomtatványokon felelős kiadóként szereplő vádlottra. Az első eshetőség következett be, 1963. I. 16-án a Fővárosi Főügyészség nyomozási osztálya B 17.041/1962. sz. határozatával megszüntette a sajtóbüntett miatt indított eljárást és Szij Rezsőt figyelmeztetésben részesítette.⁹ A határozat leszögezte: a bűncselekmény esete fennáll, az elkövetett bűncselekmények társadalmi veszélyessége azonban csekély. A bibliofília a társadalom széles rétegeit érdekli, egy véglegesen szabályozott és törvényesített szervezet fontos szerepet tölthet be. A kinyomtatott

és terjesztett sajtótermékek tartalmuknál fogva a társadalomra nem veszélyesek. Az egyesületi joggal való visszaélés büntetést csökkenti az a körülmény is, hogy végeredményben a Művelődési Minisztérium részéről elutasító válasz nem történt, a Közművelődési Főosztály támogatása alkalmas volt arra, hogy Szij Rezsőben olyan meggyőződést keltsen, miszerint a Társulat működését kívánatosnak tartja, a jóváhagyás adminisztratív intézkedések késedelmén múlik. Az elkobzott nyomtatványokat az ügyészség a Művelődési Minisztériumnak adta át, ezek egy része később visszakerült a Társasághoz.

Az eseményeket követően 1963. I. 23-án Kovács Máté levelet írt a Kiadói Főigazgatóságnak a Társaság helyzetéről.¹⁰ A Bibliofil Társaság iránt élénk érdeklődés mutatkozik, vidéken is vannak rendezvényei, így szükség van a bibliofília iránti társadalmi igény összefogására. Sikerült előbbre jutni a bibliofília korszerű fogalmának, a szocialista könyvművészet és bibliofília helyzetének, szerepének, jelentőségének tisztázásában, bár még vannak vitatott részek az alapvető elméleti és történeti kérdésekben. Idő kell ahhoz is, hogy az elméletből helyes gyakorlat alakuljon ki. A Társaság működését nehezíti, hogy szervezeti hovatartozása nem kellően rendezett. A TIT-tel meglehetősen laza és ideiglenes a kapcsolata, eldöntetlen, melyik állami szerv felügyeli, a Közművelődési Főosztály vagy a Kiadói Főigazgatóság. A Társaság ügyvitelében is akadtak hibák, meg kellene vizsgálni a helyzetet és tisztázni kellene az állami támogatás kérdését is, mert kétségtelen, hogy a Társaság eredményesebben tudná szolgálni a szocialista bibliofília célkitűzéseit, ha nem csak a tagok anyagi hozzájárulása, hanem állami támogatás is lenne.

Kovács Máté e levelében csak vázlatosan fejtett ki egy-két gondolatot a bibliofiliáról. Mi volt a felfogása ezekről a kérdésekről? Hagyatékában több vázlat, töredék és befejezett tanulmány, előadás szövege is fennmaradt, a legteljesebb 1967-ben készült. Elsősorban ebből a 32 gépelt lap terjedelmű szövegből, de helyenként korábbi írásait is felhasználva tekintem át nézeteit a bibliofiliáról, a könyvművészetéről, a házi könyvtárakról és a Bibliofil Társaság feladatairól.¹¹

A szocialista bibliofília alapvetően különbözik a megelőző polgári korszakétól – szögezi le. Nem az anyagi értéke teszi becsessé a könyvet, hanem a tartalmi és művészi értéke, a gazdasági és kereskedelmi szempont másodrendűvé válik. A szocialista bibliofília nem a kiválasztott kevesek időtöltése, az csak a könyvkedvelő, szenvedélyesen olvasó tömegek céltudatos gyűjtésében valósulhat meg.

1945 előtt a magyarországi könyvművészetnek és bibliofiliának voltak eredményei, vannak értékes hagyományai is. Ezek azonban elszige-

teltek voltak, mert a gyűjtők köre, társadalmi bázisa szűk volt. A bibliofilek egy részének érdeklődése a hazai kiadványtermés művészi minőségének közepes vagy éppen gyenge volta miatt a ritkaságok, a régibb korok felé fordult, muzeális jellegű gyűjtemények keletkeztek. Mások – főleg tudósok – szakjellegű könyvtárakat hoztak létre, foglalkozásuknak, érdeklődésüknek megfelelő tartalommal. Az 1945 utáni években – tér rá a jelent közvetlenül megelőző korszakra –, a szocializmus alapjainak lerakása időszakában a hazai könyvkultúra közelebb jutott az egyetemes fejlődés élvonalához, mint előtte bármikor. Gyökeresen új helyzet jött létre: az írásművek minél kiterjedtebb és intenzívebb társadalmi felhasználása lett a fő cél, nem a bármilyeneké, hanem az épülő szocializmus viszonyai között is értékesnek, korszerűnek minősülő jó műveké. A kezdeti időszakban azonban nem volt lényeges a könyvek tipográfiai, könyvművészeti minősége, a tartalom volt elsősorban meghatározó, mennyiségi szemlélet uralkodott. 1954-ben, A szép magyar könyv verseny meghirdetésével fordulat következett be, tudatosodni kezdett a szép könyv fontossága, a verseny erős ösztönzést adott a szakmának, a nyomdaiparnak. A könyvek esztétikai minőségének átlaga emelkedett, a szép könyv elérendő példává vált. A fejlődést több tényező együtthatalma is erősítette, így a megindult nyomdaipari rekonstrukció és a könyvművészeti hagyományok (Kner, Tevan) példája is ösztönzött; igaz, ez utóbbi gyakran meggátolta a még korszerűbb megoldások keresését és epigonizmusra csábított. A modern könyvművészeti elvek meghonosodását egyébként gátolta a szocialista realizmus túlhangsúlyozása. Milyen ismérvei vannak korunkban a művészi könyvnek? Kovács Máté definíciója így hangzik: „a társadalom adott fejlődési szakaszában időszzerű és közérthető írásműveket a korszak sajátos művészi stílusában, az akkori legfejlettebb technika alkalmazásával, az akkori legjobb anyagok felhasználásával kell az összes összetevő tényezők egységbe foglalása útján megvalósítani.”

A könyvművészet tehát fejlődött hazánkban, az eredmények ellenére azonban a bibliofília még nincs azon a fejlődési fokon, mint ahol lehetne, sőt, amilyennek kultúránk, ezen belül könyvkultúránk és olvasási kultúránk mai helyzetében közérdekből máris lennie kellene. Szocialista közművelődésünk ellentmondásos, mely káros következményekkel jár. Olvasás kultúránk két döntő tényezője: a könyvkiadás, könyvterjesztés és a könyvtárügy minden korábbit meghaladó szintre fejlődött, a harmadik tényező, a személyi, házi könyvgyűjtemények keletkezése viszont ösztönyszerű volt. Pedig legalább olyan fontosak, ha nem fontosabbak a társadalmi közlés egyik folyamatának, az olvasási kultúrának fejlődésé-

ben. Ezt a hazai és külföldi felmérések, statisztikai adatok egyaránt alátámasztják.

A művelődéspolitikaiak mellett népgazdasági okok is indokolják a házi könyvtárakra fordított figyelmet. 1951–1966-ig évente 143 millióról 722 millióra nőtt a könyvvásárlásra fordított összeg, a növekedés üteme 2,5-szer múlja felül a nemzeti jövedelem emelkedésének mértékét. A házi könyvtárak anyagi értéke jelentős, mennyiségük, kötetszámuk a jövőben nőni fog, mert fejlődésüket két tényező határozza meg: az iskolázottság és az egy főre jutó nemzeti jövedelem. Mindkettő emelkedése várható, ezért szükséges a házi könyvtárak társadalmi funkciójának, optimális lehetőségeinek átgondolása.

De mennyiben lehet a családi, házi könyvtárakat bibliofil könyvtáraknak tekinteni? – teszi fel Kovács Máté a kérdést. A hagyományos, szűk felfogás szerint csak azok a gyűjtemények tartoznak e csoportba, amelyekben különleges értékek, ritkaságok vannak. A tág értelmezés szerint a könyvbarát, könyvkedvelő, könyvszerető, könyvgyűjtő fogalmát úgy kell értelmezni, mint a XVI–XVII. században, amikor minden olvasót bibliofilnek tekintettek. Kérdés, hogy a fogalom eredeti tágabb vagy későbbi szűkebb értelmezése fenntartható-e, vagy pedig a fogalom tartalmát az olvasási kultúra, illetve a könyv- és könyvtárkultúra más területeihez hasonlóan korszerűsíteni kell, hogy a fogalom és a benne tükröződő valóság jobban megfeleljen egymásnak. A korszerű bibliofília megközelítésében, funkcióinak és helyének vázolásában a magyar szocialista társadalom viszonyai között két alapvető összefüggésből kell kiindulni. Az egyik a bibliofília és a könyvművészet, sőt könyvkultúra kölcsönös kapcsolódása, a másik a bibliofília és az olvasási kultúra egymásrahatása. Mindkét összefüggés elemzése csak akkor kecsegtet eredménnyel, ha nem önmagában, az adott társadalmi valóságból kiszakítva vesszük szemügyre, hanem a társadalmi lét olyan élő folyamatként, amely szerves történelmi fejlődés terméke, amelyben a múlt értékei összegződnek, amelyben a jelen erőforrásai úgy szerveződnek egybe, hogy megalapozzák és valóra váltsák a jövő lehetőségeit.

A bibliofília korszerű jelentésének kimunkálásában van nagy szerepe a Bibliofil Társaságnak – folytatja gondolatmenetét. Későn, jó fél évtizednyi késéssel szerveződött meg. Ezt a késést pótolni lehetett volna, ha sor kerül a bibliofília modern elveinek kimunkálására. Ez elmaradt, így a könyvkiadás sem figyelhetett fel a személyi házikönyvtárak megnövekedett társadalmi funkciójára. Nem látszott sürgősnek a gyűjtők tömörítése, nem alakultak meg a kiadók mellett a baráti körök sem. A kiadók csak a tartalomra ügyeltek, az feleljen meg a szocialista társadalomépítés

követelményeinek. A kiadvány mint társadalmi termék felhasználásának problémáival nem foglalkoztak, az egyéni vásárlás véletlenszerűségei érvényesültek, a rendszeres gyűjtést sem előfizetés, sem előjegyzés nem segítette, ezért a divatos könyvek hiánycikké váltak, más művek – ugyanolyan értékesek – kellő propaganda és ismertség hiányában eladhatatlanok lettek. A bibliofiliának nem tulajdonított jelentőséget sem a művelődéspolitikai, sem a könyvtárpolitikai. Egyéni kedvtelésnek számított, sokan jómódú széplelkek öncélú tevékenységének tartották. Azzal érveltek, hogy a szocializmusban nem a kevesek választékos kiművelése a cél, hanem a sokaké. Hogy a szép és jó könyv gyűjtése nem csak a kivételezett kevesek, hanem a tömegek szenvedélyévé, tömegmozgalmommá válhat – fel sem merült. Így csak annyit tettek, hogy nem elleneztek, nem gátolták, a gyufacimke, papírszalvéta gyűjtésénél érdekesebb dolog a könyvgyűjtés – vélték –, miért ne lehetne hagyni akkor? De támogatni nem kell.

Sajnos, a Bibliofil Társaság kezdeti működése nem tette lehetővé a vélekedések megváltoztatását – tér rá Kovács Máté a Társaságra. Kevesen léptek be, főleg idősek, a tudatos gyűjtés még nem vált tömegmértűvé. A tagok eltérő fogalmat vallottak a bibliofília fogalmáról, feladatairól, háttérbe szorultak a kiadványok tartalmi és művészi megjelenítésének szellemi értékei, korszerűsége, színvonala a ritkaság mellett. Nem sikerült a társadalmi bázist szélesíteni, alapvető feladata pedig éppen az lenne, hogy a gyűjtők és az olvasók minél nagyobb hányada ne csak „fogyasztója” legyen az új magyar könyvnek, hanem tartalmában, anyagában, technikai és művészi színvonalában is egyaránt értőjévé, megbecsülőjévé, gyűjtőjévé, megőrzőjévé és eredményes használójává nevelődjék.

Ennyiben foglalható össze Kovács Máté gondolatmenete. Szerves, logikus kapcsolatban áll bibliológiai koncepciója egészével. Az általa felvetett szempontok vitathatatlanul a bibliofília új megközelítését jelentik. Átfogó szemléletmódja, nem statikus, ellenkezőleg, dinamikus, mert a folyamatokat mozgásban látó és láttató gondolatrendszerének alapja a tömeg-bibliofília. Kovács Máté összekapcsolta a könyvművészetet és a bibliofiliát, az előbbi úgy tekintette, mint az utóbbi érdeklődésének tárgyát. A Magyar Bibliofil Társaság tagjai gondolatrendszerének ezt az elemét vitatták elsősorban. Kétségtelenül nem minden alap nélkül, hiszen a művészi könyv gyűjtése, kedvelése csak egyik – nagyon fontos – részét képezi a bibliofiliának. Tartalmában tehát leszűkítette a bibliofília értelmét a régi könyvek, ritkaságok vagy egyéb gyűjtési szempontok kizárásával, ugyanakkor tömegbázisát – az új könyvművészetre alapoz-

va – a korábbi sokszorosává kívánta növelni. A Társaságot úgy tekintette, mint a korszerű, modern könyvművészet népszerűsítésének egyik lehetséges intézményét, amely igazi tömegmozgalommá szélesedhet. E célok elérésében nemcsak a tagok, de a hivatalos szervek sem támogatták.

1963 eleje óta a gyakorlatban nem működött a Magyar Bibliofil Társaság. A hivatalos szervek az ügyészi vizsgálat után is folytatták addigi halogató taktikájukat. Nem ismerjük részleteiben azokat a próbálkozásokat, amelyeket Kovács Máté ezekben az években tett a Társaság érdekében. Helyzetét nem könnyítette meg, hogy a tagság türelmetlen volt, sürgették, kezdjék meg ismét nyilvános működésüket. Lőrincz Ernő antikvárius, az egyik tag levélben indítványozta a társulati munka folytatását, mert ha csinálunk valamit, talán nem mernek újabb botrányt kavarni. Fennmaradásunk egyetlen feltétele a munka – írta.¹² Kovács Máté is a működés folytatását kívánta, az újabb esetleges botrányt viszont – érthetően – kerülni akarta, ezért válaszában türelmét kérte, folynak a tárgyalások, tisztázódott, szükség van rá, de eddigi működése nem alapozta meg az önálló egyesületté alakulás lehetőségét. Nehezíti a megoldást, hogy lényeges változások vannak előkészületben a kulturális életben, a Társaság ügye csak ezek keretében oldható meg.¹³ A megoldás azonban elmaradt, illetve negatív értelemben következett be: 1964. XII. 17-én Ortutay Gyula – akkor már a TIT elnöke – rövid levélben tudatta Kovács Mátéval: a Művelődési Minisztérium 73670/1964. sz. átiratában a Fővárosi Főügyészség határozata végrehajtásaként a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatot arra kérte fel, hogy rendelje el a Magyar Bibliofil Társaság eddigi formában történt működésének megszüntetését.¹⁴ Csaknem két év kellett tehát a minisztériumnak, amíg az ügyészi határozat után érdemben döntött.

A Magyar Bibliofil Társaság története ezzel a döntéssel látszólag véget ért, nem vezettek eredményre a megmaradásáért folytatott erőfeszítések. De csak látszólag. 1966-ban újabb fejezet kezdődött Kovács Máté és a Magyar Bibliofil Társaság életében: 1966. V. 21-én elnöklete alatt újjá alakult – ismét a TIT felügyelete mellett. Valamivel kedvezőbb körülmények között, mint 1960-ban; igaz, ennek ára volt. Míg korábban független társadalmi szervezetként próbált tevékenykedni, az újjá alakult – vagy inkább újjá szervezett – állami szervvel, a Kiadói Főigazgatósággal és egyéb intézményekkel szoros kapcsolatban működött. Kovács Máté elnök mellé P. Brestyánszky Ilona művészettörténészt delegálták titkárnak, aki 1966-ig a Kiadói Főigazgatóság könyvművészeti előadója volt, majd 1966-tól az Iparművészeti Főiskola Könyvművészeti és Grafikai Gyűjteményének vezetője lett, így a Társaság ügyei szoros kapcsolatba

kerültek a Gyűjteménnyel. Erősítette ezt a kapcsolatot, hogy Kovács Mátét 1967-től felkérte a Kiadói Főigazgatóság a Gyűjteményt felügyelő és irányító Művészeti Bizottság tagjául.¹⁵ Ez a szervezeti konstrukció elgondolásaival végső soron összeegyeztethető volt, hiszen elengedhetetlennek tartotta a könyvművészet – bibliofília – könyvkultúra szoros kapcsolatát, együttes vizsgálatát e jelenségeknek, az intézményi kereteket pedig megfelelőnek vélte a Társaság konszolidált működéséhez. Az viszont kétségtelen tény, hogy egyik fő célját, a bibliofília társadalmi bázisának szélesítését, igazi tömegmozgalommá válását 1966 után sem sikerült elérni. Egyik vázlatában Kőhalmi Bélára utalva, aki a század elején arról írt, hogy a korszerű bibliofíliának a tízezrekének kell lennie, felvetette: napjainkban a százezrek bibliofíliáját is elérhetjük. Igaz, hozzátette: ennek előfeltétele, hogy a magyar nép olvasó nép legyen.

Kovács Máté kapcsolata a bibliofíliával, a Magyar Bibliofil Társasággal nem alkalmi, véletlenszerű találkozás volt. Szervesen következett könyvtár- és művelődéspolitikusi habitusából, bibliológiai nézeteiből. Mint életpályája más állomásain, az a cél vezette a bibliofília elméleti problémáinak tisztázásához és a Társaság elnöki tisztségének elvállalásához, hogy az elméletből következő helyes gyakorlat révén emelkedjen az ország közműveltségének és könyvkultúrájának színvonala, és ne csak a könyv, de a szép könyv olvasói, értői legyenek minél többen.

JEGYZETEK

1. Kovács Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. = Magyar Könyvszemle, 1961. különszám. 7–34. p.
2. Kovács Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. = Könyvtártudományi tanulmányok 1969. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka Bp. 1970. 73–74. p.
3. A Ganz-MÁVAG-ról Brestyánszky Ilona titkári jelentése a Magyar Bibliofil Társaság 1967. évi működéséről. Kovács Máté hagyatéka, OSZK Kézirattár, Fond 210/225. /Továbbiakban: Fond 210/225./
4. Wittek Lászlóné: Megalakult a Magyar Bibliofil Társulat. = OSZK Híradó, 1960. 9. sz. 188–189. p.
5. Fond 210/225.
6. A Társaság programjait elsősorban a Fond 210/225. alapján állítottam össze, de felhasználtam a sajtóban megjelent tudósításokat is: Szíj Rezső: Mai magyar könyvművészet. = Magyar Könyvszemle, 1963. 273–275. p.; uő.: A bibliofília és a tudományos kutatás. = uo., 1964. 86–87. p.; A Magyar Bibliofil Társaságról. = A könyvtáros, 1961. 576. p.; Sz.R. /Szíj Rezső/: A bibliofília köréből = uo. 1962. 1. sz. 32. p.; uő.: Az év „legszebb” könyvei. = uo., 1962. 5. sz. 289. p.; uő.: A könyvtárak a szép könyv kultuszáért. = uo., 1962. 10. sz. 591–592. p.; A Magyar Bibliofil Társaság hírei. = uo., 1962. 12. sz. 746. p.; Katalógust adott ki a Bibliofil Társaság /hír/. = uo., 1962. 3. sz. 184. p.
Ezúton is köszönöm Szíj Rezső szóbeli felvilágosításait és hozzájárulását levelezése Kovács Máté hagyatékában található részének felhasználásához.
7. Fond 210/225.
8. uo.
9. uo.
10. uo.
11. Kovács Máté írásai hagyatékában: Történeti előzmények, 7 folio; A mai magyar könyvművészetéről, 5 folio; A bibliofília helyzete és problémái, 6 folio; A bibliofília időszerű kérdései, 9 folio; Új magyar könyvművészet, újszerű könyvgyűjtés, 5 folio. Fond 210/225.
12. uo.
13. uo.
14. uo.
15. uo.

Sipos Melinda

KOVÁCS MÁTÉ A PRÁGAI ÉS BERLINI KONFERENCIÁN

Egy viszonylag kevésbé ismert területről: Kovács Máténak a társországok könyvtárosképzésében, a képzés fejlesztése érdekében kifejtett erőfeszítéseiről, tevékenységéről az ezen a területen kialakított együttműködéséről lesz szó.

Az oktatási rendszerek korszerű továbbfejlesztése során szükségessé vált a felsőoktatás, ezen belül az egyetemi, illetve főiskolai könyvtárosképzés korszerű megszervezése is. A hazai könyvtárosképzés stabilizálásáról mégis attól kezdve beszélhetünk, amikor Kovács Máté és Kőhalmi Béla együtt átvette az irányítást. Az ezt követő tizenhat év azonban folyamatos – hol erősebb hol átmenetileg csökkenő – harc volt az egyetemi illetve főiskolai könyvtárosképzés jogosultságáért.

A könyvtárosképzés problémáinak nemzetközi konferencia keretében való megvitatása már hosszabb idő óta esedékessé vált. Az európai volt szocialista országok könyvtárosképző főiskoláinak és egyetemi tanszékeinek I. nemzetközi konferenciája Prágában volt, 1958. március 25–27 között. A prágai konferencia megrendezésének gondolatát 1956 elején Jaroslav Drtina, a prágai Károly Egyetem könyvtártudományi tanszékének vezetője vetette fel. Szerencsés körülmény, hogy az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés időszerű problémáiról tartandó konferencia gondolata mind az érdekelt országok könyvtárosképző intézményei és kormányzata, mind pedig az UNESCO vezetősége részéről kellő megértésre és támogatásra talált. A konferencián résztvevő országok: Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország (országunkat dr. Kovács Máté, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető tanára és Kőhalmi Béla Kossuth díjas, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem tanára képviselte), a Német Demokratikus Köztársaság, Szovjetunió, valamint az UNESCO. Bulgária és Románia szintén bejelentette részvételét a konferencián, de e két ország képviselői nem érkeztek meg.

Kovács Máté és Kőhalmi Béla által megírt tanulmányból kitűnik, hogy a prágai konferencia három fő célt tűzött maga elé:

a.) országonként előzetes tájékoztatást kívánt nyújtani a könyvtárosképzés fejlődéséről, helyzetéről, szervezeti kereteiről és kapcsolatairól. Minden ország alappreferátumot készített francia vagy orosz nyelven. Így lehetőség nyílt arra, hogy a résztvevők előzetesen tájékoztatást nyerhessenek arról, hogy az egyetemi, illetve főiskolai könyvtárosképzés a fejlődésnek milyen fokán tart az egyes országokban.

b.) lehetőséget igyekezett biztosítani arra, hogy a szakképzés időszerű problémái közvetlen eszmecserék útján megvilágításra kerüljenek, és a célravezetőnek látszó megoldások kialakítása vagy előkészítése kezdetét vehesse.

c.) végül gondoskodni óhajtott arról, hogy a jövőben az egyes országok könyvtárosképző intézményei időnként rendszeresen megvitathassák közös problémáikat, valamint arról, hogy az intézmények kétoldalú kapcsolatai minél gyakoribbá válhassanak, s ezek egymásnak kölcsönösen minél több közvetlen segítséget nyújthassanak.

A konferencia első napján az alappreferátumok ismertetésére került sor, melyekből világosan kitűnt, hogy a szocialista országok egyetemi könyvtárosképzése azonos társadalmi igényből fakad, és megközelítően azonos művelődéspolitikai célkitűzésen alapszik. Megállapítható, hogy a szakképzés időtartamát és a könyvtáros szak más szakokkal való kapcsolatát illetően az ötéves képzés és a kétszakosság irányába mutat a fejlődés.

A második napon a könyvtárosképzés tartalmi és módszertani problémáinak a megvitatása került sorra. A magyar küldöttség mindkét tagja Kovács Máté és Kóhalmi Béla élénk eszmecserét kiváltó, rövidebb előadást tartott. Kovács Máté a képzés elméleti-, történeti és gyakorlati követelményeinek összeegyeztetését, e követelmények egyensúlyának megoldási lehetőségeit fejtette ki.

A harmadik napon pedig a könyvtárosképzés nemzetközi kapcsolatainak kiépítésével összefüggő kérdések megvitatására került sor. A konferencia fontosnak tartotta, hogy a jövőben a könyvtártudományi tanszékek, illetve intézetek, vagy a főiskolák – lehetőség szerint – rendszeresen és kölcsönösen megküldjék egymásnak a munkájukat segítő anyagokat.

A II. nemzetközi konferenciát – a prágai határozatnak megfelelően – a Berlieni Humboldt Tudományegyetem Könyvtártudományi Intézete készítette elő. Az előkészítő munkát Dr. Horst Kunze a Humboldt Egyetem Könyvtártudományi Intézet igazgatója, a Berlieni Állami Könyvtár főigazgatója irányította. Vezető munkatársa Dr. Othmar Feyl, a tanszék professzora volt. A berlini konferencia 1962. május 20–26. között zajlott

le. A konferencián a következő európai szocialista országok vettek részt: Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország – országunkat ugyancsak Kovács Máté egyetemi tanár képviselte – a Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Szovjetunió. Az előkészítés során érdeklődés nyilvánult meg a konferencia iránt Jugoszlávia, a Koreai és a Vietnami Népi Demokratikus köztársaság, valamint Kuba részéről. A konferencia programját és munkarendjét, a megvitatásra kerülő referátumok tárgykörét és készítőjének nevét előre közölték és közzétették. Kovács Máté május 23-án mondta el referátumát. Tanulmányának címe: A könyvtártörténet fontosabb tudományelméleti és pedagógiai problémái. Miről is szólt tulajdonképpen ez a referátum?

Kovács Máté egyfelől sorra vette a képzési formák öt lehetőségét:

- nappali tagozat (5 év)
- teljes levelező tagozat (6 év)
- kiegészítő levelező tagozat (3 év)
- teljes esti tagozat (6 év)
- kiegészítő esti tagozat (3 év)

Másfelől részletesen beszélt magáról a tantervről.

Most csak egy-két fontosabb pontot emelnék ki ebből:

1. Kovács Máté szólt az öt év (féléves bontásban) kötelező vizsgáiról. Említést tett a kiegészítő tantárgyak fontosságáról pl. logika, filozófia, pedagógia. Beszélt a kötelező könyvtári gyakorlatról, ami lehet: egyetemen belüli és kívüli, vagy lehet a megfelelő intézményekben, vagy pedig dokumentációs intézményekben. Majd megemlítette az államvizsgák menetét. Szólt az írásbeli munkákról. Tanulmányának kilencedik pontja alatt írt arról, hogy milyen munkakapcsolatot kell kialakítani más intézményekkel.

2. Fontosnak tartotta továbbá azt is, hogy a tanszékek saját előadásai alapján készítsenek különböző kiadványokat pl. tankönyveket, feljegyzéseket, szöveggyűjteményeket. Később e célt szolgálta A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében című két kötetes (bevezető tanulmányokkal és bibliográfiával teljessé tett) antológia. Majd említést tett a már megrendezésre került tanácskozásokról és konferenciákról. (1958. Prága; 1959. Varsó; 1960. Budapest). A berlini konferencia résztvevőinek alkalmuk nyílt arra is, hogy az NDK egyes könyvtárait gyakorlatban is megismerhessék. A könyvtárban szerzett tapasztalatok nagyon értékesek és minden volt szocialista országban jól hasznosíthatók. A konferencián elmondottak beleillenek abba a bibliológiai irányzatba, amit részletesebben Kovács Máté az 1960-as tudománypolitikai ankéton fejtt ki kutatási programként, ami akkortájt vált az érdekelt országok-

ban közössé, illetve a könyvtárosképzésben alkalmazott aspektussá (egyrészt Kovács Máté révén is), illetve mostanáig érvényesül a hazai könyvtárosképzésben. Kovács Máté a Könyvtárosban megjelent cikkéből szeretnék néhány gondolatot idézni, hogy ő milyen tanulságot vont le a konferencián elhangzottakból és történetekből:

„... A szakképzés rendszere még ezután válhat teljessé: szükséges és lehetséges formáinak fokozatos kialakulása még csak az elkövetkező években, a felsőoktatás most folyó újjászervezésének keretében várható.

... Különösen elősegíti a további feladatok megoldását az az együttműködés és kölcsönös segítségnyújtás, ami a két nemzetek közötti konferencia során és nyomán máris létrejött, s ami a jövőben még termékenyebbé válik.”

Végezetül elmondhatjuk, hogy Kovács Máté nemcsak a hazai könyvtárosképzés fejlődését segítette elő, indította el és alkotott maradandót ezen a területen, hanem ösztönzőleg hatott a társországok egyetemi illetve főiskolai könyvtárosképzésének kialakulására és ütemes fejlődésére is.

Nemzetközi konferencián

Futala Tibor

KOVÁCS MÁTÉRA EMLÉKEZVE ÉS EMLÉKEZTETVE...

Kovács Mátéről azt olvasom a tiszteletére rendezendő emlékülést javaslatba hozó „szándéklevélben”, hogy „széles látókörű humanista (volt) a szó klasszikus értelmében, szakmai és emberi példaképe munkatársainak, tanítványainak, akik ma szerte az országban igyekeznek megfelelni a kor kihívásainak”. Rövid visszaemlékezésemben ezt a jellemzést kívánom saját élményeim alapján valamelyest – hogy az ő kedvenc szóhasználatával éljek – egyfelől alátámasztani, másfelől szemléletesebbé tenni.

Kovács Máté esetében korántsem mondhatom, hogy „meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt”. Ellenkezőleg. Eleinte, amíg nem szereztem elég információt felőle és gyakori távolléteit igazoló tettei felől, kimondottan zavart, sőt: bosszantott az a nagy reverencia, amely személyét a debreceni Egyetemi Könyvtárban lengte körül. „Még sohse láttam: legkülömb / Tavasszal nyíló őszirózsa” – írtam is az iménti Ady-mottó alatt egy pimaszkodó versidézetet róla az 1953 végén tartott könyvtári estre, amelyet azonban idősb kollégáim nem hagytak felolvasni. Olaj volt a tűzre: a továbbiakban annál is inkább szemtelenkedtem az elfogult ítéleteimmal a háta mögött. Időközben megismerve némely kolléganőm hajlamát a gyors, szinte azonnali „felfelé informálásra”, biztos voltam benne: lázadásaim nem maradtak előtte ismeretlenek.

Ő azonban egyetlen ebbéli nyegleségemre sem reagált. Valójában először ezen gondolkodtam el, részint akként, hogy „no, lám: semmibe vesz”, részint pedig akként, hogy „nem is olyan, talán nem is olyan negatív valaki ez a Kovács Máté, ahogyan te látod”. Gondolkodásom jobbik elemének térhódításában az is közrejátszott, hogy csakhamar megtapasztalhattam a velem való anyagi és szellemi törődésének első jeleit.

Igy Ludányi Valériával, a későbbi Szénási Barnánéval beajálott a Megyei Könyvtárba, ahol is egy 6 órás álláshelyet foglaltunk el fele-fele arányban. Aztán egyetemi kereteket szerzett a tanszéki könyvtárak állományának feldolgozása, egyszersmind a KLTE könyvtárai központi ka-

talógusának kifejlesztése céljából (az alkalmazott technológia az adréma-lemesre való felvétel, illetve annak hasznosítása volt). E pénzek „elköl-tésére” a könyvtár fiatalabb, illetve a szociálisan nehezebb helyzetben lévő munkatársaiból 7–8 fős brigád alakult, amelynek élén kimondva-ki-mondatlanul én lettem a brigadéros.

Minkét megbízatásom folyamatos lett, s gyakorlatilag az ő igazgatói évein túl is, mindaddig kitartott, amíg 1959-ben nem jöttem el Debrecen-ből. Mondanom sem kell, ha meg is kellett dolgozni érte, elég jól keres-tem, és az ugyancsak felfelé kuszó főfoglalkozású fizetésemmel együtt mindez elég volt ahhoz, hogy Debrecenben létemre mint „boldog úrfi koromra” emlékezzem vissza. Amikor az Országos Széchényi Könyvtár debreceni fizetésemért leszerződttetett, igencsak „bérfeszültséget” okoz-tam a velem egyívású kollégák/kollégánok körében.

Kovács Máté említett segítségei nem kizárólagosan voltak anyagi jellegűek. Az is meglehet, sőt szinte bizonyos, hogy az ő tudatában elsődlegesen szakmai érdeklődésem és gyakorlatszerzésem ügyét szol-gálták. A különböző könyvtári munkákban való rutinok begyakorlásán kívül azért volt mindez lukratív számomra, mert közben olyan szakmai szabadságot élvezhettem, amilyenre a „nagyüzemi” Egyetemi Könyvtár-ban jóval kevésbé lehetett szert tenni (de azért valamennyire mindig lehetett). E mellékmunkákban azt vittem véghez szervezésben és alkalmazott módszerekben, amit éppen jónak láttam. Megtanultam úgy „fő-nökösködni”, hogy közben formálisan nem voltam főnök.

Voltak Kovács Máténak irányomban más pozitív – alkalmi – megnyil-vánulásai is. Szlovák nyelvből pl. letétette velem a felsőfokú államvizs-gát (ez erőfeszitésembe nem került, viszont nyugdíjazásomig folyamatos anyagi haszonnal járt), bibliografizálási megbízatást szerzett számomra a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, s elindított a publikálás útján is, amikor a 16. századi magyar nyomdászatról írt szakdolgozatomnak Módis László, Bertók Lajos és Ember Ernő közreműködésével feljavított (némileg „dezideologizált”) változatát megjelentette a KLTE Könyvtárá-nak évkönyvében.

Az elmondottakból talán kitetszik, hogy Debrecenben korántsem csak „boldog úrfiskodtam”, de ott értem igazán könyvtárossá. S talán kitet-szik az is: nem én voltam Kovács Máté jótéteményeinek egyetlen kedvez-ményezettje, hanem mindenki, aki segítséget szenvedett. (Akkoriban ugyancsak sokan voltak ilyenek.) Amikor a segítők Kovács Mátét így kitapasztaltam, nyakasságom ellenére is végigmentem a „damaszkuszi úton”.

Később – a hatvanas évek közepétől egészen korai haláláig – már az atyák iránti tisztelettel és melegséggel illetett Kovács Mátéval volt szerencsém többféle országos kérdésben kooperálni. Eközben sohasem érezte: szakmai előrehaladásomban mi mindent köszönhetek neki. Arról sem esett soha szó közöttünk, hogy a személyzeti osztályon hány-szor tette rendbe a szénámat. Mégpedig anélkül, hogy tudtam volna róla. (Még szerencse, hogy jóval később az ugyancsak boldog emlékezetű Csúry István sok mindent elmesélt Kovács Máté ebbéli intervencióiról.)

Boda Miklós

KOVÁCS MÁTÉ IGAZSÁGA

Amikor néhány hónappal ezelőtt lehetőséget kaptam a mai megnyilatkozásra, és én kötelességemnek is éreztem, hogy éljek ezzel a lehetőséggel, csupán abban voltam bizonyos, hogy amit majd mondani fogok, annak ez lesz a címe: Kovács Máté igazsága. Most majd elvállik, mi van a cím mögött, van-e érdemi mondanivalóm valójában.

Hadd próbálkozzam egyfajta személyes számvetéssel! Hisz a Mestert az minősíti leginkább, hogy mi lett az egykori tanítványokból, a tanítványokat pedig az, hogy miként emlékeznek egykori tanítójukra. Bibliai példázattal élve: megadják-e a mesternek, ami a mesteré, önmaguknak, ami önmaguké. Még ma is furdal a lelkiismeret, ha belegondolok: hány-szor próbáltam öngazolást keresni, egyetemi felkészítésünk hiányosságaira mutogatva magamban akkor is, amikor pedig nyilvánvaló lehetett, hogy a „hiba az én készülékemben van”. Amikor inkább csak a kellő kitartás hiányzott az ilyen vagy olyan tervek megvalósulásához, vagy a kellő határozottság, mondhatnám azt is bátorság, a különböző akadályok elhárításához.

Nem szeretném, ha utólagos belemagyarázásnak tűnne, de ma már biztos vagyok abban, hogy amikor Kovács Máté – diplomával a tarso-lyunkban – útra bocsátott bennünket 1961-ben, testre-lélekre szabott „elbocsátó szép üzeneteiben” minden benne volt, ami hasznunkra lehetett (vagy lehetett volna) az elkövetkező időkben. Magyarán a vesénkbe látott, de ezt mégsem éreztük kellemetlennek, mert szigorú pillantása, ahogy mondani szokták, érző szívet takart. Professzorunk segítőkészsége, akinek alkalmá volt megtapasztalnia, bizonyíthatja, csupán a szülői gondoskodáshoz volt hasonlítható. Csak egyetlen példa a magam eset-tárából! 1958 táján valamiféle ifjúsági ítélőszék elé citáltak az egyetemen, mert egy humoros-szatirikus írásomban úgymond a marxizmus-leniniz-mus olyan alapfogalmaival operáltam tiszteletlenül, mint az alépitmény meg a felépitmény. A kihágást végül megúsztam egy tenyérbemászó hangnemben kimért figyelmeztetéssel, de az „ítélethirdetésnél” asszisz-tálók egyike megsúgta: rosszabbul is járhattam volna, ha nem szerez tudomást az ügyről professzorom. Ki más „beavatkozóra” gondolhat-

tam volna, mint Kovács Mátéra, hisz a más szakokon oktató professzorokkal kölcsönösen felszínes volt az ismeretségünk.

A hallgatói és tanári létszámot tekintve egyaránt emberi léptékű könyvtártanszéken, a tömegesebb szakok oktatásában érdekelt tanszékekhez képest, családias volt a légkör. A követelmények és kötelezettségek területét ez csupán annyiban érintette, hogy itt évfolyamokat, kivált a „szomszédos” évfolyamokat átfogó ügyvé válhatott bármilyen előjelű hallgatói – és persze tanári – szereplés, teljesítmény. Tanáraink szobái és a délutáni napsütést jólesően magába gyűjtő szemináriumi helyiség ablakai a negyedik emeletről ugyanarra a folyóra, a Dunára néztek. Természetesen nem lehetett „kétszer ugyanarra a folyóra nézni”, mert egy-egy tanórának el kellett telnie ahhoz, hogy az óraközi szünetekben a kis erkélyféleségre tömörülve élvezhessük a kilátást. A régi fotókat nézegetve, kiderül, hogy itt, ebben a panorámás szemináriumi helyiségben vettem elő a legtöbbször fényképezőgépem, és persze odalent, a „Dunatanszéken”, ahol ugyancsak gyakoriak voltak a spontán csoport-találkozók. Elnézem, hogy a súlyosan rendhagyó kezdetek ellenére, hisz 1956 őszén lettünk egyetemi polgárok, milyen gondtalanságot sugároznak ezek a képek. Pedig Ágh Pista bőre alatt mélyen még épphogycsak megkezdte vándorútját a Kossuth téren „beszerzett” repeszdarab, és Arnóth Karcsi ugyanitt szétroncsolt karja sem egyenesedett ki a kabátujj alatt. S milyen szépek és fiatalok ezeken a képeken a mai bácsik, nénik!

Tanáraink a pesti fotókon nem szerepelnek, de ott vannak az évről-évre visszatérő tanszéki kirándulások emlékképein. Észak-magyarországi kirándulásunk képei, amikor eső és napsütés váltotta egymást a gyakorlatosan felfedezett Bükk-fennsíkon, különösen kedvesek. Az egyikken egy szikla magasából az odalent meditáló Ágh Pistát is megörökítettem. Fenti nyüzsgésemet észelve talán épp ekkor kezdte megfogalmazni magában ezeket a sorokat:

Főnt vagytok mint a pilóták émelvítő magasságban,
fényképezőgépek lógnak öntudattal és trehányan
nyakatokról mint a puskák –
össze-vissza célozhattok,
lelövöldözitek egymást –
fényképekben gondolkodtok.
Így gondoltok majd a tájra.

(Természetjárók)

Nos, akkoriban nem egyszer magam is terhes kötelességnek éreztem a fényképezést. Ma, az akkori fotókat (akár a leggyengébbeket is) nézgetve úgy érzem, hálás lehetek annak az orosz kiskatonának, aki még 1954-ben nekem adta (karórám ellenében) Leicát formázó Zorkij fényképezőgépét. Azt viszont módfelett sajnálom, kivált most, amikor egykori professzorunkra emlékezünk, hogy őt viszonylag ritkán sikerült lencsevégre kapnom. Így annál kedvesebb lehet az a néhány kép, amit őrzök róla. Ha meggondolom, mostani önmagunknál 8–10 évvel fiatalabb volt akkoriban, de tudva tanszékvezetőségét, ma sem feledhető tekintélyét, ennél idősebbnek látom. Nemrég – jókora felnagyítással – megkíséréltem kiemelni alakját egy viszonylag életlenre sikeredett csoportképből. Annak idején, emlékszem, bosszantott ez a technikai hiba. Most, hogy az élővel már nem szembesülhetünk, inkább úgy látom, hogy nagyon is jó, mert szinte életre kelti az expozíció által kimerevített mozdulatot ez az életlenség. Professzorunk, jellegzetes mosolyával és felfele mutató ujjtárással mintha most lépne előm, hogy – ha már úgy is nálam van a gép – megörökíthessem.

Kedves tanárom és barátom Fülöp Géza egyik írásában, melyben néhai tanszékvezetőjére emlékezik, megemlíti a „Magyar Klasszikusok” filléres könyvsorozatát, melynek Fazekas Mihályt illetve Gvadányit bemutató kötetéhez Kovács Máté írt bevezetőt annak idején, 1941-ben. Fülöp Géza írását olvasva egyszeriben belém villant: ennek a fordulat évéig élő sorozatnak talán minden egyes darabja megvolt anyám zalakoppányi községi, iskolai könyvtárában, melyet gimnazistaként – nyaranta – szívesen rendeztettem. A jellegzetes, piros fedelű füzeteket átől-cettig végigolvastam, jól emlékszem. Hogy a Kovács Máté-féle bevezetőket is? – ezt már aligha merném állítani teljes határozottsággal, de azért nem lehetetlen, hogy későbbi professzorommal már itt, már ekkor „találkoztam”. Most mindenesetre elolvasom (vagy újraolvasom) az 55 éve írottakat, és csodálkozva állapítom meg, hogy a későbbi könyvtáros és „bibliológus” már az ekkori irodalmárnál is tetten érhető, amikor például így ír a Fazekas-kötet bevezetőjében: „Ha most hirtelen sorra egymás mellé rakhatnánk, egész kis könyvkiállítást rendezhetnénk a *Ludas Matyi* egymástkövető kiadásaiból. Kevés magyar könyv vehetné fel vele a versenyt, oly sokszor és oly sokféleképpen nyomtatták eddig ki. Az meg éppen bizonyos, hogy ha népszámlálást rendezhetnénk azokról, akik valaha is elolvasták vagy meghallgatták ezt a mulatságos kis elbeszélést, akkor még a legkedveltebb magyar könyvek versenyében is a döntőbe kerülne.”

„Tettlegesen” – tudjuk – csupán nyolc év múltán könyvtároskodhat majd Kovács Máté abban a debreceni könyvtárban, melynek állapota korántsem volt irigylésre méltó akkoriban. A miniszteriális posztjától kényszerűen megváló művelődéspolitikus mindenestre a könyvtárban találja meg igazi önmagát, miként személyében a könyvtárügy is megtalálja azt a hivatott szakembert, aki művelődéspolitikai igényvel és szinten képes megfogalmazni a mondhatni hagyományosan alulértékelt kulturális szféra ilyen megközelítést igénylő problémáit. 1949 után és 1956 előtt keletkezett írásairól – szakmai és politikai meggyőződésünktől függően – különböző lehet a véleményünk, hisz a kor szelleme rányomta a bélyegét ezekre az írásokra is. Azt azonban, gondolom én, senki sem vitathatja, hogy a szakmánkkal való belső azonosulás fűti ezeket az írásokat, s nyoma sincs bennük a leereszkedő vagy sértődött „ejtőernyős” mentalitásnak, melynek „áldásaiban” a legutóbbi időkig olyannyiszor részesülhettünk.

S ha már itt tartunk, hadd jegyezzem meg zárójelben: napjainkban pedig helyenként mintha túlságosan is magasra háгна bennünk a könyvtárszakmai öntudat. Gyakorta megfeledkezünk például azokról az „ejtőernyősökről”, akik nem-könyvtáros egyetemi végzettségükkel talán másutt is tevékenykedhetnének, de nagy szakmai hozzáértéssel és igaz könyvtáros szívvvel, lélekkel a mi tájékoztató szolgálataink, különgyűjteményeink stb. személyi állományát erősítik. Fanyalgásunk, ellenkező előjellel ugyan, de mintha azokra az időkre emlékeztetne, amikor még könyvtáron belül is gyakorta hallhattunk könyvtárosokról és úgymond *szakemberekről*, amikor egyesek tudomást sem akartak venni arról, hogy „másik” szakunk is van, amikor a könyvtár-szakosság majdhogynem hátránynak számított, kivált ha az első számú vezető is ilyen módon akarta kompenzálni hiányosságait. Némiképp hasonló a helyzet manapság a vezetői utánpótlással is. Egyrészt ugye örülhetünk annak, hogy a szigorú képesítési követelmények folytán elmúlóban vannak azok az idők, amikor számos helyen inkább afféle javadalomnak számított a könyvtárigazgatói állás, és ténylegesen a helyettesek igazgatták – helyettesi fizetéssel – a könyvtárat. Ugyanakkor látható, hogy kivált vidéken kevés a vezetői és a képesítési követelményeknek egyaránt megfelelő könyvtáros, tehát igazából nincs miből „meríteni” a pályázatoknál. Így megeshet, hogy emberileg alkalmatlan vezető telepszik visszavonhatatlanul egy-egy könyvtári közösségre, csupán mert nem volt kéznél a formális követelményeknek megfelelő vetélytárs.

De egykori professzorunkra visszatérve: a tanszékvezetői székből, az én szememben minden bizonnyal, olyannyira a helyén volt, hogy el sem

akartam hinni, amikor (a véletlen folytán csak jóval később) megtudtam, hogy maga is az évfolyamunkkal debütált az egyetemen.

Akkori írásait újraolvasva nekem az tűnik fel elsősorban, hogy kivált az elméleti, tudományelméleti igénnyel írottakban helyenként eluralkodik a szocialista frazeológia. Ma már egészen biztos vagyok abban, hogy ez csak a felszínt jelentette nála, aki mondhatni józan paraszti ésszel felmérte, hogy bizonyos emberekkel, és főképp az általuk megtestesített hatalommal, csupán a saját nyelvükön lehet és kell is szót érteni. Kétségtelen, hogy kompromisszumokat kötött a jó ügy érdekében. Úgy gondolhatta, ha a könyvtárak, a könyvtárügy vagy a könyvtártudomány fontosságát az akkoriban feltétlen prioritást élvező gazdasági-társadalmi (tulajdonképpen politikai) alapokból kiindulva lehet csupán bizonyítani, bizonyítsuk ilyen módon! A lényeg: nagyobb figyelem essék az általa képviselt területekre. Párthatározatokkal akarják igazgatni a kultúrát is? Ám tegyék! Ő maga csupán annyit tesz, hogy igyekszik kiemelni a határozatok soraiból (vagy inkább sorai közül) mindazt, ami a kultúra és ezen belül a könyvtárügy javára fordítható az adott viszonyok között. A lelkiismerete tiszta, mert személy szerint nem tart igényt a politikai hatalmasságok kegyeire. Ugyanakkor tisztában van azzal is, hogy a könyvtárak igazi arculatát nem a politikusok és párttitkárok formálják, a jó könyvtáros szakemberek képzéséért pedig immáron – tanszékvezetőként – ő is tehet valamit.

Tanszékvezetősége éveiben, mondhatnánk így is: életének utolsó 15 évében, szinte heroikus küzdelmet folytatott annak a tudományágnak az elismertetéséért, mely bizonyos mértékig a tanszék, a szak létét is meghatározta. Ekkori írásaira is ez nyomta rá a bélyegét leginkább, nem az említett szocialista frazeológia. Ő maga nem csupán hitte, de tudta is, hogy a könyvtár, a könyvtári gyakorlat van olyan fontos tényező a társadalom életében, hogy a hozzá kapcsolódó elméleti és történeti ismeretek rendszerezett „halmazának” eleve bérelt helye legyen a tudományok rendszerében.

Mások azonban (néha saját szakmánkon belül is) nem így gondolták, így „muszáj Herkulesként” szinte belekényszerült a tőle igazából idegen elméleti alapozásba. Nem tehette meg, hogy úgy járjon el, mint például Ember Győző, aki egy kevésbé önbizalom-hiányos szakmával a háta mögött minden további nélkül leírhatja terminológiai lexikonában, hogy a *levéltártudomány* „a levéltári anyag és a levéltári szervek megismerésére irányuló tevékenység és e tevékenységből eredő ismeretek rendszere”, a *levéltártan* pedig „a levéltártudománynak az a területe, amely a levéltári anyag elméleti vizsgálatával, valamint a levéltári munka elvi és gyakor-

lati kérdéseivel foglalkozik.” Ha meggondoljuk, a szak-, illetve tudományterület elismertetését egyetemen belül nehezítette, hogy a könyvtártudományi tanszéken egyidejűleg folyt elméleti, történeti és gyakorlati-módszertani jellegű, mondhatjuk probléma-központú oktatás. A szakok többsége esetében ugyanakkor a diszciplína-központú oktatás dominált, első megközelítésre feltétlenül, hisz a pedagógiai-módszertani, mondhatnánk „iskolatudományi” tárgyak oktatása szervezetileg elkülönült az irodalomtudományi, történettudományi stb. tárgyak oktatásától.

Mostanában, 62 évesen, de még aktív könyvtárosként, gyakran elgondolkodom azon, hogy mit jelentett, mit jelent ma nekem az, hogy 1961-ben az ELTE könyvtár-magyar szakán végeztem. (Némiképp „túlkorosan” kerültem az egyetemre, mert a négy elemi után háború, betegség, a gimnázium után pedig katonaság kereszteték utamat. Ez utóbbi késést a meglehetősen „egyhangú” érettségi bizonyítvány ellenére kellett elszenvednem.) Azt határozottan állíthatom, hogy nem bántam meg egy pillanatra sem, hogy a könyvtár-tanszék szakmai orientációja határozta meg a pályaválasztásomat. Igaz ugyan, hogy a Pécsi Egyetemi Könyvtárban ledolgozott 14 év *után*, illetve a Baranya Megyei Könyvtárban mindezidáig megélt 10 év *előtt* más jellegű munkahelyeken is dolgoztam. A könyvtár azonban ide is elkísért, például a megyei művelődési osztályra, ahol közgyűjteményi referens voltam több mint 5 évig.

Bár sohasem tudtam – és igazából nem is akartam – szabadulni a könyvtártól mint szakmától, mégis igen gyakran kívántam: bárcsak ne lennék annyira *könyvtáros*, bárcsak ne lettünk volna már az egyetemi évek alatt is olyannyira *könyvtárosok*, akkor most talán több haszna lenne belőlem a könyvtárnak és nekem is a könyvtárból. Hogy érthetőbb legyen a dolog: a régi könyvek és a hozzájuk kapcsolódó irodalmi, tudomány- és művelődéstörténeti ismeretek, hasznosításuk a könyvtári szolgáltatásokban érdekelték a leginkább. Azt gondoltam tehát, jobb könyvtáros lennék, ha mondjuk magyar-latin vagy történelem-latin szakos diplomám lenne, könyvtári szakismeretekkel posztgraduálisan „megfejlve”. Érettebb fejvel viszont már arra a következtetésre jutottam, hogy az említett szakok mindegyikén egy sereg fölösleges ismerettel kellett volna megküzdenem, hiszen a régebbi korok érdekelték elsősorban. Tulajdonképpen már nem is tartottam olyan rossznak, hogy könyvtár-magyar szakosként kezdtem az egyetemet, de azért jó lett volna, gondoltam, ha két év után magam „keverhetem ki” az egyetemi kínálatból a szűkebb érdeklődésemnek megfelelő tanulókat. Végül – még érettebb fejvel – azt mondtam magamban: minden úgy volt jó, ahogy volt,

szakválasztásaimat is beleértve. Úgy éreztem, hogy amíg az írásos-nyomtatásos közlés megőrzi súlyát a tudomány és a kultúra világában, addig a könyvtár, illetve a „magyar” szak keretében tanultak szerencsésen kiegészíthetik egymást. És egyébként is: az egyetemre következő évek, kivált ha alkotó szellemű a munkáltatói hozzáállás, lehetőséget adnak a megtanultak célszerű kiegészítésére és elmélyítésére. Csupán időben el kell döntenünk, mit is akarunk valójában.

Kovács Máté professzor úrnak, ahogy mifelénk mondanák, „igazsága volt”, amikor elbocsáttatásunkkor hangsúlyozta a pályán belüli pályaválasztás fontosságát. Talán nem ártott volna, ha annak idején jobban odafigyelek üzenetére. Így aztán – tetszik, nem tetszik – konstatálnom kell, hogy sajnos nem lettem eléggé irodalmár, irodalomtörténész, ehhez túlságosan is érdekelt a könyvtár, de nem lettem szakmánk igazi „tudósa” sem, ehhez talán kevésbé kellett volna, hogy érdekeljen az irodalom. S hogy „mezei” könyvtárosként mire vittem valójában? – erre nem is olyan egyszerű válaszolni. Jó lenne, ha segíthetne a számvetésben Kovács Máté, akivel talán már középiskolásként „találkoztam” a zalakoppányi könyvtárban, de akinek csak 1956 „forró őszen” lehettem a tanítványa az Eötvös Loránd Tudományegyetemen.

Postscriptum

Egyetemistaként aligha álltam egyedül azzal, hogy szerettem volna minél többet tudni az ifjú Kovács Máté diákéveiről, különös tekintettel az ösztöndíjas párizsi évekre. Most szeretnék oly módon is adózni egykori professzorunk emlékének, hogy idézem azokat – tudomásom szerint másutt még nem idézett – sorokat, melyekre úgyszólván véletlenül lapoztam rá az *Országos Ösztöndíjtanács* annak idején rendszeresen közreadott hivatalos kiadványában.

A külföldi magyar intézetek működése és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjak az 1927–28. tanévben című füzet (Bp. 1929) 32. lapján a következőket olvashatjuk Kovács Máté „tanárjelölt” ösztöndíjas munkájáról:

„Kovács Máté szakvizsgás francia-magyar szakos tanárjelölt, mint harmadéves, a Faculté des Lettresen mindkét félévben előadásokat hallgatott a francia irodalomtörténet, nyelvészet, paedagógia és esztétika köréből. Az előadásokon kívül a Bibliothèque Nationaleban és több más könyvtárban szakdolgozatához gyűjtött anyagot. Dolgozatának tárgya:

Le progrès de la découverte psychologique au lirisme français du XIX. siècle. E dolgozatában Hankiss Jánosnak, debreceni professzorának tanácsai szerint részletes történeti bemutatását adja azoknak a változásoknak, melyeket a francia líra a romantizmus érzelmességétől Valéry intellektualizmusáig mutat. E munkásságán kívül különösen a modern drámairodalom érdekelte. Hallgatta Strowsky sorbonnei professor errevonatkozó előadásait és sokat járt színházba, hogy a francia dráma minden irányával megismerkedhessen. Egészen különös érzékenységgel, érdeklődéssel és kedvvel kereste a speciálisan francia problémákat. Olvasmányainak egyik külön része a francia szellem megismerésére irányult. Hosszabb franciaországi tanulmányúton keresztül utazott haza.”

Az 1929–30. *tanévi* füzet (Bp. 1931, 41. p.) idevonatkozó beszámolóját is teljes egészében idézem:

„Kovács Máté, a debreceni egyetem szakvizsgás tanárjelöltje, ez évben másodszor élvezte az ösztöndíjat. Tanulmányai kettős irányban haladtak. Részben irodalomtörténeti és lélektani előadásokat hallgatott a Sorbonneon (Delacroix, Brunschwig, Basch, Le Breton, Baldensperger, Ascoli és Schneider), részben pedig a Bibliothèque Nationaleban s a többi nagy könyvtárban dolgozott „Les découvertes psychologiques dans la poésie lyrique du XIX-e siècle” című doktori értekezésén. E dolgozatában főképpen azt vizsgálta, hogy milyen okok vezetnek a modern költőt arra, hogy a lírai költeményekben főképpen énjének fel nem tárt rugóit mutassa meg. E kutatásain kívül foglalkozott a jelenkor francia irodalmával s a mai színházzal. Rendszeresen látogatta a múzeumokat és képműtárasokat, járt irodalmi szalónokba és igyekezett minél alaposabban megismerkedni a francia szellemi élettel.”

A szükségszerűen tömör megfogalmazásból is kitűnik: nem volt ablakon kidobott pénz a debreceni diáknak juttatott ösztöndíj. S bár a „kedvezményezett” később más területen folytatta pályafutását, a francia szellem és igényesség mindvégig meghatározó eleme maradt egyéniségének.

Kovács Máté a párizsi diák

Engel Pál

HOGYAN LETTEM KÖNYVTÁROS?

Egy emlékezetes beszélgetés Kovács Mátéval

1958 kora őszén történt, amit el akarok mesélni Önöknek. Akkor lettem harmadéves hallgató történelem és könyvtár szakon, és úgy emlékszem, a nyáron ért meg bennem az az elhatározás, hogy megválok a könyvtár szaktól, és egyszakos leszek.

Abban, hogy így döntöttem, két körülmény játszott közre. Elsősorban természetesen az, hogy amióta az eszemet tudtam, mindig történész kívántam lenni. Ha lett volna akkoriban olyan lehetőség, hogy eleve egy szakra iratkozzam be, biztosan nem veszek fel mellé másikat. A történelmet azonban akkor is, és még nagyon sokáig, kötelező volt párosítani, azokban az években vagy a magyar, vagy a könyvtár szakkal. (Más lehetőség nem volt). Így kényszerültem arra, hogy könyvtártudományt is hallgassak, mivel a magyar szak felvétele bizonyos, ide nem tartozó okokból nem jöhetett szóba.

Voltaképp bele is törődtem volna, hogy így alakult a helyzet, ha nem bújkál bennem az irigység. Úgy adódott, hogy egy évfolyamra jártam Komoróczy Gézával, aki már akkor is elkötelezettje volt az ókori keleti kultúrának. Nos, Komoróczy egyszakos volt. Sőt, ha jól emlékszem, már másodévesen nem is történelmet tanult, hanem csak *ókori* történelmet. Azaz már középkorból sem kellett vizsgáznia, nem is szólva a munkásmozgalmak történetéről. Azt hiszem, főleg az ő példája ösztönzött arra, hogy valami hasonlót próbáljak. Nekem már akkor is a középkori történelem volt a kedvencem, és persze az lett volna az eszményi, ha csak ezt kell tanulnom. Mindazonáltal képes voltam határt szabni az álmainknak, és beértem annyival, hogy a könyvtár szakot hagyom ott. Ebbe azonban a nyár folyamán már alaposan beleéltem magam. Nagyon jó volt.

Amikor eljött a tanévkezdés, megjelentem a könyvtár tanszék vezetője, Kovács Máté fogadóóráján, és elébe tártam az ötletemet. Tisztában voltam vele, hogy nem számíthatok sok megértésre. Kevés professzor örül, ha egy tanítványa kifejti neki, mennyire terhesnek találja a tárgyát, és azzal áll elő, hogy szeretne megszabadulni tőle. Mindazonáltal el

voltam szánva, hogy a tervemet, ha török, ha szakad, keresztülviszem. Előadtam tehát, hogy mik a szándékaim.

Jó volna, ha képes lennék pontosan felidézni az egész beszélgetést, de nem tudom. Csak a lényegre emlékszem. A professzor, székében hátradőlve, figyelmesen végighallgatott. Azután gondolkozott egy darabig, majd beszélni kezdett.

Elmondta, hogy megérti a szempontjaimat, de nem ért velük egyet. Nagyon csábító lehet a gondolat, hogy ezentúl kizárólag történelmet tanuljak, mondta, de gondoljak a jövőre. Mi lesz, ha valami okból nem tudok kutatóként vagy egyetemi oktatóként elhelyezkedni? Mihez fogok kezdeni az egyszakos diplomámmal? Az iskolában mindenütt kétszakos tanárokat keresnek, történelemtanárként nehezen fogok állást találni. Hova megyek akkor?

A könyvtár szak, folytatta, folytatta, biztos kenyér. Aki itt végez, mindig kap állást (akkor ez még így volt), és nem fordulhat elő, hogy az utcára kerül. És bármennyire terhesnek találok e pillanatban az itteni stúdiókat, lássam be, hogy egyik sem igazán nagy tehertétel. Ahogy eddig el tudtam végezni az első két évet, úgy elvégzem majd a hátralevő hármát is. A többit pedig majd meglátom. Ha sikerül a történelmi pályán maradnom, a megszerzett könyvtári ismeretek nem lesznek a káromra. Ha pedig nem, akkor biztosan akad majd hely a számomra valamelyik nagy tudományos könyvtárban. Ott is foglalkozhatom majd a szakterületemmel, amíg a körülmények esetleg másként alakulnak. Közben pedig olyan ismeretekre tehetek szert, amelyek a történelmi pályámon is hasznomra lehetnek. Egyszóval, fejezte be, egyáltalán nem helyesli a tervemet, sőt, a maga részéről nem is járul hozzá.

A beszélgetés végét képtelen vagyok felidézni. Rémlik, hogy megpróbáltam vitatkozni, de a professzor nem engedett. Szó sem lehet róla, fejezte be. Amikor kijöttem tőle, úgy éreztem, minden összeomlott. A jövő, amit olyan szépen elképzelttem, semmivé lett. Marad a könyvtár, meg a bibliográfia, meg az ég tudja, mi minden, aminek még jönnie kell. Nem tudom elmondani, mennyire csalódott voltam.

Aztán mégis eltelt valahogy a hátralevő három év. A beszélgetés tárgyára nem tértünk többé vissza. Én beletörődtem mindabba, amit a sors rám mért, Kovács Máté pedig nem mutatta jelét, hogy emlékszik a történetekre. Ugyanúgy kezelte, mint a többi diákját, nem enyhébben, de nem is szigorúbben. Újabban utánaéztem az indexemben: ezután még négy jelest kaptam tőle, a szigorlatot is beleszámítva. Aztán eljött a diplomaosztás ideje, és pontosan úgy történt, ahogyan ő előre látta. Nem sikerült megkapaszkodnom az egyetemen, noha ez volt minden vágyam.

Helyette 1961 őszén az Egyetemi Könyvtárban találtam magam, és még pontosan huszonegy évnek kellett eltelnie, mire az lehettem, ami 1958-ban akartam lenni: egyszakos történész. Most megint más a helyzet, de ez már egy másik történet.

Kovács Máté hallgatói körében

Arnóth Károly

A KARIZMATIKUS KOVÁCS MÁTÉ

Számomra Debrecen elsősorban *Tóth Árpádot* jelenti. Egyik első debreceni utam – *Komoróczy Alajosné*, Magdika kíséretében – a Darabos utcába és a Nagyerdőbe vezetett, hogy tiszteleghessek az általam költőként és emberként is legmagasabbra tartott Tóth Árpád emléke előtt. ...És jelenti *Kovács Mátét*, akinek embersége és tudósi-könyvtárosi nagysága méltó a nagy elődhöz... Debrecen szerény tudományos munkásságomban is központi helyen áll: szakdolgozatomat Tóth Árpád publicisztikai munkásságának debreceni, 1909–1913 közötti korszakáról írtam – Kovács Mátéhoz. Nagy-nagy gyönyörűséget jelentett számomra a Széchenyi „fapados” olvasótermében az estéig tartó bűvárkodás a Debreceni Független Újság és a Debreceni Nagy Újság köteteiben. Ebből tudom, hogy a költő mennyire kötődött gyermekkorának városához – 3 éves korában költözött a család Aradról, szülővárosából Debrecenbe. Egy „érzelmes, svábos, bőséges holdfényvel megtűzdelte” színházi előadásról kérdezte: „De mi közünk nekünk ehhez, vastagnyakú debrecenieknek?” (Talán „debrecenisége” adta az erőt a költőnek, hogy soha meg ne tagadja Az Új Istent...) S talán ez az állhatatosság indította Kovács Mátét is, hogy parasztpárti politikusból művelődéspolitikussá válva használjon népének, amíg sajnálatosan rövidre szabott élete ezt megengedte. Csak a nekrológokból értesülhetünk, hogy mi mindent vállalt és végzett hivatása érdekében... ő volt a Hazafias Népfront Budapesti Bizottságának kulturális ügyekkel foglalkozó alelnöke is. (S a népfrontot én *Kulcsár Kálmánnal* ellentétben nem „utolsó csatlósnak” tartom. Ez volt az a szervezet, amelyben a politikai nyűgöket és vaskalaposságot megkerülve tehetett valamit szakmája érdekében a napi munkán túl, akiben volt energia és indíttatás... Talán nem véletlen az sem, hogy magam is dolgozhattam a Népfront Olvasómozgalmi Munkabizottságában – amíg lehetett... az ő példáját követtem ebben is.)

Az energiáról jut eszembe: Kovács Máté ebből is példát adott számunkra, akik szerencsések lévén közelről szemlélhettük őt (bennünket, az 56-os nevezetes évfolyamot az a szerencse ért, hogy Ilona – Kovács Máté lánya – csoporttársunk volt). Egyetemista korunk óta máig élő hagyomány, hogy úgynevezett csoportbulikra összejövünk, így többször

voltunk a Kovács családnál is, előbb a Forint utcában, majd a Húvös-völgyben. A családfő velünk tartott, általában este kilencig, s akkor lefeküdt: várta a másnapra tervezett munka. Korán kelt, s mire bejött hozzánk az egyetemre órára, a hivatalos és az önként vállalt karitatív tevékenységek végzésére vagy éppen valamelyik társadalmi munkája szólította, addigra már a napi írásos penzumot elvégezte...

Szerencsés az a fiatal, aki a felnőttek körében megtalálja a követhető példát. Én magam többszörösen is szerencsés voltam – és vagyok máig boldog ember – mert édesapám és több tanárom példáját is követhetem. Mindnyájuk közül kiemelkedik Kovács Máté példája, aki fároszként világít ma is, s negyed századdal halála után is él. És élni is fog bennem amíg csak élek. Apám képe és példája már bennem is keveredik az övével. Élete és munkássága rímel Kölcssey intelmével is: „Hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül.” (Huszt)

Egy kissé róla – s remélem, rólunk, tanítványokról is – szól Váci Mihály ars poétikája: „Használni akarok, nem tündökölni.”

Hízelvek magamnak azzal, hogy az a termékeny korszak, amikor a Könyvtári Levelező Lap egyik legszorgalmasabb cikkírója voltam, ha minőségben nem is, mennyiségben talán méltó hozzá...

Erről jut eszembe: a már említett szakdolgozatot professzorom felterjesztette minisztériumi jutalomra, s kaptam is érte 400 forintot. A tanszék és Kovács Máté révén jutottam tanulmányaim során több álláshoz is: két és fél évig a Nyomdász Központi Könyvtárban, egy évig a Vasasszakszervezet *Csibba Lajos* vezette körzeti könyvtárában dolgozhattam. Ő még a Parasztpártból ismerte Kovács Mátét. Így lettem elvégezvén tanulmányaimat a Vasas Központi Könyvtár munkatársa. S mivel már nem voltam pályakezdő, az akkori maximált kezdő fizetés helyett – ez akkor 1.300 Ft volt – én 1.600-at kaptam. Az Egyetemi Könyvtárban, ahol az ötödévben gyakoroltam, s ahová csábítottak főhivatásúként dolgozni, 1.100–1.200 Ft-ot tudtak volna fizetni. Végső soron a plusz 400 forintokat is Kovács Máténak és stábjának köszönhetem, jöttem rá egy álmatlan éjszakán.

S mivel szeretnék ez adósságból törleszteni valamit Kovács Ilona alapítványtevéseéhez, amelynek magasrendű célja: a nehéz sorsú, közöttük a külföldi magyar diákok tanulásának segítése, felajánlom egyhavi nyugdíjamat. Talán nem az én szegyenem, hogy ez kikerekítve csupán 25.000 Ft.

Olvasva az első két éjszaka írottakat, rájöttem, hogy csak a címről nem írtam semmit. Miben rejlik, rejlett hát Kovács Máté karizmája?

Elsősorban abban, hogy mindig mosolygott. De ez nem üres mosolygás volt, hanem szeretetteljes odafigyelés arra, akivel beszélt, illetve tanítványai csoportjára. Valószínű, hogy ez a derű magabiztosságából, kiegyensúlyozottságából, s az elvégzett munka jóérezéséből fakadt.

Másodsorban abban, ami születéstől vagy van, vagy nincs. Neki levegője volt. Ha valahol megjelent, a figyelem ráirányult. Valószínű, hogy kortársai között is ő lehetett az, akit a szociológia hangadónak nevez.

Előadóként pedig azért is tudta a figyelmet felkelteni és fenntartani, mert az ismert dolgokhoz mindig tudott új következtetést, tényt hozzákapcsolni, -párosítani, s ezzel hallgatóiban szellemi élvezetet keltett. Tempós előadásait pedig könnyű volt lejegyezni, felidézni.

Tisztelt kollégáim, hallgatóim! Az idézetek sorát folytathatnók Arany János Emlények című, Petőfi emléke előtt hódoló soraival:

„És áldom azt a láthatatlan kezet.

Múlass velem soká, szelíd emlékezet”

Mégis úgy érzem, hogy itt be kell fejeznem. Annyit csupán még, hogy egy tanár tanítványaiban, egy könyvtáros, ha valóban az s méltó hivatásához, olvasóiban és azokban az intézményekben él tovább, ahol dolgozott. Kovács Máté és emléke bennünk él tovább – éljen soká! – s ezért én Tóth Árpád tanára, Kardos Albert emlékkönyvébe írt szavával mondom hogy „Köszönöm”!

Némedi Lajos

KOVÁCS MÁTÉRA EMLÉKEZVE

(Emlékkiállítás megnyitó beszéde)

Az előbb elhangzott köszöntők és előadások több lényeges szempontból felvázolták számunkra Kovács Máté egyéniségét, munkásságát, szerepét az egyetem és az ország életében.

Most az Egyetemi Könyvtár munkatársai által megalkotott kiállítás nem szavakkal, hanem látnivaló tárgyakkal mutatja meg életének pályájának leglényegesebb állomásait – és amennyire ez lehetséges volt Kovács Mátét az embert.

A kiállításához alig lehet valamit is hozzáfűzni. Biztos, hogy könnyebb egy sikeres és közismert drámaíró életét és művészetét nagy, hatásos képekkel bemutatni mint egy könyvtárigazgató (legyen az a könyvtár egy mégolyan fontos intézmény) és egyetemi tanár működését szemléltetni tisztelettel, de egyben szórakoztatóan, képekkel, könyvekkel és dokumentumokkal felvázolni. – Az Egyetemi Könyvtár dolgozói megkísérelték a szinte lehetetlent, és sikerrel. Kovács Máté leánya Ilona segített nekik. – Az anyagból kiemelni a lényegesebbet alig lehet: itt minden fontos, vagy semmi sem az.

E bevezető után a tárgyra térek, kezdem azzal, hogy nagy-nagy örömmel tettem eleget a megtisztelő felkérésnek. Azért is kedves nekem ez a szerep, mert 1930-tól kezdve ismertem Kovács Mátét. De még a bölcsőnk is közel ringott egymáshoz: ő 1906-ban Hajdúszoboszlón én meg 1912-ben a szomszéd kis faluban, Hajdúszováton láttam meg a napvilágot.

Úgy érzem, hogy a kiállítás anyagát kinek-kinek magának kell egy csendes félórában felfedezni. Ehhez nem sokat segít egy idős ember, egy barát ügyefogyott megnyitó beszéde. Még ha azt is állítja magáról, hogy jól ismerte azt, akinek emléke előtt most tisztelgünk – ismerte, szerette, tisztelte, ha ugyan bármely embert igazán meg lehet ismerni e földön.

A könyvtárigazgatóról, az íróról hallottunk már hozzáértő elemzést. – Engedjék meg, hogy a jelentős szoboszlói születésű férfiúhoz egy más oldalról közeledjek: 12 évig együtt dolgoztunk Kovács Mátéval a Debreceni Nyári Egyetem tanfolyamain mint titkárok Hankiss János mellett.

Kovács Máté élete egy sikertörténet (felesége tragikus halálát már nem kellett megélnie). Sikertörténet, mely a mozgalmas korszakban nem megalkuvásból, hanem teljesítményekből született.

Az az intézmény, mely a háború utáni évtizedekre Kovács Mátét (és jómagamat is) felkészítette, veleszületett képességeit továbbfejlesztette, a Nyári Egyetem volt. – Egy sajátos debreceni találmány. Európában a századforduló után már mintegy száz működött. Közép-Európában Ausztriát kivéve Debrecen próbálkozott először vele 1927-ben. Ennek az évnek a tavaszán három professzor: Hankiss János, Milleker Rezső és Tankó Béla javasolják a Bölcsészettudományi Karnak, hogy egy budapesti sikertelen próbálkozás után, indítson *egyetemi színvonalú* ismeretterjesztő nyári tanfolyamokat (*cours supérieurs de vacances*) a magyar kultúra, politika és később a magyar nyelv megismertetésére, magyarok és külföldiek számára. Kovács Máté tehát nem kezdeményezte a Nyári Egyetem megindítását: de valóságos működését, gyors kifejlődését az ő alkotó, tevékeny részvétele nélkül el sem tudnám képzelni. [1987-ben könyvet írtam a Nyári Egyetem első 60 évének történetéről]. Kovács Máté szervező képessége, szorgalma, következetessége, munkabírása, emberséges szigora a Nyári Egyetemen fejlődött ki.

Ezért szabad vagy kell e kiállítás megnyitásán a Nyári Egyetemről is beszélni – jól tudván, hogy oktató életének legfontosabb színtere „műve” persze ez az Egyetemi Könyvtár és nem a Nyári Egyetem.

1927-ben ez a név „Nyári Egyetem” nem élt a magyarban. Ennek a szép épületnek az alapkövét sem rakta még le Horthy Miklós kormányzó. – Szerencsére akadtak professzorok mint az említett három és gondoltak a jövőre is az akkori sanyarú jelen gondjai közt. – Az első évben 25 hallgatója volt a debreceni újtípusú tanintézetnek – de 10 év múlva már eléri az európai élvonalat 750–800 hallgatóval, határon inneni és túli magyarokkal és fele arányban külföldiekkel. A Kultuszminisztérium eleinte fanyar képpel fogadja az ország keleti szegélyén próbálkozó új intézményt. Hamarosan felismerve azonban ennek kulturpolitikai jelentőségét is 1938-ban már Teleki Pál nyitja meg a tanfolyamot.

De nem pesti irányítás, hanem debreceni találékonyság, kitartás és munka hozta meg a felvirágzást. 1931 és 1943 közt ezt a szervezett csoportmunkát vezette Kovács Máté: a csoport debreceni egyetemisták, fiatal tanárok, akik évtizedeken át feláldozva nyarukat (július-augusztus) Kovács Máté mellett szívesen dolgoztunk 15–20-an nyaranta, abban a meggyőződésben, hogy a magyar nyelv és kultúra világméretű terjesztése használ a hazának. [Számításaim szerint a Föld 44 országából járt nálunk 8186 résztvevő az első 60 évben. A harmincas évek végén előkelő

helyet foglaltunk el az összmagyar idegenforgalomban, külön helyünk volt Budán augusztus 20-án a körmenet alkalmával a járdaszélén!]

A politika és a kultúra vezető emberei közül sokan felkeresték a nevezetes tanfolyamot, hogy megcsodálják az Egyetem, a tudás és a nagy puszta, a Hortobágy egymást kiegészítő ellentétét. – Roland Barthes az ötvenes évek vezető és nyitó francia kirtikusa 1938-ban lektor nálunk és 2 előadást tart Liszt Ferencről. Albert Lange Fliflet 1934-ben itt kezd el magyarul tanulni, hogy több klasszikus magyar művet norvégre lefordíthasson. Terranova olasz dalköltő 1932 körül évente szervez olasz fiatalokból csoportot, egy szicíliai, Prestinenza regényt ír, melyben a fiatalok szerelme Debrecenben virágzik ki. – Visconti di Modrone zeneszerző és zongoraművész több este gyönyörködtet húrjainak oktató játékával.

E néhány konkrét adat csak utalás arra, milyen volt a Debreceni Nyári Egyetem 1930 és 1943 között: óriási szellemi katlan, mely Kovács Máté nélkül nem képzelhető el, de amely őt is formálta a még előtte álló nagy feladatok, pl. ennek az Egyetemi Könyvtárnak az átszervezése véghezvitelére.

Hogy lehetett a nyári tanfolyam nagyszerű virágzását e szikes homokon elérni? Hazaszeretettel, önzetlen, buzgó munkával és egyetértéssel. Módszeres, rendszeres propagandával és magas színvonalú munkával, teljesítménnyel. [1938 koratavasán 6 nyelven 50.000 prospektus repült szét a világba, külföldi barátaink mégannyit nyomtattak.]

Milyen volt az a Kovács Máté aki mindennek a középpontjában ült, állt, beszélt, írt, szigorú rendet tartott, de emberséges és jókedvű volt: Hankiss János szavait idézem, amikor 1942-ben átnyújtotta neki a Nyári Egyetem emlékplakettjét: „Kitűnő vezetőképesége, nyugodt, mindig megfontolt magatartása, körültekintő, a legapróbb részletekre is figyelő előrelátása, tapasztalatai a nyári egyetem kényes, sok ütköző érdeket egyesítő munkásságának ez évben is nélkülözhetetlen feltételei voltak.”

Ez nem megszokott dicshimnusz volt, amiből akkor is hallottunk eleget, hanem a másik ember által valóban végzett munka egyszerű, irigység nélküli elismerése.

És végezetül halljuk, mit mondott Kovács Máté maga 1937-ben az újságíró kérdésére: „Milyen eszközökkel érték el ezt az eredményt...?”

Bizony, ez nem ment magától, egykönnyen. Évek munkája kellett ahhoz... Az eredmény nem ingyen hullt az ölünkbe. De a tanulság a leglényegesebb: lehet itt Debrecenben is újat álmodni és akarni és „helyes célkitűzéssel, magyaros akarattal és szervezőkészséggel mind kulturális,

mind gazdasági szempontból nagy jelentőségűvé lehet tenni egy elgondolást.”

Megszívlelendő szavak ezek ma is. Ilyen lélekkel tekintsék meg e kiállítást, mely a pontosságával, értelmes elrendezésével, gondolatébresztő világosságával közelebb visz ahhoz a férfiúhoz, akinek tiszteletére ide-sereglettünk.

Kovács Máté volt hallgatói a kiállításon

ALAPÍTÓ OKIRAT

Alulírottak, úgy határoztunk, hogy

KOVÁCS MÁTÉ ALAPÍTVÁNY

elnevezéssel alapítványt hozunk létre.

Az alapítvány jogi személy, amely az 1. pontban meghatározott tartós, közérdekű célok érdekében a rendelkezésre álló vagyonnal önállóan gazdálkodik.

1. Az Alapítvány célja:

- A magyar művelődés ügyének, közelebbről a magyar könyvtári kultúra fejlesztésének támogatása oly módon, hogy tehetséges, és rászoruló, a magyar felsőfokú könyvtárosképző intézményekben tanuló fiatalok egyetemi és főiskolai tanulmányaihoz anyagi és erkölcsi támogatásként ösztöndíjat biztosítson;
- Kovács Máté szellemi hagyatékának gondozása;
- fiatal könyvtárosok továbbképzésének támogatása.
(doktori program, részvétel tudományos konferencián, publikációk megjelentetése stb.)

2. Az Alapítvány székhelye:

Magyar Könyvtárosok Egyesülete
1054 Budapest Hold u. 6.

3. Az Alapítvány vagyona:

Az induló vagyon 300.000 Ft azaz háromszázezer forint, amelyet az alapító készpénzben bocsát az Alapítvány rendelkezésére.

Az alapítvány nyitott, ahhoz bármely belföldi és külföldi természetes és jogi személy felajánlásával csatlakozhat amennyiben az alapítványrendelet céljaival egyetért. A felajánlás elfogadásáról a Kuratórium dönt.

Külföldi felajánlás esetén az Alapítvány külön devizaszámlát nyit. A felajánlott összeg devizában kamatozik és devizában is felhasználható.

Az alapítványi vagyon gyarapítása érdekében az Alapítvány jogosult országos és helyi gyűjtéseket szervezni, pályázaton részt venni, valamint vállalkozási tevékenységet folytatni.

4. Az alapítvány céljára felhasználható:

- az induló vagyon tárgyévi kamata,
- csatlakozásból származó felajánlások kamata ill. a felajánló rendelkezése szerint a felajánlás megfelelő hányada,
- a vállalkozásból képződő eredmény.

Az alapítványi vagyon felhasználásáról a Kuratórium dönt.

Az alapítványi vagyon felhasználható részét elsősorban

- az 1. pontban meghatározott tevékenységgel kapcsolatos kiadások fedezésére,
- az alapítvány működéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételek biztosítására,
- a fenti célok megvalósítását elősegítő rendezvények támogatására, kiadványok megjelentetésére lehet fordítani.

A felhasználás módja a következő: a Kuratórium minden évben legalább egyszer köteles országos ösztöndíjpályázatot a hazai felsőoktatási könyvtárosképző intézményekben meghirdetni.

Egyéb, az alapítvány céljainak és előírásainak megfelelő felhasználásáról a Kuratórium dönt.

5. Az alapítvány kezelő szerve

7 tagú Kuratórium – az elnök személyét is beleértve –, amelynek tagjait az alapító kéri fel. A Kuratórium tagjainak visszahívása, illetve új Kuratórium kijelölése ugyancsak az alapító hatáskörébe tartozik. Az első Kuratórium tagjainak (és elnökének) névsora a következő.

Elnök:

Dr. Fülöp Géza 1025 Budapest, Vérhalom u. 44.

Tagok:

Dr. Bényei Miklós 4032 Debrecen, Hatvani István u. 3/b.

Dr. Suppné Dr. Tarnay Györgyi 4027 Debrecen, Ibolya u. 17.

Dr. Szabó Sándor 1077 Budapest, Wesselényi u. 49.

Dr. Hangodi Ágnes (titkár) 2120 Dunakeszi, Barátság u. 26.

Dr. Tóth Gyula 9700 Szombathely, Szűrűcsapó u. 8.

Dr. Kovács Ilona 1021 Budapest, Alsóvölgy u. 11.

A Kuratórium tagjai Kuratóriumi munkájukért díjazást nem igényelhetnek, az Alapítvány működtetésével kapcsolatos igazolt költségeiket azonban az alapítványi vagyon terhére elszámolhatják.

A Kuratórium szükség szerint, de legalább évente kétszer ülésezik.

A Kuratórium határozatképességéhez 4 tag és az elnök jelenléte szükséges. Döntéseit egyszerű szótöbbséggel, nyílt szavazással hozza.

Az alapítványt a Kuratórium elnöke önállóan képviseli. A bankszámla feletti rendelkezési jog a mindenkori elnököt és titkárt illeti meg. Az elnök akadályoztatása esetén – ennek idejére – a Kuratórium bármely tagját megbízhatja a képviseléssel.

A Kuratórium elnöke gondoskodik a Kuratórium összehívásáról, az Alapítvány költségvetésének, illetve pénzügyi mérlegének, valamint az ülések jegyzőkönyvének elkészítéséről, tájékoztatja a Kuratórium tagjait az ülések közti időben történt eseményekről. Évente egyszer beszámol az alapítókknak a Kuratórium tevékenységéről.

6. A Kuratórium döntéseinek végrehajtásáról a titkár és szükség szerint a Kuratórium által e feladattal megbízott szakemberek gondoskodnak.

7. Az alapítvány megszűnése esetén a felszámolásra kerülő vagyon egyenlő arányban az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Könyvtártudományi – Informatikai Tanszék; a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, Matematikai és Informatikai Intézete;

valamint a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tulajdonába kerül, amelyet az Alapítvány célkitűzéseinek megfelelően kell hasznosítani.

8. A jelen alapító okiratban nem szabályozott kérdésekben a Polgári Törvénykönyv szabályai az irányadók.

Az alapító okirat a Fővárosi Bíróság nyilvántartásba vételével válik hatályossá.

Budapest, 1996. október 28.

Dr. Kovács Máté (sz. 1941)
1025 Budapest Forint u. 7.

Dr. Kovács Ilona
1021 Budapest Alsóvölgy u. 11.

Kovács Máté (sz. 1975)
1025 Budapest Forint u. 7.

(alapítók)

Tanúk:

KOVÁCS MÁTÉ ALAPÍTVÁNY

Számlaszáma: 11702036–20648369
OTP
0203 II. kerületi Körzeti Fiók
1023 Budapest
Frankel Leo u. 21.

*Könyvtártudományi kutatások,
tanulmányok*

Nagy Júlia

AZ AKADÉMIAI IFJAK OLVASÓ EGYLETE

Másfél éve foglalkozom leendő könyvtárosként és magyar szakos tanárképző főiskolás hallgatóként a különböző XIX. és XX. századi iskolai olvasótársaságok történetével, mind pedagógiai, mind könyvtári vonatkozásban. Most egy sárospataki olvasó egyletet, az Akadémiai Ifjak Olvasó Egyletét mutatom be.

1848. június 20-án a Sárospataki Kollégium akadémiai (főiskolai) ifjúsága egy új iskolai egyletet hozott létre, melyet ők egyszerűen „Kör”-nek vagy „ifjúsági olvasó és társalgási kör”-nek neveztek.

Elképzeléseik szerint az új diáktársaság a napi tanulás, munka utáni kikapcsolódást tette volna tartalmassá, ehhez nyújtott volna különböző pihenési lehetőségeket.

Az alapító okirat szerint biliárdasztalok és más társasjátékok felállítását tervezték. A napi mozgás biztosítására az iskola „testgyakorló intézetében” kívántak lehetőséget biztosítani, melynek létrehozását akkor tervezte a kollégium.

Ezen kívül könyvtárat, olvasótermet és hírlapolvasótermet szerettek volna felállítani, „...*hogyan nem csak nekünk most hanem későbbi pálya utódainknak is mindenkor módja és alkalma legyen czélszerű tudományos és szép irodalmi művek olvasása, kölcsönös fölvilágosítás és eszmecsere útján az oktató teremek ben meg alapított ismereteit szélesíteni, az igazság, emberiség, szabadság, jog és haza szeretet felőli nézeteinek irányt szerezní, azok iránti érzelmeit és akarátát elhatározásra juttatni, és így jellemét szilárdítani...*”¹

A Kör a szabadságharc miatt ténylegesen nem kezdhetette meg működését, s csak 1896-ban – éppen száz évvel ezelőtt – jött létre három kisebb egyesületből egy olyan diáktársaság az akkori jogi és teológiai hallgatók jóvoltából, amely ezen elképzeléseket közös programba foglalva, maradéktalanul valósította meg: az Akadémiai Ifjak Olvasó Egylete, mely 1948-ig állott fenn.

Az egylet több mint fél százados történetében két nagy korszakot lehet elkülöníteni. A korszakhatárt az 1918-as év jelenti, ekkor vonult nyugdíjba az egylet addigi tanárelnöke, Radácsi György.

Az 1896-os millennium miatti lelkesedés jellemző maradt az egyesület egész első korszakában. Mind a tagoknak, mind Radácsi Györgynek a tevékenysége folytán a diáktársaság az ifjúság életében fontos intézménnyé vált, ahol kipihenhettek a hallgatók testi és szellemi fáradalmait. Megfelelő anyagi kerettel is rendelkeztek mindig lapok, könyvek rendelkezésére, a játéktér fenntartására. Folyóiratok közül ekkor 30–40 félélt járattak, ezek között voltak teológiai és jogi szaklapokon kívül politikai és élclapok, ill. bölcsészeti és természettudományos folyóiratok is.

A könyvtár az első korszakban évi 100–150 kötettel gyarapodott. Gyűjtőkörét mutatja a raktári rendje, mely megegyezik kötetkatalógusaink besorolási rendjével: „1. Eredeti regényfélék. 2. Fordított regényfélék. 3. Eredeti színművek. 4. Fordított színművek. 5. Eredeti költemények. 6. Fordított költemények. 7. Utazások. 8. Történelem. 9. Jog. 10. Teológia és bölcsészet. 11. Vegyesek. 12. Folyóiratok. 13. Német könyvek.”²

Ez a korszaka az egyesületnek nagyon érdekes, izgalmas, most mégis a második nagy időszakot vetem inkább alaposabb vizsgálat alá.

Radácsi nyugdíjba vonulásával mintha egyszerre minden megváltozott volna. Az első világháború ugyan a következő évben véget ért, sokmindenhez, – így fűtőanyaghoz, élelmiszerekhez, stb. – nagyon nehezen lehetett hozzájutni, a könyvekről, lapokról nem is beszélve. A világháborút lelkesen támogató diákság csaldott is volt, a jogászok közül sokan nem térhettek vissza soha többé az iskolába, az egyesületbe. Sokáig a visszatérő jogászok sem maradhattak a Kollégiumban, ugyanis 1923-ban megszüntették a Jogakadémiát. Az egyesület egyik bizottsági ülésén tudták meg a hallgatók: „Harsányi István tanár elnök úr sajnálattal emlékezik meg azon tényről, hogy a Sárospataki Főiskola jogi fakultását az egyházkerületi közgyűlés bizonytalan időre megszüntette. Reményét fejezi ki, hogy hazánk szomorú viszonyainak javulása magával fogja hozni e régi hírneves jogakadémia újjonnan való kelését.”³

Az egyesület ezután nem számíthatott a joghallgatók tagdíjaira, ami eddig jelentős összegeket jelentett az évi bevételeknél. A jogászok önálló, a teológusokétól eltérő felfogásmódja, mely az eddigiekben vitalehetőséget nyújthatott a különböző fakultásokon tanuló hallgatóknak, még inkább hiányértékként jelentkezett.

1924-ben még egy hasonló csapás érte az egyesületet. A Teológiai Kar úgy határozott, hogy városi lakosok nem mehetnek többé az egyesület termeibe, így a könyvtárba sem. Általános szokás volt, hogy rendkívüli tagként a városi polgárok könyveket kölcsönöztek innen – magas tagsági- és kölcsönzési díj mellett. Nem véletlen, hogy az egyesület még 1922-ben

is – mikor a könyvtárat a „nehéz idők” után rendezték, megengedte a városiaknak, hogy térítvény ellenében kölcsönözzenek könyveket, noha a tagok még nem használhatták a könyvtárat. A városi lakosok fedezték az éves bevételek 80%-át, így a betiltáskor az egyesület léte került veszélybe. S mindez miért? *„A Theológiai Kar lehetetlennek tartja, hogy az A.I.O.E. könyvtárába nők feljárjanak, mert legutóbb nagy botránkozással találkozott a tanári kar előtt az a tény, hogy a 2ik emeleten egy kétes hírű nőt láttak, habár a tanári kar előtt is bizonyos, hogy a könyvtárba nem volt.”*⁴

Gazdaságilag mélyponton volt a diáktársaság. A háború alatt hadikölcsön kötvénybe helyezték az egyesület szinte összes vagyonát, ezt a háború után nagyon nehéz volt visszaszerezniük. Forgatható tőkájük nem sok volt, az alapítványokban levő pénzhez nem akartak nyúlni – bár ezt később mégis megtették. Nemcsak az egyesület, maguk a hallgatók is erősen érezték a háború utáni szegénységet. *„A múlt évi gyakorlattól eltekintve, ez évben mindkét termünket nyitva tartottuk s egyik termet világitottuk is a télen át, amennyiben ez közös dolgozószobája lett a petróliumhiány miatt összehúzódó tagoknak”* – olvashatjuk már az 1917/18-as Értesítőben, a következő években pedig még csak romlott a helyzet.⁵

A háború után az újságolvasó termet két évig egyáltalán nem használták, mert nem volt lapvásárlásra forrásuk, s végül 1921-től sem eredeti funkciójában működött, hanem átengedték a hallgatók a „134. sz. Hegyaljai Erők” nevű cserkészcsapat otthonának.

Az 1919. tavaszán történt események is negatív következményekkel jártak az olvasóegyesület számára. *„Hiányzik 690.”* – áll az 1923-ban készült katalógusban.⁶ Az Értesítő nem szólak róla, miért van ez a hiány, s a jegyzőkönyvekben is csak 1922. júniusából található utalás arra, hogy a Tanácsköztársaság alatt dúlták fel és rabolták ki a könyvtárat.

A harmincas évek elejére szedte össze magát az egyesület anyagilag valamennyire, melyben a város úgy segített, hogy a tagok által rendezett táncestélyeken részt vettek a polgárok. Néhány esetben műsort is szerveztek, melynek bevétele szintén az egyesületé lett. *„Az Egyesület ez évi működésének legkiemelkedőbb pontja a febr. 13-iki irodalmi délután megrendezése, amelyen Áprily Lajos Erdély kiváló költője olvasott fel verseiből. A műsor többi számai voltak: Novák Sándor főgimn. tanár felolvasása: „gondolatok Áprily olvasása közben” ...”* – olvashatjuk az 1927/28-as Értesítőben.⁷

1933-ra már annyi vagyonnal rendelkezett az egyesület, hogy egy segélypénztárat is létrehozhattak a rászorulókat támogatására, mely a második világháború közepéig működött.

Ekkorra találta meg az új helyzethez megfelelő hangot is a diáktársaság. Míg a teológusok és jogászok együtt irányították a kört, többféle

érdeklődésnek kellett eleget tennie mind a könyvgyűjteménynek, mind a periodikáknak. A Jogakadémia megszűntével azonban a teológusok magukra maradván a korábbi sokszínűségről lemondtak az egyházi jellegű dokumentumok kedvéért, bár a könyvtárból leggyakrabban még mindig regényeket kölcsönöztek.

Az első világháború évei alatt lezajlott köz- és bizottsági gyűlések jegyzőkönyveiben olvashatjuk, hogy a könyvekhez nehéz hozzájutni. Mégsem maradt a könyvrendelés tételmennyisége sokkal alatta az előző években tapasztaltaknak. Rosszabb a kép az 1919-től írott jegyzőkönyvek idejéről / az 1918. ősze és 1919. ősze közötti időszakról az Értesítőben közölt egy-két mondaton kívül más írásbeli dokumentum nem maradt ránk az egyletről/. Mivel anyagi helyzetük nem engedte meg új kötetek vásárlását, azon könyveket próbálták visszaszerezni, amelyeket régebben kölcsönöztek ki, de nem kerültek vissza. Ennek intézője a minden évben választott könyvtárnok volt. Egy bizottsági gyűlés jegyzőkönyvének 1920. június 20-i bejegyzése: *„A könyvek ügyében jelenti, hogy azoknak beadására nézve megtette a szükséges intézkedéseket.”*⁸

A „szükséges intézkedések” nem bizonyultak elég erélyesnek, 1920. novemberében bizottsági határozatot hoztak a könyvek visszaszerzésére: *„A bizottság elhatározza, hogy mindazokat, kiknél még az előző évekről könyv van kint, ajánlott levelben értesíteni fogja, hogy azonnal küldjék el, s akik ezt nem tennék, minden hét elteltével 1 K büntetést fizessenek. Figyelmezteti a bizottság a könyvtárnokot, hogy mindezeket s mindazokat, akik ezután fognak könyveket kivinni és azt rendes időben nem hozzák be, az alapszabályokban előírt büntetéssel sújtsa és a könyvtárnok kérje azokat, akiket ajánlott levélben fog értesíteni, hogy a levél elküldésének díját is térítsék meg.”*⁹

Így aztán 1921. nyarára már az *„1903 óta kint levő 396 kötetből 106 kötet behozatott.”*¹⁰

Bár 1919. márciusában feldúlták a könyvtárat, a következő tanévben mégis megkezdte a működését, sőt, a könyvtárnok feljegyzései szerint 1100 kötet forgott közkezen. De a gyűjtemény kezelhetetlennek bizonyult, ezért rendezni kellett az állományt. Erre 1921–23 közt került sor, a könyvtárnok betegsége miatt azonban lassan haladt a munka. A már többször említett 1923-as katalógus mutatja, hogy a rendezés úgy-ahogy sikerült. Látszik, hogy nem mindig tudták áttekinteni az egész állományt a nagy munka folyamán, a sorszámozás nem mindenütt következetes. Igyekeztek egy-egy szerző műveit egy helyre tenni, de végül nem oldották meg ezt sem maradéktalanul. Volt, hogy új csoportot nyitottak a jegyzékben, s az előbbihez tartozó, később előkerülő könyveket csak a katalógus végére írhatták oda. A német könyveket nem sorolja föl, csak

azt közli az utolsó lapon, hogy hány kötet van belőlük. A régi, bekötött folyóiratok címeit, évfolyamait viszont részletesen megtaláljuk a listán.

Volt néhány év, mikor több pénzt tudtak fordítani a könyvtár fejlesztésére, s 100–150 kötetet is vásároltak évente, de legtöbbször – főleg a világválság előtti és alatti esztendőkből – csak évi 10–15 kötettel gyarapodott az állomány, inkább szépirodalmi munkákkal. Úgy tűnik, apadt is a könyvek száma, hisz 1935-re csak 6500 kötetük volt, noha a 20-as évek végén 8000 dokumentumot számoltak össze. Mivel jegyzőkönyvek ebből a korszakból nem maradtak, mára nehezen megmondható, mindez miért és hogyan történt.

A könyvek legnagyobb hányadát a háború előtt gyűjtötték, tehát a 30-as évekre már nem a legfrissebb munkák voltak túlsúlyban az állományban. A szépirodalmi alkotásoknál ez nem okozott akkora problémát, hiszen nem okoz különösebb gondot, ha Erdélyi költeményeit 1844-ben adták ki, hogy Cervantes: A bőkezű szerető című könyve 1843-ban jelent meg, hogy a Római Classicusok című antológiát 1836-ban nyomtatták ki, nem pedig az 1930-as években. A tudományos művek egy része azonban pár év alatt elavul, így a tudományos tájékoztatás egyre nehezebben haladt a korral.

Úgy tűnik, a teológusok nem is a tudományos könyveket keresték a könyvtárban a legnagyobb előszeretettel ebben az időben, inkább regényeket, verseket kölcsönöztek. Ezeknek elég nagy forgalmuk volt. Csak néhány példa: Az 1927/28-as tanévben összesen 2250 kötetet vettek ki.

Az 1932/33. tanévben összesen 840 kötetet kölcsönöztek ki. Ebből 105 teológiai jellegű mű volt, tehát a tanuláshoz szükséges segédlet. Kilencszer kölcsönöztek folyóiratot: a Sárospataki Füzetek 1864-es évfolyamát, a Sárospataki Református Lapok 1882–83. évfolyamait, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1870-es, 1881-es, 1882-es, 1883-as évfolyamait, illetve a Protestáns Szemle 1901. évfolyamát. 178 külföldi szépirodalmi művet kölcsönöztek, elsősorban Zola, Galsworthy, Wilde, Thomas Mann, Turgenev, Dosztojevszkij regényeit, de Reymont: Parasztok című munkája is közkedvelt volt. Külföldi költőktől ebben az évben nem kölcsönöztek. 584 kötet magyar szerző által írott könyvet kértek ki, szépirodalmi műveket. Legtöbbször Jókai regényeit (27 alkalommal), Pálffyiné Gulácsy Irén regényeit (pl. Pax Vobis, Hamueső, Fekete Vőlegények című alkotásait, összesen 26-szor), a pataki származású Komáromi János regényeit 27 esetben, Bródy Sándor köteteit 20-szor, Móricz műveit 19 alkalommal, Szabó Dezső könyveit (elsősorban az Egyenes úton című esszégyűj-

teményt, a Jajj! című regényt, és a Tenger és temető című kötetet, 19 alkalommal), Herczeg Ferenc alkotásait 16-szor kérték ki.

A líra múnemben Ady Endre és Arany János könyveit kölcsönözték.

Az 1933/34. év folyamán 670 könyvet vittek ki a teológus hallgatók, melyből 79 volt teológiai szakkönyv. 10 esetben volt szükségük folyóiratra, a Képes Folyóirat néhány évfolyamára, ill. a Protestáns Szemlére. 266 külföldi szépirodalmi kötetet kölcsönöztek, az előző évhez viszonyítva annyi változatossággal, hogy ekkor verseskötetet is kértek ki, Rabindranath Tagore bengáli költő több kötetét. 315 magyar szerző tollából származó kötetet kölcsönöztek, 25 esetben vittek ki Gárdonyi regényt, Jókai alkotásai közül 19-szer kértek ki, 18-szor Mikszáth művet kölcsönöztek, Komáromi regényeit 17-szer kérték ki. Gulácsy Irén regényei ekkor is keresettek voltak, 11 alkalommal kölcsönöztek a műveiből. Ebben az évben is sokszor kölcsönözték Ady verseskönyveit. Érdekes, hogy a Nyugat költői közül nem kölcsönöztek senkitől sem verseskötetet, Babits és Kosztolányi alkotásaiból is csak a regényeket.

A következő évben 1799 esetben kölcsönöztek könyvet, ebből 167-szer teológiai munkát. 3 alkalommal folyóiratkölcsönzésre is sor került, a Református Élet 38 számát (1934 október 6-tól 1935 júniusáig) kérték ki, a Magyar Út első 10 számát és a Pásztortűz IXX–XX. évfolyamából 17 számot. Ebben az évben 59-szer kölcsönöztek Jókai regényt, 18 alkalommal kértek ki Zilahy alkotásai közül, 55-ször kölcsönöztek Mikszáth regényt /itt kell megemlíteni, hogy mindhárom évben legkedveltebb a Szent Péter esernyője volt /, csak 39 esetben kértek Móricz művei közül könyvet, Komáromtól 54 regényt kölcsönöztek. Irodalomtörténeti tanulmányokra ebben az évben szép számban volt szükségük, pl Ady Lajos: Ady Endre élete című tanulmánya, Beöthy Zsolt és Horváth Cyrill magyar irodalomtörténete került sokszor ki a könyvtárból. Összesen 1072 magyar alkotást kölcsönöztek.

A vizsgált három év folyamán csak három alkalommal volt szükségük a hallgatóknak természettudományi munkákra, az 1934/35. év folyamán. Ezek a következők voltak: A műveltség könyvtára. A föld; Az agyagipar technológiája; A jelen geológiája.

Említettük, hogy a háború viszontagságai és a Jogakadémia megszűnte után az egyletnek ki kellett keresnie a helyét a többi akadémiai egylet sorában, meg kellett keresni, milyen funkcióban működjék tovább.

Ebben az útkeresésben a tanárelnökök, Harsányi István és Vasady Béla teológiai tanárok segítettek.

1934-től Újszászy Kálmán lett az egyesület tanárelnöke, az ő hatására alakult ki véglegesen az egyesület arculata. A kezdetekről így számol be az iskolai értesítő: „A könyvtár teljesen új átrendezés alatt áll, szakkatalógusok készülnek, ügyhogy a munka több esztendőre veszi igénybe...A katalógusok készítésében segítkeznek a könyvtárszoba lakói, kik ennek fejében ott díjmentesen lakhatnak.” 1938-ra fejezték be ezt a rendezést, mely az egyesület életében az utolsó ilyen munka volt.¹¹

Az olvasóegyesületbe ezentúl szinte kizárólag teológiai folyóiratok jártak. Felvették a kapcsolatot a külföldi testvéregyházakkal, s a Főiskolai Ifjúsági Egyesület által szerkesztett Sárospataki Ifjúsági Közlöny cserépéldányaiként megkapták a környező országokban megjelenő református folyóiratok számait.

Az 1930-as években beindult faluszemináriumi munkában is részt vett az egyesület. Sajnos erről nem sok adat maradt fenn, kiindulópont lehet a további kutatásra az 1927/28-as katalógus végére utólag került feljegyzés, mely valószínűleg Hegedűs István ifjúsági könyvtárostól származik, s Faluszemináriumi Levelezésem a címe. Egy 40 tételből álló felsorolás ez az 1935-ös évből. Csak néhány részlet:

2., Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma (7. drb könyv rendelés) 1935.IX.21.

5., Czeglének levélbélyegre: Móricz Miklóshoz

8., Luby Margit író (vall. és közokt. min.) Bp Könyvrendelés

12. Kogutowicz Károly Szeged (könyvrendelés)

17., Móricz Miklós (filmvisszaküldés)¹²

/Luby Margit néprajzkutató, Szathmár megyében kutatott; Móricz Miklós: statisztikus, újságíró, író; Kogutowicz Károly geológus volt/

Néhány oldallal később a következő bejegyzés található:

Könyvrendelések Fischertől:

Reymont:Parasztok 2.55P

Tomory: A parasztság

IX.26. Móricz Boldog ember 2.88P

szemléletének alakulása

X.3.Russell:Csak bűnösöknek 3.40P

5.00P

Faluszemi-

Komáromi: Esze Tamás 1.60P

nárium

XII.18. Könyvtár, faluszem., fil. szem, stb.¹³

Ennyi tehát, ami az egyesület és a faluszeminárium kapcsolatát bizonyítja. Jól látható, hogy a munka egyesületi támogatása könyv- és filmrendelésekből állhatott.

A II. világháború időszakából nem sok dokumentum maradt fenn az egyesület működésére vonatkozólag, létezését csak az évente az Értesítőben megjelenő néhány mondat jelzi. Ennek egyfelől a szerényebb egyesületi élet lehet az oka, másfelől az öndokumentálást nehezítő tárgyi körülmények.

Minden nehézség dacára életképesnek mutatkozott az egyesület, s túlélte a század második nagy égését is, igaz, a legnagyobb értéke, a könyvtár szétszóródott, egy része megsemmisült.

1945/46-ban igyekeztek rendbehozni a könyvtárat, 1946/47-ben már arról is beszámol az Értesítő, hogy új életet akarnak kezdeni: „Az Akadémiai Olvasó Egyesület közgyűlései és érdekes vitaestjei arról tanúskodnak, hogy ez az egyesület is új elevénységgel látott munkához ebben az évben, jóllehet főleg fűtési nehézségek miatt még mindig kénytelen volt nélkülözni régi helyiségeit és játéktermét. Otthonául most is az internátus egyik első emeleti szobája szolgált, benne 15 különféle egyházi és politikai lap és két új sakkfelszerelés állt az Ifjúság rendelkezésére. Az egyesület könyvtára, melyből a kikölcsönzött könyvek száma ez évben 250 volt, további rendezést és fejlesztést kíván.”¹⁴

Hogy a közben változó körülmények mennyiben kedveztek ennek a megújuló elevénységnek, arról az egyesület további sorsa magyarázat nélkül is világosan tájékoztat. Az 1948/49-es évről már csak ennyi feljegyzés áll: „Az Akadémiai Olvasóegyesület igen szűk keretek között biliárdasztalával és néhány napi- és hetilapjával egy internátusi szobába szorulva élt. Eredeti hivatása mindinkább áttolódik az izmosodó szemináriumi és nagykönyvtári munkálkodásba.”¹⁵

Valószínűleg még ugyanebben az évben vagy a következő év folyamán megszűnt az egyesület.

Köszönöm, hogy főiskolai hallgatóként is elfogadták jelentkezésem, s részt vehetek az emlékülés tudományos szekciójában, köszönöm megtisztelő figyelmüket.

JEGYZETEK

1. 1848. jún. 24-i folyamodvány az iskolaszékhez
2. 1923-as kat.
3. Kee.I.21. 1923 .szept. 20. 3.pont
4. Kee.I.21. Kee.I.21. 1924. febr.2. 2.pont
5. Ért.1917–18–102.p.
6. 1923-as kat. utolsó lap
7. Ért.1927–28–89. p.
8. Kee.I.21. 1920. jún. 10. 4.pont
9. Kee.I.21. 1920. nov. 16. 7.pont
10. Kee.I:21. 1921. jún. 24. 6.pont
11. Ért. 1934/35. 128. p.
12. 3620. kt. 136–37.p.
13. 3620.kt. 264.p.
14. Ért.1946–47. 40.p.
15. Ért. 1948–49. 23.p.

IRODALOM

1. Szentimrei Mihály: A Sárospataki Református Kollégium 20. századi virágzása, felbomlása és újraindítása. In.: Széphalom 7., Sátoraljaújhely, 1995.
2. A S. Pataki Ifjak Könyvtárának Jegyző-Könyve 1848. Sárospataki Nagykönyvtár Kézirattára 3203.
3. A sárospataki főiskolai ifjúsági könyvtárának bizottsági jegyzőkönyve 1880. Sárospataki Nagykönyvtár Kézirattára 3204.
4. Akad. Ifj. Olv. egyesület 1896 szept – 1918 jun 9-ig. Sárospataki Nagykönyvtár Kézirattára 3205.
5. A S.pataki ifjuság olvasóegyletének jegyzőkönyve készítette 1861. október 15. Sárospataki Nagykönyvtár Levéltára Kee. I.21.
6. Az akad. ifj. Olvasó-Egylet Könyvtárának sorszám szerinti katalógusa Reinhard Béla ifj. könyvtárnok. Felvéve az 1922/23. isk. év végén lévő állapot szerint. Beirta Makó Dezső könyvtárnok. Sárospatak 923 december havában. Sárospataki Nagykönyvtár kéziratára Kt. /a. 136.

7. Az akad. Ifj. olv egyeslet könyvtárának névszerinti katalógusa Nagy József könyvtárnok Felvéve az 1927–28 iskolai év közepén lévő állapot szerint Sárospataki Nagykönyvtár Kézirattára Kt. 3620.
8. Az Akadémiai Ifjusági Olvasó Egyeslet könyvtárának névszerinti katalógusa. Sárospataki Nagykönyvtár Kézirattára Kt. 3619.
9. A Sárospataki Ev. Ref. Főiskolai Akadémiai Ifjusági Olvasó -Egyeslet könyvtári leltára és alapszabályai. Sárospatak, 1906.
10. A Sárospataki Ev. Ref. Főiskola Értesítői 1896–1950.
11. 1848. április 2-án kelt, a hallgatóknak az Iskola székhez intézett levele. Sárospataki Nagykönyvtár Levéltára B./LXX. /32 042./ 79.
12. 1848. április 24-én kelt, a hallgatóknak az Egyházkerületi Kormány-székhez címzett levele. Sárospataki Nagykönyvtár Levéltára B./LXX./ 32 173./ 210.
13. 1848. június 20-án kelt alapító okirat. Sárospataki Nagykönyvtár Levéltára B./LXX./ 32 174. /211.1.

Cholnoky Győző

A TUDOMÁNY ÉS A KÖNYVTÁR SZIMBIÓZISA

Nem voltam Kovács Máté tanítványa, sőt személyesen sem ismertem őt. Igen hézagos tehát tudásom érdemdús életművéről, ám írásai alapján meggyőződésem, hogy gondolkodásában a tudomány és a könyvtár kapcsolatrendszerre központi helyet foglalt el. Ezért gondolom, hogy a jelen előadás Kovács Máté szellemi hagyatékának ápolását is szolgálhatja.

Mind a tudományban, mind a könyvtárban tevékenykedő kollégák körében szinte egybehangzó a vélemény: a könyvtár feladatait és fejlődésének irányát a tudomány öntörvényű működése határozza meg. E szerint a felfogás szerint a könyvtár szerepe a befogadóé, mert minél jobban alkalmazkodik a tudományos fejlődés elvárásaihoz, annál hatásosabban tölti be kiszolgálói szerepét. A tudománytörténet utóbbi 300 évben bekövetkezett fejleményei is azt igazolják, hogy a tudomány igényei formálták a könyvtári tevékenység arculatát: a 17. században alapított első tudományos folyóiratok még egyetlen keretben jelenítették meg az adott diszciplína új eredményeit, eseményeit, személyi híreit és tájékoztattak egyben az irodalomról is. Ez a viszonylag áttekinthető struktúra fokozatosan felbomlott, s a 20. századra végképp tagolódott. Ebben a folyamatban mérföldkönek tekinthetjük a dokumentáció megjelenését: ennek jegyében vált le végérvényesen az irodalomról szóló tájékoztatás a primér tudományos információk közreadásától. A tudomány cizellálódása, az ismerethordozók sokasodása következtében ma már nincs olyan kis tudomány és olyan hatalmas információs intézmény, amely egyetlen orgánumban lenne képes megjeleníteni az elsődleges tudományos ismereteket és az őket rendszerező, szelektáló, szintetizáló információs műfajokat. A látszat szerint tehát a tudomány-könyvtár kapcsolatrendszerében az előbbi a meghatározó tényező.

A jelenség azonban ennél bonyolultabb. Nem kerülheti el figyelmünket a tudományos fejlődésnek az a vonulata, amely nemhogy elvárja, de magától értetődőnek tartja a tudományos könyvtári feladatkörök jogait a tudományban. Az említett példát árnyalva: a nagy hagyományú tudományos folyóiratok jó része ma is közöl recenziókat, sőt bibliográfiákat is azt demonstrálandó, hogy a tudomány művelésének szerves része az

információs tevékenység. Ezen túlmenően lépten-nyomon tapasztalhatjuk a tudományos tájékoztatás befolyásoló szerepét, ami saját, mással nem helyettesíthető cél, és eszközrendszerének kialakulásával, intézményi és funkcionális önállósulásával magyarázható. Ez a kör természetesen nem szűkíthető le a tájékoztatás számítógépes „termékeire”: a tudományra gyakorolt hatását tekintve a legnagyobb gépi index sem versenyezhet egy autentikus személy által szerkesztett hagyományos bibliográfiával, sőt katalógussal sem.

A tudomány felől nézve a dolgot talán közmegegyezést nyugtázhattunk egy meglehetősen tágas fogalmi meghatározás szintjén, hogy ti. a tudomány nem más, mint a természet, a társadalom és a gondolkodás tényeiről, összefüggéseiről, fejlődéséről szóló ismeretek rendszere. Korántsem örvendezhetük egyetértésen azonban a tudomány célját és rendeltetését tekintve. A két szélső állapot közül a scientizmus a tudomány hivatását az ismeretek minden lehetséges határon túli gyarapításában látja, s mint ilyen a modern korban hallatlanul erős pozíciókra tett szert. Körvonalazódni látszik viszont egy olyan felfogás – és ez a másik jellemző irányzat –, amely a célt nem önmagához méri, hanem a személyiségfejlődés parancsához rendelten (humanista felfogás). Persze nincs új a Nap alatt: Galilei is tudta már, a tudomány nem arra való, hogy ismereteinket minden határon túl gyarapítsa, hanem arra, hogy „megóvjon végtelen tévedéseinktől”. Érdekes, hogy a humanista felfogás legismertebb és legnagyobb hatású képviselői ma sem elsősorban a humán- és társadalomtudósok köreiből verbuválódnak, hanem a természettudományok prominens képviselőiből. Elegendő talán itt Bertalanffy és Heisenberg ide vonatkozó elméletére utalnom.

Nem tekinthetjük a véletlen művének a tudomány és a művészet közös gyökereinek keresését a modern korban. Egységes kulturális világgép kontúrjai látszanak kirajzolódni a tudomány világmentelkezésben betöltött szerepét tekintve. A mai egzakt tudományok arzenáljába hatolnak be olyan kategóriák, mint a sejtés, a nem igazolt feltételezés, az intuíció, noha ezeket a 19. századig uralkodó tudományelméletek a művészi kifejezési formák számára tartották fenn. A középkori „szabad művészetek” világmentelkezését látszik jogaiba visszaállítani Bertalanffy gondolata: „E specializálódással szemben azonban megjelennek az egységesítő koncepciók... amelyek alkalmasak arra, hogy hidakat építsenek a hagyományos tudományok és a természet-, valamint a szellemtudományok között, új szintéziseket sejtessenek anélkül, hogy a ... tudományok és a *kulturális* terület mélyebb különbségeit tagadnák vagy lekicsinyilnék... a tudomány humanizálására kell törekednünk... a tudomány több

mint a tények gyűjteménye... egyszerre képes arra, hogy nagyon látványos eredményeket nyújtson, és törekvéseiben mélyen humanista maradjon." (kiemelés – Ch. Gy.)

A tudomány eszköz szerepét hangsúlyozó felfogás vezetett el érvényességi körének más irányú kibővítéséhez, nevezetesen a befogadás folyamatának vizsgálatához, amely leglátványosabban a hermeneutika, az értelmezés önálló diszciplinává emelkedésében öltött testet – nemcsak a művészettudományok és elméletek területén, de teljesskörűen, és az absztrakció szintjén is.

Egyáltalán nem lehetünk biztosak abban, hogy a tudományos publikációk valóságosan képesek megjeleníteni a tudományos eredményeket, mélységi és horizontális rétegzettségüket is figyelembe véve. Az egzakt-nak tűnő eljárások, (a tudománymetria mindenekelőtt) következtetéseit is kénytelenek vagyunk jókora fenntartással fogadni. Sőt, az ennél mélyebbre hatoló bírálati és minősítési eljárások sem mentesek a tévedés kockázatától. Nem tekinthetünk el az egyes tudományterületek egymástól esetenként gyökeresen elütő viselkedésétől azok nyilvánosságra hozatalát tekintve: pl. a hadiipari fejlesztésekkel összefüggő tudományos eredmények publikálása egészen más természetű dolog, mint ugyanez a történettudományban.

Ezen a ponton érkeztünk el a probléma gyökeréhez, a tudomány és a róla szóló tájékoztatás összefüggéseinek közelebbi vizsgálatához. A kapcsolatrendszer kulcsa az *entrópa* jelenségével világítható meg. A tétel közismert: zárt rendszerekben az entrópia idővel növekszik, egyre valószínűbb értékeket vesz fel, azaz információtartalma csökken. Vannak rendszerek azonban, amelyek viselkedése ezzel éppen ellentétes: a szembetűnő valószínűtlenség és egyensúlytalanság állapotát kívánják felvenni, mivel egyedül ők képesek az ún. ekvifinalitás megvalósítására. Ennek jegyében többféle induló állapotból ugyanolyan végállapot keletkezik (felosztott petesejtek – utódegyedek). Álláspontunk szerint hasonló folyamat zajlik le a megismerési folyamatban is, amikor egymástól elütő megközelítések ugyanazt az eredményt hozzák. A Szent Korona műszaki, régészeti, művészettörténeti alapú vizsgálata például együttesen teszi lehetővé a keletkezés idejének és körülményeinek precíz meghatározását. És ugyanígy igazolja a tudomány organikus rendszer természetét egy-egy felfedezés nyomán keletkező hasadás tudományrendszertani értelemben. Így válik le valamely klasszikus diszciplinából az új ismeretág, amely ettől kezdve több lesz, mint egy rendszer-elem, mert csak rá jellemző tulajdonságokat vesz fel, s benne olyan törvények kelnek életre, amelyek csak rá jellemzőek. Ez történt pl. a DNS molekulák felfedezése

nyomán, amikor is a biológiáról levált a genetika, az eredetkutatás új tudománya.

Mindezek alapján elegendő okunk van a tudományt az organikus rendszerek kategóriájába sorolni, s így elviekben kételyt táplálni az entrópia tételének átfogó érvényessége felől a tudományban. Látva azonban az információhordozók egyre növekvő áradatát, továbbra sem vonhatjuk kétségbe az entropikus folyamatok jelenlétét. A zaj által csökken ugyanis az információ hatékonysága, ami az entrópiában jut kifejezésre. A tudománynak és a tudományos tájékoztatásnak egyaránt szembe kell nézni az entrópia kihívásával – kinek-kinek a saját eszközeivel – harcolnia kell ellene. Am éppígy empatikus megértést kell tanúsítania mindkettőnek az új jelenségek értékének felismerésében.

Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy a tudományos világkép alakulására éppúgy jellemző a multi- és az interdiszciplináris megközelítés alkalmazása. Egy adott jelenségre vonatkozó, de tudományrendszertani értelemben egymástól távol álló diszciplinák latba vetésére vállalkozott legutóbb Györffy György a millicentenáriumi történész-kongresszuson: a 750 és 900 közötti időszak meteorológiai viszonyait elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a kelet-európai népvándorlások egyik kiváltó oka a térségben tartósan pusztító aszály volt.

A könyvtári funkciókkal összefüggésben talán első renden kell végül emlétenünk a tudomány lényegi tulajdonságát, miszerint éppúgy tisztelnie kell a tényeket, a forrásokban vagy egyéb módon regisztrált mérési-megfigyelési eredményeket, mint ahogyan kételyt kell táplálnia velük szemben, összehasonlításokat kell végeznie a kapott eredmények között – azaz kritikai szellemet kell képviselnie. Ezt annál inkább meg kell tennie, mert gyakran nemcsak elavult eszmék, hanem mítoszok, legendák is tovább működnek a közgondolkodásban. A hagyományos Szvatoptluk-képet pl. egyáltalán nem törölte el az a vitathatatlan tény, hogy 894-ben – tehát a magyarság megjelenése előtt – meghalt. (Az más kérdés, hogy a fehér ló mondája tudományos elemzés tárgya lehet, különösen mert benne fellelhetők a nomád sztyeppe népek valós szokásai, ám a monda egészét semmiképp nem lehet tudományos ténynek tekinteni.) Akadnak persze szakmákhoz köthető nézetkülönbségek is, és az eltérő kulturális hagyomány is okozhat koncepcionális vagy stíluskülönbségeket a tudományban. Egy régész minden bizonnal nagyobb affinitást tanúsít László Gyula kettős honfoglalás elmélete iránt, mint egy nyelvész, s az sem meglepő, ha egy szlovák történész általában másképp ítéli meg a történelmi Magyarország nemzetiségi politikáját, mint egy magyar, még akkor is, ha esetleg ugyanazokból a forrásokból merít mind-

kettő. Az egyező jelértékű megfigyelések szintén tápot adhatnak gyökeresen elütő következtetéseknek: ez a helyzet például az iskolai kétnyelvűség pedagógiai megítélése során kisebbségi környezetben attól függően, hogy a megfigyelő az identitásörzés vagy a többségi társadalomba való integrálódás kontextusában vizsgálja-e a metodikát.

Ám a tapasztalatok fényében általában is állíthatjuk: a tudományos problémák és eredmények közvetítése akkor hatásos, ha benne egyensúlyban van a szilárd anyagismeret a téma iránti elkötelezettséggel, az intuícióval és a kifejezőerővel. A kiváló infrastruktúrával rendelkező nyugati tudományok fő gondja, hogy óriási energiákat emészt fel a rendelkezésre álló információhalmaz közötti válogatás, rendszerezés művelete; a keleti világ tudósai pedig az elvárható apparátus hiányában kénytelenek viszonylag kevés materiából rendszereket, elméleteket felépíteni.

Reményeink szerint kitűnt: a könyvtári feladatkörök felől szemlélve a tényeket, a tudomány semmiképp nem tekinthető egy örök állandósággal felruházott képződménynek. Maga is formálódik, alakul, s benne – organikus jellegének megfelelően – egyidejűleg játszódnak le differenciálódási és integrálódási folyamatok.

Közhely szinte; a tudományos könyvtári tevékenység úgy teljesíti hivatását, ha a legkülönbözőbb forrásokban rögzített tényeket-adatokat gyűjti, szelektálja, rendezi, egységesíti, visszakereshetővé teszi és rendelkezésre bocsátja. Kevésbé közkeletű megfogalmazással élve: haszna, hozzájárulása a tudományos gondolkodás fejlődéséhez az a *különbözeti érték*, amelyet úgy állít elő, hogy a pusztá tényeket, adatokat információvá transzformálja. Persze az információs munka jellege az adott tudományos terület karakteréhez is kötődik. A látványosan fejlődő természettudományokban a megszokottnál nagyobb szerepe van a mérési eredményeknek, kísérleteknek, amelyek nyers formájukban nem jelennek meg publikációkban, mégis információvá alakítják őket. Csakhogy ez nem a tájékoztatás feladata, hanem a tudományé, mert része a kutatás folyamatának.

A társadalom- és humán tudományokban a tények tisztelete természetesen a publikált és egyéb források gyűjteményi értékükön való kezelését jelenti. E feladatkör teljesítésének hagyományos – és semmi mással nem helyettesíthető – színtere a könyvtár: a középkori inventáriumok és később a hagyományos cédulakatalógusok sem tettek kevesebbet, mint hogy a forrásokat jellemző adatokból kiemelték néhányat, s így egységesített formában egyszerre jellemezték a szövegeket és a forrásokat. A hagyományos bibliográfia többlete ehhez képest – túl azon, hogy elvileg

egy-egy diszciplína vagy kultúrkör teljes irodalmára koncentrálnak – a felhasználó visszakeresési munkájának támogatása indexei és utalói révén. A jelek szerint mindezek az „elemi” hagyományos műfajok minden időben tevékenyen járultak hozzá a tudományok fejlődéséhez.

De még a források „natur” bemutatása sem esik kívül alkalmasint a tudományt inspiráló tevékenységek hatókörén. A Magyar Könyvszemle eredeti hivatása szerint a nemzeti könyvtár ritkaságait kívánta a tudomány és a nagyközönség számára bemutatni. Ami pedig a bibliográfiai műfajokat illeti: Szabó Károly, Petrik Géza, a jelenkorban pedig Borsa Gedeon művei nélkül nyilvánvalóan hiányosak lennének tudományos ismereteink a magyar kultúra 16–19. sz. közötti fejlődéstörténetéről.

Fel kell figyelniük azonban arra, hogy a levéltárak és a múzeumok gyűjteményi tevékenysége valahogy közvetlenebb módon kapcsolódik a tudományhoz, mint általában a könyvtáraké. Az eltérés hátterében minden bizonnyal az áll, hogy egy egyedi múzeumi tárgy vagy irat azonosítása *önmagában* gyarapítja tudományos ismereteink tárházát: a 16–17. századi moldvai és havasalföldi román nyelvű iratok Erdély-megnevezései *önmagukban* eligazítást adnak a korabeli valós politikai és társadalmi viszonyokról. Ám ne gondoljuk mégsem, hogy a könyvtárakat érintő technikai fejlemények – a források többszörözése elsősorban – eltörlik azoknak a tevékenységeknek a jelentőségét, tudományra gyakorolt hatását, amelyek az elsődleges adathordozókkal állnak összefüggésben. A tudomány igenis igényli p.o. statisztikai adatsorok összeállítását, név- és címjegyzékek elkészítését, de éppígy modern jogi és egyéb dokumentumok szövegközléseit is. És e munkálatok természetes színtere a tudományos könyvtár. Ennek tudatosításához egyszerűen vissza kellene térni a gyűjteményi szellem eredeti értelmezéséhez, a forráselvűséghez és a források kritikai kezeléséhez.

A könyvtár hozzájárulása a tudományos munkához természetesen annál jelentősebb, minél teljesebb az információs munka merítési bázisa, és minél mélyebb rétegeket érint. Az első igény manapság háttérbe szorulni látszik, pedig a tudományok integrálódási folyamatai, az egy-egy témára, korszakra vonatkozó adatok rendszerezésének kívánalma a legkülönfélébb diszciplínák területéről a hagyományos, enciklopedikus könyvtár szerepét kontúrozza. A másik igény mondhatni közismert: a magasabb szintű feldolgozások, az annotált bibliográfiától a több forrásra alapozó információs tanulmányokig terjedő műfaji skála nemhogy támogatja a tudományos munkát, de szervesen egyéforr vele, mondhatni szűrőt képvisel benne. Megvéd durva tévedéseinktől. De ezen túl, a források kritikai értékelése, a bennük található és egymástól elütő néze-

tek ütköztetése, a már ismert tudományos tételek új megvilágításba helyezése mint a könyvtárak információs tevékenységének válfajai, önmagukban képesek új minőségeket, tudományos tartalmakat létrehozni. A szlovákiai nyelvtörvény ismertetése p.o. úgy ad hozadékot a tudomány számára egy információs orgánumban, ha természetes módon kiegészül a törvény megszületése körülményeinek, a korábbi vonatkozó jogszabályoknak és politikai konstellációknak az elemzésével.

Nem hallgathatjuk el: a mai magyar könyvtár általában nem viseli el az effajta „luxust”. Elképzelhető persze, hogy ezzel a szinttel napjainkban egyáltalán nem célszerű foglalkozni a könyvtáraknak, és szigorúan kimért illetékességi körökben, a források kezelésében és a bibliográfiai szintű tájékoztatásban kell a tudománnyal kapcsolatos feladatkörét (is) meghatározni. Csak egy a baj: *a két szint művelése elég szoros kapcsolatban áll egymással*. Akiben benne van az egyes források szellemi értéke iránti érzékenység, s tudatosul benne, hogy a könyvtári rutinok mögött tartalmi kérdések húzódnak, az érzékeny lesz a könyvtárosság magasabb szellemi hivatása iránt is, és megfordítva. Aki mereven elzárkózik a tudományt közvetlen módon támogató műfajok művelése elől, annak számára a forrás munkatárggyá silányodik.

Daniel Benediktsson

A BIBLIOGRÁFIAI INFORMÁCIÓ SZEMIOTIKAI ÉRTÉKELÉSÉNEK TRENDJE

Egy 1983-ban megjelent, az informatikai kutatások és alkalmazások összességét elemző és értékelő, mindenképpen alapvető és mérföldkőnek számító, kézikönyv méretű munkában helyet kapott egy nagyobb fejezet formájában az a diszciplína is, amit ma könyvtár-informatikának nevezünk. A mű címe: *The study of information: interdisciplinary messages*, amelyet talán úgy fordíthatnánk magyarra szabadon, hogy: Az információ kutatás interdiszciplináris lehetőségei.¹ Az említett könyvtár-informatikai fejezetben csak az elméleti kutatás néhány kiválasztott, elismert szaktekintélye kapott helyet. Feladatuk az volt, hogy mindegyikük a saját nézőpontja alapján próbálja meghatározni az informatika helyét, szerepét és jövőbeli alakulását, könyvtár vagy dokumentum ill. szöveg bázisra épülő további lehetőségeit.

Hangsúlyozni kell, hogy bár dátumunk 1983, amit akkor leírtak ma is érvényes és lényegében nem történt számottevő előrelépés e gyűjteményes munkában leírtakhoz viszonyítva. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a fejlettebb országokban akkorra már megjelentek és máig nagyjából változatlan formában működnek azok az elektronikus eszközrendszerek, amelyek bizonyos értelemben fordulatot hoztak a könyvtár-informatikában.

A már említett felkért kutatók egyike volt Patrick Wilson, akire a továbbiakban hivatkozni szeretnék. Elemzése, amely a *Bibliográfiai kutatás és fejlesztés* címet viseli, a megelőző 30–40 év könyvtári és informatikai eredményeinek és kudarainak (főleg az utóbbinak) összefoglalását adja úgy ahogy ez talán sehol másutt nem található.² Ami azonban számunkra itt és most érdekes az az a prognosztizáció amellyel a jövőbeli kutatási irányokat azonosítja és megállapítja, hogy ha ezeken a területeken nem történik előrelépés, akkor jelenlegi megmerevedett információ tároló és visszakereső rendszereink nem lesznek képesek továbbfejlődésre.

Bár több kategóriával foglalkozik leglényegesebbnek a tartalmi reprezentáció kérdését tartja, amelyet nyugodtan elfogadhatunk mint könyvtár-informatika egyik központi tartományát. Az e területen elér-

hető, megvalósítható továbblépést két másik tényező állapotától, fejlődésétől teszi függővé. Az egyik a kognitív pszichológia, amely még mindig mondhatni gyermekcipőben jár. A másikat pedig úgy fogalmazza meg, hogy ami a kognitív pszichológia esetleges jövőbeli eredményei mellett nagyon fontos lenne az „magának a megértés jelenségének és olyan számítógépes rendszereknek a mélyebb megértése, amelyek megfelelő szinten legalábbis szimulálni tudják a megértés folyamatát.”³ A megértés és felhasználás összefüggését hivatottak elősegíteni azok a kutatások, amelyek a szemiotika és könyvtár-informatika kontextusában indultak el, ugyancsak a 80-as években.

A kiinduló pontunk az, hogy egy dokumentum vagy egyszerűen szöveg pillanatnyi el nem érhetősége további vizsgálat, tanulmányozás vagy elolvasás céljára megfosztja a felhasználót attól az egyetlen lehetőségtől amely megengedi azt, hogy egy adott szöveg relevanciáját illetően tökéletesen precíz döntést tudjon hozni. Ha ez így van, márpedig nagyon sokszor ez a helyzet, csak a rendelkezésére álló bibliográfiai információra támaszkodhat. Ez azonban további problémákat vet fel, pld. kódolt, potenciálisan ismeretlen információ értékeléséről van szó és ehhez látványosan semmiféle segítséget sem kap. Amit most leírtunk, az egy döntéshozatali folyamat része amellyel a könyvtár-informatika gyakorlói valamint a felhasználók nagy számban naponta szembe néznek, amennyiben bizonyos dokumentumokat meg akarnak kapni. A következmények elsősorban költségkihatás szempontjából jelentkeznek (amely nem elvetendő szempont manapság) de vannak egyéb problémás tényezők is, mint pld. idővesztés amely irreleváns tételek beszerzéséből adódik, hiányzó tételek egy egyébként komplett jegyzékből, valamint olyan pszichológiai hatások mint a frusztráció, elégedetlenség könyvtárak, visszakereső rendszerek, bibliográfiai műszerek teljesítményével. De a legfontosabb negatív hatás az, hogy a bibliográfiai kontrol gyakorlatát belülről támadja, aláássa a dokumentum visszakeresés nem megfelelő praxisa.

A problémát tehát újrafogalmazhatjuk a következőképpen. Ha a keresőnek nincs módjában megvizsgálni magát a keresett szöveget – függetlenül attól, hogy ki a kereső: könyvtáros, információs szakember vagy felhasználó – akkor ami rendelkezésre áll az

1. az amit röviden bibliográfiai tételnek nevezhetünk,
2. az a környezet amelyben ez a tétel megjelenik és
3. a visszakeresés egyéb és esetleges körülményei

Ezt a látszólag még mindig egyszerű képet tovább bonyolítja az a tény, hogy a bibliográfiai tétel számos szinten és fokozatban jelenik meg, amely az interpretációt is nehezebbé teszi.

Minden keresési szituációban három olyan komponens van, amely bizonyosan megtalálható:

1. maga a bibliográfiai tétel
2. a környezet amelyben a bibliográfiai tétel ill. a bibliográfiai műszer vagy kontrol rendszer megjelenik és
3. a kereső kognitív képességei, beleértve episztemológiai státuszát, tudásszintjét, kritikai gondolkodásra való képességét avagy röviden: szubjektív interpretációs készségét.

Ezen tényezők koordinált értékelése vagy más szóval integrált szemlélete, amely a funkcionális interpretációt lehetővé teszi, adja azt az új alapot amelyen elképzelhető az információ visszakeresés javítása.

Először is a relevancia fogalmának új, kiterjesztett perspektívát ad és elősegíti a kereső legfontosabb célját, Wilson kifejezésével élve: hogy megtalálja a céljának megfelelő szöveges (textuális) eszközt.⁴

Az eddigiek alapján tehát a következő kérdést kellene megválaszolni: hogyan tud valaki (azaz bárki) intelligens döntést hozni egy cím/tétel valószínű relevanciáját illetően ha olyan információ visszakereső mechanizmussal áll szemben amely a rendelkezésre álló bibliográfiai adatok és környezetük értékelésére épül.

Egy ilyen kérdés csak akkor válaszolható meg ha a bibliográfiai tétel és lehetséges variáns manifesztációi szerepét, természetét, környezetével való kölcsönhatását a kereső szubjektív értelmező helyzetéből vizsgáljuk. Ehhez egy olyan megközelítés szükséges amely kiterjed: a környezet vizsgálatára, ahol a visszakeresés történik (természetesen a bibliográfiai környezetről van szó), annak a környezetnek a vizsgálatára ahol a bibliográfiai tétel lokalizálható és annak az interpretációs potenciálnak a vizsgálatára amit a bibliográfiai információ elemei kínálnak. Más szóval az eddig szokásos szituáció megfordítódik: a környezeti tényezők valamint a bibliográfiai tételen belüli különböző információk mezők szemiotikai-szimbolikus jelentése az amit figyelembe kell venni, meg kell fejteni, úgy, hogy a felhasználó vagy kereső be tudja hasonlítani saját belső referenz világával. Ez így egy hermeneutikai módszer mivel interpretáció történik (amely a keresési fázisnak felel meg) amely azután megértéshez (azaz használathoz ill. problémamegoldáshoz) vezet. A folyamat azonban dokumentum ill. szövegrepresentáción alapszik valamint ezek környezetén, amely tényezők objektivizáltak, a kereső/fel-

használó belső világa helyett, amely túl szubjektív ahhoz hogy megragadható legyen. Ennek ellenére ez a megközelítés a felhasználót hagyja a középpontban mivel az ő mentális, kognitív jellemzői és helyzete fogja meghatározni az értelmezés irányát, mélységét és minőségét. Itt tehát olyan folyamatokról van szó amelyek kutathatók és szisztematizálhatók.

Hogy a kérdést jobban megvilágítsuk, újra fogalmazhatjuk a problémát és megjelenését a következőképpen: ha egy kereső (bárki legyen is az) szisztematikus keresés vagy véletlenszerű rábukkanás (szerendipitás) eredményeként megtalál egy bibliográfiai tételt amely

1. érdeklő (motivációjától függetlenül),
2. amely valamilyen elfogadott formában jelenik meg, tehát megfelel egy interpretálható szekvencia minimumának,
3. de a kereső számára nem ismert és
4. amelyet teljes szöveges formájában nem tud azonnal további vizsgálat céljára beszerezni,

nos ezen feltételek együttes fennforgása esetén (amely egyáltalán nem ritka) döntést kell hozni arról, hogy további eljárások a beszerzésre indokoltak-e avagy sem.

Idáig erre két megoldás kínálkozott: a tételt figyelmen kívül hagyja és ezzel kizár potenciálisan releváns információt, vagy költségkihatást és egyéb management szempontokat mellőzve beszerzi azt, úgy mint az ismert próba-szerencse folyamat természetes velejáróját.

Van azonban egy harmadik alternatíva is amelyet fel kellene tárni: bármely kereső hozzáadhatja a bibliográfiai tételhez saját tudás és referenz bázisát és megkísérelheti elemezni és értelmezni azt környezetének teljességén belül.

A bibliográfiai tétel definíciójához a kulcs a wilsoni kifejezés szemantikai analízisében rejtőzik: a célnak megfelelő szöveges (textuális) eszközök. Ez szolgál ugyanis a relevancia fogalom szinonímájaként. A hangsúly a textualitáson, a szöveges jellegén van és egy bibliográfiai tétellel kapcsolva általános körülmények között a szöveges környezetet jelenti, amely gyakran előfordul azzal a céllal, hogy plusz információra utaljon, amely viszont tradicionálisan szervezett szemantikai-szintaktikai egységekben jelenik meg. Ha azonban úgy fogjuk fel, hogy az igazi relevancia az a célnak megfelelő textuális eszköz, akkor ebből az is következik, hogy nemcsak a visszakeresett tényleges dokumentum vagy szöveg hanem az ezt reprezentáló bibliográfiai tételnek is ki kell elégítenie a textualitás kritériumait, mindkettőnek természetesen a neki megfelelő működési

szinten. Másképp kifejezve: a bibliográfiai tételnek is jelentéssel bírónak kell lennie, máskülönben nincs értelme használni.

Egy bibliográfiai tétel, amennyiben van jelentése, két interpretációs szintet mutathat:

1. az azonosítás minimum szintjét és
2. az értelmezés episztemológiai szintjét.

Csak a 2. szint értelmezhető teljes mértékben, azaz bibliográfiailag és a végső cél a bibliográfiai tétel ezen szintre való emelése. Az 1. szint episztemológiailag nem kielégítő, de elfogadható mint a még jelentést hordozó legalacsonyabb szint, mivel azonosítás, amely itt az alapvető funkció, nem lehetséges értelmes adatok nélkül. Azonkívül az azonosítás az interpretáció elemi foka mivel a bibliográfiai tételt leltárszerűen értelmezi, de nincs episztemológiai jelentősége (vö. ISBN-ISSN funkciókkal).

Tehát a bibliográfiai tétel értelmes ha kielégíti az interpretáció minimális követelményét, amely az azonosítás. Következésképpen a bibliográfiai tétel jelentését nem a leíró adatok mennyisége és milyensége határozza meg, hanem prezentált bibliográfiai információ interpretációs, ill. magasabb szinten episztemológiai kapacitása, amely mindig együtt halad a potenciális relevanciával.

A bibliográfiai tétel episztemológiai célú definíciója figyelembe kell, hogy vegye a jelentéssel bíró bibliográfiai információ kettős természetét, azaz azt, hogy egy egységet akkor nevezhetünk bibliográfiai természetűnek és céljában hasznosnak ha az mind az anyagi/fizikai átvitel eszközeit, mind az ezen eszközökkel kifejezett intellektuális jelentést tartalmazza. Ez egyben jelenti a forma és szubsztancia elválaszthatatlan egységét is. A forma a bibliográfiai tétel számára olyan követelmény amelyet az episztemológiailag értelmezhető fizikai elemek jelenléte és szekvenciája határoz meg. Ezek tükrözik ill. testesítik meg a textualitást/szövegességet de információ visszakeresésben való hasznosságuk a komponensek számától és minőségétől függ. A minimális mennyiség megléte a legkisebb jelentéssel bíró egységet jelenti és az ettől a ponttól történő fokozatos expanzió vagy eredményez vagy sem minőségi változásokat az interpretáció szintjén. Ez azért van így mert a minőséget a szemantikai tartalom, a szakterületi vagy téma jellemzők és a kereső/felhasználó kognitív státuszának kombinációja határozza meg és ez utóbbi az információ visszakeresés ún. importált eleme. Az értelmezést, interpretációt a szemiotikai-szimbolikus olvasás befolyásolja és determinálja, amely megint csak a felhasználó kognitív állapotának függvénye. Ezzel szemben a szemantikai tartalom azonosítása változó a tételstruktúrán belüli textuális elemek funkcionális szerepe szerint.

A bibliográfiai tétel egészének textuális jellegét azaz forma-tartalom egységét a téma is befolyásolja. A legkisebb jelentéssel bíró, tehát értelmes bibliográfiai tételnek meg kell felelnie a megkívánt formai-tartalmi kritériumoknak amennyiben be akarja tölteni az információ visszakérésben neki járó funkcionális-operatív szerepet. Ilyen kritériumok híján nem beszélhetünk autentikus, könyvtár-informatika szempontjából specifikus bibliográfiai reprezentációról.

A bibliográfiai tétel gyakran ölt valamilyen kiterjesztett formát, amely lényegében különböző textuális vagy textuális töltéssel rendelkező szekvenciák formális hozzáadását jelenti, míg ezen elemek lényegi szerepe interpretációs kapacitásuk függvénye marad, amely utóbbit vagy szubjektív vagy diszciplinához kapcsolódó tényezők fogják meghatározni. Ezért kell beszélni a bibliográfiai tétel különböző szintjeiről, fokozatairól (úgy mint teljes, hiányos, tisztán intellektuális) ahol a növekvő interpretációs kapacitás a bibliográfiai információ jobb felhasználásához, ezt követően pedig jobb szöveg/dokumentum hasznosításhoz, tehát jobb probléma megoldáshoz vehet.

Az ilyen megközelítés legmegfelelőbb módja a bibliográfiai struktúra szemiotikai jelrendszerként való felfogása, tanulmányozása és megértése.

A szemiotikai jelrendszer alapú megközelítés maga után vonja a szemiotikai kódolás szükségességét, amely azonban gyökeresen eltér a már ismert kódolási lehetőségektől. Lényeges a szemiotikai kódolás helyes értelmezése. A kódolás mint megoldás nem új, de amikor javasolták, nem szemiotikai-szimbolikus alapokon képzelték el.⁵

A szemiotikailag értelmezett bibliográfiai struktúra radikálisan különbözik az ismert degresszív megoldásoktól, hiszen itt nem egy tényleges kódrendszerről van szó, hanem egy olyan sémáról, amely megtartja a természetes bibliográfiai nyelvet és az egyes elemek elrendezését a felhasználó feltételezett kognitív státuszának valamint témára alapozott értékelési szükségletének megfelelően írja elő.

A szemiotika bibliográfiára vonatkoztatott relevanciáját nehéz lenne cáfolni. A potenciális alkalmazási területek érdekében szükséges a szemiotika egészének és alcsoportjainak áttekintése. Ennek megfelelően a bibliográfiai tétel értelmezése kontextuálisan meghatározott jel készlektől és környezetileg tágított de ugyancsak szemiotikailag interpretálható humán megismerési folyamatoktól függ. A szemiotikai kódolás – merev szabványoktól eltérően – strukturálisan flexibilis és csak a hermeneutikai módszerrel alkalmazott kontextuális és környezeti folyamatok

befolyásolják. Egészében véve pedig a bibliográfiai információ olvasásának alternatívájáról van szó.

A kérdés részletes és alkalmazásra orientált tanulmányozása maga után vonja a már említett forma-tartalom aspektus valamint a bibliográfiai tételszintek kutatásán túl a felhasználó/kereső differenciált és téma orientált elemzését, kognitív képességek szerint, valamint a környezeti reprezentáció fontosabb lehetőségeinek bemutatását. A záró konklúzió pedig a bibliográfiai információ szemiotikailag definiált elemeinek matrixa lehet.

Egyetlen kérdés van még amelyre valamilyen formában válaszolni kell. Ez pedig a számítógépes rendszerekkel való összefüggés, kapcsolódás problematikája. A szemiotikai értelmezés ugyanis igazán csak az automatizált környezettel párosulva mutatja meg előnyeit. Általában is használható és használják is, de mivel a cél a bibliográfiai kontroll és visszakeresés optimálisabb hasznosítása a probléma megoldásban, a tartalmi reprezentáció produktumokban való kifejezésének a fenti elvek szerinti módosítása lenne igazán a kívánalom, összhangban a Wilson által is kifejezésre juttatott és várható iránnyal, amely egyelőre még kezdeti stádiumban van.

Röviden és összegezve arról lenne szó, hogy a bibliográfiai szintű tartalmi reprezentáció jelenleg uralkodó felfogásával szemben, ill. kezdetben mindenképpen annak kiegészítéseként, egy új alapon nyugvó rendszert lehetne felállítani, ahol az entitásra (információ/szöveg/dokument) való koncentráció helyett a kognitív szükségletek előtérbe helyezése menne végbe.

Ennek gyakorlati illusztrálására példaként lehet említeni azt, hogy a bibliográfiai információ területén már jó ideje domináló szabványosítási törekvések helyett egy szemiotikai matrix által meghatározott és kognitív szükségleteknek megfelelő adat ill. adatelem megjelenítés lépne életbe. Tehát nem egy szabvány lenne érvényes több témára, hanem a téma (és persze egyéb felhasználói szükségletek) határozná meg hogy milyen elemek megjelenítése kívánatos. Ez a jelenlegihez képest olyan fordított szituáció amelyet az adatmennyiségek valamint alkalmazási méretek és eltérések ismeretében csak számítógépes alkalmazással lehet megvalósítani.

A szemiotikai értékelés trendje érvényesülhet és érvényesül is az információ visszakeresés „kisipari” szintjein, de a cél a nagy bibliográfiai rendszerek átalakítása és egy új, felhasználó centrikus bibliográfiai politika kimunkálása lehetne és talán lesz is.

IRODALOM

1. The study of information: interdisciplinary messages. Ed. by F. Machlup and Una Mansfield. New York: Wiley, 1983.
2. Wilson P.: Bibliographical R and D. pp. 389–97. In: The study of information: interdisciplinary messages. Ed. by F. Machlup and Una Mansfield. New York: Wiley, 1983.
3. Wilson, P. op. cit. p. 397.
4. Wilson, P.: Two kinds of power: an essay on bibliographical control. Berkeley: University of California Press, 1968.
5. Madan, F.: Degressive bibliography. Transactions of the Bibliographical Society. vol. 9 (1906), p. 53–65.

Suppné Tarnay Györgyi

KÖNYVTÁRSZAKOS EGYETEMI HALLGATÓK KÖNYVTÁRHASZNÁLATI KULTÚRÁJA, KÖNYVTÁRKÉPE TANULMÁNYAIK ELEJÉN

Egy szélesebbkörű kutatás, mely az *informatikus könyvtáros szakos hallgatók könyvtárhasználati kultúrájának alakulását vizsgálja* – első szakaszát mutatom be, amely helyzetképet ad a hallgatók könyvtárhoz való viszonyáról, könyvtárképéről tanulmányaik megkezdésekor.

Az információs társadalom kialakulásának jelenlegi szakaszában kiemelt jelentősége van a gyors és hiteles információszerzésnek, melynek elsődleges lehetőségét a könyvtárak kínálják a társadalom tagjai számára.

E lehetőséggel élni kiváltképpen az értelmiségi pályára /életmódra készülőknél elengedhetetlenül szükséges, különösen, ha ez részben, vagy egészében együtt jár a pedagógusi, könyvtárosi pálya választásával. Mindkét esetben szakmai követelmény a pontos és pozitív könyvtárkép jelenléte, mely igazán csak a folyamatos használat eredményeként alakulhat ki. Csak így garantálható a könyvtár, mint dokumentum- és információszoigálató, információgazdálkodó intézmény használata a folyamatos szakmai megújulásban és az információszerzés e lehetőségeinek megismertetése a tanítványokkal, könyvtárhasználókkal, mely mindkét pálya alapfeladatai közé tartozik.

A vizsgálathoz kapcsolható kutatási előzményekként említhetők az 1970-es években a József Attila Tudományegyetem hallgatói művelődési szokásainak vizsgálata^{1,2}, az 1980-as években a Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsész hallgatói körében végzett vizsgálat³, a Debreceni Tanítóképző Főiskola tanító- és könyvtári szakkollégista hallgatói könyvtárhasználati szokásainak kutatása^{4,5}, s a magyar felnőttéesség könyvtárképének felmérése⁶, az 1990-es évek közepén pedig a kaposvári tanítóképzős hallgatók könyvtárhoz való viszonya vizsgálata⁷.

Vizsgálatom célja, felderíteni, hogy az informatikus könyvtáros szakos és valamely más (pl. tanári) szakpárt választó hallgatók mennyire felelnek meg a vizsgálati témában irántuk megfogalmazott szakmai és társadalmi követelményeknek.

Kiindulásnak tekintetem, hogy az egyetemre kerülés időszakában a hallgatóknak meghatározott és egységes könyv- és könyvtárhasználati kultúrával kellene rendelkezni, miután ez az ismeretkör az 1978-óta érvényben levő közoktatási tantervek része. E dokumentumok szerint ezen ismeretek elsajátítása az anyanyelvi tantárgyakhoz, ill. az osztályfőnöki feladatokhoz kapcsolódik, az ismeretek használata pedig minden szaktárgy vonatkozásában követelmény.

Feltételezhetően a könyvtárosi pályára készülők érdeklődése erőteljesebb a könyvtári munka iránt, mint a más pályára készülők esetében, ebből következően a kötelezőnél több ismerettel, tapasztalattal rendelkeznek, mint társaik.

A szak választásában a legutóbbi években új, erősödő tendenciaként jelent meg, hogy az egyetemi tanulmányokban előrehaladott II., III., IV. évfolyamos hallgatók, vagy éppen más szakon diplomát szerettek kezdik meg nappali tagozaton informatikus könyvtáros szakos tanulmányaikat. Ez esetben a könyvtárhasználati kultúra, könyvtárkép alakulásában már nemcsak a közoktatás eredményei, hanem az egyetemi képzés hatásai is megjelennek (mérhető).

Vizsgálatomat a *Kossuth Lajos Tudományegyetem informatikus könyvtáros szakát 1992–1996. között nappali tagozaton megkezdett hallgatók körében végeztem 164 fős mintával*, amely a létszámot illetően az évek előrehaladásával évfolyamonként növekvő tendenciát mutat, s a teljes hallgatói létszámot fedi. A vizsgálatot a *kérdőíves interjú* módszerével végeztem.

A *szakpár választás* tekintetében közel azonos az érdeklődés a természettudományos szakok (88 fő) és a bölcsész szakok (76 fő) iránt. A természettudományos érdeklődés örvendetes megnövekedése a képzés informatikai irányának és annak a korszerű szemléletnek köszönhető, amely a KLTE Természettudományi Karát jellemzi a képzés megszervezésében.

Részletesen:

TTK-s szakok		BTK-s szakok	
Matematika	36 fő	Magyar	21 fő
Informatika	21 fő	Angol	15 fő
Programozó mat.	17 fő	Történelem	14 fő
Kémia	5 fő	Német, holland	6 fő

Vegyész	5 fő	Műv. menedzser	5 fő
Biológus	4 fő	Orosz	4 fő
		Szociológia	3 fő
		Francia	2 fő
		Néprajz	2 fő
		Filozófia	2 fő
		Finn	1 fő
		Lengyel	1 fő

A bölcsész szakpárok között jelentős (28 !) valamilyen nyelv választása, a szakma szempontjából szerencsés az angol dominanciája, ugyanakkor öröndetes, hogy a legnagyobb világnyelvek mellett a hallgatók nyelvismeretében megjelenik pl. a holland, a lengyel, a finn is. A teljes mintában 6 hallgató rendelkezik felsőfokú nyelvvizsgával, 61 hallgató középfokú, és 39 hallgató alacsony fokú nyelvvizsgával.

A teljes minta 64 %-a tanárszakos.

Az első éves informatikus könyvtáros szakos hallgatók lakóhelyüket tekintve szinte az ország egészét átfogják. A vizsgált öt év átlagában közel 80 %-uk gimnáziumból, s valamivel több, mint 20%-uk szakközépiskolából jött.

A könyv-könyvtárhasználati ismeretek tantervi aránya a gimnáziumokban magasabb, ez kedvező lehetőséget teremthetett volna az egyetemi induláshoz. Valójában a hallgatók 73 %-a nyilatkozott úgy, hogy a közoktatás éve alatt nem részesültek ilyen jellegű oktatásban, 27 %-uk is csak részleges ismeretekre emlékszik vissza főként a középiskolában: a magyar, történelem, matematika, elvétve: valamely nyelv, ill. az ének tantárgyakkal kapcsolatosan.

Az ismeretek alkalmazása vizsgálatokkor még szomorúbb a kép. A hallgatók 27%-ának 76%-a nem használja tudását! A mintából mindössze 11 hallgató élt a megszerzett ismeretekkel az irodalom, történelem, matematika, fizika tárgykörökben – dolgozat, kiselőadás, tanulmányi verseny, önképzőkör feladat megoldásához, egyetemi felvételtelre készülve.

A könyvtári tagság vonatkozásában a következő kép rajzolható meg. Minden megkérdezett hallgató egyetemi felvétele előtt is, s jelenleg is tagja valamely könyvtárnak.

Jelenleg:

1 könyvtárnak	8,5%
2 könyvtárnak	18 %
3 könyvtárnak	27 %
4 könyvtárnak	23 %
5 könyvtárnak	20 %
5-nél több könyvtárnak	3,5%

Az egyszerre több, (2–5) könyvtár általános használata részben abból fakad, hogy több településhez kötődnek a hallgatók (családi otthon, egyetem székhelye), részben pedig érdeklődésüknek, alakuló szakmai igényeiknek kielégítése szükségessé teszi pl. az országos, a regionális és a helyi szakkönyvtárak használatát.

A könyvtártípusok használat szerinti megoszlásában az érettségi előtt a közművelődési könyvtár használata általános (100 %), s nem tanulásig nélkül való, hogy az iskolai könyvtár látogatottsága a 15 % – 75 % között mozog, az 5 év átlagában 46 %! Különösen a középiskola III., IV. évfolyamaiban növekvő részvétellel megjelenik valamely egyetem (30–45%), ill. szakkönyvtár (15–20%) látogatása is. Az egyetemre való beiratkozás módosítja ezt a képet, érthetően csökken a közművelődési könyvtárak látogatottsága (61 %), s nő az egyetem központi könyvtára (de csak 59%), s a tanszékek szakkönyvtárainak látogatottsága (28 %). Az egyetemi időszakot differenciáltabban kell kezelnünk, ugyanis az 1992. évi mintától az 1996. évi mintáig haladva csökken az egyetem központi könyvtára iránti igény, s enyhén, de emelkedő tendenciát mutat a tanszéki szakkönyvtárak használata. Ennek egyik oka lehet a szakkpár magasabb évfolyamokon való tanulása az utóbbi években, amely már a speciálisabb tájékozódást igényli.

A vizsgálat során egyrészt a könyvtárhasználati ismeretekkel való találkozás ellenőrzéseként, másrészt a valóságos tudás felméréseként néhány alapvető fogalomra, szolgáltatásra kérdeztem rá.

A *kézikönyvtár* fogalmának feloldására a megkérdezettek 24 %-a nem vállalkozott, s mindössze 28 %-uk adott részben jónak minősíthető választ. Általában jellemző, hogy a fogalom értelmezésekor formai közelítést alkalmaznak pl. csak helyben használható könyvek, kis példányszámú könyvek, egykötetes – könnyen forgatható művek. Sok esetben leszűkítik a fogalmat pl. kézikönyv=lexikon, kézikönyv=szótár. A példák között sok a jó megoldás, de egyesek szerint ide sorolandók pl. a sorozatok, regények, népszerűsítő művek is.

A katalógus értelmezésére a minta nagyobb %-a (85 %) vállalkozott. Úgy tűnik, a katalógus funkciója lényegét zömükben értik, a szabatos megfogalmazás azonban hiányzik: pl. segédeszköz a könyvtár állományáról, adatbázis, az állomány tükre, logikai feltárórendszer, a dokumentum visszakeresésére alkalmas. De ugyanakkor : műfajok szerinti lista, könyvkártyák gyűjteménye, szekrény cédulákkal. A katalógus típusokat nem látják rendszerben a hallgatók, főképpen tapasztalati úton közelítenek, pl. betűrendes, abc-s, számszerinti, korok szerinti, számítógépes. De előbukkannak ilyen fogalmak is a típusok felsorolásában, mint kereszt, raktári, szolgálati katalógus, értelmezésük azonban nem pontos.

Ha a használat felől közelítünk, a hallgatók 24 %-a jelzi, hogy rendszeresen, további 30 %-a, hogy alkalmanként használ katalógust, mindannyian elsősorban a betűrendes felépítésűeket (szerző, cím, sorozati, tárgyszó), 12 %-uk a szak, ill. témakatalógusokat is.

A *bibliográfia* lényege, márhogy valamilyen jegyzék, a minta 50 %-a számára ismert. A többiek véleménye sokszínű képet mutat: íróról írt kritikák gyűjteménye, könyvtörténet, könyvvel foglalkozó tudomány, könyvismertetés, abc-ben fogalmak (lexikon jellegű), bibliával foglalkozó tudományág. A bibliográfiák típusait nem ismerik a hallgatók, s csak 18 %-uk vallja, hogy használt már bibliográfiát.

Az *irodalomkutatás* értelmezésére a hallgatók 40 %-a nem is vállalkozott, további 40 %-uk rossz választ adott: pl. az irodalom fejlődésével foglalkozó tudomány, irodalmi mű múltját vizsgáló ismeret, írók életének kutatása, verselemzés, a filológia tárgya. A minta mindössze 8 %-a végzett eddig irodalomkutatást, minden e csoportba sorolható hallgató az egyetemi tanulmányok magasabb évfolyamaiba tartozik szakpárja alapján..

A *könyvtári szolgáltatások* széles skáláját ismerik a könyvtár szakos hallgatók, s dominánsan az ismerettség arányában használják is azokat. Ezek sorrendben a következők:

kölcsönzés	100%
fénymásolás	70%
könyvtári előjegyzés	60%
helybenolvasás	54%
katalógus	54%
folyóiratolvasás	40%
zenehallgatás	40%
kazetta másolás	40%
referens szolgálat	40%

számítógépes adatbázisok	36%
könyvtárközi kölcsönzés	30%
rendezvények	30%
bibliográfia	18%
filmvetítés	15%
mikrofilm	10%
kiadványok	10%
irodalomkutatás	8%
hangos könyv	5%
táborok	5%

Más könyvtári szolgáltatásokra – pl. a tájékoztatás magasabb szintjére eddig még nem volt szükségük a hallgatóknak, ezért ezeket nem is ismerik. A számítógépes szolgáltatások pedig csak a legutóbbi időben jelentek meg és terjednek fokozatosan a könyvtárakban, ezért alacsony viszonylag a vizsgált mintában a használatuk.

A könyvtáros pályát választó hallgatók esetében különös fontossággal bír, hogy milyen *könyvtárkép* él bennük a pályaválasztás időszakában. Elsősorban saját tapasztalataik alapján alakítják ki véleményüket, az igénybevett szolgáltatások vannak ebben segítségükre.

	vizsgálati eredmények	országos kép ⁸
kölcsönzőhely	80%	20%
dolgozószo	60%	15%
kikapcsolódás	30%	6%
csendes hely	30%	6%
meghosszabbított házi könyvtár	20%	20%
inségkonyha	7%	20%
ismeretlen hely	–	20%

A lakosság könyvtárképétől jelentős pozitív irányú eltérés mutatkozik az értelmiségi pályára készülő hallgatóknál.

A *könyvtárral szembeni elvárásaikat* igen kritikusan és gazdagon fogalmazták meg a leendő könyvtárosok.

A tárgyi feltételek javítása elengedhetetlen feltételeként tartják számon a folyamatosan gyarapított, nagyobb példányszámú gazdag magyar- és idegennyelvű állományt, a dokumentumok karbantartásának megoldását, a magasintű technika alkalmazását a dokumentumok tárolásában, feltárásában, az információ elérésében. Nagy jelentőséget tulaj-

donítanak a tágas, funkcionálisan jól szervezett, kényelmesen és esztétikai szempontból harmónikusan berendezett könyvtáráépületnek.

A személyi feltételek jobbítását a nagyobb létszámú, szakmailag felkészültebb, nyitottabb, rugalmasabb könyvtárosok alkalmazásában látják.

A tárgyi és személyi adottságok javulása a differenciáltabb és magasabb szintű *szolgáltatásokhoz* vezethet, melyek közül a legsürgetőbb változtatásokat a következőkben fogalmazzák meg az említések gyakoriságának sorrendjében: új dokumentumok gyorsabb feldolgozása és hozzáférése, hibátlan katalógusok, hosszabb nyitvatartási és kölcsönzési idő, egyéni beszélgetések az olvasóval, pontos információszolgáltatás, csend, ingyenesség, hiányzó dokumentumok pótlása, teljesebb kézikönyvállomány, több könyvtári rendezvény, gyorsabb és teljesebb tájékoztatás a könyvtár használatáról, a kulturális programokról, kapcsolatépítés más könyvtárakkal. E felsorolás valós problémákat takar, jól jelzi a könyvtáros pályára készülő hallgatók problémaérzékenységét.

A *könyvtáros* szerves része a hallgatók könyvtárképének, bár a könyvtáros feladatkörét erőteljesen az általuk igénybevett szolgáltatásokban nyújtott szerepük alapján ítélik meg. Pl. adminisztrál, iktat, nyilvántart, rendez, felügyel, kiszolgál, karbantart, katalógust készít, de programot szervez, érdeklődést kelt, segít a tájékozódásban, irodalmat ajánl, tájékoztat. Mindezek alapján a hallgatók véleménye szerint a könyvtárosoknak műveltnek, lelkiismeretesnek, rendszeretőnek, nyugodtnak, határozottnak, jó emberismerőnek, empátiás készséggel rendelkezőnek, rugalmasnak és vidámnak kell lenniük..

Tapasztalataik szerint még sok a kívánnivaló a könyvtárosokkal szemben, melyet a következőkben lehet összegezni: szakmájukat hivatásnak tekintsék, munkájukat nagyobb szakértelemmel és felelősséggel lássák el, többet foglalkozzanak egy-egy olvasóval. Elvárásaikat megfogalmazzák a könyvtárosok személyiségjegyei vonatkozásában is, az általuk fontosnak tartott sorrendben; türelem, szerénység, aktivitás, kedvesség, gyorsaság, pontosság, segítőkészség, ápoltság, intelligencia, kreativitás.

Negatív tapasztalataikat negatív formában teszik szóvá: ne dohanyozzon, ne legyen lusta, ne legyen felületes, ne trécseljen, telefonáljon, hangoskodjon, ne legyen morcos, unott, családi gondjait hagyja otthon. E jogos észrevételek remélhetőleg úgy felerősödnek, hogy a leendő könyvtárosok munkája mindezekről mentes lesz!

A szakmában való érdekelttségük, elhivatottságuk, a szakma gyakorlására való elméleti, gyakorlati felkészítés, a szakma önmagáról a társa-

dalom számára mutatott képe szempontjából fontos felderíteni a hallgatók *pályaválasztási motívumait*. A válaszokból kiderül, hogy az emberekkel való foglalkozás, segítségnyújtás szerepel domináns motívumként (ez új), melyet a hagyományos könyvtároskép sugallta olvasás szeretete követ. Sokak számára vonzó a könyvtár hangulata, a rend, a titokzatosság, a humán- és reál ismeretek együttese, s a könyvtárhasználóként szerzett pozitív élmények. A minta 15 %-a említi követendő könyvtáros példát (családból is), s 11 %-a indíttatást kapott a pálya felé, mint könyvtári szakkör tagja, vagy „kiskönyvtáros”. Vannak, akik saját önművelésükre, kutatásaikra gondolva választották a szakot. Ugyanakkor előfordulnak a jobb elhelyezkedési lehetőséget remélő, az „ez adódott”, a „jó hangzása van”, a „nem tudtam mi lehet ez a szak – jó lenne megismerni” válaszok is. Mindezekből egyértelmű, hogy a tudatos pályaválasztás még most sem jellemző a könyvtáros szakmára, s minden bizonnyal ezért a szakma is felelős!

Az informatikus könyvtáros szakos hallgatók könyvtárhasználati kultúrája egyetemi tanulmányaik kezdetén az 1990-es évek elején a vizsgálat szerint nem tér el jelentősen a korábbi vizsgálatok általános tapasztalataitól, s a más szakokra jelentkező hallgatókétól. Ez magyarázható azzal is, hogy a közoktatásban másokkal egyenlő mértékben kaptak/nem kaptak felkészítést az önálló információszerezés e területére. A vizsgálat eredményei sajnos nem számolhatnak be pozitív irányú elmozdulásról az 1980-as évek közepén megrajzolt helyzethez viszonyítva, miszerint a magyar lakosság könyvtárhasználati kultúrája Európával való összevetésben a gyenge közepes szintet éri el – még az értelmiségi pályákra készülők esetében is! A hiányosságok pótlása az I. évfolyamos hallgatók vonatkozásában az egyetemi oktatás feladataként jelentkezik. Ez természetszerűleg a könyvtár szakosok esetében meg is történik, de minden bizonnyal az eddiginél nagyobb figyelmet kell fordítani a nem könyvtár szakos hallgatók vonatkozó ismereteinek közvetítésére és alkalmaztatására értelmiségi életmódjuk kialakítását segítően.

Az vizsgált hallgatók könyvtárképe – érdeklődésük miatt – valamivel realisabb és teljesebb más szakos egyetemi hallgatókénál. Illetve itt megjelenik már, a más szakokon nem kezdő mivoltuk is. Ez várhatóan nyitottabbá teszi őket a könyvtári és informatikai szaktárgyak befogadására.

A vizsgálat úgy lesz teljes, ha ugyanezen hallgatóknak tanulmányaik végén is lesz lehetőségük e kérdések megválaszolására, így mérhető lesz a szakterületükön szerzett jártasságuk, problémaérzékenységük, nyitottságuk, s megismerhető a szakterület fejlesztésére vonatkozó elgondolásuk.

IRODALOM

1. *Szentirmai László–Vágvölgyi András*: A József Attila Tudományegyetem hallgatóinak művelődési szokásai. Bp. 1970. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, 116–124. l.
2. *Szentirmai László*: Az olvasó egyetemi hallgató. Bp. 1981. NPI. 73–96. l.
3. *Pálné Péter Judit*: A Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-történelem szakos hallgatóinak szakirodalmi tájékozódási szokásai. = Használói igények-tájékozódási szokások. Bp. 1983. NPI. 63–77. l.
4. *Suppné Tarnay Györgyi*: A könyvtár helye a leendő tanítók művelődési szokásainak fejlesztésében. Debrecen, 1986. KLTE Neveléstudományi Tanszék, 49 l.
5. *Suppné Tarnay Györgyi*: Könyvtári szakkollégisták művelődési szokásai. = A közművelődési és könyvtáros oktatók és kutatók nemzetközi konferenciája. Szombathely, 1988. 278–285. l.
6. *Gereben Ferenc*: Felnőtt népesség könyvtárképe.= Könyvtárhasználat, könyvtárkép. Bp. 1982. NPI. 99–100., 115–117. l.
7. *Tóth Lóránd*: Elsőéves tanítóképzős hallgatók könyvtárhasználati kultúrája.= Iskolakultúra, 1996. január 45–50. l.
8. *Gereben Ferenc*: A magyar társadalom könyvtárképe.= Könyvtáros, 1982. 6–7. sz.

Virágos Márta

INFORMÁCIÓKERESÉSI JÁRTASSÁG INTEGRÁLÁSA A PROBLÉMA-ORIENTÁLT OKTATÁSBA

Az egészségügyben végrehajtott reformok, az orvosbiológiai kutatásokban és gyakorlatban végbement technológiai fejlődés az egészségügyi dolgozókkal szemben támasztott általános és szakmai elvárásokban is változásokat eredményezett. Az orvosoknak egyre több, és bonyolultabb készséget kell elsajátítaniuk, amennyiben az orvosbiológiai tudományok egyre növekvő ismeretanyagát nyomon akarják követni. Ennek megfelelően az oktatás a *didaktikus, előadásközpontú* szerkezet helyett egyre inkább a *tanuló-központú, probléma-orientált* megközelítés felé tolódik el.

Az 1980-as évek közepén a GPEP (General and Professional Education of Physicians) az egészségügyi oktatás újraértékelésére hívta fel a figyelmet, vagyis, hogy az orvosegyetemek önálló tanulásra készítsék a hallgatókat, olyan feladatokat tűzzenek ki, amelyek aktív problémamegoldásra, az alaptudományok és a klinikai medicina elsajátítására ösztönöznek, s így az alapvető tudományos tanok magasszintű ismeretéhez vezetnek. A hallgatók olyan általános szakmai képzésben részesüljenek, mely arra készíti fel őket, hogy ne csak a jelenlegi tudás és technika megismerésére törekedjenek, hanem egész életükben továbbképezzék magukat. E cél eléréséhez aktív, független, önálló tanulás szükségeltetik, az a képesség, melynek segítségével egy problémát azonosítani, megfogalmazni és megoldani tudnak, alapvető elképzeléseket és elveket felismernek és használni tudnak, adatok gyűjtésére és kritikus értékelésére képesek.

A PBL (Problem Based Learning) az észak-amerikai orvosegyetemek oktatásában lépett színre. Azon a feltételezésen alapul, hogy jobban emlékezünk és könnyebben alkalmazzuk azt a tudást, melyet önállóan szereztünk egy olyan környezetben, ahol azonnal alkalmazhatjuk is.

A PBL környezetben speciális oktatási célokat tűzünk ki, és olyan fórumot biztosítunk a hallgatóknak, ahol az oktatás során szerzett tudást közvetlenül alkalmazhatják a klinikumban. Ezzel a megközelítéssel a

hallgató a megszerzett tudást azonnal kipróbálhatja a gyakorlatban, közvetlen ismereteket szerezhet a diagnózis és terápia felállításáról, az orvos- beteg kapcsolat humanista megközelítéséről.

A probléma orientált oktatás története

A PBL az utóbbi 20 év során integrálódott az észak-amerikai orvosegyetemek oktatásába. 1974-re a kanadai McMaster egyetem fejlesztette ki a PBL oktatási módszerét, 1979-ben a New Mexico Egyetem volt az első amerikai egyetem, ahol néhány hallgató számára hivatalosan bevezették a módszert. 1982-ben a Merver Egyetem az összes hallgató számára, minden kurzuson kötelezővé tette, 1985-ben pedig a Harvard a New Pathways programmal jelentkezett.

Az utóbbi néhány évben a módszer gyors elterjedését tapasztalhatjuk. 1991-ben már több, mint 100 egyetem vezette be valamilyen formában a preklinikai kurzusokon.¹

Az orvosi könyvtárak régóta oktatják a bibliográfiák használatát. A PBL természetéből eredően a könyvtárismeret oktatása önként kínálja magát, s új kihívást jelent a könyvtárak számára. A felmérések azt mutatják, hogy az információ megfelelő használatának oktatása kulcskérdés a sikeres információkeresés és kezelés szempontjából a módszer esetén. A hallgatónak tehát fel kell készülnie arra, hogy a leghatékonyabb módon tudja használni a folyóiratokat, könyveket és online forrásokat.

Több orvosegyetemi könyvtáros aktívan vett részt a könyvtár PBL-ben betöltött szerepének kutatásában, valamint a tantervbe illesztett oktatóprogramok bevezetésében. 1989 óta a Medical Library Association (MLA) PBL szekciója dolgozik egy olyan modell kialakításán, mely szerint a könyvtárismeret és információgyűjtés a PBL tananyag szerves részeként szerepel.²

Bár a PBL bevezetésének számos módozata lehetséges, az irányelvek általában a Barrow féle metodológiát követik. Az oktatási formát kis csoportos diszkussziók és önálló tanulás jellemzik. A kics csoportos foglalkozásokon valódi, kissé átalakított, vagy kitalált esetleírásokat mutatnak be. A problémát ezután elemzik, meghatározzák és megtárgyalják az eset megértéséhez szükséges ismereteket.

A *Debreceni Orvostudományi Egyetem Kenézy Könyvtára* sikernek könyvelheti el, hogy 1993-ban az egyetem tantervébe „Bevezetés az informa-

tikába” címmel új tantárgy került. Az oktatás I. évfolyamos magyar és külföldi hallgatók számára magyar és angol nyelven folyik félévenként 30 órában, kiscsoportos oktatásban. A könyvtár-informatikai foglalkozások a számítástechnikai alapozó képzést követik 16 órában.

A tanterv egy komplex modulban készült és magába foglalja a felsőbb évfolyamok alternációját is. A közös cél az volt, hogy a hallgatók megtanulják, hogyan kell azonosítani, visszakeresni, kezelni és értékelni az információt (betegfeldolgozás, statisztikai módszerek, tudományos kutatás).

Az oktatás nyilvánvaló célja, hogy megtanítsa a hallgatót *hogyan és mire használhatja a könyvtárat*. Különleges hangsúlyt ez a kérdés nemcsak a könyvtárak nagyfokú számítógépesítése miatt kap, hanem azért is, mivel az egyetemi környezet a TDK dolgozatok, különféle esszék és pályázatok, a diplomamunka megíratásával a hallgatót önálló munkára kényszeríti. Az egyetemi hálózatok kialakításával a könyvtári szolgáltatások ismerete még inkább az egyéni, önálló kutatómunka feltételévé vált.

Az új oktatási módszerek bevezetéséhez a tárgyi feltételek egy jelentős része különböző pályázatok révén már rendelkezésre áll.

A kurzus tematikája nagy vonalakban a következőkben foglatható össze:

- * a hallgató legyen képes az információkérés pontos megfogalmazására;
- * ismerje a könyvtár felépítését és szolgáltatásait;
- * legyen képes a számára legmegfelelőbb információforrás (tankönyv, könyv, folyóirat, cikk, adatbázis kiválasztására);
- * ismerje a könyvtárban elérhető adatbázisokat, képes legyen a keresést önállóan végrehajtani;
- * legyen tisztában a hálózat (INTERNET) adta lehetőségekkel, E-mail, publikus adatbázisok, FTP, Discussion Group-ok, URL-ek.

Tematika

Könyvtári ismeretek

- * az információ fogalma, kezelése
- * az információgyűjtés hagyományos és nem hagyományos eszközei

- * hagyományos és számítógépes katalógusok
- * az OPAC (Open Access Catalogue) használata, lehetőségei
- * referencia (hagyományos és elektronikus formátumú) források

Orvosi bibliográfiák

- * a témakeresés hagyományos eszközei Magyar Orvosi Bibliográfia,
- * Index Medicus, Current Contents nyomtatott változata

Számítógépes Orvos-biológiai adatbázisok

- * MEDLINE
- * Current Contents
- * Scientific American
- * A.D.A.M.S
- * a legfontosabb orvostudományi WWW-ek

Publikációk készítése

- * a kéziratkészítés elméleti és technikai vonatkozásai (anyaggyűjtés, formai elrendezés, bibliográfia készítés, stb)
- * szerkesztői utasítások (Author's Instructions)
- * a legfontosabb hivatkozási szabványok (Harvard, Vancouver, BMJ)
- * etikai kérdések

A kurzusokat több könyvtáros is tartja, ezért részletes és összehagolt tanmenetet készítettünk.

Az első foglalkozáson a könyvtár katalógusai kerülnek ismertetésre. Miután a hallgatók már több hete egyetemi polgárok és könyvtárba járók, az általános bemutatásra nem kerül sor, hiszen a beiratkozáskor már kézhez kapták a különböző szabályokat és szolgáltatásokat ismertető szórólapunkat.

A számítógépes katalógusok rövid taglalása után részletesen az Universitas intézményeiben egységesen használt Vogayer integrált könyvtári rendszer OPAC-ja kerül bemutatásra összes opciójával, ami nemcsak a keresési technikákat jelenti, hanem az integráltságból adódó helyszínváltásokat is (vagyis a debreceni OPAC-okon kívül a szegedit és a sopronit is).

Ezután a *nyomtatott bibliográfiai források* (Magyar Orvosi Bibliográfia, Index Medicus, Current Contents) bemutatása következik. A magyar hallgatók részletesebb információt kapnak a MOB-ról, hiszen a hazai

orvosi szakirodalom felkutatására jelenleg ez az egyetlen lehetőség. Az Index Medicus révén megismerkednek a tezaurusszal, a MeSH, a fő-tárgyszó és az altárgyszó fogalmával.

A bemutatást adott témára gyakorlati keresés követ. Már az első alkalommal a csoport két kérdést kap, amelynek kidolgozása az egész kurzus feladata lesz. A témákat megpróbáltuk olyanok közül választani, melyek mindenképpen véleményre készíthetők a mindennapi életben is: fontos a személyes viszonyulás, az etikai megítélés és természetesen az orvosi megoldás.

Választott témák:

- * AIDS és prostitúció
- * EBOLA vírus
- * Zenetherápia (Music Therapy-methods)
- * ACUPUNCTURE gyerekkorban
- * AB0 vércsoportok története (Blood Group System-History)

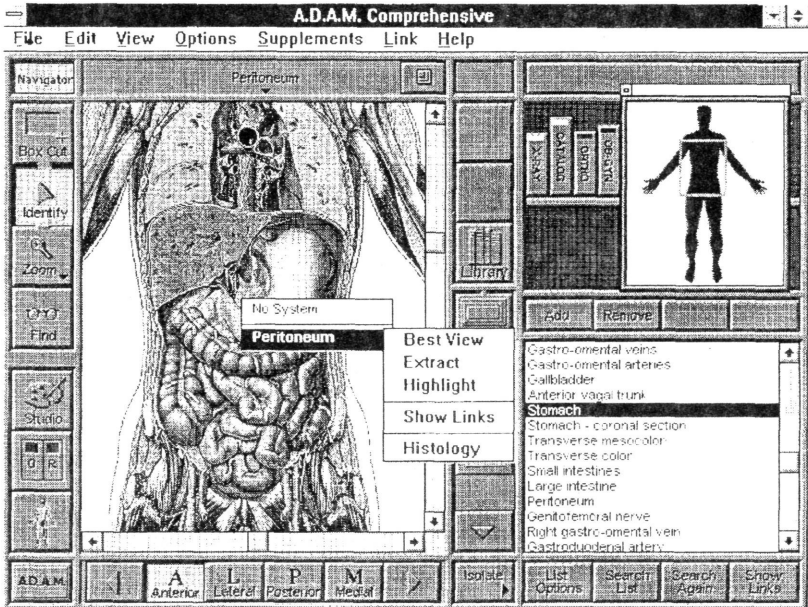
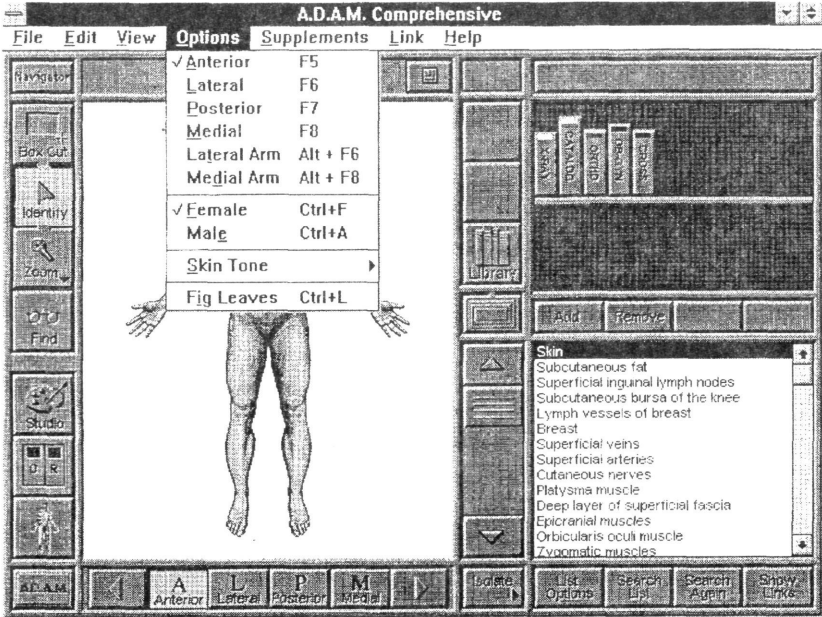
A következőkben minden órán egy adatbázis (MEDLINE, ADAM'S, Scientific American) részletes bemutatása és gyakoroltatása a cél. A hallgatók megtanulják a Bool féle operátorok alkalmazását, a keresés finomítására szolgáló különféle korlátozó eszközöket. A gyakoroltatás során megfogalmazzák a keresőkérdést és végrehajtják azt az egyik témára.

Az első kérdés feldolgozásánál a könyvtáros feladata volt a megfelelő szakirodalom kiválogatása – egy-egy esethez. A könyvtárosok feltérképezték a hallgatók várható információ igényét az esetekkel kapcsolatban, és beazonosították a megfelelő információ forrásokat.

Így az önálló feladat elvégzése előtt a hallgatók felkészülnek az egyéni keresésre és bibliográfia összeállításra.

Az egyéni munka előtt kerül sor a publikációk összeállítása legfontosabb kérdéseinek elemzésére, amely magában foglalja a kéziratkészítés elméleti és technikai vonatkozásait (anyaggyűjtés, formai elrendezés, bibliográfia készítés, szerkesztői utasítások), valamint a legfontosabb hivatkozási szabványok (Harvard, Vancouver, BMJ) bemutatását és az etikai kérdések tisztázását.

A kurzus végén a másik kiadott és a hagyományos nyomtatott bibliográfiákban már megnézett témára kell önállóan irodalmat keresniük és a keresés eredményét floppy diszken benyújtaniuk.

Az első éven kapott és szerzett szakirodalmi-információs ismeretek után másod – és harmadéven több tantárgy (pathológia, belgyógyászat, radiológia) keretében szintén közös könyvtári munkára kerül sor, melyben különböző „case study”-k megírásában nyújtanak segítséget aktívan az oktató könyvtárosok.

IRODALOM

1. Ketherin Schilling, David S. Ginn at all: Integration of information seeking skills and activities into a problem-based curriculum = Bulletin of the Medical Library Association. Vol. 83. No.2.1995.176-184 p.
2. Susanne S. Stensaas: Animating the curriculum: integrating multimedia into teaching = Bulletin of the Medical Library Association. Vol. 82. No. 2.1994. 133-140 p.

Kalydy Dóra

SZOLGÁLTATÁSOK FELMÉRÉSE A KÖZÉP-EURÓPAI EGYETEM KÖNYVTÁRÁBAN

A Közép-Európai Egyetem Könyvtárába könyvtári gyakorlatom során kerültem, majd 1995. októberétől részt veszek a hétvégi ügyelet biztosításában is.

A könyvtárat 1992-ben hozták létre, mostani helyére, a Nádor utcába csak 1995 nyarán költözött. A megújult és megszépült könyvtárat látva jött az az ötlet, hogy meg kellene vizsgálni a szolgáltatások minőségét, ehhez csatlakozott az 1996-os BOBCATSSS-re meghirdetett téma is, amely a minőséggel foglalkozott. Így született '96 januárjára a BOBCATSSS konferenciára készült előadásom, amely ennek az egyetemi könyvtárnak a szolgáltatásait vizsgálja, és később ez lett a szakdolgozatom témája is. Itt szeretném megragadni az alkalmat, hogy kifejezzem tiszteletemet és köszönetemet dr. Téglási Ágnes tanárnőnek és dr. Sztatky Mária könyvtárvezetőnek, akiktől nagyon sok segítséget kaptam.

Felmérésemet a Total Quality Management (TQM) azaz Teljeskörű Minőségirányítás alapjai szerint végeztem. Ezt az elméletet a II. Világháború után Edward W. Deming fejlesztette ki Japánban. Célja, hogy felmérje egy adott szervezet termékeinek vagy szolgáltatásainak a minőségét és a felmérés után elősegítse a minőségjavítást, vagy ha a minőség megfelelő, akkor a szintentartását. Carl Gustav Johannsen a könyvtár és informatikus területen különböző minőség-meghatározásokról beszél. Ebből a felhasználói megközelítést emelem ki, mivel ez a legáltalánosabb, legelfogadottabb és ez alapján vizsgáltam én is a szolgáltatásokat. Eszerint, a felhasználó az alapvető minőségbíró. Az adott szolgáltatás minősége a felhasználó elégedettségétől függ.

A Közép-Európai Egyetem Könyvtárában kérdőíves vizsgálatot készítettem és néhány mélyinterjút. Összesen 96 kitöltött kérdőívet kaptam vissza. Ebből kiderül, hogy melyek azok a szolgáltatások, amelyekkel nagyon elégedettek a felhasználók és melyek azok amelyekkel kevésbé elégedettek, minőségjavításra szorulnak.

Kimondottan elégedettek a nyitvatartási idővel, a könyvtárosokkal és a dokumentumhoz való hozzáféréssel.

A könyvtár nyitvatartási ideje a leghosszabb a budapesti könyvtárak között. Munkanapokon reggel 8-tól este 10-ig, míg hétvégén délután 1-től 7-ig van nyitva a könyvtár. A felhasználók és elsősorban a külső felhasználók, felismerték ezt a lehetőséget. A leginkább látogatott időszak a délutáni és az esti órák. A válaszadók 57% használja a könyvtárat szombaton és 48% vasárnap.

A könyvtárosokról, ill. a munkájukról szintén nagyon elégedetten nyilatkoztak az olvasók. A mélyinterjúk során lehetőségük volt kifejtetni, hogy mit is értenek ez alatt. Legtöbben úgy fogalmazták meg, hogy nagyon segítőkészek a könyvtárosok.

Az állományhoz való hozzáférést jelölték meg még a felhasználók úgy mint jó szolgáltatást. A Közép-Európai Egyetem Könyvtárában az olvasóteremben minden dokumentumnak legalább egy példánya megtalálható. Ezek a nem kölcsönözhető példányok, a kölcsönözhető példányok pedig a raktárban vannak és kérésre hozzák fel ezeket.

Bizonyos szolgáltatásokkal a felhasználók nem voltak elégedettek, s a könyvtár szempontjából ezek a legfontosabbak, hiszen ezeken kell javítani, változtatni. Ilyen az adatbázisok (CD-ROM-ok), a mikrofilmek elérése és a könyvtárközi kölcsönzés.

Az adatbázisokat sokan nem tudják használni, nem tudják, hogy milyen CD-ROM-ok állnak a felhasználók rendelkezésére. Hiába vannak ezek leírva a könyvtárat bemutató brosúrában, ezeket inkább a külső felhasználók veszik a kezükbe. Alapvető hiba, hogy a könyvtárlátogatás nem kötelező, így sokaknak nincs alkalmuk megismerni a könyvtár gyűjteményét és a berendezések használatát, arra pedig nem igazán van lehetőség, hogy a könyvtárosok egyenként mutassák be ezeket az eszközöket (mikrofilmolvasó, számítógép), mert az olvasóteremben rendszerint csak egy könyvtáros tartózkodik. A könyvtár hiába vásárol új és még újabb CD-ROM-okat, de addig nem lehet ezeket használni, míg nincsenek installálva, s ez pedig a számítógépes osztály feladata.

A könyvtárközi kölcsönzés országos szinten nehezen működik, s ha működik akkor is több hetet kell várni a kért dokumentumokra. Ezt természetesen kifogásolják a felhasználók. A könyvtár minden tőle telhetőt megtesz, hogy kielégítse a felhasználók igényeit, de sokszor azt javasolják, hogy inkább személyesen látogassanak el valamelyik budapesti könyvtárba, így gyorsabban hozzájutnak a szükséges információhoz.

A felhasználók kifogásolták a fénymásolási helyzetet. A két meglévő olvasótermi fénymásoló mellé szükség lenne egy harmadikra is. Ebben az esetben a könyvtár már lépett és jelezte az egyetem vezetése felé ezt az igényét. Ezeket a hibákat már a könyvtár vezetése is felismerte és igyekszik változtatni ezeken.

Felmérésben természetesen nem csak ezeket a szolgáltatásokat mértem, de az idő szűkössége miatt próbáltam kiemelni a legjobb és a legkevésbé jó szolgáltatásokat. Mivel ez az első minőségfelmérés a könyvtárban, ezért a könyvtárvezetés előtt ott áll a lehetőség, hogy próbáljon változtatni azokon a szolgáltatásokon, amelyekkel nem elégedtek a felhasználók. Ez a felmérés csupán egy kiindulópont lehet az állandóan fejlődő, változó könyvtár számára. Lényege ennek a felmérésnek, hogy a TQM elvei alapján felismerje a könyvtár a felhasználók szükségleteit és ezek alapján alakítsa szolgáltatásait. A változások után pedig az újabb felméréseket már össze lehet hasonlítani majd az első felméréssel és a felhasználói elégedettséggel. Ezzel a könyvtár állandó visszajelzéseket kaphatna a felhasználóktól, és folyamatos kapcsolattartásra is lehetősége lenne.

IRODALOM

1. *Johannsen, C.G.*: Quality Management Principles and Methods in Library and Information Science Theory and practice. In: Encyclopedia of Library and Information Science, vol. 56, supplement 19, pp. 318–235.
2. *Johannsen, C.G.*: The Use of Quality Control Principles and Methods in Library and Information science Theory and Practice In: Libri 1992. vol. 42. No. 4. pp. 283–295.
3. *Johannsen, C.G.*: Danish Experiences of TQM in the Library World. In: New Library World vol. 93. No 1104, 1992. pp. 4–9.
4. *Zalainé Kovács Éva*: Menedzsment az egyetemi könyvtárakban. In: Könyvtári figyelő 5. (41.) 1995/2 pp. 219–235.
5. *Ellis, Debbie és Norton, Bob*: Implementing BS EN ISO 9000 in Libraries. Aslib, 1996.
6. *Mackey, Terry és Mackey, Kitty*: Think Quality: the Deming approach does work in libraries In: The Australian Library Journal May 1994. pp. 108–117.

Salgáné Medveczki Marianna

A RETROSPEKTÍV KONVERZIÓ PROBLÉMÁI A KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRÁBAN

A választott kérdéskör igen összetett, ezért a teljesség igénye nélkül kívánom bemutatni az elmúlt időszak tapasztalatait, kiemelve ezek közül a legfontosabbakat. Témaválasztásomat meghatározta az, hogy jómagam is részt vettem a retrospektív feldolgozás különböző fázisaiban, és jórészt az ekkor szerzett ismeretekre és tapasztalatokra támaszkodik ez a dolgozat. A dolgozat megírásában segítségemre volt az Egyetemi Könyvtár főigazgatónője és munkatársai. Külön köszönettel tartozom Dobó Juditnak (KLTE Komputergrafikai és Könyvtár-Informatikai Tanszék) és Oroszné Milicz Zsuzsának (KLEK Feldolgozó Osztály) segítségükért és támogatásukért.

Bevezetés

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára több mint 4 millió állományegységgel rendelkezik, egyetemi könyvtári feladatai mellett az ország második nemzeti könyvtáraként is működik, és a Tiszántúlon regionális feladatokat lát el.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában mintegy évtizede indult el az a törekvés, amely az integrált könyvtári rendszer bevezetését szorgalmazta. Ezzel egy időben az előkészítő munkálatok is elkezdődtek. Az elméleti felkészülést a tájékozódás és tapasztalatszerzés mellett a konkrét könyvtári munkafolyamatok számítógépesítésének tervezése, részletes munkafolyamat-leírás készítés követte.

A könyvtári automatizálást előkészítő többéves munka után fordulópontot jelentett a könyvtár számára, amikor az egyetemi intézmények vezetői 1991-ben aláírták a debreceni Universitas alapító okiratát. Az Universitasban egyesült intézmények könyvtárai szükségesnek látták,

egy az intézményeket összekapcsoló korszerű, új információs rendszer létrehozását, egy egységes könyvtári rendszer megvalósítását. A Kosuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára vállalta magára a projekt könyvtári részének irányítását.

E munka eredményeként, a megismert rendszerek részletes értékelése, összehasonlítása alapján az Egyetemi könyvtár négy pályázó (ALEPH, TINLIB, CARLYLE, DYNIX) integrált könyvtári rendszere közül az amerikai CARLYLE cég SUN gépeken futó Voyager-sorozatát választotta.

A Voyager-sorozatot 1992 januárjában vezették be. A Voyager rendszer kettős alapon nyugszik. Egyfelől a SUN-Microsystems hardver-eszközein, másfelől a kaliforniai CARLYLE System Voyager integrált könyvtári automatizálási rendszerén.

A Voyagert a nyílt rendszerek számítógépes filozófiájára alapozták, amely a hozzáférhető legmodernebb technikát veszi alapul, és szigorúan alkalmazkodik a szabványokhoz. A rendszert nagy teljesítményű UNIX-alapú processzorok és INGRES relációs adatbázis-kezelő, valamint a szabványosított SQL keresőnyelv alkalmazásával tervezték X-Windows grafikus felhasználói interfésszel. A rendszer könnyen bővíthető és karbantartható, gerincét a bibliográfiai adatbázis alkotja teljes MARC rekordokkal (azonosítókkal jelölt mezőkből és almezőkből állnak). A többi állomány a bibliográfiai adatbázishoz mutatók segítségével kapcsolódik. A többszörös indexek révén a rendszer gyors és könnyű archiválási, visszakeresési és kérdezési lehetőségeket kínál.

A program különlegessége, hogy grafikus felhasználói felülete (GUI) segítségével nemcsak írott szöveg, hanem a hozzá tartozó hang- és képinformációk kezelésére is alkalmas.

A rendszer a következő modulokat tartalmazza:

Nyilvánosan hozzáférhető online katalógus (OPAC),

Katalogizálás (Cataloguing),

Kölcsönzés (Circulation),

Állománygyarapítás (Acquisitions),

Időszaki kiadványok nyilvántartása (Serials Control),

Besorolási adatok egységesítése és nyilvántartása (Authority Control),

Könyvtárközi kölcsönzés (Interlibrary Loan).

A MARCorp és a Sun cég magyarországi képviselőivel 1993. márciusában kötötte meg szerződését az Egyetemi Könyvtár, így a Világbank jóváhagyása után 1993 őszén megkezdődhetnek a rendszer bevezetését előkészítő munkálatok. Az intézmény a fokozatos átállás mellett döntött,

azaz a modulok egymás utáni telepítését és használatba vételét választotta.

Jelenleg az imént felsorolt modulok közül az Egyetemi Könyvtárban négy modul működik: az OPAC, a katalogizáló modul, a kölcsönzési modul és az authority control. A legfrissebb bevezetésű a kölcsönzési modul, amely 1996. szeptember elején állt munkába.

Retrospektív konverzió

A számítógépre alapozott könyvtári rendszerek alkalmazásának egyik legfontosabb része az adatbázis létrehozása, a régi adatok konvertálása, illetve átírása. Az Egyetemi Könyvtár új rendszerének adatbázisa két forrásból táplálkozik. Egyik az új szerzemények gépi feldolgozása, melynek megkezdésével egyidejűleg a régi cédulakatalógusokat lezárták. A másik forrás a régi állomány számítógépre vitele a katalóguscédulák, illetve a kézbe vett dokumentumok alapján. Ez utóbbi jelenti a retrospektív konverziót.

A retrospektív konverzió (retrokon) az online katalógusra való felkészülés első lépése. Jelentheti a nyomtatott bibliográfiai tétel konvertálását számítógéppel olvasható formába, vagy azt, hogy a könyvtár egy géppel olvasható rekordot beszerez saját használatára.

A retrospektív konverziót a könyvtárgépesítés egyik legidőigényesebb és legköltségesebb mozzanatának tartják. A retrospektív konverzió olyan feladat, amellyel minden könyvtár előbb-utóbb szemben találja magát. A könyvtári folyamatok fejlődésével, az információszükséglet növekedésének és differenciálódásának következményeivel csak úgy lehet lépést tartani, ha az összes könyvtári munkafolyamatot automatizálják, és e cél elérésének a retrospektív konverzió elengedhetetlen feltétele.

A retrospektív konverzió könyvtáranként másképpen zajlik. Mindenütt dilemmát okoz annak meghatározása, hogy milyen sorrendben kerüljön sor az egyes állományrészek feldolgozására. A könyvtárak döntését lényegében három tényező befolyásolja: gyűjteményük, intézményi szervezetük és a munka finanszírozási módja.

A lehetőségeket mérlegelve nyomós szakmai és társadalmi (munkanélküliség, alacsony bérek) szempontok szóltak amellet, hogy a retrospektív feldolgozás különböző formái közül az Egyetemi Könyvtár a

CD-ROM-on tárolt külső adatbázisok online elérésével, valamint teljes bibliográfiai rekordok készítésével történő házon belüli konverzió mellett döntönn.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában két dokumentum-típus területén történtek eddig érdemben retrospektív konverziós munkálatok: a könyvek és az időszaki kiadványok vonatkozásában. Dolgozatomban a könyvdokumentumok retrospektív konverziójáról lesz szó.

Az Egyetemi Könyvtárban a bibliográfiai adatbázis építése egyet jelentett a retrospektív konverzió elindításával. A retrospektív feldolgozás tervezésében, folyamatosságában és ütemezésében meghatározó jelentőségű volt a finanszírozás és a munkaerő-kapacitás.

A retrospektív konverzió súlyos terhet rótt a könyvtár pénzügyi forrásaira. A könyvtár költségvetése a fenntartás és a könyvtár céljainak megfelelő szolgáltatások biztosításának határán volt, ezért a retrospektív konverziós program új, költségvetésen kívüli pénzügyi források feltárását tette szükségessé. Ennek következtében a retrospektív munka eddigi kizárólagos finanszírozási módját a kormányzervekhez és nemzetközi szervezetekhez benyújtott különböző pályázatokon elnyert pénzeszegek jelentették.

Nem járt kevesebb gonddal a konverzióhoz szükséges munkaerő biztosítása sem. A feldolgozó könyvtárosok a mindennapi teendők ellátásán túl a retrokonnal járó többletmunkát nem tudták vállalni. Ezért a retrospektív konverzió kezdetben nem képezte a könyvtári munka mindennapjait. Munkaidőn kívül jórészt külső munkaerő (elsősorban az egyetem hallgatói) végezte az elmúlt időszakban.

A nyomtatott bibliográfiai tételek retrospektív feldolgozása az előbb említettek miatt tehát kisebb-nagyobb szakaszokra bontva történt az Egyetemi Könyvtárban

A retrospektív feldolgozás 1993 nyarán kezdődött el az Egyetemi Könyvtárban, pénzügyi lehetőségét egy sikeres nagyobb összegre szóló FEFA és IIF adatbeviteli pályázat teremtette meg. A bevitt külső munkaerő végezte, amely jórészt informatikus könyvtár szakos és más szakos hallgatókból állt. A munka helyileg a Központi Könyvtár épületén kívül, a Zeneműtár olvasótermében történt, amelyet ideiglenesen számítógépekkel felszerelt munkaszobává alakítottak át a könyvtár informatikus dolgozói.

A retrospektív konverzió alapját az 1986 utáni állományrész képezte, erős válogatással. Az 1986-os időhatár mellett azért döntöttek, mert az Egyetemi Könyvtárban ebben az évben került bevezetésre az új címléírási szabvány, és ettől kezdve a korábbi szerző-cím szerinti betűrendes

cédulakatalógustól teljes mértékben elkülönítve egy új betűrendes katalógust kezdtek építeni a könyvtár munkatársai. A két különálló katalógus a felhasználók vonatkozásában azt jelentette, hogy a széttagoltság miatt egy-egy mű keresésénél gyakran mind a két katalógust használniuk kellett. A számítógépes feldolgozásra kiválasztott állományrész kijelölését ezt figyelembe véve az motiválta, hogy a számítógépes katalógus létrehozása ne egyben egy harmadik katalógus terhes használatát jelentse a felhasználóknak, hanem valóban megkönnyítse számukra a keresett dokumentumok megtalálását.

1993 nyarára a Voyager-sorozat az Egyetemi Könyvtár már megvásárolta. Mivel a program az amerikai könyvtári rendszer sajátosságaira készült, a rendszer, a modulok testre szabása, a különféle adaptálási munkálatok elhúzódása miatt a vártnál néhány hónappal később, 1993 novemberében érkezett meg. A könyvtár munkatársait aggodalommal töltötte el a rendszer késése, és úgy határoztak, hogy az adatbázis-építést a tervezett időpontban elindítják a csúszás ellenére is. Kialakítottak a már meglévő ISIS szoftver alkalmazásával egy olyan ISIS-es formátumot, amely könnyen konvertálhatóan tűnt USMARC formátumra. Így megkezdődhetett a retrospektív feldolgozás 1993 nyarán.

Első lépésben a számítógépes bevitel tehát az 1986 utáni betűrendes szolgálati katalógus alapján történt az A betűtől megkezdve folyamatosan. Az 1986 utáni katalógus feldolgozása teljes konverciónak indult. A Voyager rendszer hiányos ismerete, valamint az ISIS formátum szűkös lehetőségei miatt azonban igen szűk lett azon könyvdokumentumoknak a köre, amelyeket a könyvtárosok feldolgozásra ki mertek jelölni, és amelyek feldolgozását vállalni merték. Nem kerültek kiválasztásra a többkötetes művek, valamint azok a bibliográfiai tételek, amelyek valamely adatszoportja transzliterált adatokat, diakritikus jeleket, illetve más egyéb speciális karaktereket tartalmaztak. A kiválasztás folyamata a főtétel első besorolási adata alapján, a katalógusfiókok szisztematikus átvizsgálásával történt. A kijelölést a Feldolgozó Osztály munkatársai végezték az előzetesen rögzített szempontok alapján.

A hallgatók a kijelölt katalóguscédulákon megtalálható adatokat rögzítették számítógépes rekordokba, az elkészült rekordok mentés után munkafájlokba kerültek. A feldolgozás követhetősége érdekében a bevitt katalóguscédulákat minden hallgató a saját kézjelével látta el. A számítógépes feldolgozás során a Feldolgozó Osztály könyvtárosai felváltva ügyeletet tartottak a Zeneműtár olvasótermében. Ez azt jelentette, hogy a géprevitel során mindvégig rendelkezésre állt egy könyvtáros, aki

segítséget tudott adni, ha katalogizálási vagy a bevittel kapcsolatos technikai probléma merült fel.

A feldolgozás kezdeti időszakát alapvetően meghatározta az az elvárás a könyvtárosok részéről, hogy ugyanabban a szerkezetben, formában és sorrendben, ugyanolyan elvek szerint legyenek rögzítve az adatok a rekordokban, mint ahogyan azt az eddigiek során a katalóguscédulákon alkalmazták és megszokták. Itt említhető például az a hagyományos cédulakatalógusoknál bevált gyakorlat, mely szerint a szerzői főtétel első besorolási adata verzális. Ez rövid ideig a számítógépes feldolgozás során is megmaradt. Kellő ismeret és tapasztalat hiányában nem lehetett azonban előre sejteni azt, hogy a kiemelő írásmódnak milyen komoly következményei lesznek majd az új rendszerben. A Voyager rendszerben alapfilozófiájából következően a katalogizálás folyamata két részből áll: a dokumentum fizikai és tartalmi leírása, valamint az egységesítés vagy authority control során a bibliográfiai rekord és az indexfájlok közötti kapcsolatok kiépítése a visszakereshetőség érdekében. A Voyager a szerzői főtételben (100-as USMARC mező) és a közreműködői melléktételben (700-as USMARC mező) szereplő névalakokról egy közös indexet épít azt jelezve, hogy nem a besorolási adat milyensége, hanem maga a besorolási adat a lényeges, és lesz fontos majd a visszakeresésben is. Ez azt jelenti, hogy ha ugyanaz a név többféle írásmóddal szerepel ebben az indexben, a rendszer mindegyik alakot más-más névnek fogja minősíteni.

Egy évvel később, 1994 nyarán nagyon hasonló körülmény- és feltételrendszer mellett indult el a retrospektív konverzió második szakasza. Hasonlóan az előző évi feldolgozáshoz, a bevétel pályázati pénzből, külső munkaerővel, munkafájlokba történt, a bevétel alapjául ismét a katalóguscédula szolgált. Mivel 1993 nyarán nem sikerült finanszírozási okok miatt az 1986 utáni cédulakatalógust feldolgozni, 1994 nyarán a retrospektív konverzió innen folytatódott. Második menetben bővült a feldolgozásra kijelölendő dokumentumok köre a többkötetes művekkel, a külföldi könyvekkel, valamint az 1976 és 1986 között ISBN szerint raktározott állományrészről alaplap-katalógus alapján néhány kiadó kiadványaival, azaz az Olvasószolgálat által leggyakrabban kölcsönzöttnek ítélt anyaggal. Erre a lehetőséget az teremtette meg, hogy a számítógépes bevétel már nemcsak ISIS, hanem USMARC formátumban a Voyager katalogizáló moduljában is történt. Ez utóbbi módját a bevételnek informatikus könyvtár szakos hallgatók végezték, akik korábban már megismerkedtek a rendszerrel.

Mivel a feldolgozás cédulákról történt, a MARC formátumban készült rekordokhoz a Voyager rendszer a munkafájlba mentéskor fiktív vonalkódokat generált a 949-es mező \$z almezőjébe. A MARC rekordok authority controlját a Feldolgozó Osztály könyvtárosai végezték el, s engedték be ezeket a rekordokat az OPAC-ba.

Az ISIS-es rekordok többségéből szintén hiányzott a vonalkód az előbb említettek miatt. Viszont készültek katalóguscéduláról vonalkóddal rendelkező ISIS-es rekordok is. Hogyan lehetséges ez?

A számítógépes katalogizálásra, adatbázis-építésre való felkészülés jegyében 1992. január 1-től a Feldolgozó Osztályon a hagyományos cédulás katalogizálás során a feldolgozott dokumentumokat vonalkóddal is ellátták, és a számsorozatokot a katalóguscédulákon is rögzítették. Az ily módon készült bibliográfiai tételek egy-egy példányát külön gyűjtötték. E cédulák számítógépes feldolgozása az első menetben hallgatók közreműködésével történt.

A külön munkában elkészült teljes ISIS-es állományt 1995 júniusában, az első nagy adatbázis-építés alkalmával 2–3 nap leforgása alatt engedték be az OPAC-ba (konvertálás után). Az authority controlt ezalatt feloldották, s a legcsekélyebb ellenőrzés nélkül a rendszer automatikusan generálta a bibliográfiai rekordok megfelelő mezői alapján az authority rekordokat.

Az Egyetemi Könyvtár retrospektív konverziós vállalkozásának egy másik jelentős momentuma a kifejezetten kölcsönözhető állományrész retrospektív feldolgozása. Ezen belül különös hangsúlyt a leggyakrabban olvasói használatban lévő monográfiák kapnak.

A kölcsönözhető dokumentumok számítógépes hozzáférhetőségének igénye a Voyager rendszer kölcsönzési moduljának teszteléskor merült fel. Fontossá vált a könyvtár számára, hogy az olvasók értesüljenek a gyakran használt anyagokról, és a forrásadatbázisban minél nagyobb találati arányt érjenek el. Viszont azt is szem előtt kellett tartani, hogy mivel nem szisztematikus kiválasztásról van szó, nehéz lesz kiszámítani, milyen rekordok várhatók a gépi adatbázisban, és milyen dokumentumok esetén célszerű a hagyományos katalógusokhoz fordulni.

A próbaüzemet az 1995/96-os tanév folyamán tartották, ezalatt kizárólag az egyetemi oktatók és kutatók, valamint a könyvtár munkatársainak kölcsönzéseit tartották nyilván számítógépen. Az adatbázis méretéből adódóan az olvasók által otthoni használatra kért dokumentumok többsége nem volt elérhető az online katalógusban. A még számítógépesen fel nem dolgozott könyvekről a kölcsönzés folyamán a kölcsönzési modulban egyszerű leírások készültek. Ezek a rövid bibliográfiai rekor-

dok a dokumentum azonosításához szükséges legfontosabb adatokat tartalmazták. A rekordok mentés után a rendszer saját, Circ_tmp elnevezésű munkafájljába kerültek. A Circ_tmp automatikusan jön létre, és automatikusan törlődik, amikor a rekordok átkerülnek a Kölcsönzésből. Az itt tárolt rekordok olvashatóak a teljes katalogizáló modul számára, és a munkafájl megnyitható használatra. Az integrált könyvtári rendszer e sajátossága tette lehetővé azt, hogy a kölcsönzésből visszaérkezett könyvek hiányos leírásait már a Feldolgozó Osztály munkatársai egészítsék ki, s az elkészült, teljes rekordokat az OPAC-ba mentésük.

Sajnos, az ígéretesnek induló munkamegosztás a rendszer rejtett hibája miatt keserű tapasztalatokhoz vezetett.

A katalogizáló modul űrlapjaiban készülő bibliográfiai rekordok 001-es mezőben megjelenő azonosító számai csiKLT00000000-ról indultak, akárcsak a Kölcsönzési modul „csonka” rekordjai, amelyek a Circ_tmp-be kerültek. Ez azt eredményezte, hogy OPAC-ba mentésnél az egyforma azonosító számmal rendelkező rekordok felülírták egymást.

A hiba javítása megtörtént, jelenleg a katalogizáló modul rekordjai bibKLT-vel kezdődő azonosító számot kapnak, viszont a Circ_tmp munkafájlt azóta sem használják a retrospektív konverzióban.

A kölcsönzési modul közel egy éves tesztelése után az Egyetemi Könyvtár 1996. szeptemberével tért át a kölcsönzések teljes számítógépes nyilvántartására. A bevezetést komoly retrospektív felkészülés előzte meg a kölcsönözhető dokumentumok terén. 1996 nyarán feldolgozásra került az 1995/96-os tanév során a hallgatók által legtöbbször keresett kötelező irodalom, valamint az A-s, azaz kölcsönözhető ISBN helyrajzi számú könyvek.

Az A-s ISBN raktári szinten ideiglenesen elhelyezett számítógépeken az Olvasószolgálat könyvtárosai a katalogizáló modulban „csonka” rekordokat készítettek az előbb említett dokumentumokról. Ezek a rekordok csak az azonosításhoz legszükségesebb adatokat tartalmazták, és minden olyan adatmező üresen maradt, amelyet az authority control ellenőriz. Erre azért volt szükség, hogy az elkészült rövid bibliográfiai rekordokat egyenesen az OPAC-ba menthessék a tájékoztató könyvtárosok, akiknek nincs jogosultságuk az authority controlhoz.

Ezeket a rekordokat x-tárgyszavas rekordoknak is nevezik. Az elnevezés onnan ered, hogy a 695-ös helyi tárgyszó mező első almezőjébe csak egy „x” kerül, amely a rekord hiányosságát hivatott jelezni.

Naponta átlagban 100 darab x-tárgyszavas rekord készült el, amelyek kiegészítését és egységesítését a Feldolgozó Osztályon végezték el. Az ISBN szerint raktározott kötelező állományrész feldolgozását jelentősen

meggyorsította az, hogy az MNB 1976 és 1986 közötti CD-ROM állománya teljesen lefedi. Az átemelt rekordokat csupán a helyi állományadatokkal kellett kiegészíteni.

A nyár folyamán 3792 rekord készült el. Ennek körülbelül egyharmada olyan bibliográfiai rekord, amely már korábban is megtalálható volt az OPAC-ban. Vagy azért, mert az ISIS-es feldolgozásnál az adott példány leírása megtörtént, és csupán a vonalkóddal kellett utólag kiegészíteni, vagy a kézbe vett dokumentum egy más példányának leírása szerepelt az adatbázisban, amelybe csak a dokumentum alapján az újabb példány adatait kellett bevezetni. A 3792 rekord két harmadát pedig az x-tárgyszavas rekordok képviselik, amelyek közül 1340-et megszüntettek azzal, hogy kicserélték átemelt teljes, hiánytalan rekordokkal.

Az x-tárgyszavas rekordok készítése ezzel nem fejeződött be. A számítógépes kölcsönzési nyilvántartás bevezetése után továbbra is az ott-honi használatra kiadott könyvekről a kölcsönzést megelőzően elkészülnek ezek a rövid leírások. Ez az első alkalom, hogy a retrospektív konverzió munkaidőbe épített. A leírásokat jelenleg egyszerre három könyvtáros készíti az A-s ISBN raktári szinten elhelyezett gépeken. A könyvtárosok két óránként váltják egymást. A három könyvtáros közül mindig egy az Olvasószolgálat, egy a Szakreferensi Osztály, egy pedig a Feldolgozó Osztály munkatársa. Így próbálják elkerülni, hogy akár a mindennapos tennivalók, akár a könyvtár szolgáltatásai hiányt szenvedjenek a túlzott munkaerő elvonástól. A konverziós munka mindig az éppen ügyeletes feldolgozó könyvtáros irányításával történik. Fontos még itt azt megjegyezni, hogy a feldolgozó könyvtáros a másik két könyvtárossal ellentétben mindig teljes bibliográfiai rekordokat készít, ezzel is csökkentve a további kiegészítéseket igénylő hiányos rekordok számát.

Az itt szolgálatot teljesítő könyvtárosok a kölcsönzési holtidőkből sem „tétlenkednek”, új állományrészt készítenek elő retrospektív feldolgozásra: a 800.000-es numerus currens szerinti kölcsönözhető magyar anyagot.

Az Ország László Különgyűjtemény

Az Egyetemi Könyvtár egy másik jelentős retrospektív vállalkozása az Ország László Különgyűjtemény számítógépes feldolgozása, amely hagyatékként 1986-ban került a könyvtárba. Ez az állományrész összesen 4025 címet tartalmaz. Feldolgozása még a hagyományos munkamódotban elkezdődött katalóguscédulákra, ilyen módon 2066 címléírás készült el. Újabb lendületet a feldolgozás az automatizálással kapott. A különgyűjtemény feldolgozása 1996 őszén befejeződött, ennek eredményeként 1959 rekord került be az OPAC-ba.

Mivel itt nem már meglévő kézi katalógustételek átalakítása történt géppel olvasható formába, hanem egy korábban még nem teljes mértékben feldolgozott, régebbi könyvtári állományrész első katalogizálása folytatódott, az idevonatkozó szakirodalom értelmében ez a folyamat nem tekinthető retrospektív konverzióknak. Valójában retrospektív katalogizálást jelent. A hagyaték számítógépes feldolgozásának bemutatása azonban mégis ide kívánkozik, mert a könyvtárban eddig végzett retrospektív konverziós munkálatok valamennyi sajátosságát magán viseli. Egyrészt nem kurrens gyarapodás feldolgozása történt, másrészt pedig a retrokonra jellemzően összetartozó állományegységet képviseltek ezek a dokumentumok, amelyeket külön pénzből, munkaidőn kívül, de jórészt az Egyetemi Könyvtár könyvtárosai vittek be az online katalógusba.

A feldolgozás első szakasza pályázati pénzből, külön munkában, informatikus könyvtáros hallgatók közreműködésével történt a Feldolgozó Osztályon, a munkaidő után. A bevétel autopszián alapult, és természetesen vonalkód-ragasztással is párosult. A munkafájlbba mentett rekordok egységesítését a feldolgozó könyvtárosok végezték, szintén külön munkában munkaidő után és hétvégeként.

A feldolgozás második szakasza belső munkaerővel a Szakreferensi Osztályon folytatódott. A feldolgozás menete itt már annyiban módosult és komplexebb lett, hogy kiegészült egy behasonlítási mozzanattal: az ekkor már rendelkezésre álló Library of Congress állományát tartalmazó CD-ROM adatbázisba minden kézbe vett dokumentumot lehasonlítottak. Ennek köszönhetően a feldolgozás egyszerűsödött és gyorsabb lett. Ugyanis azon dokumentumok esetén, amelyeknek azonos vagy egy más kiadásának bibliográfiai rekordja ily módon rendelkezésre állt, a leírásokat egyszerűen átemelték a rendszer katalogizáló moduljába. Ez nem jelent különösebb konvertálási problémát, mert a Library of Congress az

Egyetemi Könyvtárhoz hasonlóan USMARC formátumot használ. ID (rekord azonosító szám) cserével vagy azonos kiadás esetén változatlan azonosító számmal egyszerűen csak a helyi állományadatokkal kiegészítve, kisebb módosításokkal el is készült egy dokumentum retrospektív feldolgozása.

Mit jelentenek a kisebb módosítások?

Bár mindkét intézmény az amerikai USMARC formátumot használja, néhány alapvető szemléletbeli különbséggel kell számolnunk. Ezek a különbségek elsősorban az eltérő katalogizálási szabványok használatából erednek (A Library of Congress az AACR2 katalogizálási szabványt, az Egyetemi Könyvtár pedig természetesen az MSZ katalogizálási szabványok vonatkozó előírásait követi), valamint meghatározó ezenkívül az intézmények helyi gyakorlata, helyi működési sajátosságai. Ahhoz, hogy az OPAC-ba bekerülő rekordok kompatibilisek legyenek, egységes képet mutassanak, és minden tekintetben megfeleljenek a magyar katalogizálási szabvány kötelező előírásainak, elengedhetetlen az átemelt rekord alapos vizsgálata, értelmezése után a rekord megfelelő mezőinek, almezőinek módosítása, a rekord új mezőkkel, almezőkkel történő kiegészítése, esetleg számunkra zavaró, plusz információt nem tartalmazó mezők, almezők törlése.

Az átemelt címléírás mezőiben a következő módosítások fordulnak elő a leggyakrabban:

1. A Desc. (Description) kódolt mezőben szereplő „a” kódot „i”-re javítjuk, ezzel jelezve azt, hogy könyvtárunk nem az AACR2-t, hanem ISBD alapú katalogizálási szabványt használ címfelvételei elkészítésénél.

2. Ha az átemelt rekord nem a kezünkben lévő kiadásról készült, valószínűleg javítani kell a 020 (ISBN), 250 (Kiadásjelzés), 260 (Megjelenés), 300-as (Terjedelem) mezőket, esetleg a sorozatot is. Ha a dokumentum megjelenésének év adata sem egyezik meg, akkor a kódolt információk között szereplő megjelenési év (Dates) is módosításra szorul.

3. A 020-as mezőben az ISBN számot az Egyetemi Könyvtár szóközzel tagolja, ellentétben az LC rekordokkal, ahol folyamatosan, tagolás nélkül szerepelnek. Rendszerint az LC rekordok a \$c almezőben feltüntetik az árat, ha erre nincs szükség töröljük.

Pl.:020 \$a08777920 70 helyett
020 \$a0 8777 9207 0

4. A 040-es mező a katalogizáló forrás megnevezésére szolgál. \$a almezőben tüntetik fel az eredeti katalogizáló intézményt, \$b almezőben a katalogizálás nyelvét, \$c almezőben az átírást végző intézményt, \$d almezőbe pedig a módosító intézmény megnevezése kerül. Átemelt rekordok esetén a \$d almezőt kell kitöltenünk az Egyetemi Könyvtár nevének szabályos rövidítésével.

Pl.:040 \$aDLC\$cDLC\$dHuDeKLEK

5. A 080-as mező \$a almezőjébe kerülnek az ETO számok. A 080-as mező nem ismételhető. Ha több jelzetet kívánunk rendelni a dokumentumhoz, ezek egy közös 080-as mezőbe kerülnek, de külön-külön \$a almezőbe. Az LC a Dewey-féle Tizedes Osztályozást használja dokumentumainak szakozására, a jelzeteket a 082-es mezőben tünteti fel. Ezt a mezőt az Egyetemi Könyvtár nem használja, ezért ha plusz információt ad, és megléte nem zavaró jellegű, akkor megegyezés szerint nem töröljük ki a rekordból

Pl.:080 \$a75.011/.017\$a111.852

6. A személynévi mezőkben (100 – Szerzői főtétel, 600 – Személynév, mint tárgyszó, 700 – Szerzőségi melléktétel) a második indikátort töröljük, az új USMARC szabvány szerint csak az első indikátor definiált. Az \$a személynév almező végén az LC által használt vesszőt szintén töröljük, nem szabványos központosási jel. A \$d almezőben az életrajzi dátumokat kerek zárójelbe tesszük a magyar szabványnak megfelelően, mert az amerikai szabvány itt mellőzi a zárójelek használatát. Ha csak születési évszám szerepel, a zárójel közvetlenül a kötőjel után zárul.

Pl.:100 1 \$aDahl, Roald,\$d1916– helyett

100 1 \$aDahl, Roald\$d(1916–)

LC sajátosság, hogy ha a szerző, közreműködő nevének egyes elemei a dokumentumban rövidítéssel szerepelnek, akkor az \$a almezőbe a név rövidítést tartalmazó formáját veszik fel, a rövidített névelemek feloldása pedig a \$q almezőbe kerül. Ezt mi javítjuk oly módon, hogy az \$a almezőben a rövidítéseket feloldjuk, a \$q almezőt pedig töröljük. Ez a javítás az authority control során végzett teljes és konzekvens egységsítés érdekében történik.

Pl.:100 1 \$aSmith, J. M.,\$qJohn Maynard helyett

100 1 \$aSmith, John Maynard

7. A 110 (Testületi név, mint főtétel), 710-es (Testületi név, mint melléktétel) mezőkben szereplő testületi név általában a meglévő formában használható, néhány esetben a magyar szabvány fordítást követel.

Pl.:110 1 \$aUnited States\$bCongress helyett

110 1 \$aEgyesült Államok.\$bCongress

A zárójelezés itt is a magyar szabványt követi, az egyes adatok nem egy közös zárójelbe, hanem külön-külön kerek zárójelbe kerülnek.

Pl.:710 1 \$Magyar Tudományos Akadémia.\$bKözgyűlés\$N(154th :\$d1994 : \$cBudapest)

helyett

710 1 \$Magyar Tudományos Akadémia.\$bKözgyűlés\$N(154.)\$d(1994) \$c(Budapest)

8. Rendezvények, konferenciák esetén a 111-es és 711-es mezőkben a zárójelezésre itt is az előbb elmondottak érvényesek, azaz egy közös zárójel helyett minden egyes adatot külön-külön zárójelbe teszünk.

Pl.:711 2 \$aMilitary History Symposium (U.S.)\$N(9th :\$d1980 :\$cUnited States Air Force Academy)

helyett

711 2 \$aMilitary History Symposium (U.S.)\$N(9.)\$d(1980)\$c(cUnited States Air Force Academy)

9. A régebbi LC rekordok esetén előfordul, hogy a megfelelő központosági jelek nincsenek kitéve. Ezeket a hiányokat pótolni kell, a szükséges jeleket be kell szűrni a megfelelő almezőjel elé.

Pl.:245 13 \$Az átváltozás\$bDie Verwandlung\$cFranz Kafka helyett

245 13 \$Az átváltozás = \$bDie Verwandlung / \$cFranz Kafka

A régebbi LC rekordokból hiányozhat a szerzőségi közlés is, amit pótolni kell.

10. Ha az átemelt rekord úgynevezett „prepublikációs rekord”, akkor a leírás szintjét jelző kódolt mező (Encoding level) „8”-asról „üres”-re javítandó, amely a leírás teljes szintjét fogja jelezni. Ezen kívül a hiányos 300-as terjedelem mezőt ki kell egészíteni a megfelelő adatokkal, valamint törölni a 263-as mezőt, amelyben a megjelenés várható időpontja szerepel \$a almezőben.

11. A Library of Congress a sorozatok leírásánál a 440-es (Sorozat/Melléktétel – Sorozati cím) mezőt használja, ha sorozati címadatok

megegyeznek a sorozat egységesített címével. A 440-es mezőben a címadatokon kívül megjelenik a sorozatra jellemző valamennyi egyéb információ, pl. szerkesztők, ISSN, sorozati szám stb. Abban az esetben, ha a sorozati cím nem egyezik meg a sorozat egységesített címével, a sorozatot a 490-es (Sorozat) és 830-as (Melléktétel – Egységesített sorozati cím) mező írja le az LC rekordokban. A 490 tartalmazza a sorozat részletes leírását, ahogyan az előbb a 440-es mező, a 830-ban pedig a sorozat egységesített címe szerepel, valamint a sorozati szám.

Az Egyetemi Könyvtár koncepciója a sorozatok leírásában meglehetősen eltér a Library of Congress gyakorlatától. Az Egyetemi Könyvtár a sorozati címek leírására minden esetben két mezőt használ: a 490-es és 830-as mezőket. A 490-es mezőbe kerül az összes sorozatra jellemző adat: a sorozati cím, szerkesztők, sorozati szám, ISSN, alsorozati címek stb. A 490-es mező valamennyi adatelemét almezőtől függetlenül egy közös zárójelbe tesszük (ezt a zárójelet az LC sem a 440-es, sem a 490-es mezőben nem használja). A 830-as mezőt akkor használjuk, ha a sorozati címet egységesíteni is akarjuk. Az authority control is ellenőrzi ezt a mezőt. Ez a mező csak a sorozati címet, ill. alsorozati címeket tartalmazza egységesített formában. Ha a rekordunk tartalmaz 830-as mezőt, akkor ezt a 490-es mező első indikátorhelyén „1” indikátorral jelezzük; ha nem akarunk 830-as mezőt használni ez az indikátor „0”. Ez utóbbi eset szinte sohasem fordul elő, hiszen minden sorozati címet egységesítünk. Ha a kezünkben lévő mű több sorozatnak a tagja, mind a 490-es mind a 830-as mezőt ismételjük.

Az LC rekordokban a sorozatok leírását az imént leírt szabályoknak megfelelően javítjuk, valamint a szabványnak megfelelő központosási jeleket kitesszük.

Pl.:440 0 \$aActa Universitas Upsaliensis. Comprehensive summaries of Uppsala dissertations from the faculty of science,\$x0282–7468\$v198

helyett

490 1 \$a(Acta Universitas Upsaliensis. Comprehensive summaries of Uppsala dissertations from the faculty of science,\$x0282–7468 ;\$v198.)

830 0 \$aActa Universitas Upsaliensis.\$p Comprehensive summaries of Uppsala dissertations from the faculty of science

12. Az 500-as mezőben szereplő angol nyelvű általános megjegyzést magyarra fordítjuk.

Pl.:500 \$aIncludes index. helyett
500 \$aIndexet tartalmaz

13. Többkötetes dokumentumok esetén az LC rekordok az 505-ös tartalom mező \$a almezőjében közlik az összes kötet adatait együtt, hasonlóan a tartalmi megjegyzésekhez. Az Egyetemi Könyvtár a kötet-adatok felvételére a USMARC szabvány által nem definiált 503-as mezőt használja. Az 503-as mezőt a dokumentum, azaz az egyes kötetek alapján töltjük ki. Minden kötet számára új 503-as mezőt kezdünk. A kötetre vonatkozó minden adatot az \$a almezőbe írjuk, az adatsoportokat a szabványos . – választja el. Az egyes kötetek leírásánál teljes mértékben a magyar katalogizálási szabvány előírásait követjük.

Pl.:503 \$a1. [köt.], Az Ószövetség könyvei : szöveggyűjtemény. – 1993. – 111 p.

503 \$a2. [köt.], Az Újszövetség könyvei : szöveggyűjtemény. – 1994. – 73 p.

14. A leendő közös, nemzetközi online katalógus és a könnyű rekordcsere érdekében elengedhetetlen, hogy a különböző könyvtárak által használt tárgyszórendszerekhez tartozó tárgyszavak a bibliográfiai rekordban azonosíthatóak legyenek. Ez két különböző formában történhet. A Library of Congress tárgyszavai esetében a 6XX tárgyszó mezőkben a második indikátorral jelezzük a tárgyszavak eredetét. Erre azért van lehetőségünk, mert néhány nyomtatásban is megjelent angol nyelvű tárgyszórendszer azonosítható a második indikátorral. Pl.:

- 0 LC Subject Headings
- 1 LCSH for children's literature
- 2 Medical Subject Headings
- 3 National Agricultural Library Subject authority file
- 5 Canadian Subject Headings

Library of Congress tárgyszó eredeti formában:
650 0 \$aEnglish Language\$xStudy and teaching.

Az Egyetemi Könyvtár az LC tárgyszavakat magyarra fordítja, megtartva a bibliográfiai rekordban az eredeti angol nyelvű tárgyszavakat is. A lefordított tárgyszó mezők esetében a második indikátor „4” lesz, jelentése: nem specifikált forrás.

A 600-as (Személynév, mint tárgyszó) mezőben az \$a, \$d, \$c almezők-re ugyanaz vonatkozik, mint a 100-as vagy 700-as mezők esetén. Ezt a mezőt az authority control (nem az OPAC!) együtt kezeli a 100-as és 700-as mezőkkel, tehát egy személynévnek ugyanazt a formát kell felvennie, akármelyik mezőben is fordul elő. A 600-as mezőben szerepelhetnek alosztások is az LC tárgyszavakban, ez esetben természetesen új authority rekordokat kell készíteni. Viszont a 600-as mező esetében nem tartjuk fenn a kétnyelvűséget; az LC angol nyelvű alosztásait vagy törölni, vagy fordítani kell. A második indikátor ekkor „üres”.

A 610-es (Testületi név, mint tárgyszó) mezőre a 110-es és 710-es mezőknél említettek, valamint az előzőekben a 600-as mezőre leírtak vonatkoznak.

A 650-es (Tematikus tárgyszó) mezőt fordítjuk, a második indikátor „0”-ról „4”-esre változik. A lefordított tárgyszavak esetében csak az \$a almezőt kezdő szó marad nagybetűs. Mindkét 650-es mező átmegy az authority controlon.

Pl.:650 0 \$aEnglish Language\$xStudy and teaching. és

650 4 \$aAngol nyelv\$xtanulás és tanítás

Az Egyetemi Könyvtár saját, nem kontrollált tárgyszavai a 695-ös helyi tárgyszó mezőbe kerülnek.

Pl.:695 \$agyógyszertan\$xkézikönyv

15. Minden áttemelt rekordot kiegészítjük a helyi állományadatokkal a 949-es mezőben, példányonként egy-egy újabb mezőbe. Kötelező mező, hiánya esetén a rekord sem az OPAC-ba, sem munkafájlbba nem menthető. A 949-es mezőben a következő almezők szerepelnek:

- \$ahelyrajzi szám,
- \$cpéldány,
- \$llelőhelykód,
- \$nleltári szám,
- \$tkölcsönzési kód,
- \$vkötet számozásadata,
- \$zvonalkód.

Pl.:monográfiák esetén:

949 \$aK 566.229\$cK\$ID1\$n1.652/1990\$tko\$z05623058

többkötetes művek esetén (3. kötet):

949 \$aA/K 580.211 III\$cA/K\$ID1\$n6.581/1994\$tak\$V3\$z00633468

16. És végül, de nem utolsósorban minden LC rekord az egyes mezőket pontokkal zárja le. Ezeket a pontokat mi töröljük, mert nem felelnek

meg a szabványos központosításnak. Kivételt képeznek ez alól a Library of Congress tárgyszó mezői.

Az Ország-h László Különgyűjtemény retrospektív számítógépes katalogizálása befejeződött. A hagyaték körülbelül 50 százaléka számítógépes katalógusban, a másik 50 százaléka hagyományosan férhető hozzá.

A tervek szerint elképzelhető, hogy ez a hagyaték teljes egészében át fog kerülni az Angol-Amerikai Intézet Könyvtárába. A gyűjtemény jellege indokolná ezt a lépést. Ez egyben azt is jelentené, hogy a hagyaték tényleges retrospektív konverziójára az intézeti könyvtárban kerülne sor. Remélhetőleg, erre a közeljövőben lehetőség nyílik, és sikerül a munka anyagi feltételeit sikeres pályázatok révén biztosítani.

Az Ausztria Gyűjtemény

Az Egyetemi Könyvtár legfiatalabb különgyűjteménye az Ausztria Gyűjtemény. 1993 nyarán érkezett a könyvtárba, az Osztrák Külügyminisztérium Kulturális Osztályának adományaként.

Az állomány az osztrák kultúra minden területét felölelő honismereti gyűjtemény (szépirodalom, nyelvészet, történelem, országismeret, zene, művészetek és szekundér irodalom). A különgyűjtemény nyilvános, a felhasználók számára hozzáférhető szabadpolcos anyag. Helyileg a Központi Könyvtár épületén belül található. Az itt elhelyezett mintegy 4000 kötetet számláló első adomány kiegészült a Központi Könyvtár Bölcsészettudományi Kutatótermének germanisztika anyagával.

A germanisztika anyag feldolgozása folyamatban van, a kézikönyvtári anyag körülbelül háromnegyede található meg így módon az OPAC-ban.

A gyűjtemény számítógépes feldolgozásának tárgyalását részben az Ország-h László hagyatéknál már elmondottak indokolják, részben pedig az, hogy a germanisztika anyag feldolgozása valóban autopszián alapuló retrospektív konverziót jelent, hiszen hagyományos katalógusban is hozzáférhető.

Az Ausztria Gyűjtemény gondozását, állományának formai és tartalmi feltárását két könyvtáros végzi, akik korábban a Feldolgozó és a Szakreferensi Osztály munkatársai voltak. A számítógépes feldolgozásban rövid ideig hallgatói segítség is a rendelkezésükre állt.

A különgyűjtemény nem lezárt anyag, folyamatosan kiegészül. A gyarapodás költségeit az Osztrák Külügyminisztérium Kulturális Osztálya fedezi.

Tanszéki és intézeti könyvtárak

A tanszéki és intézeti könyvtárak nem tartoznak szervesen a Központi Könyvtár szervezeti egységébe, fenntartójuk az adott tanszék, illetve intézet. Ahhoz azonban, hogy az Egyetemi Könyvtár küldetését, megfogalmazott céljait teljesíthesse, szükséges az együttműködés.

A Központi Könyvtár szolgálati katalógusa az egyetemen belül központi katalógusként is funkcionál. Azaz bekerülnek ide a Központi Könyvtárral egy szervezeti egységbe tartozó állományrészek leírásai (például a Kémia Szakkönyvtár), valamint azon tanszékek, intézetek külföldi anyagai, amelyeket a Központi Könyvtár dolgozott fel (Angol-Amerikai Intézet, Matematikai és Informatikai Intézet, Francia Tanszék, Német Tanszék stb.).

A retrospektív konverzió szempontjából ennek azért van jelentősége, mert az 1986 utáni szolgálati katalógus számítógépes feldolgozása során ezeknek a külföldi dokumentumoknak egy része bekerült az OPAC-ba. Igaz, ez az adatmennyiség nem túlságosan nagy, hiszen csak második lépcsőben kerültek kiválasztásra a külföldi könyvek cédulái, és például a francia nyelvű anyag a speciális karakterhasználat miatt egyáltalán nem lett feldolgozva.

Az utóbbi két év folyamán a Központi Könyvtár támogatásával néhány intézeti és tanszéki könyvtárban is elkezdődött a régi állományrész számítógépes feldolgozása. Kivételem nélkül valamennyi vállalkozás pénzügyi alapját egy-egy sikeres pályázat teremtette meg. A munka személyi és technikai feltételeit a Központi Könyvtár biztosította, akárcsak az irányítással és ütemezéssel kapcsolatos teendőket.

Matematikai és Informatikai Intézet Könyvtára

Az intézeti könyvtár retrospektív konverziójára 1995 novemberében nyújtott be pályázatot a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiumához. A pályázati kiírás a külföldi kiadású, természettudományok tárgykörébe tartozó könyvdokumentumok retrospektív konverziójára szólította fel a hazai nagy könyvtárakat. Mivel az egyetem központi és tanszéki könyvtárainak természettudományi gyűjteménye messze meghaladja azt a számot, amelynek katalogizálását a pályázat keretein belül remélni lehetett, az elkészítendő bibliográfiai rekordokat egy szűkebb területre, a matematikára korlátozták. Így kezdődhetett el a KLTE Központi Könyvtára matematika referenz gyűjteményének és a Matematika Intézet könyvtárának számítógépes konverziója 1996 februárjában.

A Matematika Intézet állománya 21500 kötetet tartalmaz. A retrospektív konverziót a legújabb kiadású könyvekkel indították, és időrendben visszafelé a 6000-es leltári számig jutottak el. Az elnyert pályázati pénzből 8674 rekord készült el az intézetben, a Központi Könyvtár matematika referenz gyűjteményéből pedig 526 kézikönyvnek a leírása. Összesen 9200 új bibliográfiai rekorddal bővült az Egyetemi Könyvtár online katalógusa.

A konverziós munka helyileg a Feldolgozó Osztályon és az intézeti könyvtárban történt. Az adatbeviteli munka személyi feltételeit az Egyetemi Könyvtár biztosította. Az informatikus szakemberek látták el a folyamatos technikai segítséget, a Feldolgozó Osztály munkatársai pedig az adatbevitel megszerzésével, szakmai felügyeletével és az adatbázis-egységesítési munka elvégzésével garantálták az elkészülő rekordok minőségét.

A feldolgozott intézeti állomány 8674 rekordját a magyar és külföldi kiadású könyvek együtt alkotják. A 8674-ből mintegy 8400 rekord a külföldi anyag. Ez azt jelenti, hogy az intézet gyűjteménye a 6000-es leltári számig hiánytalanul hozzáférhető az OPAC-ban. A Matematika Intézet komoly szándéka, hogy a feldolgozásból jelenleg kimaradt állományrész (körülbelül 4000 rekord) is minél hamarabb gépre kerüljön, s ezáltal a teljes állomány számítógépen hozzáférhetővé váljon. A további munka anyagi vonzatának egy részét az intézet magára vállalta. A retrospektív konverzió befejezéséhez szükséges hiányzó összeget úgy próbálják meg áthidalni, hogy speciál kollégiumok keretében az informatikus könyvtáros szakos hallgatók végzik el a bevitelt.

Abban az esetben, ha a retrokon sikeresen befejeződik, a Matematikai és Informatikai Intézet Könyvtára lesz az egyetem tanszéki és intézeti könyvtárai közül az első, amelynek állománya maradéktalanul hozzáférhető az OPAC-ban és az Interneten.

A tervek között szerepel, hogy 1997 januárjától az intézeti könyvtár bekapcsolódna a számítógépes kölcsönzésbe is. Ezzel egy időben lezárna cédulakatalógusát, és a teljes, magyar és külföldi kurrens gyarapodás számítógépre kerülését saját erőből oldaná meg.

Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézet Könyvtára

A tanszéki könyvtár részleges retrospektív konverziójára az anyagi feltételeket szintén egy sikeres pályázat teremtette meg 1995-96 fordulóján. A pályázatot a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiuma írta ki. Az elnyert pénzüsszegeből a szakirodalom 90 százalékának feldolgozása sikerült, a könyvtárban található szépirodalmi könyvek közül viszont csak jelentéktelen mennyiség került számítógépre.

Összesen 3496 rekord készült el a retrospektív konverzió során, ebből 1435 darab új bibliográfiai leírás.

A feldolgozás alfabetikusan, szerző-cím szerint, a könyvek polcról történő leemeléssel ment végbe. A technikai felügyeletet a Központi Könyvtár informatikus szakemberei biztosították. A bevitt informatikus könyvtáros szakos hallgatók végezték, az elkészült rekordok munkafájlba kerültek. A rekordok egységesítését és online katalógusba való mentését a Szakreferensi Osztály egy munkatársa végezte. Az ő felügyelete alá tartozott a tanszéki könyvtárban folyó adatbevitel könyvtári oldala.

Az elvégzett konverziós munka különleges haszonnal is bír. A Magyar Tanszék könyvtára igen gazdag két világháború közötti magyar szakirodalmi anyaggal rendelkezik. Ennek az időszaknak a termése elektronikusan sehol sem hozzáférhető; sem az MNB, sem más számítógépes adatbázis nem tartalmazza ezeknek a dokumentumoknak a leírásait. Ezért különös jelentőséggel bír e dokumentumok bibliográfiai adatainak online katalógusba való kerülése.

A könyvtár tervezi a retrospektív konverzió befejezését, valamint a kurrens anyag számítógépes címfelvételét, konkrét lépésekről azonban még egyik területen sem beszélhetünk.

Angol-Amerikai Intézet Könyvtára

Nagyobb méretű retrospektív konverzióra itt még nem került sor. Kisebb próbálkozások már történtek, már amennyit a tanszéki költségvetésből „lecsippentett” szerény anyagi keretek lehetővé tettek.

A könyvtár állománya túlnyomórészt sok példányos, körülbelül 14400 címre tehető.

A retrospektív feldolgozás 1994 szeptemberében indult el saját erőből. A konverzió nem folyamatos, ezt egyelőre sem az anyagi, sem a technikai, sem pedig a személyi feltételek nem teszik lehetővé. A retrospektív munka további folytatásához az intézeti könyvtár több pályázatot is elindított a közelmúltban: a Soros Alapítványhoz, valamint a Tisza Program és a Nemzeti Kulturális Alap felé is.

Első fordulóban a szekundér irodalom bevitelét tervezik, ez körülbelül 6000 címet jelent. Jelenleg a retrospektív konverziós munka ebben a fázisban tart. 2252 rekord került be az OPAC-ba 1994 őszétől kezdve. A kurrensen feldolgozott anyaggal együtt az intézeti állományból összesen 3215 rekord található az OPAC-ban.

Mivel a szakirodalom témák szerint van elhelyezve a könyvtárban, a számítógépes feldolgozás is ezt a rendet követi. Az elinduláshoz nagy segítséget jelent az LC és az OCLC Bibliographics CD-ROM, amelyekbe be tudják hasonlítani a feldolgozásra kerülő dokumentumokat, illetve át tudják emelni a megfelelő rekordokat. Ami mégis megnehezíti ezeknek a CD-ROM-oknak a használatát az az, hogy ezek az adatbázisok főként az amerikai impresszumú kiadványokat tartalmazzák, viszont a könyvtár gyűjteményében a brit anyag az erősebb.

Az egyes dokumentumok behasonlítását, a rekordok átemelését angol szakos hallgatók közreműködésével végezték. Ezután az intézeti könyvtár átadta a rekordokat és a helyrajzi számmal, leltári számmal, vonalkóddal felszerelt könyveket a Központi Könyvtár szakreferenseinek, akik a dokumentumok alapján kijavították, kiegészítették és OPAC-ba mentették a bibliográfiai rekordokat.

A karhoz tartozó tanszéki és intézeti könyvtárak pályázatot nyújtottak be a FEFA-hoz. Az elnyert pályázati pénzből az Angol Intézet Könyvtára is részesül, és ezt az összeget kizárólag adatbázis-építésre, azaz retrospektív konverzióra szánják.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában végbement retrospektív konverzió eredményeképpen a számítógépes online katalógus mintegy 56288 bibliográfiai rekorddal gazdagodott.

Az Egyetemi Könyvtár retrospektív konverzió során alkalmazott módszereit összefoglalva alapvetően kétfélét különböztethetünk meg:

- teljes bibliográfiai rekordokkal való összehasonlítás (online, ill. számítógépes adathordozón),
- teljes rekordok közvetlen beírása számítógépbe.

Megállapíthatjuk azt is, hogy az eltelt három év során a könyvtár legkülönbözőbb állományrészei estek retrospektív konvertálás alá (kölcsonzésben lévő monográfiák, szakterületi fiókkönyvtárak, speciálisan támogatott állományrészek stb.). Feldolgozásuk sorrendjét nemcsak a belső tényezők, hanem gyakran az alkalomszerűen adódó külső lehetőségek is nagymértékben befolyásolták.

A könyvtár teljes, mintegy 4 millió állományegységet számláló gyűjteményéhez képest az online katalógusban hozzáférhető dokumentumok száma rendkívül csekély. Főként, ha azt is figyelembe vesszük, hogy ennek több mint 50 százalékát a kurrensen beérkező dokumentumok bibliográfiai rekordjai alkotják. Ezek az arányok jól érzékeltetik azt, hogy mire szánja el magát egy könyvtár, amikor retrospektív konverzióra vállalkozik.

A munka látszólag végeérhetetlen özönének perspektívája éppen ezért sok könyvtárat elrettent. Az Egyetemi Könyvtár már megtette az első lépéseket.

IRODALOM

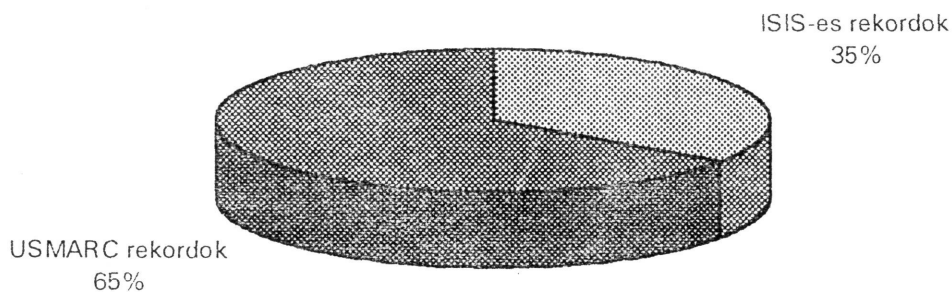
1. Duncan, Donna: A retrospektív konverzió lehetséges megoldásai
In: Könyvtári figyelő 2.évf. = 38. 4.sz. (1992), p. 748-749.
2. Gomba Szabolcsné: A debreceni Universitas számítógépes könyvtári rendszere
In: Tudományos és műszaki tájékoztatás 41.évf. 7/8.sz. (1994), p. 276-282.
3. McGarry, Dorothy: A retrospektív konverzió prioritásai
In: Könyvtári figyelő 2.évf. = 38. 4.sz. (1992), p. 749-750.
4. Rawson, Nicholas: Retrospektív konverziós programok tervezése és irányítása
In: Könyvtári figyelő 4.évf. = 40. 4.sz. (1994), p. 574-584.
USMARC format for bibliographic data: including guidelines for content designation /prepared by Network Development and MARC Standards Office, 1994 ed.

Mellékletek:

1.

OPAC (a teljes adatbázis)	115000 rekord	100.00%
ISIS-es rekordok	40000 rekord	34.78%
USMARC rekordok	75000 rekord	65.22%

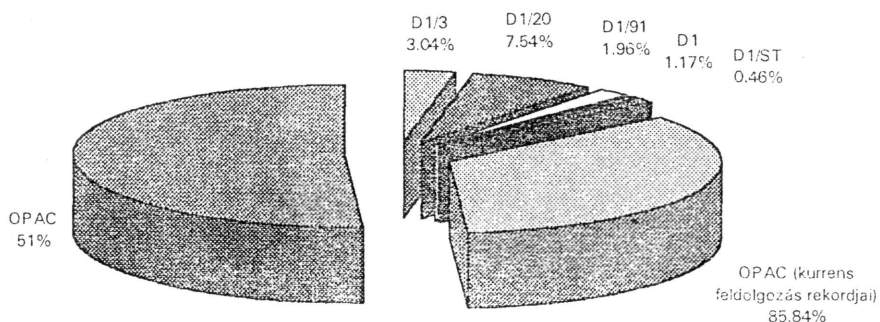
OPAC

2.

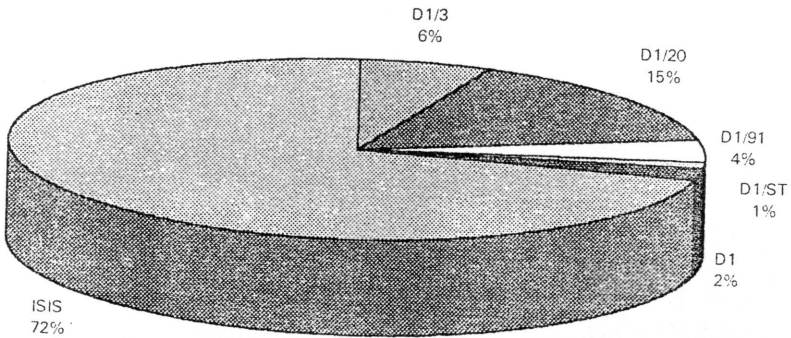
OPAC (a teljes adatbázis)		115000 rekord	100.00%
Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézet	D1/3	3496 rekord	3.04%
Matematikai és Informatikai Intézet	D1/20	8674 rekord	7.54%
Angol-Amerikai Intézet Könyvtára	D1/91	2252 rekord	1.96%
EK Természettudományi Kutatóterem	D1/ST	526 rekord	0.46%
Kölcsönzési forgalomba kerülő könyvdokumentumok	D1	1340 rekord	1.17%
ISIS	ISIS	40000 rekord	34.78%
OPAC (kurrens feldolgozás rekordjai)	OPAC	58712 rekord	51.05%

RETROKON REKORDOK

3.

ISIS	ISIS	40000 rekord	71.06%
Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézet	D1/3	3496 rekord	6.21%
Matematikai és Informatikai Intézet	D1/20	8674 rekord	15.41%
Angol-Amerikai Intézet Könyvtára	D1/91	2252 rekord	4.00%
EK Természettudományi Kutatóterem	D1/ST	526 rekord	0.93%
Kölcsönzési forgalomba kerülő könyvdokumentumok	D1	1340 rekord	2.38%
Összesen:		56288 rekord	100.00%

Hangodi Ágnes

SPECIÁLIS KÉPZÉSI IRÁNYOK A KÖNYVTÁROSKÉPZÉSBEN

Amikor megkaptam az emlékülés szervezőitől a felkérést előadásom megtartására, természetesen az volt az első dolgom, hogy annak utánanézzek, vajon kapcsolható-e a közösen választott téma Kovács Máté személyéhez. Azt tudtam, hogy nem lesz nehéz dolgom, hiszen tanszékvezetőként több mint másfél évtizeden keresztül irányította a Könyvtár-tudományi Tanszék munkáját, nyilvánvaló volt tehát, hogy az ez idő alatt bevezetett és működő képzési formák – legyenek akár újak, akár a korábbi hagyományok folytatói – magukon viselik keze nyomát.

Az első nyom, amelyre rábukkantam, az 1963-as év végéről való, ekkor zajlott Kovács Máté vezetésével a tanszéken az az összejövetel, melyen a tanszék 1949-es alapítása és 1963 között végzett hallgatók vettek részt azzal a céllal, hogy – az egymással való találkozás mellett – sor kerüljön a szakmai tapasztalatcserére; hogy a tanszék közvetlenül is segítséget nyújthasson volt hallgatóinak az önképzésben; és hogy gyakorlati tapasztalataik alapján és átadásával a végzett hallgatók is segíthessék a tanszék munkáját. Az összejövetel kapcsán készült az első olyan felmérés és statisztikai kimutatás, mely pontos, számszerű adatokat tartalmaz a nappali tagozatosok mellett a korábbi években végzett levelező, esti és kiegészítő tagozatos hallgatókról is¹. Az akkor még létező esti és levelező tagozat kétszakos formában, hatéves tanulmányi idővel működött azok számára, akik középiskolai végzettséggel rendelkeztek, ugyanakkor már könyvtárakban és dokumentációs intézményekben dolgoztak; a hároméves kiegészítő tagozaton pedig azok tanultak, akik a könyvtárosi munkát más egyetemi diploma birtokában végezték.

Az egyetemen az esti és a levelező tagozatos képzés valamennyi szakon fokozatosan megszűnt, a kiegészítő képzés azonban a mai napig létezik. Szakunkon az évtizedek során tanrendje többször változott és módosult, figyelembe véve a könyvtáros szakma igényeit és a szakot érintő tudományterületek – elsősorban az informatika – fejlődését, ill. ezeknek a tanulmányi keretekbe való beépülését.

A kiegészítő képzés tartalmi alapját a kezdetektől fogva a nappali tagozatos tanterv alkotja – annak figyelembe vételével, hogy az előbbi képzési forma tanulmányi ideje rövidebb (három év), és módja is más (kéthetenkénti kétnapos konzultációk). Szinte megoldhatatlan probléma elé állítja e képzési formát az a helyzet, hogy jelentkezőink között *főiskolai könyvtár szakos diplomával és nem könyvtár szakos-másirányú egyetemi diplomával* rendelkezők egyaránt vannak. Az évek során több tervezet született ennek megoldására, végső eredményt azonban egyik sem hozott. Azt az 1989-es tervet², mely szerint a könyvtáros végzettséggel rendelkezők tanulmányi ideje két évre csökkenne, az idevonatkozó egyetemi jogszabályok nem teszik lehetővé: felsőfokú diploma a kiegészítő képzésben három évnél rövidebb idő alatt nem szerezhető. Mivel tandíjas képzési formáról van szó, az a terv is igen rövid életű volt, hogy a harmadik év váljon könyvtári gyakorlattá a nagyrészt egyébként is könyvtárban dolgozó főiskolai végzettségű hallgatók számára, még annak feltételezésével is, hogy a kötetlenebb utolsó év a szakdolgozat megírására elmélyültebb munkát és konzultálást tett volna lehetővé. A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár – Informatikai Tanszékeivel közösen idén tavasszal az ELTE BTK Kari Tanácsa elé terjesztettük azt az elképzelést, hogy a kiegészítő képzésre egyetemi diplomával rendelkezők oktatásának helyszíne Szombathely lehetne olyan módon, hogy az oktatói kar egy része az ELTE BTK Könyvtártudományi – Informatikai Tanszékéről kerülne ki. A Kari Tanács azonban – a főiskola egyelőre hiányzó egyetemi jogaira hivatkozva – elutasította javaslatunkat. A probléma jelenlegi – reméljük, távolról sem végleges – megoldása a következő: a kiegészítő tanrendben szerepel néhány olyan tantárgy, melyet az egyik vagy a másik „típusú” jelentkezőinknek hirdetünk meg. Így amíg a főiskolai könyvtáros végzettséggel rendelkező hallgató logikát, valamint tudomány- és művelődéstörténetet hallgat, addig az egyetemi végzettségű könyvtári és informatikai alapismereteket sajátít el, valamint a művelődés- és olvasásszociológiával, olvasáspszichológiával ismerkedik; amíg az előzők emeltebb óraszámokban foglalkoznak a könyvtár- és könyvtártörténeti tematikájú szemináriumi feladatokkal, addig az utóbbiak a könyvtárügy-könyvtártan alapjait ismerik meg. Az első másfél év többi tantárgya (*A kommunikációelmélet alapjai; Írás-, könyv- és könyvtártörténet; Bibliográfiai leírás és katalógizálás; Osztályozás és információkereső nyelvek; Számítástechnikai alapismeretek*) mindenki számára azonos óraszámokban kerül meghirdetésre. A harmadik félévet az első szigorlat zárja. A következő három félévben a hagyományosnak tekintett tantárgyak mellett (*Könyvtárügy, könyvtártan, könyvtári management; Tájékoztató: bib-*

liográfia és dokumentáció) jó értelemben vett túlsúlyba kerülnek az informatika tárgykörébe tartozó témák: *Az informatika alapjai; Információs és információkereső rendszerek; A számítástechnika könyvtári alkalmazása.* Választáson alapuló, az adott témakörben való elmélyülést biztosítanak a két utolsó félévben felvehető speciális kollégiumok, a szakdolgozat elkészítését pedig szakszemináriumi formában megvalósuló konzultációk segítik. A szak befejezését és a végzettség megszerzését az államvizsga jelenti, melynek alapja a hallgató által írt szakdolgozat megvédése, azaz a dolgozat témakörében való jártasság bizonyítása.

Az elmúlt tíz (pontosabban nyolc, hiszen 1994 óta az idei tanév végén lesznek újra végzős kiegészítő hallgatóink) évben írt szakdolgozatok körében végzett vizsgálataim³ azt mutatják, hogy e tagozaton igen nagy számban (kb. 70 %) készülnek történeti jellegű diplomamunkák. E dolgozatok döntő többségében az is kimutatható, milyen nagy befolyással van a témaválasztásra az a város és/vagy a munkahely, ahonnan a szerző érkezett. Az elmúlt nyolc év során így került feldolgozásra a nyomdászattörténet keretein belül és komoly levéltári kutatásokra támaszkodva a gyulai Dobay János és a nyíregyházi Jóba Elek műhelyének története, valamint a monori Popper- vagy a székesfehérvári Számmer-nyomda kialakulása és fejlődése. A könyvtárak történetének visszatekintő leírásában a közművelődési könyvtárak fordulnak elő leggyakoribb témaként (az összes könyvtártörténeti tematikájú dolgozatot tekintve mintegy 30 %). Dolgozat született pl. a balatonfüredi, a kiskunfélegyházi, a székesfehérvári, a szolnoki, az egri, a jászberényi, a kecskeméti és a nyírbátori városi könyvtárakról amellet, hogy gyakran választott téma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyes részlegeinek (Budapest Gyűjtemény, olvasószolgálat) története is. Az olvasókörok vizsgálata is földrajzi szempontok szerint történt, így került sor pl. Szentés és Székesfehérvár dualizmus-kori olvasóköreinek feltérképezésére. Ugyanez a tendencia mutatható ki a sajtótörténettel foglalkozó dolgozatokban (a vizsgált 144 dolgozat közül összesen 36 darab, azaz 25 % ilyen tematikájú): az elmúlt nyolc évben feldolgozásra került olyan helyi sajtótermékek története, mint a Felsőszabolcs, a Gyöngyösi Lapok, a Jászok, a Rába, a Zala Megye és a Zirc és Vidéke. A tájékoztatás, a szakirodalmi szolgáltatások és a szolgáltatásokkal kapcsolatos igénykutatás témájában született dolgozatok még inkább mutatják a konkrét munkahelyekhez való kötődést⁴. Az angol szépirodalom tájékoztatási eszközeit szakdolgozatában felméről kollégánál akkori munkahelye az ELTE BTK Angol Intézetének Könyvtára volt, a jogi szaktájékoztatással foglalkozó dolgozat szerzője az ELTE ÁJTK Központi Könyvtárában dolgozott hosszú ideig. Ugyanez mond-

ható el azokról a dolgozatokról is, melyek a műszaki és a közgazdasági tájékoztatás, az orvostudományi és a pedagógiai szakirodalmi információ-ellátás témakörében születtek, ill. a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatos igénykutatás eredményeit ismertették az érdi városi könyvtárban végzett vizsgálat nyomán. A kiegészítő tagozaton 1994-ig igen kevés olyan szakdolgozat készült, mely a könyvtár és a számítógép kapcsolatát dolgozta fel (a 144 dolgozat mindössze 2 %-a ilyen témájú), ez azonban talán magyarázható azzal, hogy a legutóbbi időkig a tagozatos tanrend nem fordított az informatika tárgyköreibre túlságosan nagy óraszámot.

Posztgraduális oktatási formáink egyike az *informatikus-képzés*. Ennek kezdetei Kovács Máté nevével kapcsolódnak össze. Az ő irányításával és aktív oktatói közreműködésével hirdette meg a tanszék 1963-tól kezdve három alkalommal azt az egyéves felsőfokú dokumentációs szaktanfolyamot, amely az informatikus-képzés elődjének tekinthető (a Kovács Máté által tanított tantárgyak a következők voltak: tudománypolitika, tudományszervezés, szakkönyvtár) ⁵. A Művelődési Minisztérium 169/1966 (M.K.21) MM. sz. utasításának megfelelően – eszerint minden felsőfokú oktatási intézménynek gondoskodnia kell a profiljának megfelelő tudományos és műszaki információ és az ehhez kapcsolódó informatikai kérdések oktatásáról – 1975-ben kétéves időközönként indítva és két éves időtartammal (havi négy alkalommal napi nyolc-tíz óra) megindult a posztgraduális informatikus-képzés. A jelentkezés előfeltétele a már megszerzett főiskolai vagy egyetemi diploma mellett hároméves szakmai gyakorlat volt ⁶. 1989 őszén a tantervben módosításokat vezettünk be annak érdekében, hogy a képzés a könyvtárak és a dokumentációs intézmények alkalmazottai mellett kiterjeszhető legyen az egyéb közgyűjteményekben: levéltárakban, múzeumokban, zenei gyűjteményekben dolgozókra is. Ezért – és az informatika tudományának fejlődését követve – a tanterv-módosítás során egyrészt megnőtt a személyi számítógépekkel kapcsolatos ismeretek aránya, másrészt megtörtént az akkor egyre elismertebbé váló információs management tapasztalatainak, módszereinek és eredményeinek széles körű bevezetése ⁷. A közeli múltban újabb tanterv-módosításra került sor, az idei tanévben végző hallgatók már e tanterv alapján folytatják tanulmányaikat, azaz elsajátítják azokat a számítástechnikai és könyvtárosi ismereteket, amelyeket korábbi tanulmányaikból vagy gyakorlati, munkahelyi tapasztalataik alapján szerzett ismereteikkel kiegészítve láthatják el feladataikat az információs munkában ⁸. A szak elnevezése az ELTE BTK Kari Tanácsának május végi határozata alapján: *információs szervezési tanulmányok* ⁹. A képzés az alábbi témaköröket fogja át: módszertani alapismeretek

(Számítástechnika; Információhordozók; Az információ formai és tartalmi feltárása, információszolgáltatás), információs rendszerek (Rendszerszervezés, -tervezés; Információkereső rendszerek: adatbázisok és adatbankok, on-line információkeresés, CD-ROM, az Internet; Intelligens információkereső rendszerek: statisztikai és nyelvészeti rendszerek, Hypertext, mesterséges intelligencia; A könyvtári munka integrált gépesítése; Adatvédelem, adatbiztonság), a társadalmi és szervezeti környezet kérdései (Management; Az információ és a társadalom kapcsolatának filozófiai, szociológiai kérdései; Az információs piac; Szervezeti és jogi szabályozás). A szak befejezését és a végzettség megszerzését e képzési forma esetében is az államvizsga jelenti, melynek alapja a hallgató által írt szakdolgozat megvédése.

Az általam vizsgált elmúlt tíz évben három évfolyam végzett (szak)informatikusként. A hallgatók szakdolgozatai azt mutatják¹⁰, hogy itt még az előbbieknél is nagyobb arányban tükröződik a dolgozat készítőjének munkahelyi indíttatása. Nem lehet véletlen pl. az, hogy a dolgozatok 34 %-a foglalkozik könyvtárak számítógépesítési folyamatának bemutatásával (a nemzeti könyvtárban; városi könyvtárakban Dunakeszin vagy Várpalotán; megyei könyvtárakban Kaposváron vagy Szolnokon; felsőoktatási intézmények könyvtáraiban Budapesten, Keszthelyen vagy Szegeden) és az integrált könyvtári rendszerek helyi alkalmazásaival (legyen szó akár az ALEPH-ről, akár a TINLIB-ről, akár a DOBIS/LIBIS-ről, akár a DYNIX-HORIZONT-ról). Ugyanez mondható el a számítógépes szakirodalmi szolgáltatások, adatbázisok és adatbankok könyvtári alkalmazásának feltérképezéséről is: a vizsgált dolgozatok 32 %-a ezekkel foglalkozik, egyrészt tudományterületek (pl. hadtudomány, képzőművészet, mezőgazdaság, villamosmérnöki tudományok) és egyes könyvtárak (pl. közhasznú, közérdekű információszolgáltatás a FSZEK-ben) szerint; másrészt – az adatbázisok, adatbankok esetén – pedig már nem csak a felhasználás szintjén maradva (pl. növényvédőszeres számítógépes adatbázisának felhasználói terve), hanem a tervezést is előrevetítve (pl. 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete adatbankja megtervezése).

A tanszékünkön folyó posztgraduális képzés másik formája a *könyvtörténet – könyvmuzeológia szak*¹¹. Elindításának terve Fülöp Gézának, a tanszék előző vezetőjének nevéhez fűződik. A szak célja olyan szakemberek képzése, akik a történeti gyűjteményekkel rendelkező nagykönyvtárakban (nemzeti, egyetemi és szakkönyvtárak), egyházi gyűjteményekben, nagymúltú iskolai könyvtárakban, megyei és városi könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben és egyéb muzeális gyűjteményekben tanulmányaik elvégzése után képesek lesznek a kódexekkel,

értékes kéziratokkal, ősnymtatványokkal, antikvákkal, régi magyar nyomtatványokkal foglalkozni; ezek könyvtári és bibliográfiai feltárását elvégezni; a restaurálási problémákat szakszerűen megoldani; ill. az említett területeken önálló tudományos kutatómunkát végezni. A két-éves képzésre való jelentkezés előfeltétele egyetemi diploma és többéves szakmai gyakorlat, a latin nyelv ismerete pedig előnyt jelent¹². A szakon a következő tantárgyak oktatására kerül sor: *Írás-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténet; Paleográfia és a magyarországi írásbeliség fejlődése; Kodikológia és kézírattan; Ősnymtatványok, antikvák, vetusztisszimák, régi magyar nyomtatványok; Papírtörténet és könyvkötészet; Könyvrestaurálás; Könyvművészet; A kéziratok és a régi könyvek számítógépes feldolgozásának lehetőségei*. A tanrend a negyedik félévben a magyarországi (budapesti) kézirat- és régi könyvgyűjtemények látogatásával és tanulmányozásával egészül ki.

Az 1994-ben és 1996-ban végzett hallgatók szakdolgozatainak vizsgálata¹³ azt mutatja, hogy a dolgozatok készítői a szakon tanultakat hasznosítva vállalkoztak kiadványtípusok vizsgálatára (hangjegyes kiadványok 1548 és 1651 között; felvilágosodás- és reformkori kalendáriumok; XVI–XVIII. századi énekeskönyvek), régi nyomtatványok exlibriseinek egy-egy gyűjtemény (pl. a szegedi Somogyi-könyvtár) keresztmetszetében való bemutatására és a régi könyvek bibliográfiai számbavételére (Buda 1686. évi visszafoglalásának irodalma; hadtudományi gyűjtemény régi könyveinek katalógusa). A két év alatt született dolgozatok csaknem fele (mintegy 40 %) a könyvtártörténet témakörében íródott, természetesen minden esetben a szak céljait is figyelembe véve: így került feldolgozásra a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium könyvtárának, a Kertészeti Egyetem Központi Könyvtára történeti gyűjteményének, az OSZK kódexállományának, a szegedi Somogyi-könyvtár és a miskolci Lévay József Könyvtár antikváinak, valamint régi magyar nyomtatványainak története.

A szakok meghirdetése, a szakma és a potenciális jelentkezők felhívása nem megoldott: hosszú éveken keresztül a szakmai folyóiratok (*Könyvtári Figyelő; Könyv, Könyvtár, Könyvtáros; Könyvtári Levelező/Lap, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*) segítségével szorultunk¹⁴ – és szorultunk ezután is, mert 1997-től a Felsőoktatási Felvételi Tájékoztatóban újra csak a nappali képzési formák fognak szerepelni. Mindhárom képzési forma jelentkezési feltételei azonosak: a nappali tagozatra jelentkezőkével megegyező jelentkezési lap kitöltése március elsejei határidővel; júniusban pedig szóbeli és írásbeli felvétellel, melyek során az általános műveltség, a könyv-, könyvtár- és sajtótörténet, ill. informatika körébe tartozó kérdések mellett a jelöltek szakmai „előé-

letét” és „hozzállását” is igyekszünk felmérni. Mindhárom szak tandíj-köteles – a képzési hozzájárulás befizetése mellett. A kiegészítő és különösen a posztgraduális képzés esetében is helytálló az a megállapítás, hogy a tanszék oktatógárdáját (státuszban jelenleg két docens, két adjunktus, egy tanársegéd) bővíteni kell az egyes ismeretterületek legjobb szakembereivel, specialistáival. Az ő – anyagi lehetőségeinkhez képest méltányos – honorálásuk a hallgatók által befizetett tandíjakkól oldható meg. A tanszék infrastruktúrája – így az informatikus-képzéshez elengedhetetlenül szükséges számítógépes háttér – az 1990-es évek elején lezajlott új épületbe való költözés és a szintén néhány évvel ezelőtti TEMPUS-programnak köszönhetően alapjaiban a képzés rendelkezésére áll ugyan, de szükség van a pályázatok (FEFA, OTKA stb.) útján történő folyamatos fejlesztésre is.

Végül arról, amiről – bár még csak nyolcadik éve tanítok a tanszéken – már nekem is vannak személyes emlékeim: semmihez nem hasonlítható jó érzés a szakmai hozzáértés helyi megnyilvánulása mellett azzal a kitüntető és megkülönböztetett kedvességgel és szeretettel találkozni (például tanszéki tanulmányi kirándulások alkalmával), amely a nálunk kiegészítő és posztgraduális tagozaton végzett és ma már az általunk éppen meglátogatásra kiválasztott intézményben dolgozó egykori hallgatók, legjobb értelemben vett kollégák felől felénk árad.

FÜGGELÉK

Az ELTE BTK Könyvtártudományi – Informatikai Tanszékén kiegészítő tagozaton 1987 és 1994 között készült szakdolgozatok tematikus csoportosítása

A végzett hallgatók száma:	156	(100 %)
A vizsgált szakdolgozatok száma:	144	(92 %) ¹⁵
1. Művelődéstörténet	5	3,5 %
2. Egyesületek története	2	1,5 %
3. Iskolatörténet	1	0,7 %
4. Nyomdászattörténet	8	5,5 %
4.1. Külföldi	1	
4.2. Magyar		
4.2.1 Városi nyomdászat általában	1	
4.2.2 Egyes nyomdászok	6	
5. Kiadástörténet	10	6,9 %
5.1 Egyes írók és kiadásaik, fogadtatásuk Magyarországon	3	
5.2 Egyes kiadók	7	
6. Cenzúratörténet	1	0,7 %
7. Könyvművészet, bibliofília, művészi könyvkötések	3	2,1 %
8. Könyvkereskedelem története	1	0,7 %
9. Könyvtártörténet	35	24,0 %
9.1 Uralkodói, főúri és főpapi gyűjtemények	7	
9.2 Polgári gyűjtemények	1	
9.3 Régi gyűjtemények könyvtárosai	1	
9.4 Egyházi gyűjtemények	4	
9.5 Közművelődési könyvtárak		
9.5.1 Általában	4	

9.5.2 Megyei és városi könyvtárak	6	
9.6 Általános és középiskolai könyvtárak	4	
9.7 Felsőoktatási intézmények könyvtárai	4	
9.8 Nemzeti könyvtárak	2	
9.9 Tudományos és szakkönyvtárak	2	
10. Olvasóközönség, olvasóköri- kaszinók és könyvtáraik	4	2,8 %
11. Sajtótörténet	36	25,0 %
11.1 Újságírás	3	
11.2 Külföldi sajtótörténet	1	
11.3 Emigrációs magyar sajtótörténet	2	
11.4 Sajtótörténet földrajzi szempontból	5	
11.5 Egyes sajtótermékek és szerkesztők	25	
12. Kommunikációelmélet, rádiótörténet	1	0,7 %
13. Tájékoztatás, szakirodalmi ellátás, igénykutatás	16	11,1 %
13.1 Tájékoztatás	7	
13.2 Szakirodalmi ellátás	8	
13.3. Igénykutatás	1	
14. Bibliográfiai számbavétel	6	4,2 %
15. Állományépítés, ellátási rendszerek, szakrészlegesítés	3	2,1 %
16. Könyvtári hálózatok, együttműködés	1	0,7 %
17. Könyvtárépítészet	1	0,7 %
18. Könyvtárvezetés	2	1,5 %

19. Könyvtárhasználati vizsgálatok	3	2,1 %
20. Könyvtárhasználat oktatása	1	0,7 %
21. Könyvtárosképzés	1	0,7 %
<u>22. Számítógép a könyvtárban</u>	<u>3</u>	<u>2,1 %</u>
összesen:	144	100,0 %

*Az ELTE BTK Könyvtártudományi – Informatikai Tanszékén
posztgraduális informatika szakon 1989-ben, 1993-ban
és 1995-ben készült szakdolgozatok tematikus csoportosítása*

A végzett hallgatók száma:	69	(100 %)
A vizsgált szakdolgozatok száma:	65	(94 %)

1. A számítógépek története	1	1,5 %
2. Könyvtárak számítógépesítésének tervezése, ismertetése	14	21,5 %
2.1 Nemzeti könyvtár	1	
2.2 Közművelődési könyvtárak		
2.2.1 Városi könyvtárak	4	
2.2.2 Megyei könyvtárak	2	
2.3 Felsőoktatási intézmények könyvtárai	6	
2.4 Szakkönyvtárak	1	
3. Integrált számítógépes könyvtári rendszerek ismertetése, összehasonlítása	8	12,3 %
3.1 Ismertetés	7	
3.2 Összehasonlítás	1	
4. Integrált számítógépes könyvtári rendszerek hatása	1	1,5 %

5. Könyvtári hálózatok – számítógépesítés	11	16,9 %
6. Marketing – tervezés	1	1,5 %
7. Osztályozás, teauruszok	3	4,7 %
7.1 Osztályozás	1	
7.2 Teauruszok	2	
8. CD-ROM a könyvtárakban	5	7,8 %
9. Számítógépes szakirodalmi szolgáltatások, adatbázisok, adatbankok	21	32,3 %
9.1 Tájékoztató általában, közhasznú információ	4	
9.2 Számítógépes szakirodalmi szolgáltatások	8	
9.3 Adatbázisok, adatbankok	7	
9.4 Sajtófigyelés számítógéppel	2	
<i>összesen:</i>	65	100,0 %

***Az ELTE BTK Könyvtártudományi – Informatikai Tanszékén
posztgraduális könyvtörténet – könyvmuzeológia szakon
1994-ben és 1996-ban készült szakdolgozatok tematikus
csoportosítása***

<u>A végzett hallgatók száma:</u>	25	(100 %)
<u>A vizsgált szakdolgozatok száma:</u>	25	(100 %)
1. Könyv és társadalom	1	4 %
2. Nyomdászattörténet	2	8 %
3. Kiadástörténet	6	24 %
3.1 Kiadványcsoportok	4	
3.2 Egyes művek	2	

4. Könyvművészet, exlibrisek	2	8 %
5. Olvasóközönség	1	4 %
6. Sajtótörténet	1	4 %
7. Könyvtártörténet	10	40 %
7.1 Tulajdonosok szerint		
7.1.1 Városok magángyűjteményei	1	
7.1.2 Kollégiumi könyvtárak	1	
7.1.3 Szakkönyvtárak történeti gyűjteményei	1	
7.1.4 Egyes magángyűjtemények	3	
7.2 A megőrzött dokumentumok szerint		
7.2.1 Kódexek	1	
7.2.2 Antikvák, régi magyar nyomtatványok	3	
8. Régi könyvek bibliográfiai számbavétele, katalógusok	2	8 %
összesen:	25	100 %

JEGYZETEK

1. Az összejövetelről szóló beszámolót és a felmérés adatait ld. Fülöp Géza: A felsőfokú könyvtárosképzés és az egyetemet végzett könyvtárosok problémái = Könyvtáros, 1964. 147–150. p.
2. Fülöp Géza: Könyvtártudomány és szakirodalmi tájékoztatás – oktatási helyzetkép = Könyvtáros, 1989. 12. 721. p.
3. A pontos statisztikai adatokat ld. a függelékben.
4. A hallgatók munkahelyeiről szóló kimutatásokat idő hiányában nem állt módomban elkészíteni, mert az ELTE BTK Irattárában a személyi anyagok csak szigorú feltételek mellett és bonyolult engedélyezéssel férhetők hozzá. Ezért – miután az elmúlt tíz év kiegészítő hallgatóit nagyrészt már magam is tanítottam – kénytelen voltam saját feljegyzéseimre és emlékeimre hagyatkozni.
5. Sebestyén György: Egyetemi posztgraduális informatikusképzés = Könyvtáros, 1990. 1. 19. p.
6. A képzés célkitűzéseit, az oktatott tárgyak körét és a meghívott előadók felsorolását részletesen ld. u.o. 22–23. p.
7. A két tantervet és azok összehasonlító elemzését ld. Sebestyén György: Szakirodalmi informatika és információs menedzsment. A posztgraduális képzés továbbfejlesztése az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén = Könyvtári Figyelő, 1990. 1–2. 49–52. p.
8. Ld. Sütheő Péter: Az információs folyamatok managementje posztgraduális szak tanterve. Vitaanyag. Kézirat. 3. p.
9. A tanszékünk által eredetileg betervezett „információs folyamatok managementje” szak-elnevezést a Kari Tanács arra hivatkozva változtatta meg, hogy a bölcsész-hagyományoktól idegen a 'management' szó használata...
10. A pontos statisztikai adatokat ld. a függelékben.
11. E szak meghirdetését az ELTE BTK egyelőre szünetelteti.
12. A szakkal kapcsolatos tervekről szóló legkorábbi beszámolót ld. Fülöp Géza: Az egyetemi könyvtárosképzés helyzete és néhány problémája = Könyvtári Figyelő, 1987. 6. 599. p.
13. A pontos statisztikai adatokat ld. a függelékben.

14. Ld. pl.: Könyvtörténeti, könyvmúzeológiai szakot indít az ELTE = Könyvtári Levelező/Lap, 1992. 4. 26–27. p.; Szakmai információs szak az ELTÉ-n = u. o., 1993. 4. 27. p.; Posztgraduális és kiegészítő szakos képzés az ELTÉ-n = u. o., 1994. 2. 26–27. p.
15. Itt köszönöm meg Endrédi Lászlóné (ELTE BTK Tanulmányi Osztály), Szabó Gáborné (OSZK KMK Szakkönyvtár) és Dombiné Zs. Tóth Rita (ELTE BTK Könyvtártudományi – Informatikai Tanszék) segítségét, melyet a felmérés elkészítése során nyújtottak.

Boda István Károly

KÖNYVTÁRAK GÉPESÍTÉSÉNEK TÁMOGATÁSA A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS FELŐL

Céлом a könyvtárak számítógépesítésével kapcsolatos néhány fontosabb kérdés és a könyvtár-informatikai oktatás kapcsolatának a vizsgálata. Mivel a rendelkezésre álló terjedelem messze nem elegendő a téma részletekbe menő feldolgozására, a továbbiakban szeretnék kiemelni néhány általam lényegesnek tartott összefüggést. Előljáróban szeretném leszögezni, hogy itt és a továbbiakban, amikor könyvtár-informatikai képzésről beszélek, az informatikus könyvtáros képzés informatikai vetületét értem alatta.

A következő kérdésekkel szeretnék foglalkozni:

- a könyvtár-informatikai képzés szintjei
- a könyvtárak fejlesztési stratégiája
- tervek a képzés hatékonyságának növelésére.

1. A könyvtár-informatikai képzés szintjei

A könyvtárak gépesítésének alapkérdése a megfelelően felkészített informatikus könyvtárosok részvétele a feladatok, problémák megoldásában. Komplex kérdéskörrel lévén szó, a könyvtár-informatikai képzés gyakorlatilag minden eleme nélkülözhetetlennek bizonyulhat egy sikeres könyvtári rendszerfejlesztési projekt végrehajtása során. A képzésben jól elkülöníthetők azok a tudásszintek, amelyeket a hallgatók elsajátítva egyre mélyebb ismeretekre tehetnek szert. Minden szint feltételezi az előző szint ismeretét; a szintek egyre általánosabbak.

A következő szinteket különíthetjük el:

- számítógép használat
- számítógépes alkalmazásfejlesztés
- rendszerfejlesztés
- információ menedzsment.

1.1 Számítógép használat

A számítógép, mint eszköz készpénzintű használata minden további szint alapfeltétele. A cél általános számítógép-használati kultúra kialakítása a képzés során: ez az alap- és segédprogramok rutinszerű használatát, a programfelületek, -környezetek és -funkciók ismeretét, valamint az ehhez szükséges elméleti alapok elsajátítását jelenti.

1.2 Számítógépes alkalmazásfejlesztés

Ez elvileg programozást jelent, de esetünkben inkább fejlesztői rendszerek használatát: egyre inkább nélkülözhetetlennek tűnnek azok az ismeretek, amelyekkel lehetséges WWW felületek kialakítása és multimédiás művek létrehozása (előbbihez a HTML, utóbbihoz valamilyen szerzői rendszer, pl. a ToolBook vagy a Multimedia Viewer ismerete szükséges). Itt, ezen a szinten mindez inkább technikai, formai kérdésként jelenik meg; azt, amit ténylegesen feldolgozunk, az információ menedzsment szintjén határozzuk meg. Nem hagyhatók azonban figyelmen kívül azok a tendenciák, amelyek a programozási ismeretek fontosságát támasztják alá (pl. Java); ehhez azonban a rendelkezésre álló tantervi keretek mellett olyan – objektum orientált – fejlesztő környezetek szükségesek, amelyek lehetővé teszik használható programtermékek kialakítását a hallgatók által.

A számítógépes alkalmazásfejlesztés és a könyvtárgépesítés kapcsolatát illetően szeretném kiemelni, hogy két, gyakorlatilag nagyon fontos esetben az alkalmazásfejlesztés nem igényel komplex rendszerfejlesztést, legfeljebb annak bizonyos elemeit: egyszerűbb, pl. egy PC-s alkalmazásoknál és egy már jól működő rendszerhez való kap-

csolódás esetén. Előbbire példa egy multimédiás mű létrehozása, utóbbira pedig HTML dokumentumok fejlesztése WWW felületen.

1.3 Rendszerfejlesztés

A rendszerfejlesztés könyvtárak esetében lényegében projekt-környezetbe ágyazott adatbázis-szervezés, t.i. könyvtárak esetén gyakorlatilag mindig kész szoftverek megvásárlása történik. Érdekes – bár büszkék aligha lehetünk rá – az a (magyar?) könyvtári gyakorlat, ami a rendszerfejlesztést alkalmazás-fejlesztésként kezeli (ne „okoskodjunk”, vágjunk bele, „tegyük”, utána majd javítjuk, ha tudjuk...).

A rendszerfejlesztés nagyon komoly problémákat vet fel, amelyek egy része (állítólag 50%-a, de ki tudná ezt pontosan megbecsülni) a rendszerfejlesztési projekt menedzselésével, másik része pedig az egyes „életciklusok” szakmai háttérével, azaz a rendszerelemzés, rendszertervezés, rendszer kivitelezés, valamint rendszer bevezetés és működtetés tevékenységeinek megfelelő szintű elvégzésével kapcsolatos.

A rendszerfejlesztés menedzselése tehát alapvető kérdés, és ki kell emelnünk, hogy ez ilyen értelemben a könyvtár-informatika részét kell, hogy képezze! Miről is van szó: esetünkben elsősorban megfelelő szintű stratégiai (hosszútávú) valamint taktikai (rövidtávú) tervezésről és projekt menedzselésről. Utóbbihoz végre van egy jó és jogtiszt CASE programtermékünk, az MS Projekt; ettől az évtől kezdődően ennek a megismer(tet)ése a tananyag része.

Utaltam rá, hogy a rendszerfejlesztés nagyon komoly problémákat vet fel; ennek társadalmi vonatkozásaival nap, mint nap találkozhatunk (egyáltalán: látott már valaki Magyarországon jól működő komplex információs rendszert? – persze, az Internet, de nálunk azt is sikerül néha már használhatatlanná lassítani). Kérem, olvassák el Halassy Béla két cikkét, érdemes. Hogy a kérdéskör mennyire összetett, azt jelzi a téma kiváló ismerőjének, Bana Istvánnak az SSADM-ről írott könyvében megemlített amerikai felmérés a sikeres rendszerfejlesztési projektekről. Az összességében 6,8 millió dollár értékű rendszerfejlesztési szerződésállományra kiterjedő felmérés tanúsága szerint a következő esetek fordultak elő:

leszállított, de sikeresen sohasem használt szoftver „3,2 millió \$”
kifizetett, de le nem szállított szoftver „1,95 millió \$”

jelentős átdolgozással használt szoftver „1,3 millió \$”
változtatások után használt szoftver „0,198 millió \$”
változtatás nélkül használt szoftver „0,119 millió \$”.

Tehát megállapíthatjuk, hogy KEVESEBB, MINT 1.7% volt a sikeres információs rendszerfejlesztési projekt! (Persze erre mondhatnánk, mit nekünk 6,8 millió dollár ...)

Mіндеzek a problémák könyvtári környezetben is jelen vannak. Itt utalni szeretnék Mikulás Gábor kiváló könyvtári menedzsmentkönyvének egyik 1992-es felmérésére a magyar könyvtári vezetők körében. A vezetők megítélése szerint a felmérésben vizsgált menedzsmentfunkciók, és ezeken keresztül a magyar könyvtárak funkcionális gyengeségeinek százalékos megoszlására a következő adódott:

tervezés, ellenőrzés és hosszú távú stratégia; döntéselőkészítés, innováció „37%”
szervezet (a szervezési folyamatok eredménye), szervezés „32%”
vezetés és participáció (részvétel a vezetésben), személyzeti vezetés „13%”
szolgáltatáspolitiká, könyvtári szociális feladatkör „13%”
adminisztráció és pénzügyek, költségvetés „5%”.

Bár ez valószínűleg nem meglepő (erősen kérdéses, mely könyvtárakban folyik ma Magyarországon pl. stratégiai tervezés, ill. projektmenedzsmenten alapuló, tudatos szervezési tevékenység), mégis nagyon tanulságos. Az adminisztráció és pénzügyek „erősségét” persze csak annyiban kell komolyan venni, hogy evvel – jól vagy rosszul, de – mindenki kénytelen foglalkozni. Én személy szerint, korábbi könyvtárosi tapasztalataim summázataként a vezetés és participáció kérdéskörét is így közelíteném meg. Viszont a magyar könyvtárak tényleges erősségeként adódó, szolgáltatáspolitikán belüli könyvtári szociális feladatkört érdemes az elektronizáció korában is nagyon megbecsülnünk, mint még ma is meglévő (meghagyott) értékeink egyikét. Ne hagyjuk elherdálni ezt is, mint annyi minden más ...

Mіндеzek után – költői kérdésként – feltehetjük, hogy egyáltalán érdemes-e ilyen körülmények között a rendszerfejlesztés szakmai, és egyáltalán nem könnyű kérdéseivel foglalkoznunk? Persze érdemes (mit is várhatnának más tőlem), de mindenképpen ki kell emelnünk, hogy előbb a rendszerfejlesztés menedzsment alapjait kell rendbetenni.

Ezek után a rendszerfejlesztési projekt életciklusainak, fázisainak oktatásáról csak címszavakban:

rendszerelemzés, döntéselőkészítés: adatok gyűjtése és feldolgozása minden lehetséges formában és rendszerezése pl. hipertext dokumentálási technikával;

rendszertervezés: SSADM4+ hipertext változatának beszerzése és feldolgozása, CASE shareware letöltése az Internet-ről;

rendszer kivitelezése, szoftver kiválasztása: értékelemzés, funkciókatalógus összeállítása, könyvtári szoftver demo változatok kipróbálása vagy pedig a könyvtári rendszerek elérése az Interneten;

és persze mindezek mellett igényesség és sok-sok gyakorlás ...

Mindenképpen ki kell emelnünk, mert az oktatásban ennek komoly következményei vannak: a rendszerfejlesztés „mérnöki” diszciplína (azaz technológia), ezért készségi szintű begyakorlása feladatokon keresztül alapvetően fontos, anélkül nem sokat ér az egész.

1.4 Információ menedzsment

Az információ menedzsment a „hagyományos” könyvtári tevékenység egyik lehetséges jövőbeli alternatívája lehet. Lényegében az információk gyűjtésének, rendszerezésének és hatékony felhasználásának képességét jelenti az egyén tevékenysége során és intézményi szinten. Támogatására speciális és általános célú szoftvertermékek gammaja áll rendelkezésre. (Példaként említhetnénk a MS Office egyes elemeit, az adatok statisztikai feldolgozására az SPSS-t, hipertext dokumentumok fejlesztésére a különböző HTML editorokat, multimédiás művek létrehozására a multimédia szerzői rendszereket, a rendszerfejlesztés támogatására a különböző CASE eszközöket, stb.) Az információ menedzsment szintjén a középpontban a szoftverek eszköz szintű alkalmazása áll, nem pedig a szoftverek megismerése. Vagyis itt már a feladatokhoz keresünk szoftvert és nem megfordítva.

Az információk gyűjtésének és rendszerezésének képessége alapvető szerepet játszik a rendszerfejlesztés során, másrészt maga a

rendszerfejlesztés egy komplex információs rendszer kialakításával az intézményi szintű információ menedzsmentet alapozza meg. A különböző rendszerfejlesztési technikák az információ menedzsmentben alkalmazható módszereket jelentenek!

Ki kell emelnünk az információ menedzsment szerepét az (általános) menedzsmentben: az intézményi szintű információ menedzsment ma már a hatékony menedzsment egyik (ha nem legfontosabb) alapfeltétele. A jövő informatikus könyvtárosai ennek megszervezésével az intézményi menedzsment legfontosabb támogatói lehetnek, egyébként ez volt a szak tervezésekor a rendszerszervezési profil mellett a másik stratégiai cél; ez ismét felhívja a figyelmünket arra, hogy nagy súlyt kell fektetni a korszerű – és nem csak könyvtári – menedzsment ismeretek oktatására, kiemelve az információ menedzsment szempontjait a stratégiai tervezésben, a marketing során, a projekt menedzsmentben, stb.

A „hagyományos” könyvtári tárgyak és az információ menedzsment kapcsolata szinte evidencia, az informatikus könyvtáros hallgatók az információk gyűjtésének, feldolgozásának és rendszerezésének egész tárházát kapják meg tanulmányaik során. Felhasználásuk, hasznosításuk elsősorban attól függ, milyen lesz az a könyvtári környezet, ahová végzés után bekerülnek.

És ez az a pont, ahol feltétlenül fel kell tennünk azt a kérdést, hogy merre tart a magyar könyvtári rendszer, mire kell a hallgatóinkat felkészítenünk? A közelmúltban kiírt minisztériumi pályázatra beérkezett pályaművek közül hármat már nyomtatásban is olvashatunk. Ezek szellemében néhány olyan gondolatot szeretnék megfogalmazni, amelyek speciálisan a magyar könyvtári rendszer informatikai vonatkozásaival kapcsolatosak és egy teljesen nyitott, decentralizált könyvtári modellt körvonalaznak.

2. A könyvtárak fejlesztési stratégiája

2.1 A stratégiai cél

Úgy gondolom, a stratégiai cél csak egy országos méretű, hipertext alapú, egységes felületű és a hálózat bármely pontján ugyanolyan

módon fejleszthető és használható, az egész ország információs hálózatának gerincét alkotó virtuális és elektronikus könyvtár kialakítása lehet. A könyvtári hálózat a „könyvtári” (azaz a kulturális, hosszútávú értékeket közvetítő) információs szolgáltatásokon túl az egész társadalom információs igényét biztosítani hivatott közösségi információs rendszer alapja kell, hogy legyen. Külön ki szeretném emelni a könyvtári hálózat és az oktatás szükségszerű összefonódását; ez részint a szükséges információk biztosítását és előállítását, rendszerezését jelenti, részint pedig a könyvtárak tényleges szerepvállalását az oktatásban (pl. távoktatás formájában), valamint a hálózat felhasználóinak képzésében (pl. tanfolyamok szervezésében és tartásában).

2.2 A működés feltétele

Az országos könyvtári hálózat működésének feltétele az Internet hálózathoz való hozzáférés biztosítása a hálózat minden pontján a várható felhasználói igény kielégítéséhez képest megfelelően fel-, ill. felülbecsült sávszélességben, valamint hoszt (szerver) számítógépek, ill. kliens gépek (és a működtetésükhöz szükséges infrastruktúra) elhelyezése a könyvtári hálózat egyes pontjain az információ tárolására, feldolgozására és szolgáltatására. Az országos könyvtári információs rendszernek fejlesztési koncepciójában az Internet és a WWW fejlődéséhez rugalmasan kell igazodnia (pl. HTML, Java fejlesztések, meg ami még jön). Technikai kérdés a könyvtárak meglévő állományának szolgáltatása WWW felületen, ezt a fejlesztőkre kell bízni (Webpac; KozelKat, Z39.50 alkalmazása, stb.).

2.3 A hálózat szervezete

A könyvtári hálózat szervezetének meghatározásakor alighanem a jelenleg is kiválóan működő nemzetközi számítógépes világhálózatot, az Internetet kellene mintának állítanunk; azaz az önszabályozást központi irányítás helyett. Ilyen szemlélettel a könyvtári hálózat független, autonóm intézmények önkéntes együttműködésén alapuló demokratikus, önszabályozó rendszer kell, hogy legyen, amely mindenféle

központi irányítástól, szabályozástól és korlátozástól mentes; ez természetesen nem zárja ki – sőt valószínűleg serkenti majd, az egyes könyvtárak függetlenségének megőrzése mellett – a független, egyenrangú könyvtárak együttműködését közös célok megvalósítására.

2.4 Információs szolgáltatás a hálózaton

Alapvető kérdés a hálózat nyitottsága: a hálózaton bárki szolgáltathat bármit, amit a rendszer működése szempontjából fontosnak tart, nevezetesen akár „központi”, akár „perifériális” szolgáltatásnak; de senki sem kötelezheti semmilyen formában a hálózat egyetlen intézményét sem kötelező szolgáltatásokra (pl. adatszolgáltatásra). Alapelvként kellene elfogadni: akinek egy jó elgondolása van, az csinálja meg és ne másoknak mondja meg, hogy csinálják; ha valóban értékes szolgáltatás születik, a többiek úgymint csatlakozni fognak, teljesen önkéntesen.

A nyitottsággal függ össze, hogy a hálózaton levő bármilyen közhasznú információ szabadon és ingyenesen letölthető legyen, továbbá felhasználható a hálózat bármely pontján (beleértve ebbe a könyvtári információkat, teljes szövegű dokumentumokat, stb.). Az országos információs hálózat korlátozására tett bármilyen – törvényi, jogi, politikai, gazdasági vagy pénzügyi, esetleg ideológiai köntösbe öltöztetett – próbálkozást alkotmányjogilag lehetetlenné kell tenni.

2.5 Hozzáférés a hálózathoz

Az ilyen koncepcióval kiépített hálózat jelentőségét az adja, ha a hálózat szolgáltatásait minden magyar állampolgár állampolgári jogon, tehát ingyenesen igénybe veheti az országos könyvtári rendszer infrastruktúrája által biztosított lehetőségeket kihasználva. Az információhoz való hozzáférés jogát szintén alkotmányjogilag kell garantálni; tehát a hálózati hozzáférés minden magyar állampolgárnak alkotmányos joga kell, hogy legyen, erre a könyvtári hálózat potenciálisan alkalmas, megfelelő infrastrukturális fejlesztések után pedig ténylegesen is alkalmassá tehető.

2.6 A szolgáltatott információk minősége

A hálózatra került információk ellenőrzését maguk a hálózat felhasználói végeznék el, erre a megfelelő kommunikációs fórumok az Interneten rendelkezésre állnak (elektronikus posta, levelező listák, hírcsoportok); ha a hálózati hozzáférés minden magyar állampolgárnak állampolgári jogon garantált, és a könyvtári hálózaton keresztül ténylegesen is biztosított, ez olyan – jelenleg elképzelhetetlen mértékű – közösségi kontrollt jelent, hogy a hálózatra került információ szervezését nyugodtan önkéntesekre lehet bízni, a hálózat nyitottsága ezt lehetővé teszi és a minőséget hosszútávon garantálja.

2.7 Elsődleges információk szolgáltatása

Az erőket nem (vagy nem csak) a hagyományos OPAC-ok tartalmi és részletes (teljes) formai feltárására kell fordítani, hanem a könyvtárak anyagának analitikus feldolgozásával olyan hipertext formátumú, tematikus WWW-felületeken elrendezett tételekből álló elektronikus bibliográfiák készítésére, amelyek egy dokumentum legfontosabb részeit tömörítve, tézisszerűen, tehát közvetlenül is hasznosíthatóan ismertetik (pl. oktatási segédanyagok, folyóiratok recenzióinak, stb. mintájára; egy további lehetőség: tágabb értelemben vett idézetszótárak kialakítása!). A minta ebben az esetben a robbanásszerűen fejlődő belső vállalati információs rendszer, az intranet, ennek mintájára nevezhetnénk a könyvtári hálózatnak ezt az elemét libranetnek is.

Az elektronikusan fejlesztett (analitikus) bibliográfiák automatikusan megoldanak a hagyományos bibliográfiák elavulásának problémáját is, mivel a számítógépen tárolt anyag folyamatosan frissíthető. Ezen kívül ki kell használni a WWW hipertext koncepciójában rejlő, hihetetlenül hatékony és integratív szerepű hivatkozási lehetőségeket más könyvtárak már feldolgozott anyagára. Az ilyen, „off-lájn” módon együttműködő – akár földrajzilag nagyon távol eső helyeken és különböző időkben dolgozó – könyvtárosok megvalósítják a hálózatot a könyvtáros közreműködése nélkül, önállóan használó olvasók közös tájékoztatását; az egyedi („onlajn”) tájékoztatást az esetek túlnyomó többségében minden bizonnyal a jövőben a tájékoztatásnak ez a sokkal hatékonyabb módja fogja felváltani.

2.8 Információk visszakereshetősége

A libraneten levő anyagok visszakereshetőségét elsődlegesen az anyag hierarchikus szervezettsége, tematikus elrendezettsége biztosítja. Az anyagok (szabad tárgyszavas) visszakeresését nyugodtan a hálózaton törvényszerűen megjelenő információkatalógusokra és keresési indexekre lehet hagyni; ezeknek a funkciója pl. kiindulási pontok biztosítása lehet a további munkához. A „hagyományos” OPAC-ok is kiegészíthetők a hálózaton található, ill. lokálisan hozzáférhető dokumentumokra történő bibliografikus hivatkozásokkal; távlatilag egyre több (teljes szövegű) anyagot kell a könyvtárak számítógépes hálózatán hozzáférhetővé tenni, hogy (pl. FTP-vel) a felhasználók ezt letölthessék.

2.9 A hálózat filozófiája

Az így kialakított hálózat filozófiájából következik, hogy célja a könyvtári dolgozók és a munkájukat segítő informatikusok, valamint a hálózathoz hozzáférő minden szakember (tanár, egyetemi oktató, kutató, mérnök, ...) alkotó energiájának, kreativitásának és szellemi potenciáljának maximális felszabadítása és az országos információs rendszer kialakításának szolgálatába állítása; nem kell túl nagy fantázia hozzá, hogy hosszútávon mindez mit jelentene a társadalom számára.

3. Tervek a képzés hatékonyságának növelésére

Jelenleg két olyan projektünk áll elindítás előtt, amelyek véleményünk szerint nagyban hozzájárulhatnak a képzés hatékonyságának növeléséhez. A projektek anyagi háttérének biztosítását pályázati forrásokból tervezzük.

3.1 CD-ROM gyűjtemény kialakítása az informatika és ezen belül kiemelten a könyvtár-informatika oktatásának támogatására

Talán már közhely, hogy egy új tudományos-technikai forradalom küszöbén állunk: ami néhány évszázada az ipari forradalom volt, az ma a legtalálóbban az informatika forradalmának nevezhető. A számítógépek megjelenése és példátlan gyorsaságú fejlődése, ami napjainkban a számítógépes világhálózat, az Internet és a multimédia kéz a kézben való térhódításában csúcsonyosodik ki, ma még szinte beláthatatlan perspektívákat kínál. Érdekes, hogy a félelmetes teljesítményű hardver berendezések és korábban teljességgel elképzelhetetlen volumenű, szabadon (!) hozzáférhető információ-tömeg komoly ellentmondásban van jelenlegi információ-hasznosítási kultúránkkal – és talán nemcsak nálunk, hanem más, nálunknál fejlettebb informatikai kultúrával rendelkező országokban is. Kicsit konkrétan: csak töredékét tudjuk hasznosítani azoknak a lehetőségeknek, amit jelenleg a hardver és a szoftver, a hálózat és a CD-ROM kínál.

A példátlan mértékű információ-technológiai fejlődés és a potenciális felhasználók informatikai kultúrája között feszülő ellentmondás feloldására csak egy megoldás képzelhető el: egy olyan generációt kell felnevelnünk, akik számára mindezek az eszközök legalább annyira természetesek lesznek, mint a korábbi generációk számára a hagyományos könyvtárak, a könyv és a nyomtatott információ volt. Ebben pedig a felsőoktatásnak és ezen belül az informatikai és könyvtár-informatikai oktatásnak stratégiai feladata van. Ezt szeretnénk megalapozni minden eszközzel – ennek egyik eleme egy olyan CD-ROM gyűjtemény kialakítása lenne, amelyet a hallgatók nap mint nap kézbevehetnének, kipróbálhatnának és önállóan használhatnának. Célunk a CD-ROM lemezek használatának lehetővé tétele egyszerre 8–10 olvasó számára egy hallgatói számítógépes terem lokális CD meghajtókkal felszerelve. Úgy gondoljuk, hatalmas jelentősége lenne annak, ha a KLTE Matematikai és Informatikai Intézet Szakkönyvtárában az Internet elérése mellett a tervezett CD-ROM gyűjteménnyel néhány éve még elképzelhetetlen mennyiségű információt tudnánk a hallgató ifjúság és rajtuk keresztül a jövő szolgálatába állítani.

Jelenleg több, mint 1200 informatikus és matematikus hallgatónk van az intézetben – ez több, mint a KLTE Természettudományi Karán oktatott bármely szakon, és véleményünk szerint ilyen mennyiségű, szakmailag kompetens, aktív olvasótábora aligha van a

könyvtárak többségének ma Magyarországon. És ezek között a hallgatók között vannak azok a könyvtár-informatikus hallgatók is, akik végzés után könyvtárakban elhelyezkedve hivatásuknak tekintik majd az informatikai kultúra kialakítását és fejlesztését; valamint azok a már végzett és jelenleg dolgozó könyvtárosok, akik úgy döntöttek, hogy poszt-graduális formában továbbképezve magukat, elsajátítják a modern informatika ismereteit.

A képzés fontossága és a jelenlegi technikai feltételek közötti ellentmondásra egyébként az informatikus könyvtáros szak akkreditációja során is felfigyeltek, javasolva a képzés informatikai eszköztárának fejlesztését. Ezzel összhangban próbáljuk saját (intézeti) és külső, pályázati források segítségével technikai eszköztárunkat folyamatosan fejleszteni.

Terveink szerint a pályázat sikere esetén egy olyan CD-ROM gyűjteményt alakítanánk ki, amely a jelenleg CD-n hozzáférhető anyagok teljes spektrumát lefedné – gondolunk itt az enciklopédiákra, lexikonokra, teljes szövegű forrásanyagokra, adattárakra, multimédiás művekre és anyagokra, interaktív magazinokra, CD-válogatásokra, oktatóprogramokra, az oktatásban hasznosítható témájú shareware programgyűjteményekre, és persze az MS Home sorozat egyes műveire; de mivel a gyűjtemény jellegéből következően nem az aktualitás, hanem inkább a sokszínűség az alapvető szempont, a beszerzésnél előnyben kívánjuk részesíteni a kedvezményrel, olcsón (!) beszerezhető CD-ROM lemezeket, hogy minél hatékonyabban tudjunk élni a támogatás adta lehetőségekkel. (Valószínűleg, ha a művek többségét egy kereskedő cégtől szerezjük be – valamint oktatási célra – jelentős kedvezményre számíthatunk ilyen volumenű vásárlás esetén.) A konkrét CD-ROM lemezek beszerzése tehát függ attól is, ilyen feltételek mellett mit tudunk megkapni – de hát a választék óriási, és a gondos válogatásra garancia oktatóink szakértelme.

3.2 Hipertext alapú könyvtár-informatikai tudásbázis kialakítása az Internet-en

Az informatika robbanásszerű fejlődése rendkívül fontossá teszi azokat az információ-forrásokat, amelyekben a szükséges ismeretek egy helyen megtalálhatóak, és követik a manapság szinte követhetetlen változásokat. Különösen fontos ez az oktatásban. Bár az egyes részterü-

letek magyar nyelvű szakirodalma örvedetesen bővül (ha a minőség sok esetben kívánnivalót is hagy maga után), kevés mű tűzi ki célul egy nagyobb terület feldolgozását egységes formában és szemlélettel.

A könyvtár-informatikai tudásbázis elkészítésével célunk egy véleményünk szerint hiánypótló, az egyes területek fogalmait és összefüggéseit, konkrét példákat, valamint ellenőrző kérdéseket egyaránt tartalmazó, a könyvtár-informatika legfontosabb, az oktatásban tárgyalt kérdéseit átfogóan tárgyaló mű elkészítése hipertext formában és hozzáférhetővé tétele az Internet-en, valamint rendszeres időközönként CD-ROM-on és hagyományos (nyomtatott) formában.

Az elkészült művet véleményünk szerint haszonnal „forgathatják” majd az egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint az informatika iránt érdeklődő, ill. azt hivatásszerűen művelő könyvtárosok. Az anyag elkészülte természetesen nem jelenti majd a munka befejezését – inkább a kezdetét, mivel a változások olyan gyorsan történnek a szakmában, hogy az anyag rendszeres karbantartása elengedhetetlen. Távolati terveink között szerepel a jelenlegi (törzs)anyag bővítése még további területekkel, ha találunk olyan kollégákat és/vagy hallgatókat, akik szívesen vállalják majd az új fejezetek színvonalas elkészítését és frissítését.

A tervezett mű fő fejezetei:

- Informatikai alapismeretek
- Dokumentumok formai feldolgozása
- Operációs rendszerek
- Magasszintű programozási nyelvek
- Multimédia
- Az Internet használata
- Könyvtári menedzsment
- Rendszerfejlesztés.

IRODALOM

- Bakonyi G.*: A nemzeti könyvtári informatikai stratégia megfogalmazásának kísérlete. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 43 (1996) 10, 392–400.
- Bana I.*: Az SSADM rendszerszervezési módszertan. – LSI Oktatóközpont, 1994.
- Bana I.*: A PC láz és az alkalmazásfejlesztés. = Új Alaplap 14 (1996) 2, 4–5.
- Belül az intranet. A jövő vállalati hálózata? = Telecomputer. A Magyar Nemzet informatikai melléklete, 1996. október 21. – 1 (1996) 4, 7.
- Borsos K.*: Gondolatok a hírközlés-politikáról. = Telecomputer. A Magyar Nemzet informatikai melléklete, 1996. október 21. – 1 (1996) 4, 11.
- Deckers, M.* – *Mikulás G.*: Bevezetés a könyvtári menedzsmentbe. – OSZK KMK, 1995.
- Halassy B.*: Szégyellem, hogy informatikus vagyok... – Computerworld Számítástechnika 1996. március 26. – 9 (1996) 13, 4, 21–23.
- Halassy B.*: A magyar informatikai pankrációról. – Computerworld Számítástechnika 1996. szeptember 24. – 9 (1996) 39, 21–24.
- Homonnay G.*: Informatika és az üzleti cél. = Új Alaplap 14 (1996) 2, 9–10.
- Horváth P.*: A magyar könyvtári rendszer fejlesztésének stratégiája. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 43 (1996) 10, 375–380.
- Mallász J.*: Ingyen a világhálóra? = Telecomputer. A Magyar Nemzet informatikai melléklete, 1996. október 21. – 1 (1996) 4, 7.
- Masuda, Y.*: Az információs társadalom. – OMIKK, 1988.
- Mikulás G.*: Bevezetés a könyvtári menedzsmentbe. Kézirat. – 1996.
- Pogány Cs.*: Hibák az alapokban. = Új Alaplap 14 (1996) 7, 4–5.
- Pogány Cs.*: Értékelemzés az informatikában. = Új Alaplap 14 (1996) 9, 30–31.
- Rend(szer)ezni közös dolgainkat. = Új Alaplap 14 (1996) 2, 3.
- Sonnevend P.*: A hazai könyvtári rendszer fejlesztési teendői. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 43 (1996) 10, 381–391.
- Szűcs E.* – ...: Előzetes rendszerterv az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros különszáma, 1994 március–május.

- Takács G.: Világháló határok nélkül. = Telecomputer. A Magyar Nemzet informatikai melléklete, 1996. október 21. – 1 (1996) 4, 1–5.
- Tószegi Zs.: Út a virtuális könyvtárig. = Új Alaplap, 14 (1996) 10, 6–7.
- Zsadányi P.: Adatbázis-erőművek. = Új Alaplap, 14 (1996) 7, 6–8.

Horváth Emőke

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS AZ EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEMEN

Szeretettel köszöntök mindenkit!

Mielőtt nekifognék témám ismertetéséhez, szeretném előadásom címét helyesbíteni. Az eredeti cím szerint mind a főiskolai, mind az egyetemi könyvtáros oktatásról beszélnem kellene. Azonban az ELTE-n két külön és egymástól független intézményben történik a könyvtáros képzés. Mivel én az egyetemen vagyok most negyedéves könyvtárszakos hallgató, beszámolóm csak az egyetemen folyó nappali oktatásról fog szólni.

Az előadásomhoz felhasználtam a tanszékünkről készült homepaget. Egy évvel ezelőtt fogtunk neki a munkának, egy általunk választott speciális kollégium keretében, melynek címe: Hypertext. Vezető tanárunk Sütheő Péter volt, és nyolcan vettünk részt a munkában. A résztvevők az akkori negyedévesekből és harmadévesekből álltak, de volt közöttünk elsőéves is, sőt egy vendég hallgató is. Az első néhány alkalom tervezéssel telt. Itt azt próbáltuk meghatározni, hogy mi az, amit szeretnénk elmondani és megmutatni tanszékünkről. Amikor már körvonalazódtak az elképzeléseink, szétszöttük magunk között a munkát. Ekkor lehetett elkezdni az adatgyűjtést. Minden csapat a megfelelő forrásból szerezte be információit. Tanszékünk történetét volt tanszékvezetőnk, Fülöp Géza jegyzeteiből állítottuk össze. A tanegységeket a tanrendből másoltuk ki, míg oktatóink szakmai önéletrajzait személyesen kértük el mindegyiküktől. Bizonyos esetekben kérésünket többször meg kellett ismételni, de még így is van, aki adósunk maradt. A beszerzett anyagok birtokában nekifogtunk az oldalak megtervezéséhez és az adatokkal való feltöltéséhez. Ehhez meg kellett tanulnunk a HTML nyelvet, melynek segítségével az elkészített oldalak a hálózaton is elérhetővé váltak. A legtöbb gondot a megfelelő szín kiválasztása jelentette. Emlékszem, milyen hosszú ideig tudtunk azon vitatkozni, hogy melyik színt válasszuk, hogy ne legyen túl rikító, de el lehessen rajta a betűket is olvasni. Erre a legjobb példa a nyitó oldal, ahol a képernyő szélén látható az eredeti elképzelés a többszínű könyvespolccal, de ahol a betűk már megjelen-

nek, ott a háttér szürke. Itt a nyitó oldalon szeretném még két dologra felhívni a figyelmet. Az első a logó, amit ha figyelmesen szemlélünk, látható rajta mind a könyvtár, mind az informatika oktatásra vonatkozó utalás. A számítógép képernyőjén egy kódex oldal látható díszes iniciáléval. A másik érdekesség pedig az, hogy a főcímekeket úgy fogalmaztuk meg, hogy egységesen azonos betűvel kezdődjenek, ami jelen esetben három T betűt jelent.

1. ábra – *Nyitólap* (1. sz. melléklet 7 – 8. oldal)

Tanszékünk története:

Tanszékünk történetéről nem akarok szólni, mivel már erről hallhatlak Fülöp Géza tanár úr és Hangodi Ágnes tanárnő előadásán. Illetve bárkinek lehetősége van arra, hogy saját számítógépe előtt ülve elolvassa azt akár angolul, akár németül. Fontosnak tartottuk, hogy tanszékünk története és oktatóink szakmai önéletrajza több nyelven is olvasható legyen az Interneten.

Tanszékünk életéhez még hozzátartoznak a más könyvtárosokat képző intézményekkel való kapcsolataink, itthon és külföldön.

2. ábra – *Tanszékünk története* (2. sz. melléklet 9 –10. oldal)

A képzésről:

A képzési idő min. 8 félév, max. 10 félév. Szakunk latin vizsga köteles, ami annyit jelent, hogy az első szigorlat előtt latin záróvizsgát kell tennünk.

A képzés három részre osztható. Az első szakaszhoz a bevezető tantárgyak tartoznak. A második szakaszban, ami egyben a törzsképzés, a hagyományos könyvtári képzést nyújtó órák vannak. Tantárgyaink három nagy csoportba sorolhatók:

1. A könyv- és könyvtártörténeti előadások és szemináriumok.
2. Gyakorlati ismeretek elméleti alapozással: bibliográfiai leírás és katalógizálás, osztályozási rendszerek és információkereső nyelvek.
3. Könyvtárügy, könyvtártan

A harmadik lépésben kerül sor a szakirányú képzésre. Itt foglalkozunk: a tájékoztatással, az információforrásokkal, információs rendszerekkel és a könyvtári és informatikai managementtel. Ezen tantárgyak mellett mindenki köteles a saját maga által kiválasztott szakszeminári-

umra feliratkozni. Ezen szakszemináriumok a szakdolgozat elkészítésében hivatottak segítséget nyújtani. A témák, amiből választhatunk:

- a. könyvtárügy, könyvtárтан
- b. tájékoztatás, informatika
- c. könyv- és könyvtártörténet

3. ábra – *Tanegységlista* (3. sz. melléklet 11. oldal)

Tanulmányaink során két szigorlatot kell teljesítenünk, egyet a második és egyet a negyedik év végén. A második szigorlat előtt egy hónap szakmai gyakorlatot kell végeznünk egy közművelődési könyvtárban, ill. a szakzáróvizsga előtt egy szakkönyvtárban. Emellett kell megírni a szakdolgozatot és elvégezni az utolsó szakszemináriumot, melynek címe: *Trendek a hazai és a külföldi könyvtárügyben*.

Ezt a szemináriumot idén hirdették meg először, és az elképzelések szerint ez állásbörze lenne. Itt a legkülönbözőbb könyvtárak igazgatói mutatnák be munkahelyeiket, az ott folyó munkát és beszélnének az adott elhelyezkedési lehetőségekről. A diploma megszerzéséhez még szükséges egy alapfokú és egy középfokú állami nyelvvizsga.

Érdemes még említést tenni a speciális kollégiumokról, melyek már a szakszemináriumok felvétele előtt lehetőséget adnak a hallgatóknak arra, hogy érdeklődési területüknek megfelelően specializálódjanak. Ezen speciális kurzusokat részben tanszékünk tanárai, részben meghívott előadók tartják. Ugyancsak ezek a fakultatív kurzusok teszik lehetővé, hogy az előadók személyében személyesen is megismerkedjünk az egyes szakterületek jelentősebb kutatóival, akiket egyébként csak publikációik révén ismerhetnénk. Ilyen szakemberek pl.: Haiman György, Kókay György, Rozsondai Marianne stb.

4. ábra – *Speciális kurzusok* (4. sz. melléklet 12 – 13. oldal)

Ami nem tartozik szorosan a képzéshez, de a homepage kapcsán még említésre méltó, a További tudnivalók alatt található.

Ezt és a hozzá kapcsolódó oldalakat azok a lelkes hallgatók készítetik, akik saját oldallal is rendelkeznek – nem utolsó sorban szorgalmas munkájuk elismeréseképp... Ez az összeállítás szándékunk szerint egy olyan kapuként is szolgál, amely mind a könyvtárosok, mind a könyv-

barátok és általában a hálózattal ismerkedni akaró emberek számára kijárat lehet az Internet – a Word Wide Web világába.

Ami elérhető ezekről az oldalakról:

Könyvek

Antikváriumok

Ezt a listát egy olyan hallgató állította össze, aki maga is sokat jár antikváriumba. Így egészen személyes módon jellemez minden egyes helyet.

5. ábra – *Mindenféle a könyvekről* (5. sz. melléklet 14. oldal)

Könyvtárak

Itt vannak felsorolva a hazai, külföldi és virtuális könyvtárak, melyek között élő számítógépes kapcsolat létezik.

6. ábra – *Könyvtárak* (6. sz. melléklet 15. oldal)

Könyvárosok

Tanszéki hírei

További könyvtárosképző intézmények

Országos könyvtáros szakfolyóiratok

7. ábra – *Könyvtárosok* (7. sz. melléklet 16. oldal)

Az ELTE BTK Könyvtártudományi- Informatikai Tanszék homepage-
nek címe:

<http://www.btk.elte.hu/~ktud/nyi.html>

Netscape [ELTE-BTK ktud Nyitólap]

File Edit View Go Bookmarks Options Directory Window Help

Location: http://www.btk.elte.hu/~ktud/nyit.html

Eötvös Loránd Egyetem ELTE-BTK
 Könyvtár- és Információs Tudományi Intézetének
 nyitólapján

Welcome to the Home Page of the Department of
 Library and Information Science of the Eötvös Loránd University

Willkommen auf der Homepage der Eötvös-Loránd-Universität,
 Lehrstuhl für
 Bibliotheks- und Informationswissenschaft

r-si | Document Done 62%

Netscape - [ELTE-BTK KTUD Nyitólap]

File Edit View Go Bookmarks Options Directory Window Help

Location: <http://www.elte.hu/~btk/nyitlap.htm>

Welcome to the Home Page of the Department of
Library and Information Science of the Eotvos Lorand University

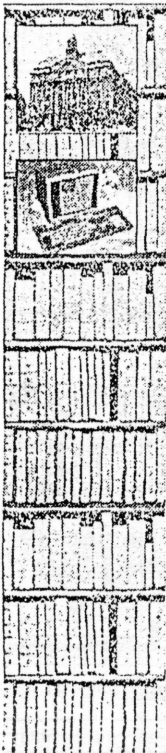
Willkommen auf der Homepage der Eötvös-Loránd-Universität
Lehrstuhl für
Biblioteks- und Informationswissenschaft

Tuszekünk Története

Tudásanyagok és Híradások

További Tudnivalók

Document Date 537

Tanszékünk története

Magyarországon a felsőfokú könyvtárosképzés a II. világháborút követően indult meg, az 1948/49 -es tanévben az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Az első időben a tanterv és a tananyag erősen történeti jellegű volt, mely később a létrejött közművelődési és szakkönyvtári hálózatok igényeinek megfelelően jelentősen átalakult, korszerűsödött.

Az új könyvtárak szükségletei szerint az 1950-es évek végén levelező és esti tagozatos képzés indult a középiskolai érettségivel rendelkezők számára; az 1960-as évek elején pedig kiegészítő képzés, a nem könyvtáros diplomával rendelkező egyetemi végzettségűeknek. A levelező tagozat mára már megszűnt, a kiegészítő most is létezik, s mellette két speciális irányú képzési forma indult meg, ugyancsak egyetemi oklevéllel rendelkezők számára.

- a, könyvtörténeti, könyvmuzeológiai szak, és
- b, könyvtári-informatikai szak.

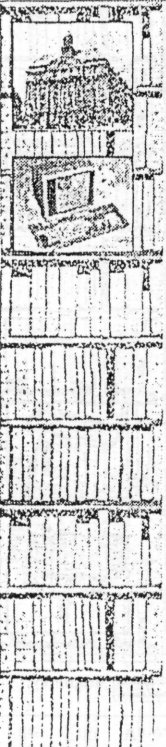
A számítástechnika megismertetése, a számítógépek könyvtári alkalmazásának problematikája a nappali tagozatos képzésben is jelentékeny szerepet kapott, köszönhetően annak, hogy a korszak 1989-1992 közötti, hároméves TEMPUS-kapcsolata során a hannoveri és a deventeri könyvtári, dokumentációs és informatikai szakiskolákkal együttműködött. Az együttműködés előt, az informatikai képzés csak elméleti jellegű volt. A TEMPUS segítségével a helyzet alapvetően megváltozott. A pályázat célja: korszerű tanterv kifejlesztése, másrészt a technikai feltételek és az infrastruktúra megteremtése, továbbá az oktatók és

hallgatók nemzetközi kapcsolatainak kiépítése. Az Európai Közösség anyagi támogatásával az ennek megvalósításához szükséges infrastruktúrát számítógépeket, telefaxot, másolókészülékeket, és CD-ROM -ot is biztosítani tudta. Jelenleg 92 hallgatónk és 5 főállású oktatónk van. Egyre növekszik a felvett diákok száma. A

Netscape - [ELTE-BTK Nyitólap]

File Edit View Go Bookmarks Options Directory Window Help

Location: <http://www.btk.elte.hu/~ktud/nyitlap.html>

Oktatóink :

- [Barátné Hajdu Ágnes](#)
- [Bényei Miklós](#)
- [Bobokné Belányi Beáta](#)
- [V. Ecsedy Judit](#)
- [Ferenzy Endréné](#)
- [Gereben Ferenc](#)
- [Hangodi Ágnes](#)
- [Horváth Tibor](#)
- [Nagy Attila](#)
- [Nyékiné Gaizler Judit](#)
- [Sarbak Gábor](#)
- [Sebestyén György](#)
- [Süthő Péter](#)
- [Szabó Sándor](#)
- [Szelle Béla](#)
- [Voit Krisztina](#)

[Külső kapcsolataink](#)

[Tanszékünk könyvtára](#)

527

Tanegységlista				
kód	a tanegység neve	te. fajta	heti óra	előfeltétel
Bevezető képzési szakasz (7 te. 12 óra)				
KÖ-101	<u>Könyvtári és információs alapismeretek</u>	K	2	131
KÖ-111	<u>A kommunikációelmélet alapjai</u>	K	1	
KÖ-121	<u>Művelődés- és olvasásszociológia</u>	K	2	
KÖ-122	<u>Olvasáspszichológia</u>	K	2	
KÖ-131	<u>Proszeminárium</u>	G	1	
KÖ-141	<u>Számítástechnikai ismeretek I.</u>	G	2	
KÖ-142	<u>Számítástechnikai ismeretek II.</u>	G	2	141
Törzsképzési szakasz (19 te. 34 óra)				
KÖ-201	<u>Könyv- és könyvtártörténet I.</u>	K	2	
KÖ-202	<u>Könyv- és könyvtártörténet II.</u>	K	2	
KÖ-203	<u>Könyv- és könyvtártörténet III.</u>	K	2	202
KÖ-204	<u>Könyv- és könyvtártörténet IV.</u>	K	2	
KÖ-211	<u>Bibliográfiai leírás és katalogizálás I.</u>	G	2	
KÖ-212	<u>Bibliográfiai leírás és katalogizálás II.</u>	K	2	211
KÖ-213	<u>Bibliográfiai leírás és katalogizálás III.</u>	G	2	
KÖ-214	<u>Bibliográfiai leírás és katalogizálás IV.</u>	K	2	212, 213
KÖ-221	<u>Osztályozási rendszerek és információkereső nyelvek I.</u>	K	2	
KÖ-222	<u>Osztályozási rendszerek és információkereső nyelvek II.</u>	G	2	221
KÖ-223	<u>Osztályozási rendszerek és információkereső nyelvek III.</u>	K	2	221

Netscape [ELTE-BTKKTUD Nyitólap]

File Edit View Go Bookmarks Options Directory Window Help

Location: <http://www.btk.elte.hu/~stud/my1.htm>

Könyvtárszakos tanegységlista

Bevezetés

A könyvtártanszék okleveles könyvtárosokat képez. A könyv-, könyvtár és sajtótörténet, továbbá informatika, információelmélet és vezetőképzés része a tantárgynak. A hallgatók megismerkednek a katalogizálás, címleírás és a tájékoztatás alapelveivel.

A diploma megszerzéséhez kötelező a labvizsga.

Az oklevél minősítését a KÖ-299, 499, 500, 501 tanegységekre szerzett érdemjegyek számtani átlaga adja. Ez két szigorlatot, a szakdolgozatot és a szakzáróvizsgát jelenti.

Felvételi követelmények.
Felvétel az ELTE hallgatói számára

1996 őszi félév

Ez kizárólag az e félévi lista, de megtekinthető a hivatalos [tanegységlista](#) is.

Bevezető kurzusok

KÖ-101	<u>Könyvtári és információs alapismeretek</u>	[K, 26] Horváth Tibor mb. ea.
KÖ-121	<u>Művelődés- és olvasásszociológia</u>	[K, 26] Gereben Ferenc mb. ea.
KÖ-131	<u>Proszeminárium</u>	[G, 16] Hangodi Ágnes adj.

Document: Done

	KÖ-497 Szakszemleterület 3.	[G, 26] Hangodi Ágnes adj.
	KÖ-498 Szakmai gyakorlat II. (200 óra)	[G, 6] Hangodi Ágnes adj.
	Fakultatív kurzusok	
	1. Könyv- és könyvtártörténet	
	KÖ-400.04 Könyvkiadás és olvasóközönség az abszolútizmus idején I.	[K, 26] Szelle Béla adj.
	KÖ-400.11 A polgári liberális sajtó	[K, 26] Voit Krisztina doc.
	KÖ-400.17 Sajtó és kultúra a 18-19. században	[K, 26] Kólkay György mb. ca.
	KÖ-400.18 A könyvkötés története II.	[K, 26] Rozsondai Béláné mb. ca.
	KÖ-400.19 Az 1935 utáni jobboldali sajtó	[K, 26] Voit Krisztina doc.
	2. Tájékoztató, informatika	
	KÖ-410.05 HYPERTEXT I.	[K, 26] Sütthő Péter ts.
	KÖ-410.11 Adatbázisok lekérdezése	[K, 26] Sebestyén György doc.
	KÖ-410.12 Könyvtörténet és informatika. A tudományos publikáció új médiumai	[K, 26] Hangodi Ágnes adj. Sütthő Péter ts.
	KÖ-410.13 ALEPH integrált könyvtári rendszer	[K, 26] Naszádos Edit mb. ca.
	KÖ-410.14 A korszerű könyvtár szakmai és társadalmi funkciói	[K, 26] Rózsa György mb. ca.
	3. Könyvtárügy, könyvtárban	
	KÖ-430.08 Az emberi erőforrásokkal való gazdálkodás könyvtári környezetben II.	* [G, 26] Bobokné Belányi Beáta adj.

NetScape [ELTE: BTK: KIUD: Nyitólap]

File Edit View Go Bookmarks Options Directory Window Help

Location: <http://www.btk.elte.hu/~kiud/nyit.html>

További tudnivalók

Könyvekről, könyvtárakról, könyvtárosokról

 [Könyvek](#)

 [Könyvtárak](#)

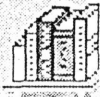
 [Könyvtárosok:](#)

- [Tanszékünk hírei](#)
- [További könyvtárosképző intézmények](#)
- [Könyvtárosképzés külföldön](#)
- [Budapesti Könyvtároshallgatók Egyesülete](#)
- [Egyéb könyvtáros szervezetek](#)
- [Országos könyvtáros szakfolyóiratok](#)

[Hallgatói oldalak és egyébek...](#)

Elkészítette: Babat György

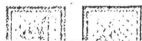
Mindenféle a könyvekről

- [Antikváriumok Budapesten](#)
- [Antikváriumok más magyar városokban](#)
- [Magyarországon forgalmazott könyvek adatbázisa](#)
- [Új könyvek](#)
- [Magyar írók 1993-ban fordításban kiadott művei](#)
- [Magyarországi könyvkiadók címjegyzéke](#)
- [Nemzeti Tankönyvkiadó adatbázisa \(OMKK\), login,passwd:tan](#)

- [Gutenberg project](#)
- [A Springer kiadó gophere](#)
- [Frankfurti könyvvásár](#)
- [Publisher's Catalogs by Peter Scott - *Ugyanez az oldal inthonról*](#)
- [Tájékoztató a Typotex Elektronikus Kiadó INDEX könyv-adatbázisáról](#)

- [Az első magyar internet könyvesbolt](#)
- [University of California Irvine Bookstore](#)
- [IBS Internet Book Shop](#)
- [Virtual Book Shop of the Virtual Booksellers Association](#)
- [Web bookstore of Book Stacks Unlimited, Inc.](#)

Navigation: [ELTE SZTAKI UD Nyitólap]

File Edit View Go Bookmarks Options Directory Window Help

Könyvtárak

Külföldi könyvtárak

- [Az USA Kongresszusi Könyvtára \(Washington\)](#)
- [A londoni egyetemi könyvtárak egyesített katalógusa \(London\)](#)
- [Bibliothèque Publique d'Information \(Párizs\)](#)
- [Német Union Katalógus](#)
- [BIBOS \(osztrák egyesített katalógus\)](#)
- [BIBSYS \(norvég egyesített katalógus\)](#)
- [Gabriel \(Európai nemzeti könyvtárak katalógusai\)](#)
- [Cambridge University Library](#)
- [Oxford University Library](#)
- [Egyéb könyvtári katalógusok](#)
- [Library and Information Science Toolbox](#)
- [A Yahoo könyvtárlistája](#)

Magyar könyvtárak

- [Országos Széchényi Könyvtár](#)
- [Gödöllői Agrártudományi Egyetem Könyvtára](#)
- [Miskolci Könyvtár](#)
- [ELTE Egyetemi Könyvtár](#)
- [Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár](#)
- [Állatorvostudományi Egyetem Központi Könyvtár](#)
- [Országgyűlési Könyvtár](#)
- [MTA SZTAKI](#)
- [KFKI Könyvtár](#)
- [OKHKK](#)

Document Done 327

Boros Edina

A KÖNYVTÁROS KÉPZÉS ÚJ IRÁNYAI A KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEMEN

A hazai könyvtárosképzés legfiatalabb bástyája, Debrecenben van. A Művelődési Minisztériumban még csak 10 évvel ezelőtt, 1986-ban született meg a döntés, hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetemen könyvtárosképzés induljon. A tényleges oktatás, némi bonyodalmak után, az 1989/90-es tanévben vette kezdetét, s akkor nagy meglepetést okozva a Természettudományi Karon.

Az akkori dokumentumok olyan felsőfokú szakemberek képzését jelölték meg célként, „akik a hagyományos könyvtári ismeretek mellett elsajátítják az információk rendszerezésének és feldolgozásának képességét, valamint a modern számítógépes rendszerek tervezéséhez és működtetéséhez szükséges ismereteket, beleértve az önálló gyakorlati alkalmazásukhoz szükséges tudnivalókat. Ezek birtokában alkalmassá válnak számítógépes rendszerfejlesztési feladatok végzésére is”⁴.

Az induló évben az informatikus könyvtáros-angol, illetve -kémia szakpárokra lehetett jelentkezni, de csak az angol iránt volt kellő érdeklődés, s így ezen az egy szakpáron indult meg az oktatás. Megemlíteném még, hogy az első évfolyamoknak magyarból vagy történelemből kellett felvételiznie. Ma már lényegesen színesebb kép tárul elénk. 1992-től bármely szakkal lehet párosítani az informatikus könyvtáros szakot. Ma például vannak olyan hallgatók, akiknek matematika, informatika, kémia, angol, német, finn, holland, néprajz, szociológia, magyar vagy történelem a másik szakja. Egy időben bármely – az egyetem szakjainak megfelelő – tantárgyakból lehetett könyvtár szakra felvételi vizsgát tenni. Jelenleg ez annyiban módosult, hogy akinek a másik szakja TTK-s, annak informatikus könyvtár szakra valamely TTK-s tárgyat kell megjelölnie felvételi tárgyként; aki egy BTK-s szakpárt jelöl meg, annak pedig nem kell informatikus könyvtár szakra felvételiznie. Így próbálnak meg bölcsész beállítottságú embereket megnyerni a szak számára. Ez a nagyfokú szabadság jól kifejezi azt, a már kezdetekben kialakult elképzelést, hogy ide „olyan tanulók jelentkezését várjuk... [akiknek] érdeklődésük nem korlátozódik egy szűkebb tudományterületre”⁴.

Az egyetemi képzés jelenleg A, B és C típusú szakokat különböztet meg. Az informatikus könyvtáros szak teljes értékű, öt éves, nappali A szak. Ma már az egyetemi képzés az egyszakosságot támogatja, de az informatikus könyvtáros szak önmagában mégsem ad diplomát. Ennek az az oka, hogy csak a másik szak elvégzésével szerzett szaktudás birtokában leszünk képesek szaktájékoztatási feladatok ellátására. S persze az elhelyezkedés szempontjából is ez az előnyösebb megoldás. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy ma már nem engedik az informatika tanárszakkal való párosítását a könyvtár szaknak, a tantárgyak közti nagy átfedés miatt.

Az oktatás megindulása óta folyik a levelező tagozatos képzés is. Itt két féle irányt lehet megkülönböztetni. A kiegészítő és a másoddiplomás képzést. Az előbbire azok jelentkezhetnek, akik főiskolán könyvtár szakon végeztek, az utóbbira bármely más diplomával rendelkező iratkozhat be.

Abból a kedvező helyzetből adódóan, hogy a képzésünk a TTK-hoz, s ezen belül a Matematika és Informatika Intézethez került, kezdettől fogva rendelkezésünkre állt az Intézet számítógépparkja. S ahogy az modernizálódik, úgy modernizálódunk mi is. Sajnos a könyvtáros szak-könyvtár még csak most van kialakulóban az Intézeti Könyvtáron belül, s még csak pár napja nyílt meg a könyvtáros hallgatók külön olvasóterme. Jelenleg a szak az Alkalmazott Informatika és Komputergrafika Tanszékhez kapcsolódik, de a végső cél az önálló tanszék kialakítása.

A következőkben a tantervi hálókat szeretném bemutatni. Mint az elején már említettem a képzésünk nem tekint vissza nagy múltra, így nem kellett a tanterv készítőinek olyan problémákkal szembenéznük, mint régi, tradicionális képzési rend megújítása a meglévő oktatók, s az új igények figyelembe vételével. A képzés megindulása előtt az egyetem egy szakértői bizottságot kért fel, hogy a külföldi tapasztalatok és dokumentumok, a hazai és a helyi lehetőségek megismerésével végezze el a tartalmi előkészítést. Így született meg az a tantervi háló, ami alapján az 1989/90-es és az 1993/94-es tanévek között kezdő évfolyamok képzése folyt, illetve folyik.

Tantervi háló I.

Tantárgyak	Félévek									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Bevezetés a könyvtári ismeretekbe	2+0									
Könyvtártörténet	2+0	3+0	2+0							
Dokumentumleírás	2+0	0+2	0+2	0+2						
Osztályozás		2+0	0+2	0+2						
Bibliográfiai szaktájékoztató				2+0	2+1	1+2				
Könyvtáratan						2+0	2+1	1+1		
Művelődés- és könyvtárszociológia									2+0	
Kommunikációelmélet										2+0
Informatika matematikai alapjai	2+0	2+0								
Bevezetés az informatikába	2+0									
Operációs rendszerek		2+0								
Programozás alapjai			2+2							
Magasszintű programnyelvek				0+2						
Adatfeldolgozás				2+0						
Adatbázisok					2+2					
Rendszerszervezés					2+0					
Szövegfeldolgozás és információkereső nyelvek						2+0	2+0	0+2		
Könyvtári információs rendszerek							2+0	0+2		
Rendszerfejlesztés a könyvtárban								2+0	1+2	1+2
Könyvtárvezetés és szervezés										2+0

A könyvtári és informatikai tárgyak oktatása egyszerre kezdődik az első évben. A hagyományos könyvtári tárgyakat a 2. év végi szigorlat zárja le (első függőleges vonal jelzi az ide tartozó tárgyakat). Az alapozó informatikatárgyak oktatása az 5. félévi szigorlattal zárul (2. vonal). Ezeket követik a két tudományterületet szintetizáló tárgyak oktatása, ami a 4. évvégi szigorlattal fejeződik be (3. vonal). S utolsó évre maradt a Kommunikációelmélet, a Művelődésszociológia, a Könyvtári rendszerfejlesztés és a Könyvtárvezetés.

A képzés korszerűsítését oktatóink folyamatosan végzik, s a kredit-rendszerre való áttéréssel 1994/95-től új tantervi háló szerint tanulnak a hallgatók. Az új háló is az előbb említett elvek szerint épül fel, de letisztultabb, s az ismeretek egymásra épültségét is jobban kifejezi. Például a Könyvtártan oktatása előbbre került, s már az első szigorlatig be is fejeződik. A Kommunikációelméletet és a Művelődésszociológiát is a képzés elejére helyezték át.

Tantervi háló II.

Tantárgyak	Félévek									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Bevezetés a könyvtári ismeretekbe	2+0									
Kommunikációelmélet	2+0									
Művelődés- és olvasásszociológia		0+2								
Könyvtártörténet	2+0	2+0	0+2							
Könyvtártan		2+0	0+2	0+2						
Dokumentumleírás	2+0	0+2	0+2							
Osztályozás			2+0	0+2						
Matematikai alapvetés	2+0	2+0								
Informatika I.		2+2								
Programozás alapjai			2+2							
Programnyelvek				0+2						
Adatbáziskezelés					2+2					
Szövegfeldolgozás					2+0	0+2				

Tájékoztató					2+0	2+2				
Információs rendszerek						2+0	0+2			
Rendszerszervezés alapjai							2+2			
Menedzsment								2+2		
Rendszerfejlesztés								2+0	2+0	

Ebből a hálóból nem látszik, hogy a speciálkollégiumok, milyen széles kínálata kapcsolódik ehhez a változathoz. Például: Kiadványszerkesztés, Számítógépes nyelvészet, Operációs rendszerek (UNIX), Multimédia, hipertext, hipermedia, Táblázatkezelők, Irodai informatika, Statisztika (SPSS), Szakértői rendszerek, Térinformatika, Könyvtárvezetés, Gazdasági, üzleti információk szolgáltatása, Közhasznú információk szolgáltatása, Tudomány- és bibliometria, Olvasáskutatás, Könyv- és lapkiadás, Szociális munka a könyvtárban, a tudományterületek szerinti különböző információforrások vagy a különféle speciális gyűjtemények megismerése. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezeknek a kollégiumoknak még csak egy része indult meg, hisz a háló csak 1994/95-ben került bevezetésre, s ez az évfolyam még csak harmadéves, s a speciálkollégiumok felvételét a tanrend csak a 8., 9., 10. félévben javasolja.

Egy tanterv bármennyire is próbál igazodni a legújabb kihívásokhoz, természetéből adódóan mégsem tud állandóan naprakész maradni, hiszen nem változhat meg félévenként. A fentiekben felsoroltakon kívül meghirdetett egyéb speciálkollégiumok próbálják meg a nehezebben mozgó tanterv modernitását biztosítani. Például pár évvel ezelőtt a hallgatók felől érkező igény keltette életre a Szövegszerkesztés speciálkollégiumot, de ma már ilyen keretek között van lehetőség az INTERNET-tel való ismerkedésre is. A nem angol szakos hallgatóknak így indult angol szaknyelvi speciálkollégium. Az egyetem megkapta oktatási célokra az Oracle Libraries-t, s valószínűleg ennek tanítása is hasonló feltételek között fog zajlani. Persze mindezekhez megfelelő oktatói gárda szükséges.

Az informatika tárgyak oktatását az indulás óta az informatika tanárszék tanárai végzik. Az első években a hagyományos könyvtári tárgyak nagy részét máshonnan érkező óraadó tanárok tanították. Ma már a főtárgyakat állandó oktatók gondozzák, s főleg gyakorlatok vezetésére és speciálkollégiumok tartására kérnek fel külső szakembereket, gyakor-

ló könyvtárosokat. Ezzel is próbálják biztosítani, hogy a képzés ne szakadjon el az élő könyvtári gyakorlattól.

Ezt támogatja a 3. év végi nyári gyakorlat és az 5. éven végzett féléves általános könyvtári gyakorlat és a Könyvtártanhoz, valamint a Tájékoztatáshoz kapcsolódó egy féléves gyakorlat, amit Debrecen különböző intézményeiben töltöttünk el. Az informatikusságból adódóan a nyári és a féléves nagy gyakorlatra csak olyan könyvtárba jelentkezhetünk, ahol már működő számítógépes rendszerrel dolgoznak.

A felsőbb éves hallgatóknak jó gyakorlatnak számított, hogy résztvehettek a KLTE Egyetemi és Nemzeti Könyvtár számítógépes katalógusának építésében. Például átértük az ISIS-esről a MARC formátumra való átállást is. A KLTE Könyvtára majdnem minden évben alkalmaz egy-két hallgatót félállásban, ezzel is lehetőséget biztosítva arra, hogy már a tanuló évek alatt jelentős tapasztalatokra tegyünk szert.

Tanáraink révén már hallgatóként lehetőségünk nyílik arra, hogy bekapcsolódjunk különböző szakmai szervezetek munkáiba és résztvegyünk ezek rendezvényein. A hallgatók jelentős része tagja a Magyar Könyvtárosok Egyesülete valamelyik szekciójának, s a legutóbbi Vándorgyűlés és az I. Európai Gyermekkönyvtáros Konferencia lebonyolításában is segítkeztünk. Ezenkívül vannak hallgatók, akik tagjai a HUN-RA-nak vagy a Magyar Garabonciás Szövetségnek is.

Három éve indult meg a Tudományos Diákköri munka. Egyenlőre még a kóstolgatás időszakában vagyunk, folyamatosan megrendeztük a házi konferenciákat, s az utóbbi OTDK-n is képviseltettük magunkat. Jelenleg nyolc dolgozat készül. Az 1993-ban rendezett Könyvtáros Hallgatók Országos Szakmai Versenyén is jól szerepeltek a KLTE-s hallgatók, az osztályozást meg is nyerték.

Megemlíteném, hogy egyetemünk könyvtáros hallgatóit a Kovács Máté Öntevékeny Kör fogja össze. Ennek munkáját már egy délelőtti szekcióülésen részletesen ismertették, itt csak azokat a momentumokat emelném ki, amelyek a képzéshez kapcsolódnak. Ez a kör támogatja a hallgatók részvételét a különféle szakmai programokon, szervezi a szakesteket és szakmai kirándulásokat. Például tavasszal és/vagy ősszel elutazunk az egyetem szarvasi vizitelepedé, ahol többek között beszámolunk egymásnak arról, hogy ki milyen szakmai rendezvényen (konferencia, kiállítás) vett részt és mik voltak a benyomásai, milyen tapasztalatokra tett szert. A Kovács Máté Körön belül működik a Sine nomine et al. nevű olvasótábori csoport. Tagjai megismerkednek az olvasótáborok szellemiségével, történetével, módszertanával, s egy egész éves felkészü-

lést követően nyári olvasótábort szerveznek. Itt az eddig említettektől egészen eltérő könyvtári és pedagógiai gyakorlatra tehetnek szert.

Remélem sikerült érzékeltetnem, hogy a Kossuth Egyetemen a könyvtárosképzés a hagyományos bölcsész múlttal szakítva, jelentős informatikai megalapozással folyik. S Bazsa György Rektor Úrra hivatkozva mondhatom, hogy az informatikus könyvtáros kifejezés nem egy jelzős szerkezet, s nem azt jelenti, hogy itt könyvtárosokat képeznek, akik kicsit mások, mint a többiek, s ezért informatikus könyvtárosok, hanem ez valójában egy kötőjeles szókapcsolat, ahol mindkét tag főnév, azaz egyszerre leszünk informatikus és könyvtáros szakemberek¹. De mindezen alapok mellett az egyéni érdeklődéstől függően a képzésből adódóan, s a tanterv mellett megjelenő egyéb formák segítségével a hallgatók mind az informatikai, mind a hagyományos könyvtári területek felé orientálódhatnak.

IRODALOM

1. *Bazsa György*: Gondolatok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen folyó informatikus-könyvtáros képzésről = Tudományos és műszaki tájékoztatás 1991. 4. sz. p. 152–156.
2. *Bényei Miklós – Jékel Pál*: Informatikus könyvtáros szak a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen = Könyvtáros, 1990. 9. sz. p. 546–550.
3. *Boda István – Juhász István*: Könyvtár-informatikai képzés a KLTE-n. – 1996. – Kézirat
4. *Felvételi tájékoztató a KLTE informatikus könyvtáros szakáról* = Könyvtáros, 1989. 2. sz. p. 115–116.
5. *Göz Ágnes*: „Más jellegű” képzésünkről: informatikus könyvtárosok képzése a Kossuth Lajos Tudományegyetemen = Könyvtári levelezőlap, 10 sz. (1994.) p. 11–12.
6. *Suppné Tarnay Györgyi*: Ami a képből kimaradt: könyvtárosképzés a Kossuth Lajos Tudományegyetemen = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1994. okt. p. 59–63.
7. *Szalontai Zita*: Az ötéves debreceni informatikus-könyvtáros képzés egy volt hallgató szemével = Könyvtári figyelő, 1. sz. (1995.) p. 58–62.

Kalydy Dóra

A SZOMBATHELYI KÖNYVTÁROSKÉPZÉS, AHOGY A HALLGATÓK LÁTJÁK

A BDTF Könyvtár-Informatika Tanszéke nagy múltra tekinthet vissza. A könyvtárosképzés már 1962-ben kezdődött, s tanszékünkre igazán elmondható, hogy egy állandóan fejlődő szervezet. Mivel a tanszék történetét és a könyvtárosképzés fejlődését nálam illetékesebb és hozzáértőbb is megírta már, ezért csak utalni szeretnék dr. Tóth Gyula tanszékvezető tanár úr írására, amely a Vasi Szemle 1992/4. számában jelent meg. (Tóth Gyula: A Szombathelyi Könyvtárosképzés 30 éves = Vasi Szemle 1992. 4. sz. 525–535. o.) Ez a cikk történelmi áttekintést ad a tanszék munkájáról.

Inkább arról szeretnék beszélni, amit én is tapasztaltam. IV. éves hallgató vagyok, s bár ez az idő rettentő gyorsan eltelt, mégis rengeteg változás történt a tanszéken '93 óta. Elsőéves hallgatóként még csak barátkoztunk a könyvtártudománnyal, másodévben az árral szemben úsztunk, harmadévben szárnyra keltünk, s most az utolsó évben már itthon vagyunk!

A tanterv állandó változás alatt áll. A tanszék megpróbál együtt haladni a fejlődő világgal, ami ismerjük be, nem könnyű, főleg ezzel az anyagi háttérrel, ami biztosított. Oktatóink – akiket nem kell bemutatnom, hiszen országszerte, sőt nemzetközi körökben is ismertek és elismertek – szinte erejükön felül dolgoznak.

A képzés jellegzetessége, hogy a mai elvárásoknak megfelelően egyensúlyban van a könyvtártudomány és az informatika. Ugyanúgy, ahogy a könyvtárakba, a könyvtárosképzésbe is betört a multimédia, a PR, a marketing és a menedzsment. Ezek mellett pedig a hallgatók második évtől minden félévben kötelező könyvtári gyakorlaton vesznek részt. Minden félévben más céllal és más könyvtártípusban, ezzel segítik a hallgatók beilleszkedését a könyvtári munkába.

Tanszékünk TEMPUS pályázat elnyerése során jutott tizenöt számítógéphez, nyomtatókhoz, amely sok szempontból megkönnyítette a dolgunkat. Harmad és negyedévben az információkereső rendszerek, információs technológiák és az információs szolgáltatások című tantárgyak

keretein belül ismerkedhetünk a nem nyomtatott dokumentumok elérésével is. Külföldi előadók idegen nyelvű kurzusain vehetünk részt, a speciálkollégiumok keretein belül pedig a tantervben nem szereplő, de a könyvtár-informatikus pályához nélkülözhetetlen tudást lehet elsajátítani, kinek-kinek érdeklődése szerint. '95 őszén intenzív angol nyelvű kurzus során megismerkedtünk néhányan az Internet adta lehetőségekkel, amelyet egy német vendégelőadó tartott, s ezzel szinte özönvízszerűen elindult az órákon kívüli számítógép-használat. Egyre nehezebb lett bejutni a nyolc terminálos laborba, hiába volt este fél tízig ügyelet, egy hétre előre mindig tele volt. A könyvtár szakos hallgatók többségének már van email címe is, s ki ne kóstolt volna bele az Interneten való szörfözésbe?!

A 95/96-os tanévre nyilvánvalóvá vált, hogy további fejlesztésekre van szükség és, hogy tanszékünk kinőtte a már eddigi helyét, így bár épületen belül maradunk, de három emeletet költözünk. Pentium gépekkel felszerelt laborhoz, több szemináriumi teremhez jutunk és nagy célkitűzésekkel nézünk a jövőbe.

Tanszékünkön – nem hiába mondom így, hiszen én is a magaménak érzem – a komoly munka mellett nagyon kellemes hangulat alakult ki. Évente rendszeresen megrendezzük szakestünket, ami már kinőtte az est jellegét, hiszen egy egész napot arra szánunk, hogy a négy évfolyam megismerje egymást és oktatóinkkal közvetlen kapcsolatot építhessünk ki. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a '95 őszén rendezett nagy sikerű 1 hetes „Összefogás a könyvtárakért” rendezvény. A nagy sikerre tekintettel az idén is szeretnénk megrendezni.

Mivel Önök előtt nem ismeretlen már a szombathelyi könyvtárosképzés, ezért csak a körülöttünk zajló legújabb eseményeket mutattam be, s igyekeztem rámutatni, hogy nem csupán „képzésről” van szó, hanem inkább mindennapos, személyes diák-tanár kapcsolatról.

Hugyecz Mihály – Vaskó Andrea

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS A NYÍREGYHÁZI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLÁN

Előadásomban röviden vázolni szeretném a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtár és Alkalmazott informatikai Tanszéken végbement és folyamatosan végbemenő változásokat, melyeket az utóbbi években a TEMPUS – Programhoz való csatlakozás tett és tesz lehetővé.

A nyíregyházi könyvtárosképzés 1976-ban indult, a tanterv ekkor még azonos volt a hasonló profilú képzőintézmények tantervével. Számítógépek alkalmazásáról ekkor még nem beszélhetünk.

Az 1980-as évek elejétől egy nagyon lassú fejlődés figyelhető meg hazánkban, fokozatosan megjelennek a számítógépek, ami a tantervekre is hatással volt.

A 80-as évek közepétől a hagyományos könyvtártörténeti oktatás mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapott az információtechnológia oktatása, melynek fontosságát Nyíregyházán is hamar felismerték.

A tényleges tantervfejlesztés az 1986/87-es tanévben indult meg. Az *Informatikai alapok* elnevezésű tantárgy keretében elsajátított elméleti tudnivalók mellett, a gyakorlatban is lehetőség nyílt az ismeretek elmélyítésére és továbbfejlesztésére, hiszen egy országos pályázaton tanszékünk és a főiskola központi könyvtára közösen nyert egy (!) 286/XT gépet. Az említett tantárgy keretében szó esett az MNB számítógépes rendszeréről, az on-line információkeresésről, s a gyakorlati órákon pedig a szükséges matematikai ismeretek mellett a szakirodalom feldolgozása folyt. Ezt különböző speciálkollégiumi képzések egészítették ki, pl.: lyukkártyatechnika, kiadványszerkesztés.

Az 1990-es tanévben a *Szakirodalmi informatika tantárgy* keretében (amely 2 féléves volt) adatbázisok építésével és a MIKRO ISIS adatbáziskezelő programmal ismerkedhettek meg a hallgatók. Később, a számítógépes rendszer fejlődésének eredményeként az ISIS adatbázisok on-line keresésére is lehetőség nyílt. Ebben a tanévben a *Kiadványszerkesztés* már kötelező tantárgyként szerepelt a tantervben.

1990-ben még egy gépet kapott a tanszék és az oktatómunkában is több tanár vett részt. Az egyre bővülő elméleti ismeretekhez a két gép már kevésnek bizonyult, s ez problémát jelentett a gyakorlati oktatásban. Ennek a problémának a megoldásában volt intézményünk segítségére a Móricz Zsigmond Könyvtár, a Debreceni Orvostudományi Egyetem Kenézy Könyvtára, valamint a KLTE Központi Könyvtára.

A következő mérőföldkövet 1992 jelentette, mikor újabb pályázat segítségével további négy gépet sikerült vásárolni. Ezt a hat gépet ma már egy PC-labor is kiegészíti, melynek létrehozása a Tempus-program támogatásával valósult meg. 1992-ben olyan új tantárgyak bevezetésére is sor kerül, mint pl.: *Operációs rendszerek* (hardver, szoftver, DOS és NC ismeretek), valamint megindult a tantervben előírt kötelező könyvtári gyakorlat a már említett gépesített könyvtárakban.

Az 1993/1994-es tanév ismét változást hozott a tanszék életében. Az informatika oktatása és gyakorlati alkalmazása egyre tágabb teret nyert a tantervben, felhasználva az eddigi ismereteket, tapasztalatokat és a folyamatosan kibővült géppark adta lehetőségeket. Az oktatás informatikai blokkja az alábbi modulokból tevődött össze:

Az 1. modult az egy féléves információtechnológiai alapkursus képezi, melyben alapvető gépkezelési és hálózati ismereteket oktatnak. (*Operációs rendszerek: DOS, NC, Norton, Windows; Bevezetés az informatikai ismeretekbe*). A 2. modulban az információtechnológia alkalmazását tanítják. (*Bibliográfiai adatfeldolgozás, Osztályozás, Információforrások: on-line; CD-ROM, Kutatásmódszertan*). A 3. egység célja, hogy a végzett hallgatók ne csak elméleti szakemberek legyenek, hanem a gyakorlatban is megállják a helyüket. (*Adatbázis-kezelés: konkrét könyvtári rendszerek megismerése, adatbázis tervezés; Rendszerszervezés*). A 4. egységben a különböző speciálkollégiumok szerepelnek, ahol egy-egy részegységgel mélyebben foglalkozhatnak az érdeklődők. (A fenti adatok a tanszéki Tempus-dokumentációból származnak!)

A fejlődés azonban nem állt meg, hanem ma is folytatódik. Az 1994/1995-ös tanévtől kezdődően – a szombathelyi főiskolával közösen – lehetőségünk nyílt részt venni a Tempus-programban.

Tanszéki PC-labor

A TEMPUS-keret felhasználásakor az elsődleges cél volt, egy olyan PC-labor kialakítása, melyből nemzetközi adatbázis-szolgáltatók elérhetőek, on-line és CD-ROM adatbázisok bemutatathatók és elemezhetőek. Arra is figyelemmel kellett lenni, hogy az oktatás kb. 20 fős csoportokban folyik, amihez minimálisan nyolc gép szükséges. TEMPUS-keretből több mint 20000 ECU-t fordított a tanszék az 1994/95-ös tanévben számítástechnikai eszközök vásárlására. A mintegy 3 millió forintot kitevő összegből az EUR I. szabványnak megfelelő számítógépeket vásároltak: 1 db DEC PC-XL server, 8 db DEC VENTURIS workstation 486 SX. Mindezek mellett: 1 db HP LASERJET és 1 db EPSON FX 1170-es nyomtatót is vettek. A számítógépeken Novell Netware 3.12-es hálózati szoftver található. Sajnos az oktatók gépparkját ebből a pénzből nem tudták finanszírozni. A tanfolyamok pénzmaradványából és a Művelődési Minisztérium kiegészítéséből viszont sikerült 5 db 486 DX-es gépet vásárolni.

Az 1995/96-os tanévben további fejlesztéseket hajtottak végre a tanszékünkön. Minden 486-os workstation-t és tanári számítógépet további 4 Mbyte memóriával bővítettek és CD-ROM meghajtókkal szerelték fel. Ezek elsődleges szerepe a tanítási-oktatási munka folyamán érvényesül, ahol a különféle CD lemezekkel könnyebbé, érdekesebbé válik a tanulás.

Például:

- üzleti információ terén: Russian Business
- információs oktatás terén: INTERNET for Everybody The Basics of the Multimedia
- nyelvtanulás terén: Angol kiejtésiskola
Nyelvmester
Asterix 1-2

Mindezekon felül a tanszék megvásárolta a magyar fejlesztésű SR-LIB integrált könyvtári rendszert, melyet már az oktatásban is alkalmaznak (ugyanaz a rendszer található a főiskola könyvtárában is).

Az oktatói mobilitás keretében több, az oktatásban hasznosítható megoldást láttak tanáraink Koppenhágában, melyek megvalósítása folyamatban van.:

- egy tanári számítógéphez több monitor csatlakoztatása, amit demonstrációs célra nagyon jól lehetne használni;
- valamennyi tanteremben felszerelt vetítővászon;

- korszerű írásvetítő;
- LCD kijelző;
- videokamera.

Az oktatók és a hallgatók számítástechnikai és nyelvi felkészítése a programokban való részvételre

A program végrehajtásának legalább olyan lényeges (ha nem lényegesebb) eleme az oktatók felkészültsége. 1986 és 1994 között a tanári kar nagyrészen átalakult. Új oktatók alkalmazásának egyik szempontja volt, hogy információtechnológiai ismeretei milyen szintűek. Azoknak a tanároknak, akik még nem szereztek ilyen fajta ismereteket a főiskola Számítóközpontja 1993-ban intenzív számítástechnikai alaptanfolyamot szervezett. Ezen a tanfolyamon alapvető gépkezelési ismereteket és szövegszerkesztést tanultak. 1994-ben nyílt először lehetőség arra, hogy négy olyan oktatót alkalmazzanak, akik már az egyetemen tanulták a korszerű információtechnológiai ismereteket.

A tanárok angol nyelvi felkészültsége igen változatos képet mutat. Amíg az oktatók egyharmada kiválóan beszél a nyelvet a többiek kisebb-nagyobb lemaradásban vannak. Ők egyrészt önnállóan, másrészt nyelvtanfolyamok segítségével fejlesztik nyelvtudásukat. Így rendkívül nehéz volt az oktatók egységes nyelvi felkészítését megszervezni. Ezért a szakirodalom olvasására koncentráltak, amiben az egyéni felkészülés dominált. Ezzel kettős célt kívántak elérni: a nyelvismeretben előbbre lépni és az oktatók szakterületén újabb ismereteket szerezni.

A hallgatók számára angol *szaknyelvi speciálkollégiumot* szerveztek, amelyen a legalább középhaladó vagy haladó szinten angolul beszélő hallgatók vettek részt. A speciálkollégium célja a beszéd- és íráskészség fejlesztésén keresztül a könyvtári és informatikai szaknyelvi ismeretek bővítése. Segítséget kíván nyújtani az angol nyelvű adatbázisok használatához, a könyvtári és informatikai szakirodalom tanulmányozásához, feldolgozásához, az angol nyelvtudást igénylő könyvtári munkafolyamatok elvégzéséhez, illetve az esetleges későbbi szakfordítói feladatok ellátásához. A speciálkollégium két féléves, tematikusan igyekszik átfogni a könyvtári szakterületeket, kezdve a könyvtárhasználattól a könyvtári munkafolyamatokon keresztül az informatikai szakkifejezésekig. Az első félév a felhasználói oldalról közelítette meg a könyvtárat. Fő téma-

körök : olvasási szokások, kommunikáció, dokumentumtípusok és azok részei, könyvtárhasználat, könyvtártípusok, a könyvtár részei. A következő félév feladata az elsősorban informatikai témák feldolgozása: számítógép és részei, könyvtári programok nyelvezete, bevezetés az üzleti információ nyelvezetébe.

Az egyik lényeges feladata volt az 1995/96-os tanévnek az informatikai ismeretek beillesztése a tantervbe és az ehhez kapcsolódó *taneszközök* (tankönyvek, munkafüzetek) elkészítése. Figyelembe véve ezen tárgyak jellegzetességeit, megkezdődött ezen anyagok előkészítése a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár Tanszékével közösen.

Tanszékem oktatói által kidolgozott ill. kidolgozás alatt álló tankönyvek:

Tóvári Judit: Bevezetés a katalogizálásba

*Szerafinné Szabolcsi Ágnes és Eszenyiné Borbély Mária:
Az online információ visszakeresés és -visszakereső nyelvek.*

Kocsis Anikó: Üzleti információs szolgáltatások

Eszenyiné Borbély Mária: Könyvtári management

Kokovay Zsuzsanna: Munkafüzet az információkereső nyelvek tanulmányozásához.

Ádám Andrea

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS A KÖLCSEY FERENC REFORMÁTUS TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLÁN

1. A képzés előzményei:

Főiskolánkon, a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolán több, mint 30 éve, 1963 óta megszakítás nélkül folyik könyvtáros szakember képzés. A népművelő-könyvtáros szak keretében 41 nappali és 13 levelező hallgató kezdte meg tanulmányait az 1963/64-es tanévben. Ez a hároméves képzés középiskolai ismeretekre épült, biztosította a középfokú könyvtárosképzés iskolarendszerű oktatását, s lehetőséget adott a szakmai elmélyülésre. A nappali tagozatos népművelő-könyvtáros képzés 1976-ban befejeződött.¹

A levelező tagozatos képzés 4 évvel élte túl a nappalit, az utolsó évfolyam 1980-ban államvizsgázott. 1963 és 1981 között összesen 2500 hallgató végzett nappali és levelező tagozaton együttvéve.²

2. A szakkollégiumi képzésről:

Változást a képzés életében az Elnöki Tanács 1975. évi 3. számú törvényerejű rendelete hozott, amely a tanítóképzést főiskolai rangra emelte. A rendeletben célként megfogalmazódott, hogy a hallgatókat egy-egy gyakorlati tantárgy oktatására, iskolai és iskolán kívüli közművelődési feladatok ellátására szakkollégiumi képzéssel kell felkészíteni az általános iskolai tanítók képzése mellett.

Az új tanterv bevezetésére 1976-ban került sor. A szakkollégiumi képzés a tanítóképzés rendjéhez igazodott. Sok problémát okozott a jegyzetek hiánya, a félévek aránytalansága, a hallgatók sokirányú elfoglaltsága.

A gondot az 1980/81-es tanévtől alkalmazott döntés oldotta meg, mely szerint minden hallgatónak egy szakkollégiumot kell választania.³

3. A könyvtár szak létrejötte:

Az idő múlásával azonban nyilvánvalóvá vált, hogy ez a képzési forma nem tudja pótolni a szakemberek hiányát, nem felel meg a kor

elvárásainak, igényeinek, szükség volt tehát az 1990-es évek elején a változtatásra.

Főiskolánk éppen ezért a hároméves szakkollégiumi képzés gyökeres átalakítását szorgalmazta más tanítóképző főiskolákkal együtt. Az oktatók ennek eredményeként kidolgozták a négyéves szakos képzés tervét, amit a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Képzési és Továbbképzési Szakbizottsága is támogatott azzal a kikötéssel, hogy csak az a tanítóképző intézmény indíthassa el a négyéves tanító-könyvtár kétszakos képzést, ahol ennek személyi, tárgyi feltételei, s a megfelelő könyvtári háttér megvan. Az 1992-ben pályázott intézmények közül főiskolánk felelt meg a követelményeknek.

Végül is a szakalapítási eljárások szabályos lefolytatása után a MKM 1992. július 17-én kelt határozatával engedélyezte főiskolánkon a könyvtárszak indítását 1993. szeptember 1-i hatállyal. A képzés ideje: 4 év. A szak az általános iskolai tanító szakkal párosítva kétszakos képzés keretében indult és működik jelenleg is. A képzésben résztvevő hallgatók oklevelében főiskolai szintű könyvtáros megjelölést kell alkalmazni.⁴

Így az 1993/94-es tanévben beindulhatott a kétszakos képzés, amely két évig párhuzamosan folyt a szakkollégiumi képzéssel.

4. A szakos képzés célja:

Olyan könyvtárosok képzése, akik a főiskolai szintű könyvtárosi szakképesítési követelményeknek megfelelnek, a tanítóképzés keretében szerzett pedagógiai, pszichológiai, művelődéstörténeti, számítástechnikai, idegennyelvi műveltségükre és a főiskolán elsajátított szaktárgyi felkészültségükre építve magas szintű szakmai ismeretekkel rendelkeznek.

Alkalmasak legyenek könyvtárosi feladatok ellátására bármely könyvtártípusban; általános iskolai és közművelődési könyvtárak megszervezésére és működtetésére; a könyvtárak művelődő közösségeinek fejlesztésére. A tanterv megfogalmazása szerint a tanítói szak és a képzés speciális iránya képessé teszi a tanító-könyvtár szakon végzeteket az olvasási kultúra kialakítását döntően meghatározó általános iskolai és gyermekkönyvtári munka végzésére, az általános iskolákban folyó oktató-nevelőmunka korszerű segítésére, a gyermekek és felnőttek önálló ismeretszerzésének, önművelésének irányítására.

A tanító-könyvtár szak olyan könyvtárosi alapműveltséget ad, amely a szakmához kötődő bármely speciális irányban továbbépíthető a társadalmi és szakmai igények szerint. Felkészíti a hallgatókat a korszerű információkereső technikák és technológiák elsajátítására és működteté-

sére. Mindezek mellett a társadalmi igényeknek jobban megfelelő modern informatikai szemlélettel és felkészültséggel is rendelkező szakemberek kibocsátását biztosítja. Napjaink technikai fejlődésének eredményeként egyre nagyobb az igény a számítógépes-információs-könyvtáros szakemberekre. Ezért az első két év alapozó tárgyait követően a harmadik és negyedik tanévben nagy súlyt kapott, kap az informatika oktatása.⁵

5. A szak és a tanítóképzés kapcsolata:

A négyéves tanító-könyvtáros képzés a tanítóképzés rendjéhez igazodik. Figyelembe veszi a tantárgyak egymást követő logikáját, hallgatói terhelést, s jól illeszkedik az 1–6 osztály oktatásához.

6. Kapcsolatok más intézményekkel gyakorlólhelyekkel:

Főiskolánk szoros szakmai kapcsolatban áll az oktatás érdekében számos más intézménnyel. Különösen jó a kapcsolatunk országos hatáskörű könyvtárakkal, pl.: az Országos Széchényi Könyvtárral, annak Könyvtártudományi és Módszertani Központjával, az ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékével, illetve a társfőiskolák oktatóival és könyvtárosaival.

Nagy segítséget jelent az is, hogy Debrecen város valamennyi könyvtára támogatja, munkánkat, tanulmányainkat.

7. A szak tantervi hálója:

A négyévéssé vált szakos képzés bevezetésével új feladatok jelentek és új tárgyak oktatására került sor. A tantervi háló készítésénél az oktatandó anyag sorrendje a könyvtári munkafolyamatok gyakorlati egymásra épülését követi. Hasonlóan a szakkollégiumi képzéshez szorosan kapcsolódik a tanítói alapképzéshez.

I. évfolyam: alapozó ismeretek elsajátításával telik. A gyakorlati foglalkozások a II. évfolyamon kezdődnek; míg a III.–IV. évfolyamon az elméleti jellegű szaktárgyak mellett a gyakorlati és az informatikai ismeretek kerülnek előtérbe.

Az elméleti és gyakorlati órák aránya az I–II. évben 50–50%; a III–IV. évben viszont növekszik a gyakorlati órák aránya ez 30–70%.

A képzés szervesen illeszkedik az országos könyvtáros képzés struktúrájához; tantervi hálói összhangban vannak a hazai felsőfokú könyvtáros képzés tanterveivel. A teljes 4 éves képzési idő a könyvtár szakon 1200 óra.⁶

8. Előírt szakmai gyakorlatok:

A gyakorlat a III. félévben indult heti 2 órával könyvtári feldolgozó osztályon; majd az ezt követő félévben 1 hetes összefüggő gyakorlat várt ránk iskolai könyvtárban. Az V. félévben heti 2 óra gyakorlatunk volt, amely a tájékoztató munka gyakorlását jelentette. A harmadik év második félévében újabb 1 hét – szaktájékoztatással telt, illetve az utolsó, 8. félévben 1 hónapos (4 hetes) szakmai gyakorlat vár még ránk. Mivel a főiskolánknak önálló gyakorló könyvtára nincs – ahol minden hallgató tudna gyakorolni – ezért erre alkalmas könyvtárakban töltjük –töltöttük a gyakorlatokat, megfelelő szakmai irányítás mellett.

9. Ellenőrzés, számonkérés rendszere:

Aláírás, gyakorlati jegy, kollokvium, szigorlat, záróvizsga keretében zajlik; szám szerint: 14 aláírás, 18 gyakorlati jegy, 9 kollokvium, 2 szigorlat, 1 záróvizsga és szakdolgozat írása.

10. A hallgatói létszám alakulása:

A hallgatók létszáma évfolyamonként 12–22 között mozog, területi „származást” tekintve igen vegyes összetétellel: Szabolcs-Szatmár-Bereg, Heves, Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből is érkeztek hallgatók.

11. A képzést támogató infrastruktúra:

Sajnos a főiskola könyvtára nem nyert elhelyezést a főiskola épületében – ezen sürgősen változtatni kellene. A tanszéken 1600 kötetes szakkönyvtár szolgálja a szak legalapvetőbb dokumentum ellátását, amit mi, hallgatók bármikor igénybe vehetünk, az oktatókkal együtt. A könyvtár-informatikai tantárgyakat két jól felszerelt szaktanteremben sajátíthatjuk el, amelyben közel 30 gép (Multimédiás pentium) áll rendelkezésünkre az alábbi könyvtári adatbázisokkal: Oracle Libraries, Szirén, SR Lib.

12. Újabb változás a szak életében:

Az 1995/96-os tanév újabb változásokat hozott a főiskola életében. A tanítóképzés 4 évéssé vált, s egy kötelezően választható műveltségterülettel lett a diploma megszerzése kibővítvé. A könyvtár szak követelményrendszere az informatika műveltségterülettel került kidolgozásra a NAT szellemének megfelelően. A könyvtár szak szervezetileg 1995. októberétől a Társadalomtudományi Tanszékhez tartozik, de önállóságát megtartva működik tovább. A szakos képzés és a képzéssel kapcsolatos teendők intézése a megbízott szakfelelős hatáskörébe tartozik. A

szak kinevezett oktatói mellett (2 fő) óraadóként a speciális tantárgyak oktatásában (számítástechnika, informatika) a szakma elismert szakemberei, valamint kandidátusok, egyetemi docensek, adjunktusok biztosítják a szak színvonalas oktatását.

13. Véleményünk a szakról:

Szeretnék még szólni a személyes véleményünkről, tapasztalatainkról. Csoportunk 1993-ban 12 hallgatóval indult el a képzés rögzös útján. Mivel a szak életében mi voltunk az első évfolyam, így kezdetben voltak nehézségek, fennakadások. De aztán leküzdöttük őket: belelendültünk a munkába, gyakorlatra jártunk, különböző könyvtárakat látogattunk (pl. az OSZK-t; a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárát, a Zenei Könyvtárát stb.) Most már csak a zár szó, az államvizsga lebeg lelki szemünk előtt, mint utolsó nagy megmérettetés.

Sok tanárral találkoztunk az évek során, de azt megállapítottuk, hogy tanszékünk tanáraival alakult ki a legközvetlenebb kapcsolatunk. Számíthatunk rájuk minden problémás kérdés megoldásánál – akár iskolai, akár személyes dolgokban is. A jövőt illetően vegyesek az elképzelésünk, abban bízunk, hogy a 4 év alatt megszerzett ismereteinket kamatoztatni tudjuk egy jobb jövő megteremtése érdekében.

14. Végezetül a most levetítésre kerülő video anyag elé fűzök néhány gondolatot. Mint ismeretes a NAT a jövő évtől kerül bevezetésre, s ebben fontos szerep jut a könyvtárhasználat oktatásának. Követelményként merül fel többek között: a könyv- és könyvtárhasználat; folyóirat, újság néhány jellegzetes tartalmi és formai jellemzőinek ismerete; helyük a könyvtárban. Továbbá: gyermeklexikonok használata, könyvek besorolása abc-rendbe szerző és cím szerint; könyvkeresés szabadpolcon; tartalomjegyzék használata.

Kikerülve a főiskoláról már ennek az új tantervnek a szellemében kell munkához látnunk. A dolog pozitívuma, hogy a tanulmányaink során mi már többször tartottunk könyv ill. könyvtárhasználati órákat és foglalkozásokat, így mi már gyakorlattal rendelkezünk ezen a téren.

Ezekon a foglalkozásokon, illetve egyéb tanítási órák megtartásánál jó hasznát vesszük az évek során szerzett könyvtári ismereteinknek: színes órákat állítunk össze, többféle megközelítéssel tudunk élni, könnyebben igazodunk el a kézikönyvek, segédkönyvek világában.

Ezt bizonyítja az elhozott videoanyag, amelyen a csoporttársaim által tartott órák láthatók. A helyszín a főiskola Gyakorló Általános Iskolája könyvtára, résztvevők az iskola harmadik és negyedik osztályos tanulói. Témák: népmese, népmonda feldolgozása a könyvtárban; verses-zenés

szépirodalmi óra: a rím és a ritmus; Sajtótermékek ismerete, használata;
A Túskevár című ifjúsági regény feldolgozása.

Kérem feleljünk meg közösen az említett video anyagot.

IRODALOM

1. Suppné Tarnay Györgyi: A könyvtárosképzés kezdetei Debrecenben 1963–1981. = Óvóképző és Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei. XXIII–XXIV. köt. Debrecen, 1991. 363. p.
2. U.o.: 371. p.
3. Goda Éva. A könyvtárosképzés múltja, jelene főiskolánkon. = Tanulmányok. Debrecen, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 1996. 23–24. p.
4. U.o.: 25. p.
5. U.o.: 26. p.
6. U.o.: 27–28. p.

Feimer Ágnes – Rácz Ágnes

25 ÉVES A MAGYAR KÖNYVTÁRÜGY ANGOL NYELVŰ REFERÁLÓ LAPJA

Szerény évfordulóhoz érkezett a Könyvtártudományi Szakkönyvtár: negyedszázada indítottuk a *Hungarian Library and Information Science Abstracts (HLISA)* című referáló lapot, amelynek célja a külföldi könyvtárosok, partnerintézmények tájékoztatása a magyar könyvtárügyről, a magyar szakirodalom válogatott, angol nyelvű referátumainak közreadásával.

Az 1959-ben megalakult *Könyvtártudományi és Módszertani Központ* a kezdetektől fogva egyik kiemelt feladatának tekintette a könyvtártudományi információs rendszer kiépítését, a könyvtártudományi dokumentációt. E tevékenység szakirodalmi bázisát az Országos Könyvtári Központtól örökölt nagy értékű és a lehetőségekhez képest egyenletesen gyarapított könyvtártudományi szakkönyvtár képezte és képezi. Már az 1950-es években, a KMK jogelőd-intézményeiben elkezdődött, majd 1965-től kiteljesedett, az 1970-es évek kezdetén pedig új alapokra helyeződött a dokumentációs tevékenység. Az új alapok kimunkálásában iránymutató volt az az 1967-ben lefolytatott felülvizsgálat, amelynek jelentésében megfogalmazták a könyvtártudományi dokumentáció hármas célját és a munka iránti szakmai elvárásokat.

Az 1970-ben megrendezett III. könyvtárügyi konferencián *Papp István*, a KMK akkori igazgatója tömören így fogalmazta meg információs feladatainkat: „...felelősek vagyunk a magyar könyvtári szakirodalom feltárásáért s kötelezettséget vállalunk arra, hogy a nemzetközi könyvtárügy számára a lehetőséghez képest hozzáférhetővé tesszük szakirodalmunkat. ...Ezen túlmenően a hazai szükségletek által meghatározott válogatási szempontok szerint nemzetközi anyagot tartalmazó referáló lapot, valamint dokumentációs folyóiratot jelentetünk meg...”

A részletes történeti áttekintés helyett most csak a legfontosabbak említésével emlékeztetünk a könyvtártudományi szakirodalmi információ rendszerére: egyfelől a magyarországi könyvtári szakirodalom bibliografizálása a teljesség igényével (ma *A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája* c. szakbibliográfiában), másfelől a külföldi szakfolyóiratok

cikkeinek bibliográfiai feldolgozása, később referálása erős válogatással (ma a *Könyvtári Figyelő* Külföldi folyóirat-figyelő c. rovatában). Ezt egészíti ki a Könyvtári Figyelő szemletanulmányokat közlő rovata, illetve a szakkönyvtár újonnan beszerzett dokumentumainak ismertetése ugyancsak ebben a folyóiratban.

A rendszer harmadik láncszeme a külföld tájékoztatása a magyar könyvtárügyről. Erre már a 60-as évek közepén történt kísérlet: a szolgáltatás mai formája tulajdonképpen a „*Gyorstájékoztató a Magyar Könyvtártudományi Irodalomról*” c. kurrens bibliográfiából „nőtt ki”, amely 1965-ben jelent meg először, kezdetben kétheti periodicitással. Az első számok a cikkek bibliográfiai leírása után angol, német és orosz nyelvű címfordítást, illetve idegen nyelvű annotációt is tartalmaztak. A bibliográfiához 1970-ben készült először összesített tárgymutató, s ez ettől kezdve egészen 1974-ig évenként, illetve számonként angol nyelven is megjelent. Ugyancsak eddig maradtak meg az akkor már MAKSZAB-nak (azaz *A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájának*) nevezett kiadványban az angol nyelvű címfordítások.

A külföld tájékoztatására tehát már korábban megtörténtek az első lépések, de ez a forma még nem volt tökéletes: az annotációk helyett bőségesebb, a magyar helyzetet kissé jobban magyarázó tartalmi kivonatokra volt szükség ahhoz, hogy a külföldi kollégákat megfelelően tájékoztassuk. Ez a forma 1971-ben született meg, és az első évfolyam mindkét füzetét sikerült 1972 nyarán megjelentetni. Ez az időzítés minden bizonnyal nem volt véletlen.

1972 kiemelkedő jelentőségű volt a magyar könyvtárügy számára: Budapesten rendezték az IFLA éves konferenciáját, a FID kongresszusát, a szocialista országok együttműködése keretében magyar-szovjet könyvtárügyi szeminárium volt, és nem utolsósorban 1972 a könyv nemzetközi éve jegyében telt. Soha jobb alkalmat egy olyan szolgáltatás elindítására, amelynek fő célja éppen a magyar eredmények bemutatása, a külföldi kollégák tájékoztatása! Meg kell jegyeznünk, hogy ennek érdekében ugyanezen alkalmakra a KMK a *HLISÁ*-n kívül megjelentette önálló ismertetőjét és Kiss Jenő: *A magyar könyvtárak* c. művét, mindkettőt három idegen nyelven is.

Meg kell említenünk azok nevét, akik a 25 év alatt a referáló lap gondozói voltak: 1972-ben *Tarr Lászlóné* vállalta az úttörőmunkát, majd 1973 és 1980 között *Czinner Tiborné*, 1981-től 1983-ig *Hegyközi Ilona*, 1984-ben és 1985 első felében *Mándy Gábor* volt a szerkesztő, az 1985. 2. számától kezdve pedig *Feimer Ágnes*.

A 25 év alatt 2637 referátum került be a lapba, a megjelent könyvek és folyóiratcikkek mintegy 10%-a.

Szerkesztési elvek

Az első szám előszavában megfogalmazott célok ma is érvényesek: az adott időszak könyvtári szakirodalmából évente 100–120 folyóiratcikket, monográfiát, konferencia-anyagot kiválasztva átfogó képet próbálunk adni a magyar könyvtárügy főbb eseményeiről, eredményeiről. Az egyes füzeteken belül a tartalmi arányokra is figyelni kell: lehetőleg minél több témát kell képviselniük a tételeknek, tehát ha egy évben például 20 fontos könyvtártörténeti munka megjelenik, nem feltétlenül kerül be mind az adott időszak anyagát feldolgozó számokba.

Sajnos, mostanában soha nem kerülünk nehéz helyzetbe a „bőség zavara” miatt: egyre kevesebb könyvtári témájú monográfia jelenik meg, sok fontos évkönyv megszűnt (az egyesületé, egyes megyei és országos szakkönyvtáraké), nem beszélve az ágazati szaklapokról és jónéhány megyei híradóról. A *HLISA* bázisa így főként a jól ismert központi könyvtári szaklapokra szűkül, s az időnként megjelenő jubileumi gyűjteményes kötetekre, az egyre kevesebb OSZK- és KMK-kiadványra, illetve az esetlegesen publikált egyéb, rendszerint könyv- vagy könyvtártörténeti témájú könyvre.

A kiválasztott anyagokból referátumok készülnek: kezdetben ez a folyamat kétlépcsős volt, az elkészült magyar referátumokat angolra kellett fordíttatni, ma azonban szerencsére van néhány olyan külső szakember, aki rögtön angol nyelvű referátumot készít, így a magyar nyelvű referálás és fordítás útján készült tételek már kisebb arányt képviselnek. A referálóknak szem előtt kell tartaniuk, hogy külföldiek számára írnak, tehát esetenként a magyar kollégák előtt egyébként közismert dolgokat kell megmagyarázniuk. A szerkesztő dolga pedig, hogy utalások, kereszthivatkozások segítségével megkönnyítse az olvasók tájékozódását egy-egy témában. Az angol anyag lektorálása után kerül sor a referátumok szakcsoportba rendezésére. A szakcsoportok elnevezése, sorrendje általában az összegyűlt anyag témáitól függ, de természetesen vannak állandó rovatok is (pl. könyvtárügy, könyvtárosképzés stb.).

Az első négy szám után, tehát 1973-ban készült először betűrendes és tárgymutató. A tárgyszavazás a *MAKSZAB*-ban is használt *Könyvtári és*

tájékoztatói tézaurusz alapján történt. A deskriptorok angol nyelvű megfelelője jórészt már rendelkezésre állt, hiszen – mint már említettük – a MAKSZAB egy ideig (1970–1974) angol nyelvű tárgymutatót is közzétett füzeteihez. Az említett tezaurusznak 1992-ben már harmadik, bővített, átdolgozott kiadása jelent meg, s a Könyvtártudományi szakkönyvtárban továbbra is mindenfajta feldolgozó munka, többek között MANCI nevű adatbázisunk szerkesztésének is alapjául szolgál. A magyar nyelvű tezaurusz bővülését igyekszünk az angol deskriptorokkal is nyomon követni. (Erről részletesen később a terveknél).

1973 után a HLISÁ-hoz évenként egyszer, a 2. számhoz készül betűrendes és tárgymutató. Ennek oka, hogy egy-egy füzet 50–60 tételét a részletes szakcsoportok és az utalók segítségével viszonylag könnyű áttekinteni, felesleges „luxus” lenne a mutatószerkesztés. Kezdetben ún. „göngyöltett” mutatók készültek, azaz a mutatók az előző évek anyagát is tartalmazták. Két időszakra áll rendelkezésre ilyen kumulált utató: az 1972 és 1981, illetve az 1982 és 1986 közötti időtartamra. 1987 óta csak éves mutatók készülnek.

A tételek szerkezeti felépítésében 1984-től tapasztalható változás: a címfordítás megelőzi a bibliográfiai leírást, s a(z egyszerűsített) leírás sem a korábbi magyar szabványt követi, hanem alkalmazkodik a külföldi lapok, elsősorban a LISA gyakorlatához.

A lap – az általános gyakorlathoz igazodva – előszót csak akkor közöl, ha benne valamilyen változtatás magyarázatra szorul.

A HLISA „életében” a legnagyobb változást az 1990-es év hozta: ekkor tértünk át a számítógépes szerkesztésre. Ez azt jelenti, hogy a bibliográfiai leírásokból egy MicroIris alapú adatbázist szerkesztünk, a referátumok pedig Word szövegfájlba kerülnek. A műszaki szerkesztő e kétből készíti el a nyomdakész kéziratot. A mutatók szintén számítógép segítségével készülnek, ezért egy évfolyamon belül folyamatos lett a lapszámozás. A lap értékét növelő tartalmi változásra is sor került: a leírások után közöljük a tárgyszavakat, a 2. szám végén pedig a feldolgozott folyóiratok jegyzékét. Az 1991. 2. számtól kezdve minden 2. szám-ban épülő hungarika-adatbázisunkból válogatva rövid jegyzéket teszünk közzé a külföldi folyóiratok és könyvek magyar vonatkozású anyagából.

Felhasználási területe

A referáló lap igen értékes kincsünk nemzetközi kapcsolataink ápolásában, a *Könyvtártudományi Szakkönyvtár* által önállóan folytatott kiadványcsere egyik fő forrása. 53 országba, 220 partnernek küldjük a nagyvilágban, elsősorban nemzeti és egyetemi könyvtárakba, könyvtárosképző intézményekbe, egyesületeknek. A legtöbb példány az Egyesült Államokba és Németországba jut el (28–28 példány), őket követi Nagy-Britannia (12 példány). Fontos nemzetközi könyvtáros-szervezetekben is képviseli hazánkat: az IFLA-ban, az UNESCO, illetve az Európai Unió könyvtári ügyekkel foglalkozó bizottságában.

Viszonzásul nagy értékben kapunk dokumentumokat, elsősorban folyóiratokat. Kurrens külföldi folyóirataink 50%-a csere útján kerül könyvtárunkba, és a referáló lap ezáltal is szolgálja a magyar könyvtárostársadalmat.

Nem elhanyagolható az a közvetett „haszon” sem, amelyet a lap a helyszínen, azaz a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban szerez. A nemzeti könyvtárat, s benne a mi könyvtárunkat sok külföldi vendég keresi fel, különösen a rendszerváltozás óta, akiket gyakran vagy megajándékozunk a lap egy-egy példányával, vagy csak felhívjuk rá figyelmüket. Sokan közülük meghatározott feladattal jöttek Magyarországra, általában tanulmányt kellett készíteniük a magyar, vagy a közép-kelet európai régió könyvtárügyéről, illetve annak valamilyen részterületéről (pl. a könyvtárgépesítésről). Nagyon örültek, amikor a kezükbe adtuk a *HLL-SÁ*-t, amely nagy segítséget jelentett számukra feladatuk teljesítésében. Az Európai Unió szakértője látogatása óta folyamatosan kapja tőlünk a lapot. Külföldi könyvtárosképző intézetek hallgatói is felkerestek már minket azért, mert diplomamunkájuk témájául a magyar könyvtárügy valamelyik területét választották (pl. a könyvtárosképzést, vagy olyan határterületet, mint a könyvkiadás és könyvkereskedelem), és szintén rendkívül hasznosnak találták kiadványunkat, hálásak voltak a segítségért.

A HLISA, mint a magyar könyvtárügy tükré

Az első évfolyamokat átlapozva az első szembetűnő tény: az akkori szerkesztő valószínűleg a „bőség zavarában” szenvedhetett, s nem kellett „vadászni” a lap szerkesztői elveihez méltó cikkekre. A HLISA alapítása a magyar könyvtárügy fénykorára esett, s az oldalakat lapozva szinte magunk elé képzeljük az akkori pezsgő szakmai életet, a számtalan konferenciát, tapasztalatcserét, szakmai vitákat, s mi, könyvtártudományi dokumentációs szakemberek nosztalgiával gondolunk az akkori publikáció-áradatra, a számtalan könyvsorozatra, a szaklapok gondolatébresztő, s többnyire később kötelező irodalomká váló cikkeire. 25 év anyagát áttekinteni szinte lehetetlen, talán érdekesebb is, ha főként az első néhány évet vizsgáljuk meg abból a szempontból, milyen jelentős események történtek ezalatt a magyar könyvtárügyben. Tehát az előadás további részét ezzel a címmel illethetnénk: „Kis magyar könyvtártörténet – a HLISA lapjain”.

Előljáróban el kell mondanom, hogy a vizsgálat kétszeresen is szubjektív, hiszen kétféle szűrőn ment át az anyag: az HLISA akkori szerkesztőjéén, aki kiválasztotta a legfontosabbnak vélt irodalmat, s az enyémen, aki ebből a kiválasztott anyagból válogatott.

A HLISA 1972-es évfolyamát végignézve az első szembetűnő tartalmi érdekesség, hogy több benne a monográfia illetve a gyűjteményes kötetből felvett tanulmány, mint a folyóiratcikk. Ennek részben az a magyarázata, hogy az első évfolyamhoz nyilván gazdagabb, nagyobb időszakot felölelő anyagból válogathatott a szerkesztő, ha minden lényegeset közölni akart a magyar könyvtárügyről. Így kerülhetett be például az 1969-ben rendezett gyűjtőköri konferencia anyagát tartalmazó kötetéről ismertetés. Az 1970-ben lezajlott 3. Országos Könyvtárügyi Konferencia legfontosabb előadásainak és az ajánlásoknak a referátumai is szerepelnek a lapban. Az 1972. évi IFLA-konferencia magyar résztvevői – akiknek száma a vendéglátó jogán a szokásosnál jóval magasabb volt – előadásainak referátumát szintén közli a lap, köztük Kovács Mátéét, Borsa Gedeonét, Dáczer Éváét, Pintér Mártáét, Vargha Balázsét, Jóboru Magdáét, Földi Tamásét és Láng Imrét, Bereczky Éváét, Szentmihályi Jánosét, Kamarás Istvánét.

Az első két évfolyam annyira tartalmasnak bizonyult, hogy felkeltette érdeklődésemet a további vizsgálódás iránt, s végül tíz évfolyamot, tehát az 1972 és 1981 közötti időszakot néztem át a magyar könyvtárügy kiemelkedő eseményeit kutatva. Ezek között első helyen továbbra is a

konferenciák szerepeltek: 1970-ben rendezték a Szocialista Országok Könyvtárépítési, Berendezési és Felszerelési Kérdéseivel foglalkozó Nemzetközi Konferenciát, 1972-ben Székesfehérváron Országos Könyvtárépítési Konferenciát tartottak, 1973-ban volt az Olvasó Népert mozgalom első országos konferenciája Nyíregyházán. 1974-ben két jelentős konferencia zajlott Budapesten: a szocialista közművelődési könyvtárügy 25 éves jubileuma alkalmából rendeztek ünnepi ülést áprilisban, októberben pedig a szocialista országok olvasáskutatási szakemberei üléseztek nálunk. 1975-ben volt az egyetemi és főiskolai könyvtárak 2. országos konferenciája. 1977-ben a szocialista országok nemzeti bibliográfiai szakértői tanácskoztak az Országos Széchényi Könyvtárban. 1978-ban Moszkvában szovjet-magyar könyvtárügyi szemináriumot rendeztek, amelyen Futala Tibor, Papp István és Sente Ferenc tartott előadást. 1979-ben zajlott a szocialista országok módszertani központjainak 9. konferenciája, 1980-ban pedig a külföldön élő magyar származású könyvtárosok és a magyar könyvtárosok első világtalálkozója.

Ez az időszak a könyvtárépítés szempontjából is jelentős volt: ekkor készült el a szombathelyi, a miskolci, a nyíregyházi megyei könyvtár új épülete, a békéscsabai és a Hajdú-Bihar megyei könyvtár tervezési programja. Új városi könyvtár épült Nagykanizsán, Hatvanban és Dunaújvárosban, a fővárosban pedig 1975-ben átadták a Pataky István Művelődési Központot. 1978-ban új otthont kapott a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem könyvtára is. Számtalan könyvtárépítészeti cikk született, többek között Sebő Ferenc kétrészes tanulmánya *Bővíthető falusi könyvtárak tervei* címmel, és Papp Istvánnak a sokáig kötelező irodalomként feladott *A „tojás” és ami kikelt belőle. A magyar közművelődési könyvtárépítés néhány kérdése c. dolgozata.*

Mint ismeretes, hosszas előkészítés után 1976-ban látott napvilágot a ma is érvényben lévő, bár meglehetősen elavult könyvtári törvény. A *Könyvtári Figyelő* 1972. 1. számában már cikk jelent Papp István tollából *Az új könyvtári törvény előkészítéséről* címmel, 1973-ban pedig Kondor Istvánné írt ugyanerről a Könyvtárosban.

Ez az időszak az olvasáskutatás, olvasásszociológia fénykorát is jelentette (ezzel nem szeretném kollégáim mostani munkáját minősíteni, hiszen tevékenységük most is kiemelkedő és széles körben elismert, akkor egyszerűen több kutató tevékenykedett és nem csak a KMK-n belül). Ezt igazolja például a *HLISA* 1977/2. száma, amely 12 referátumot közöl az olvasáskutatás szakcsoportjában. (Ma van olyan füzet is, amelyben egyáltalán nem szerepel ez a szakcsoport). Alapvető monográfiák jelentek meg ekkor, mint például Gondos Ernő könyve *Olvasói ízléstípusok*

címmel, Kamarás István: *Az olvasó munkásért, az Ízlésalakzatok*, az időszak végén pedig Gereben Ferenc, Katsányi Sándor és Nagy Attila közös műve, az *Olvasásismeret*. Az olvasáskutatók sokat tettek tevékenységük külföldön történő megismertetéséért, a szocialista országok olvasáskutatóinak 1977. évi prágai konferenciájára például angol nyelvű kötetet jelentettek meg *Reading research in Hungary (1960–1977)* címmel, amelyben 25 befejezett illetve folyamatban lévő kutatási tervet mutattak be. Ekkor készült a *Reading research in the Centre for Library Science and Methodology (1968–1977)* c. kiadvány is, az ebben szereplő kutatásokból 18-at referált a *HLISA*. Később megjelent az 1977–1980 közötti időszak kutatásait bemutató második kötet, az itt felsorolt 21 vizsgálatból 11-ről tájékoztatott a lap.

A könyvtártudományi kutatások számbavétele sokáig a KMK feladata volt. Kérdőíves vizsgálat alapján évente készült tanulmány a *Könyvtári Figyelő*ben az országban folyó kutatásokról, 1976-ban pedig az 1976–1980-as időszak kutatási terveit önálló kiadványban tették közzé. A *Könyvtártudományi Tanulmányok* 1973–1975. évi kötetét teljes egészében a könyvtári kutatásoknak szentelte, 1976-ban a TMT 1. számában olvashatunk e témáról (Papp István tollából). Jó lenne most is többet tudni e fontos területről.

A 70-es évek elején a könyvtárgépesítés alatt még nem csak a számítógépesítést értették, hanem a reprográfiát, a lyukkártya-technikát és a mikrofilmtechnikát. A *Könyvtári Figyelő* 1972. 3. számában Sárdy Péter még nem sok mindenről számolhatott be a számítógépek magyarországi alkalmazásával kapcsolatban: a Chemical Abstracts Condensates és az INSPEC mágnesszalagos szolgáltatásának alkalmazásáról egyes könyvtárakban, és az MNB számítógépes előállításának kísérletéről. Később (1974-ben) a METADEX mágnesszalagjai is eljutottak hazánkba (a KFKI-ba és Miskolcra), és a 70-es évek közepétől egyre több munkafolyamatnál próbáltak felhasználni a számítógépet, csak néhány folyóiratcikk-címet idézünk: *ETO-jelzetek számítógépes rendezése*, *Állományellenőrzés számítógéppel*, *Katalóguscédulák előállítása számítógéppel*, *A Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes előállítása*. A számítástechnika gyors térhódítását jelzi, hogy 1979-ben Roboz Péter és Szántó Péter már ezzel a címmel publikált tanulmányt: *Hazai online kapcsolódás nemzetközi információs hálózatokhoz – vágyalom vagy realitás?*, Tolnai György pedig a számítógépes tájékoztatási rendszerek adatbeviteli kérdéseivel foglalkozik cikkében. 1981-ben Szőnyi Katalin a szakirodalmi tájékoztatás gépesítéséről számol be a SZÁMOK-nál. A 80-as évek közepe, a mikroszámítógépek alkalmazásának kezdete már nem tartozik a vizsgált időszakhoz.

A 70-es, 80-as években számos szakirodalmi ellátottsági vizsgálat született, többek között az orvostudomány, pedagógia és a társadalomtudományok területén, és az olvasók szakirodalom-használatára vonatkozó tanulmányokat is olvashatunk. Ez a terület mostanában teljesen hiányzik a magyar könyvtári irodalomból.

A feldolgozó munka területén is sok közleményt referált a *HLISA*, az időszak első felében ezek főként a tárgyi feltárás kérdését érintik: 1973-ban jelent meg Molnár Imre műve az információs szaktezauruszról, majd Schiff Ervin tanulmánya a magyar nyelvű műszaki tezauruszról, Ungváry Rudolf cikke a tezauruszrendszerek szerkezeti alapjairól, 1977-ben pedig Horváth Tibor és Vargha Dénes könyve az információs tezauruszokról, 1979-ben publikálta Ungváry Rudolf nagyszabású művét, a *Tezaurusz technológiát*.

A vizsgált időszak a könyvtártudományi monográfiák publikálása szempontjából is igen gazdag: sok olyan alapmű jelent meg, melyek újabb kiadásaira ma is nagy szükség lenne, például a *Munkateljesítmény normák a tudományos és szakkönyvtárakban*, *Szakirodalmi kalauz*, *Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javításra* stb. Alapvető könyvtártani kézikönyvek származnak ebből az időből, többek között a *Könyvtárkezelői ismeretek*, *A könyvtáros munkája*, valamint számos tankönyv, vagy tankönyvként használt kötelező irodalom, így például Tevan Andor: *A könyv évezredes útja* c. könyvének új kiadása, Fülöp Géza: *Ember és információ* c. könyve, Csüry István: *A munkaszervezés helyzete és problémái a tudományos könyvtárakban*, *A közművelődési könyvtári ellátás*, Bereczky Lászlóné: *A betűrendes leíró katalógus szerkesztése a közművelődési könyvtárakban*. Ekkor jelent meg *A könyvtári szolgálat jogi szabályozása* c. gyűjtemény harmadik részének három kötete, ekkor indult a *Könyvtári kis tükör* c. sorozat. A 70-es évek elején még „élt” a *Könyvtárgépesítés* füzetek c., korábban pedig *A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai* c. sorozat, *A tudományos tájékoztatás elmélete és gyakorlata* c. sorozat keretében pedig egészen 1980-ig jelentek meg fontos könyvek.

A vizsgált időszakban nagy veszteségek is érték a magyar könyvtárügyet: olyan kiemelkedő egyéniségek távoztak az élők sorából mint Kovács Máté, Dezsényi Béla, Gombocz István, Sebestyén Géza, Sallai István, Héberger Károly és Csüry István.

Érdekességgépp felmérést végeztem arról, kik azok a szerzők, akiknek alkotásait tíznél többször referálta a *HLISA*, azaz kik voltak a leggyakrabban publikálók. Íme a lista: Kamarás István (27), Papp István (21), Katsányi Sándor (20), Csüry István (19), Futala Tibor (18), Héberger

Károly (14), Nagy Attila (13), Sárdy Péter (13), Zircz Péter (12), Sallai István (12), és Havasi Zoltán (11).

A vizsgálat – mint a bevezetőben utaltam rá – természetesen nem teljes, számos fontos terület kimaradt belőle, például az OKDT illetve később OKT tevékenységéről, az OSZIR és az NTMIR különböző koncepcióiról készült tudósítások stb. Ha valaki teljesebb képre kíváncsi, lapozza fel az időszak primér forrásait, elsősorban az országos könyvtári lapokat.

A HLISA továbbfejlesztési lehetőségei

Mint említettük, a *HLISÁ*-nak 1990 óta adatbázis-változata is létezik, amely egyelőre még tökéletesítésre szorul: az egyes rekordokat ki kell egészítenünk a *MANCI*-ban is szereplő ún. egyéb tárgyi ismérvek adataival. Ide általában olyan intézmény- és személynevek, kulcsszavak, földrajzi nevek kerülnek, amelyek más mezőben nem szerepelnek, és a keresést nagy mértékben megkönnyítik. Az adatbázis mérete is szerény, eddig mindössze kb. 650 tételt tartalmaz, de visszamenőleg is bővíthető. Az egyetlen gondot a monográfiák jelentik, ezek leírásának kezelésére ugyanis adatbázis-struktúránk nem alkalmas. Terveink (vagy inkább álmaink) szerint a kiegészített adatbázis rekordjaihoz csatoljuk a referátumokat is, s az egészet lemezen (igény szerint floppyn vagy CD-ROM-on) forgalmazzuk, illetve az Internetre tesszük.

További terveink között szerepel a *HLISA* tárgyszavainak revíziója is, a revideált angol tárgyszókészletet jól használható lesz a tézauruszunk angol nyelvű változatának elkészítésénél. Ezzel a mi tezauruszunk is „versenyképessé” tehető, sőt, talán jó hírünket is keltené a nagyvilágban. Ezt a funkciót a *HLISA* is jobban betöltené, ha még szélesebb körben ismert lenne. Ennek érdekében természetesen nekünk kell tennünk valamit: hazai és külföldi lapokban hirdetéseket kell megjelentetnünk, s – ahogy most is tesszük – szakmai tanácskozásokon, konferenciákon felhívni a figyelmet szolgáltatásunkra.

Szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy szolgáltatásunk bizonyos szempontból egyedülálló a világon: egy ország sem rendelkezik a könyvtárügyét átfogóan bemutató idegen nyelvű referáló lappal. Lengyelország évente kiad *Polish libraries today* címen angol nyelvű lapot, de ez

15–18 eredeti tanulmányt közöl, szemben a mi 100–120 referátumunkkal. Magyarországon pedig a miénken kívül mindössze öt angol nyelvű referáló lap létezik, ezek többsége a mezőgazdaság egyes részterületeit, műszaki tudományokat és a közgazdaságtudományt mutatják be a külföld számára.

A propagandába a hazai könyvtárak is bekapcsolódhatnak: van olyan magyar könyvtár, amely saját kiadványcseréje érdekében fizeti elő a magyar könyvtárügy e „nagykövetét”. Várjuk tehát az érdeklődők jelentkezését!

HUNGARIAN
LIBRARY and
INFORMATION
SCIENCE
ABSTRACTS

Vol. 23. No. 2. 1994. H 2440 - H 2488

Bubnó Katalin – Harcsa Edit

KOVÁCS MÁTÉ SZELLEMISSÉGÉNEK TOVÁBBÉLÉSE A KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM KOVÁCS MÁTÉ KÖRÉBEN

Mikor 1992 szeptemberében elkezdtek egyetemi éveinket Debrecenben, nagyon elveszettnek éreztük magunkat, hiszen teljesen új környezetbe kerültünk, új volt a város, s a képzési rendszer is jelentősen eltért a korábban megszokottól. Ezért is nagyon jólesett a felsőbbéves könyvtárszakos hallgatók barátságos közeledése, akik egy esti beszélgetés keretében próbáltak meg nekünk segíteni a beilleszkedésben, az eligazodásban, hasznos információkkal láttak el minket a leendő szakmánkkal, s az oktatással kapcsolatban. A mai napig szívesen gondolunk vissza arra az estére.

Ez a szak akkoriban még nagyon újnak számított, mindössze 3 évfolyam volt felettünk. Ezzel együtt járt természetesen az is, hogy kevesen voltunk, így szinte mindenki mindenkit ismert rövid idő alatt.

Az első év elmúltával, a fenti tapasztalatból kiindulva, mi is fontosnak éreztük, hogy találkozzunk az új „gólyákkal”, ezért szakestet szerveztünk számukra. Emellett egyre több országos rendezvényről hallottunk tanárnőinktől, dr. Suppné dr. Tarnay Györgyitől, s lelkesítő szavai nyomán sokra el is mentünk. Ezen kezdeményezések összefogására alakult meg javaslatára 1993 májusában Kovács Máté Kör névvel öntevékeny csoportunk, melynek a tanárnő irányítása mellett tagja a Kossuth Lajos Tudományegyetem informatikus könyvtáros szakának minden hallgatója és oktatója. Szoros szervezeti kereteink (pl. tagdíj) nincsenek, a programok tartják életben ezt a kis közösséget. Állandó funkciója csak az elnöknek és a titkárnak van, de minden rendezvénynek van évfolyamonként egy felelőse, akinek kiválasztása esetleges, nem mindig ugyanaz vállalja. Összetartozásunkat az emblémával próbáljuk megjeleníteni.

A névválasztás nem volt véletlen, hiszen Kovács Máté nagyon sok szállal kapcsolódott Debrecenhez, s egyetemünkhöz. A közelben, Hajdúszoboszlón született, de középiskoláit és egyetemi tanulmányait már ebben a városban végezte, a Bölcsészettudományi Kar magyar-francia szakán tanult. Az egyetem könyvtárában gyakornokoskodott – ahol

később az igazgatói feladatot látta el –, a gyakorló gimnáziumában tanított, a francia tanszéken tanársegédként dolgozott, s egyik szervezője volt a debreceni Nyári Egyetemnek. Később, igaz már Budapesten, az egyetemi könyvtárosképzést is korszerűsítette.

Céljaink fokozatosan alakultak ki. A legfontosabbnak azt tartjuk, hogy a hallgatók is részt vegyenek folyamatosan a szakmai közéletben, közösséggé szerveződjünk, valamint az oktatók és hallgatók között szakmai, baráti kapcsolat alakuljon ki.

A Kör fennállása óta minden évben képviseli egyetemünket könyvtárszakos hallgató országos szakmai rendezvényeken. Így például már szinte hagyomány, hogy az utóbbi években Budapesten megrendezésre kerülő Holland – Magyar Szimpóziumokon, a Bobcatss-eken is ott van néhány könyvtárszakos hallgató, akiknek itt lehetőségük nyílik külföldi (pl. dán, német, osztrák, norvég) egyetemistákkal és neves szakemberekkel való megismerkedésre. Az angol nyelvű előadásokon hallhattak már a legújabb informatikai eredményekről, a különböző marketingelméletről és azok megvalósításáról is. A könnyedebb szórakozást, a személyes közeledés lehetőségét a fogadás és az esti rendezvények jelentik, amelyekről a jelenlévők mindig lelkesen mesélnek.

Természetesen nemcsak a nagyvilág felé szeretnénk nyitni. Tudjuk, hogy kis országunk viszonyait is meg kell ismernünk, hiszen hamarosan itt fogunk dolgozni. Erre a legjobb lehetőséget a Magyar Könyvtárosok Egyesületének továbbképzései adják, mivel ezeken gyakorló könyvtárosoktól szerezhethünk ismereteket, és összehasonlíthatjuk a mindennapi gyakorlatot az általunk tanultakkal. Az ilyen alkalmakon megszerzett tudás hasznos adalékot is jelent a kötelező tananyaghoz, mert a továbbképzéseknek része a szakma egy-egy neves képviselőjének előadása is legújabb kutatásairól, tapasztalatairól.

Ezért közel ötvenen tagjai vagyunk az MKE különböző szekcióinak, pl. a Közkönyvtáros, a Műszaki könyvtáros, a Gyermekkönyvtáros szekcióknak, s a Hajdú-Bihar megyei szervezetnek, ami lehetővé teszi, hogy minél több irányból, megközelítésből szerezhessünk információkat..

Ilyen sok új ismeretet adó rendezvény volt például az 1995 tavaszán Sárospatakon és Kassán, a Gyermekkönyvtáros szekció által szervezett konferencia, ahol hallhattunk a '90-es évek gyermekkönyvtárainak szakemberellátottságáról, a gyermekkönyvtárosképzésről, a gyermekirodalom mai problémáiról, s találkozhattunk szlovákiai magyar gyermekkönyvtárosokkal. Vagy 1996. tavaszán Szombathely – Burgenlandban rendezett konferencia, amely a közönségkapcsolatok gyermekkönyvtári feladataival foglalkozott.

Az idei, számunkra jelentős MKE Vándorgyűlést megelőzően, ahol „segédszemélyzetként” a szervezésben, lebonyolításban is részt vehettünk, vendégként voltunk jelen Győrben, Körmenten, Egerben. Mindez jó előtanulmányokat jelentett a mostani Kovács Máté Emléküléshez, melynek előkészítésében, megvalósításában is vállaltunk feladatokat.

A Kovács Máté Kör lehetőséget ad a hallgatóknak arra, hogy értesüljenek a külföldi ösztöndíjakról, amelyekre már sikeresen pályáztak néhányan Hollandiába, Németországba, Angliába.

Az utóbbi 2 év őszén részesei lehettünk egy önismereti és egy kreativitásfejlesztő tanfolyamnak is. Ez a regionális rendezvény a Békéscsabai Megyei Könyvtár rendezésében Szanazugban zajlott le, Csongrád, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar megyei gyermekkönyvtárosok részvételével. Itt olyan módszereket, játékokat sajtóíthattunk el, amelyeket nemcsak későbbi munkánkban, de már a mostani életünkben is hasznosíthatunk.

Képzésünk színesebbé tételére és kiegészítésére vendégelőadókat hívtunk rendszeresen. Így például hallhattuk Nagy Attila előadását a könyvtárosok önbizalomhiányáról, s egy másik alkalommal a lakosság olvasási szokásairól, valamint Kövessy Gábor előadását a miskolci Szent Ferenc kórház számítógépesítésének menetéről.

Kötelező elfoglaltságainkba nem tartozik bele az ország nagy könyvtárainak meglátogatása, az ottani munkamódszerek, eszközök, jelentős vagy a valamilyen szempontból kiemelkedő könyvállományok megismerése. Mivel ezt szükségesnek tartjuk, törekszünk rá, hogy minden évben tegyünk egy-egy ilyen céllal szakmai kirándulást. Ezen utak keretében nyertünk betekintést az Országos Széchényi, az Akadémiai, az Országgyűlési, a kecskeméti Katona József Könyvtár, valamint a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Könyvtárának hétköznapi munkájába, illetve a KELLO működési rendszerébe.

Fontosnak tartjuk azt is, hogy megosszuk, továbbadjuk az év közben szerzett tapasztalatainkat, benyomásainkat, új ismereteinket a többieknek, amire szemeszterenként nyílik lehetőség. A sarvasi hétvégéket éppen ennek megvalósítása érdekében, ezzel a céllal szervezzük. Az első napon mindig ellátogatunk valamely, a leendő szakmánk szempontjából fontos közeli intézménybe, pl. a gyomai Kner Nyomda Múzeumába, a Békéscsabai Megyei Könyvtárba. A második napot a KLTE Vízisporttelepén töltjük el ismerkedéssel, beszélgetéssel, vidám hangulatban.

Szerencsére nem kell mindig utaznunk, Debrecen is ragyogó lehetőségeket kínál ismereteink bővítésére, ami azért is különleges város, mert az általános gyakorlattól eltérően itt a városi és a megyei könyvtár külön

intézményrendszer, s ezeket a típusokat helyben részletesebben is megismerhetjük.

Mivel a KLTE Könyvtára egyben nemzeti könyvtári feladatokat is ellát – ami Kovács Máté érdeme is –, így ezeket mélyrehatóbban tanulmányozhatjuk, s nemcsak használói vagyunk az itt működő Voyager integrált könyvtári rendszernek, hanem részt vehettünk és vehetünk OPAC-jának feltöltésében.

Immár ötödik éve viselik szívükön a Kör tagjai a Benczúr Gyula Kollégium könyvtárát, amely korábban csak egy nagy kupacban porosodott. Első dolgunk a különböző dokumentumok rendezése volt, majd a kölcsönzés és az állandó nyitvatartás beindításával egyidőben elkezdjük a katalogizálást, a fénymásolást, a folyóiratbeszerzést, s az állomány igényekhez való alakítását. Ez a tevékenység mindannyiunknak jó és hasznos erőpróbát jelentett, sokat tanulhattunk saját hibáinkból, a gyakorlat pedig segítette a tananyag könnyebb megértését. Alig egy év alatt, nagy örömeinkre, a kollégium lakóinak egyik közkedvelt helyévé tudtuk tenni a korábban elhanyagolt, elhagyatott könyvtárat.

Nyáron sem tétlenkedünk, hiszen 1993-ban megalakult a Kovács Máté Kör alcsoportjaként a Sine nomine et al. öntevékeny kör, amely olvasótáborokat szervez az KLTE Gyakorló Általános Iskolájának felső tagozatos tanulói számára.

Ennek a körnek már nemcsak informatikus könyvtárosok a tagjai, hanem például biológusok, fizikusok, történészek, pedagógia szakosok, s még jó néhány egyéb „nációból” származó hallgatók is. A Sine nomine et al. egy régi, de ma is modern gondolat köré csoportosította erőit, amelyet olvasótábornak neveznek. Ez az elég „félrevezető” elnevezés valójában egy hagyományostól teljesen eltérő, izgalmas módszerekkel dolgozó nevelő/fejlesztő pedagógiai programra utal, s korántsem holmi szürke könyvmolykodásra.

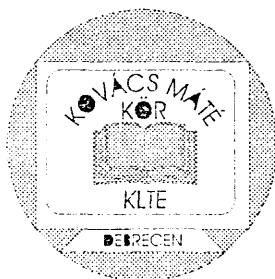
Itt nem egyszerű olvasgatásról van szó, bár a könyvekhez sok köze van. Az olvasótáborunkat Szarvason, szép természeti környezetben szerveztük meg immár harmadszor, elég távol a város zajától, ugyanakkor mégis közel a településhez, hogy az infrastruktúráját kihasználhassuk. A gyerekekkel tavaly előtt a reformkorban barangoltunk, tavaly az 1945 utáni korszakkal foglalkoztunk, idén pedig egy fantáziavilágot építettünk fel kis- és nagycsoportos foglalkozásokon. Ebben a 10 napban mi nemcsak a szervezési ügyeket látjuk el, (a feladatokat évközben tervezük meg), hanem együtt is élünk – a szó legszorosabb értelmében – a gyerekekkel. Jól példázza ezt az, hogy gyakran még a hallgatók egy része számára is „titkos”, hogy mi a következő kaland.

Idén a 3 kiscsoport megalakította önálló országait, megírták a történelmüket, megszervezték társadalmukat, gazdaságukat, kialakították népszokásaikat, meséiket, stb. A táborban a gyerekek készítettek terepasztalt, népviseletet, ékszereket, zászlót, pecsétet, címert, kronológiát, állami költségvetést, állat- növény-, és ásványhatározót. Részt vettek lovagi tornán, olimpián; vásároztak is, ahol nemcsak egymás portékáit vehették meg, hanem árnyfényképésztől a bájitaláruson át a jóságig még sok különös helyen költhették el potykáikat (nemzetközi fizetőeszköz). Egy nagy szabású esküvő keretében pedig a három ország a népek között házasságú párokkal pecsételte meg a „véres” számháborút követő békekötést.

Ez a felsorolás inkább csak ízelítőül szolgál és a főbb vonalakat vázolja fel. A kapcsolattartás megmarad a gyerekek és a hallgatók között a táborzárás után is. Találkozókat szervezünk, levelezünk velük.

S már tervezzük a jövő nyári tábort a régi és leendő olvasótáboros gyerekek számára. Igaz, ez utóbbi terveinket a pénzühiány, mint a klasszikus probléma igencsak fenyegeti. Ebben is segítségünkre volt már több alkalommal a Magyar Garabonciás Szövetség, amelynek elnöksége elhatározta, hogy a korábban megismert képzési módszerek helyett, valóságos környezetbe helyezi a legkülönbélebb táborokat vezető és segítő embereket. Idén ősszel már negyedszer képviseltette a kör magát ilyen mentorképző táborban. Ezekben praktikus használható ismereteket; önismereti, kreativitásfejlesztő, közösségi játékokat tanulhatunk; ötleteket, gyakorlati segítséget kaphatunk a többi résztvevőtől.

A hivatástudat megalapozását, a hivatáshoz való sokszínű közelítést, az egyetemi oktatási programon kívüli ismeretszerzés lehetőségeinek széles körű megismerését, szakmai és emberi kapcsolatok építését gyakorló könyvtárosokkal – ezt jelenti számunkra a kör eddigi rövid működése. Megtanultuk, hogy fontos a nyitottság, a problémák körüljárása, a megoldási alternatívák felvázolása, a szakmában való benne élés, mert csak így követjük Kovács Máté szellemiségét, aki mindannyiunk számára példakép lehet.

Muri Edit

A SZOMBATHELYI KÖNYVTÁROSHALLGATÓK EGYESÜLETE

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár Informatika tanszékének hallgatói kezdeményezésére négy évvel ezelőtt megalakult a Szombathelyi Könyvtároshallgatók Egyesülete (SzoKhE).

Tagjai a tanszék oktatói és hallgatói lehetnek. A végzett hallgatóknak is megvan a lehetőségük a tagságra, ők ú.n. pártoló tagként segíthetik továbbra is munkánkat.

Az Egyesület létrehozásának célja az volt, hogy szorosabb kapcsolat alakuljon ki a hallgatók, illetve a hallgatók és az oktatók között, ezzel is segítsék és eredményesebbé tegyék egymás munkáját.

Az Egyesület vállalta, hogy:

- képviseli a hallgatók érdekeit különböző fórumokon;
- segíti a hallgatók és oktatók külföldi tanulmányait és továbbképzését;
- rendszeres élménybeszámolókat rendez ezekről;
- folyamatos kapcsolatot biztosít a már végzett hallgatóknak;
- különféle szakmai programokat szervez.

Ezek tehát a vállalt feladatok. Most négy év távlatából nézhetjük meg, mi valósult meg terveinkből.

Rendszeresen tartunk összejöveteleket, ahol az Egyesület ügyeit közösen intézzük, és tájékoztatjuk a hallgatókat a terveinkről és eredményeinkről. Évente kétszer a pártoló tagjaink is részt vesznek ezeken.

Legnépszerűbb programunk a minden évben megrendezett szakmai nap és szakest, amely mindig nagy sikert arat a résztvevők körében.

A szakmai nap keretében az érdeklődők betekintést nyerhetnek tanszékünk életébe, tájékoztatjuk őket a változásokról, a képzés fejlesztéséről. A már végzett hallgatóknak lehetőség nyílik arra is, hogy beszámoljanak munkájukról, hogyan alakult életük a diploma megszerzése után. Ezek a beszélgetések nagyon hasznosak számunkra, hiszen fontos tudnunk,

hogy mire számíthatunk, milyen nehézségek és – reméljük – sikerek várnak majd ránk.

Ugyancsak a szakmai nap ad alkalmat hallgatóink külföldi tanulmányairól illetve gyakorlatáról tartott élménybeszámolóknak. Nagy örömünkre minden évben egyre több diáktársunk kap pályázat útján lehetőséget, hogy egy szemesztert vagy szakmai gyakorlatát külföldön végezhesse. Az ő tapasztalataik nagy segítséget jelenthetnek a leendő pályázóknak. A szakmai nap zárásaként szakestet rendezünk, ahol az évfolyamok tanszékünk életének egy-egy mozzanatát humoros jelenetek formájában adják elő. Terítékre kerül ilyenkor a tanulmányi kirándulások viszontagságaitól kezdve a vizsgák fáradalmain át a nyári vándorgyűlések bonyolalmáig minden említésre méltó esemény. Ezeknek a műsoroknak mindig nagy sikere van mind az oktatók, mind a hallgatók, érdeklődők körében.

Szintén hagyományosnak mondható már Egyesületünk életében, hogy részt veszünk az MKE nyári vándorgyűlésein. Az idén volt a negyedik alkalom, hogy ott lehettünk, és reméljük, a következő vándorgyűlések sem nélkülünk zajlanak, hiszen szakmailag sokat jelent, ha figyelemmel kísérhetjük az aktuális problémákat, beszélgethetünk könyvtárosokkal, és nem utolsósorban találkozhatunk néhány élő szakirodalommal.”

A tavalyi évben számunkra a legnagyobb eredmény az volt, hogy kapcsolódva a Könyvtári és Informatikai Kamara „Összefogás a könyvtárakért” elnevezésű országos szintű rendezvényéhez, egy hetes önálló programsorozatot szerveztünk főiskolánkon.

Ez nagy kihívást jelentett számunkra, hiszen ilyen nagyszabású rendezvényt előtte még nem vállaltunk magunkra.

Egy hét alatt sokféle programot biztosítottunk a résztvevők számára. Állandó program volt egy CD-ROM-os kiállítás, ahol szombathelyi számítógépes cégek színes bemutatókkal várták az érdeklődőket a legújabb számítástechnikai termékekkel.

A rendezvény keretében többek között könyvtárlátogatásokat szerveztünk a helyi könyvtárakba nem könyvtár szakos hallgatóknak, illetve „könyvtár népszerűsítő” vetélkedőt rendeztünk főiskolai hallgatók részére, ami inkább humoros volt, mint szakmai, s így sikerült nekünk könyvtár szakosoknak a megszégyenítő utolsó helyet elérni. Vigasztaló gondolat, hogy igazán jó hangulatban telt el ez a pár óra és az egész hét minden résztvevő számára.

A hét zárásaként tartott összejövetelem értékeltük rendezvényünket, és egyértelműen sikeresnek találtuk, így elhatároztuk, hogy az idén is megrendezzük főiskolánkon. Ebben megerősítettek minket a hallgatók köré-

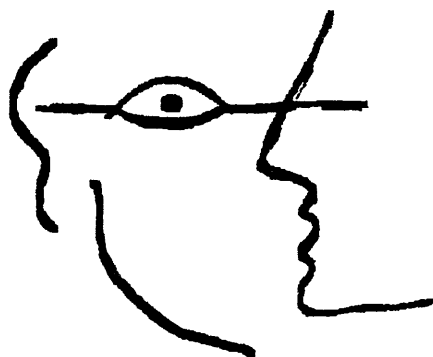
ben készített felmérések eredményei, illetve a támogatóinktól kapott biztatások, ígéretetek.

Az elmúlt év sikereihez hozzájárul még, hogy elnyertünk egy pályázatot, így nagy örömünkre anyagi hozzájárulást is tudunk biztosítani néhány program költségéhez, mint pld. vándorgyűlés, tanulmányi utak, szakeket, stb.

Összegezve az elmúlt négy évet úgy gondolom, hogy Egyesületünk valóban eredményesnek mondható, e rövid idő alatt is komoly sikereket ért el. Remélem a jövőben talán még több eredményt mondhat magáénak.

Az Egyesület működésének alapja a tanárainktól kapott maximális segítség, amelyet minden esetben megkaptunk. Köszönet érte mindnyájuknak.

BIRMINGHAM CENTRAL LIBRARY

“PEOPLE MATTER HERE”

avagy

“ITT AZ EMBEREK SZÁMÍTANAK”

Varga Tünde

'ITT AZ EMBEREK SZÁMÍTANAK'

Tapasztalatok a birminghami Central Library-ban

Egy egyetemi csereprogramon keresztül jutottam Birminghambe, s még az sem riasztott vissza, hogy a repülő magazinjában Birmingham az elsők között szerepelt az utasok által legkevésbé kedvelt állomások „toplistáján” (nem túlzottan festői szépsége miatt : szürke nagyváros ipari környezetben).

Mint leendő könyvtáros, s mint diák is, utam a birminghami Central Library-ba vezetett. A már tapasztaltabbak előre figyelmeztettek, ne csodálkozzak, ha egy bevásárlóközpont kellős közepére bukkanok (McDonald's, könyvesbolt, kávézó, lottózó, stb.), bátran menjek tovább (feljebb), a Könyvtár ott van. Ez a szokatlan furcsaság, a hatalmas könyvtár és a más, nem kimondottan könyvtárhoz kapcsolódó intézmények szimbiózisa – amivel valóban a szó szoros értelmében szembesül az ember – nem véletlen, hiszen jól jelképezi a könyvtár törekvéseit: „Itt az emberek számítanak”.

Ez a szlogen szinte mindenhol visszaköszön, ha a könyvtár nevével találkozunk.

A Central Library épülete és helye a hálózatban

A „Birmingham Libraries” („Birminghami könyvtárak”) hálózata a Központi Könyvtárból, 39 tagkönyvtárból, 5 mozgókönyvtárból és egy börtönkönyvtárból áll, valamint egy, az otthonukhoz kötött emberek számára létrehozott szolgáltatásból. A hálózat a Városi Önkormányzat Szabadidő és Közösségi Szolgáltatások fennhatósága alá tartozik, így a könyvtárakat az Önkormányzat finanszírozza, s minden tagkönyvtárnak önálló költségvetése van.

Több mint 3 millió könyv és több millió egyéb dokumentum (folyóirat, fotók, AV-anyagok, stb.) található a könyvtárban. A központi

könyvtárban mintegy 140, a hálózat egészében 750 fő dolgozik¹. (Kérdésemre, hogy mennyi ebből a szakképzettek, ill. szakképzetlenek aránya nem kaptam választ, ez ugyanis bizalmas információnak minősül. Hasonló az eset a fizetések esetében is.)

A Central Library – a hálózat szíve – a *legnagyobb városi könyvtár* Európában. A könyvtár hatalmas épülete is a város központjában helyezkedik el, kilenc szint áll a használók rendelkezésére.

A bejáratnál foglal helyet a recepció, ahol a könyvtárról, a helyi buszjáratokról, kulturális előadásokról, a városban zajló programokról kapható információ. Itt található egy könyvesbolt is, valamint ez a térrész köti össze a könyvtárat a fentebb említett más 'intézményekkel'.

Szintén ezen a szinten, de már beljebb a „Centre for the Child” részre bukkanunk, az elnevezés itt is sokatmondó: „Központ a Gyerekért”. Ugyanitt foglal helyet az Üzleti Információs egység is.

Az 1. szinten található a kölcsönző könyvtár, amely a kölcsönözhető dokumentumokat kínálja, a könyvtár többi részében csak helyben használat lehetséges. Ez egyben azt jelenti, hogy a kölcsönözhető állomány kicsi, ezt a funkciót azonban a tagkönyvtárak jól kiegészítik, viszont az állomány többi része így helyben azonnal hozzáférhető. Ezt főleg a diákok kedvelik, s sokan, éppen ezért, nem az egyetemi könyvtárat részesítik előnyben. A kölcsönözhető állomány sűrűn látogatott, a szépirodalmon túl a szakirodalomból is válogathatnak az olvasók, melyek ETO szerint sorakoznak a polcokon. Mivel ez a rész reprezentatívan válogat az irodalomból, ezért itt főleg a szabadidő, a kikapcsolódás a fő funkció (az elmélyültebb kutatást a helyben használható gyűjtemények teszik lehetővé). Így gyakorta látni, hogy emberek pár percre jönnek csak a könyvtárba, s az ablakban ülve olvasgatnak, aztán mennek tovább. E részleg mellett helyezkedik el a multimédia könyvtár, az 'input-output centre', illetve a kávézó. A kávézóban összejöveteleket, író-olvasó találkozókat is szerveznek.

A 3–7-ik szinten speciálisabb, témakörök szerinti gyűjtemények találhatóak, egy részük szabadpolcon, más részük zárt raktárban. A 3. szint például az irodalom, a művészetek és a nyelvek dokumentumait gyűjti, a zenei könyvtár is itt van. Feljebb haladva, egyre szűkebb területekhez jutunk, a 7. szinten van az archív rész, ahol helytörténeti dokumentumokat, kéziratokat őriznek. A várossal kapcsolatos iratok, iskolák, helyi családok, valamint a Városi Tanács iratai találhatóak itt, valamint több mint 80 ezer térkép, fénykép; négyezer kézirat tanúskodik a város történetéről.

A könyvtár épülete otthont ad további egyedülálló és speciális gyűjteménynek is, mint például a Shakespeare könyvtárnak, a híres Boulton és Watt Ipari Forradalom archívumának is.

Az épület felépítésén jól látható az olvasói igényekhez való alkalmazkodás: a keresettebb részlegek könnyen elérhetők, megközelíthetők, míg a védettebb dokumentumokhoz hosszabb a hozzáférés útja.

A Central Library imázsa

A Könyvtár legfontosabb mozgató-rugója, szervező ereje az ember (felhasználó) – központúság, ami a finanszírozás sajátosságából is fakad. A város polgárait meg kell győzni, hogy pénzük jó helyre kerül, ezt pedig mi sem bizonyítja jobban, mint a szolgáltatások minősége, valamint a megfelelő kommunikáció a könyvtár és az adófizetők között.

A könyvtár sikerének titka ebben rejlik.

Hogy az emberekben kedvező kép alakult ki a „Birmingham Central”-ról, azt személyes- és mások tapasztalatai alapján is igazolva látom. Egyik kedvenc ’anekdota’ a birminghami egyetemisták körében a könyvtárról: a Central Library „az a hely, ahol egy Big Mac mellé rendelhetsz egy Ulysses-t”. Az, hogy a használóknak a könyvtárról alkotott imázsában egyesül az emberek két alapszükséglete, a fizikai és szellemi táplálék, önmagában nézve is siker, hiszen a könyvtár nem másra törekszik, mint az ember (felhasználó) igényeinek kielégítésére.

Ottlétem alatt kutattam annak okát, hogy a Könyvtár minek köszönheti sikerét. Tapasztalataimat két szempont szerint mutatom be:

1. A szolgáltatások jellege, minősége
2. A PR kapcsolatok

1. A szolgáltatások jellege, minősége

Nem kétséges, hogy egy ütőképes könyvtárnak olyan szolgáltatásokat kell nyújtania, amelyek versenyképessé teszik más könyvtárakkal, sőt más intézményekkel szemben is. A felhasználó elsősorban a kényelem, az idő és anyagi megtakarítás szempontjai szerint dönt.

A Central Library a szolgáltatások széles skáláját nyújtja egyazon épületen belül, színvonalas minőségben. Talán ez az, amiért a birminghamiek szívesen jönnek ide.

A könyvtár mindenki által igénybevehető (csak a térítéses szolgáltatások és kölcsönzés esetén kötelező a beiratkozás), nyitvatartási ideje is rugalmas (hétköznap 9–20, szombatonként 9–17 óráig tart nyitva), s a legtöbb szolgáltatás ingyenes (beiratkozás, kölcsönzés, stb.).

Mintegy 1000 olvasó, valamint 25 kutató számára van tanulási, helyben olvasási lehetőség a könyvtár épületében. A számítógépes katalógus ún. „Viewpoint”-okon keresztül férhető hozzá (60 db található az épület különböző pontjain). A Viewpoint nem más mint egy masszív „dobozoszlop” képernyővel és egyszerű billentyűzettel felszerelve, amelyet a használó álló helyzetben kezelhet. A „doboz” egyaránt ötletes és funkcionális: képernyő kialakítása ízléses és könnyen kezelhető, gyors és pontos információt ad, valamint a szokványos PC-s, vagy terminálos megoldásnál kevésbé sérülékeny (nem mozdítható, állítható, kikapcsolható stb.). A katalógus az egész hálózat dokumentumait számon tartja, s így könnyen megmondható, melyik tagkönyvtárban férhető hozzá az adott könyv. A dokumentum formátumára is lehet kérdezni, így pl. ha hangskönyvet keresünk, nem kell az összes könyvet végigböngészni, hanem a megfelelő menüpont kiválasztásával rögtön megtalálhatjuk azt. Az olvasó saját kölcsönzéséről is kaphat információt a 'Viewpoint'-okon keresztül, így nem kell a könyvtárhoz fordulnia. Bár a katalógus használata egyszerű, ha kell, segítenek a könyvtárosok. Többször tanúja voltam iskolás csoportok részére tartott útmutatónak is, s néha a könyvtárosnak kellett szólnia a túlbuzgó diákoknak, hogy mást is engedjenek a katalógushoz.

Egyedül a fénymásolás díja fájó pont az olvasók számára – hiszen ez 2,5 szerese a normál díjnak –. A könyvtár nyilvánvalóan pénzügyi megfontolásokból alkalmazza a magas árat, de e szolgáltatás stabil igénybevétele is azt mutatja, az állomány kialakítása az olvasók igényeit tükrözi.

A hagyományos dokumentumok mellett természetesen megtalálhatók az elektronikus adathordozók is (ezek már eléggé ismertek, nem is érdemes sorolni őket), ami azonban külön említésre méltó, az első emeleten található *Multimédia könyvtár*, ahol videók (filmek, nyelvleckék, kulturális műsorok, stb.), különféle illusztrációk, diacsomagok, számítógépes szoftverek, CD-ROM-ok, oktatási anyagok, játékprogramok találhatóak. Ezek helyben használhatók, előjegyezhetők, kölcsönözhetőek, vagy esetleg – pl. szoftverprogramok esetén – megvásárolhatóak. Szintén itt található egy új kezdeményezés is, az *Input-output centre*, ahol számí-

tógépes használatot biztosítanak. Ezek többnyire térítéses szolgáltatások, mint pl. a nyomtatás, PC használat, scannelés, számítógépes ismeretek oktatása. Az Internet használata azonban ingyenes. A könyvtárosok itt is szívesen segítenek, ha szükséges. (Az egyik olvasó például egy irodalmi konferencia helyszínét és dátumát kérdezte, amire az Internet segítségével gyors választ is kapott.)

Nagy sikere van a földszinten található *Üzleti Információs* résznek, ahol szakképzett könyvtárosok segítenek az eligazodásban személyesen vagy telefonon. Az információk ingyenesek, egyedül a témakutatásért kell fizetni (Information Direct). Naprakész gazdasági és politikai (mind nemzetközi, mind belföldi) információk, cégjegyzékek, hivatalos statisztikák, évi jelentések találhatóak nyomtatott, illetve CD-ROM-os formán. Ezt a szolgáltatást szintén nemcsak az üzletemberek szeretik, a végzős diákok is itt találnak a könnyebb elhelyezkedéshez információt üresedő állásokról, cégekről.

Talán a legkiemelkedőbb, legszínesebb része a Central Library-nak a „Centre for the Child”. Ez a részleg főnixként született újjá, miután 1991-ben egy tűz elpusztította a gyerekkönyvtárat annak minden dokumentumával együtt. Ez a sajnálatos eset tette lehetővé, hogy egy teljesen új, modern könyvtár szülessen a gyerekekért. Változatos tereket találunk itt, minden korosztály számára. Ide tényleg élmény bejönni. A könyvek mellett a 'totyogók' színes, puha játékokkal játszhatnak, nagy képeskönyveket, nyomogathatós könyveket, míg a nagyobbak újságokat, meséskönyveket nézegethetnek. Megcsodálhatják a CD-ROM-os illusztrációkat, zenét vagy mesét hallgathatnak. Külön sarok van a tiniknek, s helyet biztosítanak az iskolai feladat elkészítésére is. Érdekesség a rovar kiállítás, amely üvegszekrényekben tárul a gyermekek szeme elé, valamint a Kincses Sziget történetének kollázsa a falakon. A „Centre for the Child” szerves része a fogyatékos gyermekek számára kialakított terület, ahol speciális felszerelés biztosítja számukra a könyvek elérését, használatát (Braille könyvek, hangosító berendezések, stb.). Ez a helyiség a könyvtár 4. emeletén lévő, a felnőtt mozgássérültek számára kialakított lehetőségeket egészíti ki. Ott az előbb említetteken kívül speciális mozgószer segít abban, hogy a használó a magas polcokon elhelyezett könyvekből is kedvére válogathasson.² A földszinti részleg nemcsak a gyerekek számára nyújt információt, hanem a szülőket is tájékoztatja a gyermekneveléssel kapcsolatos kérdésekről. A szülő és gyermeke zavaratlan együttlétét szolgálja a 'csecsemő szoba'. S végül, de nem utolsósorban említeném a sokszínű foglalkozásokat, amelyeket a könyvtárosok gyermekek számára szerveznek: pl. minden héten meseszakkör, a vaká-

ciók idején egész napos programok, rendezvények, valamint a különböző pályázatok, versenyek. Ottlétemkor a környezetvédelmi pályázatok győztes rajzaival, verseivel szerepeltek a bejárat melletti falakon.

Nemcsak a gyermekrészleg, hanem az egész könyvtár arculatához hozzátartozik a különböző programok, találkozók szervezése és lebonyolítása. Ezek témái illeszkednek a helyi lakosság igényeihez, néhány az októberi programok közül: Nemzetközi Költészet Napja, Fiatalok fesztiválja: vitaprogram, Az ötvenes évek, Családfakutatás: hogyan vágjunk bele?

Az állandóan változó, frissülő kiállítások is színesítik a könyvtár hangulatát. Most például William Morris születése századik évfordulóját ünnepli a 'Centre for the Book', ahol mindig más aktuális témában állítja ki könyveit a Könyvtár.

Erezhető tehát, mennyire sokrétű a Central Library tevékenysége, s a tapasztalat azt mutatja, hogy a színvonal sem romlik, sőt...

De hogyan szereznek minderről tudomást a felhasználók? Erről szeretnék beszélni a következő részben.

2. A PR kapcsolatok

– a célcsoport

Birmingham egyik legjellemzőbb vonása a több nemzetiség, vagyis a különböző etnikumok egymás mellett élése (afrikaiak, ázsiaiak, kínaiak, vietnamiak, stb.). Erre a sajátosságra a Könyvtár is felkészül, hiszen a lakosság igényeit ez messzemenőleg befolyásolja. A könyvtár mind állományának kialakításában, mind a szolgáltatások esetében követi a használók elvárásait. A „Birmingham Libraries” hálózata speciális helyzetben van, hiszen a tagkönyvtárak a városon belül elfoglalt helyük miatt sokszor egy-egy etnikum könyvtárai, így természetesen ezen szükségleteknek megfelelően alakítják állományukat (pl. az arab kultúra, nyelv dokumentumait gyűjtik, stb.). A Central Library esetében ezen igények integrálására törekszik, minden nyelvterületet képviselve, de egyben ügyelve a helyes arányok betartására.

A könyvtár céljai között más speciális igényű használók ellátása is szerepel, itt a fent említett fogyatékos használókra (vakok, siketek, mozgássérültek) gondolok, akik számára speciális szolgáltatások szükségesek. Az intézmény jó hírvének alakításában ez rendkívül fontos.

– a cél

A közönséggel való kommunikációja során a „Birmingham Libraries” egységes szervezetként lép fel, jelmondata minden kiadványon ott szerepel, ezzel is erősítve a szervezet imázsát. A kommunikáció célja nemcsak a jelen szolgáltatásokról való tájékoztatás, hanem a tudás, olvasás művelődés fontosságának kiemelése: pl. „miért jó olvasni?”, kérdezi egy brosúra, és válaszol is, a könyvtár lehetőségeinek több szempontú megközelítése: pl. az egyik színes szórólap éppen e célból különböző élethelyzeteket szemléltet, amelyben szükségünk lehet a könyvtárra, feltehetően olyan közönséget célozva ezzel, akik nincsenek tudatában a könyvtárhasználat lehetőségeivel.

– a csatorna

A kommunikáció személyes, illetve nem személyes csatornán történik. A személyes csatorna egyik legfontosabb képviselője a könyvtáros, az ő viselkedése, szakmai felkészültsége nagy mértékben minősíti a könyvtárat. A könyvtárat aktív használóként is igénybe véve tapasztaltam e téren is pozitív, volt olyan eset, hogy egy másik intézménynek csereként kölcsönadott dokumentumot kértek vissza, amely számomra fontos volt a kutatáshoz. Az előjegyzés természetesen némi pénzbe került, de megérte. Máskor egy kitaró könyvtáros egy „elveszett” cikket talált meg. A példákat sorolni lehetne, egy azonban biztos: nemcsak én szeretem a mosolygó könyvtárosokat.

Másik fontos eleme az e típusú csatornának az ún. szájreklám (vagyis a könyvtár jó híre), amelynek sikerességéről már az előbbiekben szóltam.

A könyvtár magas színvonalon látja el a nem személyes csatornán keresztüli kommunikáció feladatát is. A hangsúly azért is érthető, hiszen az írásos, kézzelfogható eszközök könnyebben, tartósabban szolgálják a közönséget. Ezeket szeretném bemutatni a következőkben.

Sokféle, sokszínű kiadvány (brosúrák, szórólapok, plakátok, poszterek, stb.) tájékoztat a Könyvtárról. Mindegyikükön ott található a könyvtár logója, a szlogen („itt az emberek számítanak”), valamint egy ábra: két fej egymásba mosódó körvonala, az egyik fülekkel és egy mindent látó szemmel. Ez utóbbi a könyvtárost jelképezi, s az üzenet így világos: a könyvtáros mindent hall és lát, ami az olvasóval kapcsolatos.

Az emberközpontúság a kiadványokon is megfigyelhető: sok az olyan kép, amely a könyv, a könyvtáros és a használó harmóniáját ábrázolja.

A kiadványok formai megjelenése is vonzóvá teszi őket. (Főleg a gyerekek számára készíttetekre jellemző ez, s nem véletlenül.) A célcsoportoknak megfelelően több nyelven készülnek a szórólapok, s szinte a Könyvtár minden részlegének van külön brosrúája. A szórólapokon az aktuális programokról tájékozódhat a használó.

Már említettük, hogy a finanszírozás sajátosságából fakadóan nagy hangsúly kerül az adófizetők, vagyis a potenciális felhasználók tájékoztatására. Ezt a feladatot egy külön 'sorozat' („*Stock Selection Policy*”) látja el, amely a használók felé közvetíti a könyvtár állománygyarapítási stratégiáját. Ez szemléletesen és hitelesen tájékoztatja őket a könyvtár költségvetéséről, például, hogy milyen százalékban, mire költöttek egy adott évben, átlagosan mennyi könyv (vagy egyéb dokumentum) beszerzésére elég a költségvetés, stb.³ Valamint felsorolja, hogy a könyvtár milyen szempontok szerint gyarapítja állományát (első helyen a birminghami használók igényei szerepelnek), milyen adathordozókat gyűjt, kiemeli a szépirodalom, s a szakirodalom jogosultságát (mi a célja ezek gyűjtésének), valamint számos kezdeményezésről tájékoztat (pl. a legkeresettebb új könyvek 'Toplistá'-ja azt a célt szolgálja, hogy az itt szereplő friss könyveket rövidebb időre kölcsönzik, hogy minél több érdeklődő férhessen hozzá).

S nemcsak ez a sorozat sugallja, hogy 'itt minden a felhasználóért van'. A könyvtár a tájékoztatáson túl ugyanilyen fontosnak tartja a *visszajelzést* is. Külön kérdőív foglalkozik a felhasználók véleményével, kritikájával, javaslatokkal. Mindezt nemcsak írásban várják el a könyvtárosok, hanem magatartásukkal is erre ösztönöznek.

Egyik furcsa élményem a könyvtárban az volt, hogy a „*Women only*” („Csak nők részére”) felirattal találkoztam néhány olvasó asztal felett. Mikor megkérdeztem, ez mit jelent, a könyvtáros elmondta, hogy ez olvasóik kérésére jött létre, mivel többen jelezték, hogy férfiak 'zaklatják' őket olvasás közben, s ezért alakították ki a csak nők által igénybe vehető asztalokat.⁴

Az olvasótermek, s más részlegek berendezése is a nem személyes csatornák közé tartozik. Az olvasótermek a kényelmet szolgálják, minden asztalon külön lámpa van. A védettebb irodalom használatához külön asztalok tartoznak, ezeket a könyvtáros pulthoz közel, jól látható helyen alakították ki. Nagyon tetszett, hogy sok az üvegablak, nemcsak kifelé, hanem a belső terek felé is. Ezek a fent említett egyéb 'intézményekre' (kávézó, könyvesbolt, újságárus, stb.) néznek, így a könyvtár nincs annyira elzárva a külvilágtól, s ha az ember elfárad, nyugodtan el-(ki-)kalandozhat olvasás közben.

S végül, de nem utolsósorban az Internetet említeném, hiszen ez ma már egy olyan eszköz, amely színvonalas, naprakész és könnyen elérhető csatornaként szolgál a könyvtár bemutatására. A könyvtár ottlapja egyben térbeli, időbeli korlátokat megdöntő reklámhordozó is. (Néhány kiegészítő információra a könyvtárral kapcsolatban én is innen tettem szert; sokkal gyorsabban és olcsóbban, mintha egy ottani könyvtárosnak írtam volna.)

Hazai szemmel nézve a birminghami könyvtár célkitűzései, s ezek megvalósítása terén nem mutat 'forradalmi' különbséget a magyar könyvtárakkal összehasonlítva. S ez mindkét felet egyaránt dicséri.

Mégis, néhány sajátosságot újra kiemelnék. Elsősorban a fogyatékos olvasókra gondolok, hiszen számukra már természetes, hogy igénybe vehetik a könyvtár szolgáltatásait, például a mozgássérültek maguk választhatnak olvasnivalót egy speciális szék segítségével, így a válogatás élménye sem vész el; a halláskárosultaknak hangosító berendezések, a vakoknak olvasógépek segítenek stb. Sajnos az ő helyzetük a legtöbb magyar könyvtárban nem megoldott.

A belső tér kialakításában, technikai felszereltség tekintetében is előrébb tart a birminghami könyvtár hazánknál. Az Input-output centre kialakítása követendő példa lehetne, hiszen sok olyan ember van, akinek nincs elég pénze számítógép vásárláshoz, azonban szívesen használná azt. Ebben segíthetne a könyvtár – persze némi térítés ellenében. A birminghami könyvtár esetében ez a szolgáltatás jól működik. A számítógépes képzést is jó ötletnek tartom, hiszen egyre inkább életünk részévé válik a számítógép, a nevelés, a kultúra, az oktatás hordozójává alakul (lásd oktatási céllal készült CD-ROM-ok, stb.), így azok számára, akik máshol nem részesülhetnek ilyen képzésben a könyvtár ezt lehetővé tenné.

Harmadrészt, ami nagyon megfogott a könyvtárral kapcsolatban az a színvonal, amellyel a közönségkapcsolatokat ápolják. Említettem már a sokszínű, különböző célú kiadványokat, amelyeket az olvasók, illetve a potenciális olvasók számára készítenek. E téren tényleg van mit tanulnunk.

A könyvtár eredeti célja szerint azon használók igényeit igyekszik kielégíteni, akik nem tartoznak más (főleg oktatási) intézményekhez, tehát azokét, akiknek nincs más módjuk arra, hogy a számukra szükséges dokumentumokhoz hozzáférjenek. Mégis a könyvtár olyan színvonalú szolgáltatásokat biztosít, hogy a diákok is átpártolnak az egyetemi könyvtáraktól, s innen szerzik a megfelelő információt.

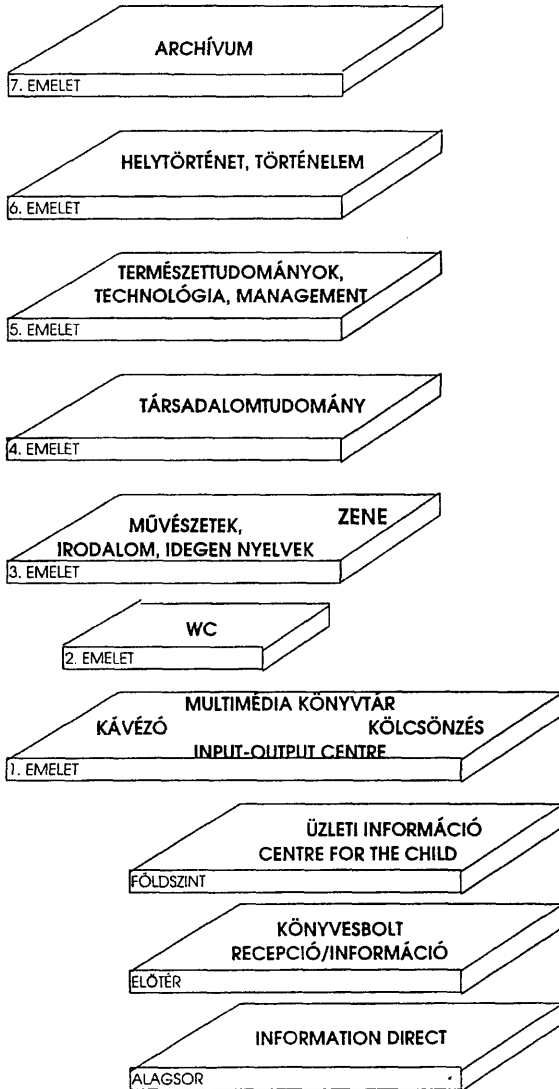
Ha visszaemlékszem a könyvtár épületére, nekem is az jut eszembe: megkaptam, amire szükségem volt, s mindent egy helyen.

Úgy érzem, a könyvtár megvalósítja jelmondatát: *„Itt az emberek számítanak”*.

JEGYZETEK

1. a könyvtár magyar megfelelőjének keresésekor, az eltérő funkció ellenére mégis az OSZK jut az eszembe: nagyságrendileg ugyanis talán ez áll legközelebb a birminghami könyvtárhoz
2. a mozgássérültekre való fokozott odafigyelés nemcsak erre a Könyvtárra jellemző. Először az volt a benyomásunk, hogy Angliában sokkal több mozgássérült ember van, aztán rájöttünk, mindez azért tűnik így, mert itt már szinte norma, hogy ha egy átlagos intézmény „ad magára”, akkor a mozgássérültek számára is lehetővé teszi az intézmény használatát
3. néhány adat erről a kiadványról: 1992-ben 570 ezer cím közül választhatott a könyvtár, ezekből 78 085 volt új cím. A könyvtár 30 500 dokumentumot vett meg. Kb. 2 font jut lakosonként egy könyv megvásárlására, s egy könyv átlagosan 10 fontba kerül. 100 fontért a könyvtár 3 videószalagot, 4 hangoskönyvet, 12 képeskönyvet, 6 új regényt, 20 paperback könyvet tud vásárolni.
4. a jelenség más intézményekben is megfigyelhető (uszoda, konditerem, stb.), ahol szintén léteznek „női órák”, s ez talán a feminizmusnak, de valószínűbb, hogy a kulturális különbségnek köszönhető (nők, férfiak viszonya más-más a különböző kultúrákban)

BIRMINGHAM CENTRAL LIBRARY

લાઈબ્રેરીમાં
જોડાવું

Birmingham City Council
Department of Leisure and
Community Services

People Matter Here

加入
圖書館

STOCK
SELECTION
POLICY

Central Lending Library

Balancing the
Books in
Birmingham
Libraries

Birmingham City Council
Department of Leisure and
Community Services

Nagy Andrea

LISTEN TEMPUS JEP – HALLGATÓI SZEMMEL

Előadásomban a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár és Informatikai Tanszékének sokrétű kapcsolatairól, különösen a TEMPUS programban való részvételéről szeretnék beszélni.

Ha teljesen hű akarok maradni a címhez, miszerint hallgatói szemszögből közelítem meg a témát, akkor be kell vallanom, hogy elsős korunkban még csak annyit jelentett nekünk ez a program, hogy újra elhalasztódott egy óránk, mert valamelyik tanárunk már megint külföldön van. „De jó nekik” – gondoltuk akkor – és eszünkbe sem jutott, hogy egyszer majd nekünk is lesz erre lehetőségünk.

Másodéves koromban vettem részt először az Országos Széchényi Könyvtárban akkor másodszorra megrendezésre kerülő BOBCATSSS konferencián. Nagyon érdekes előadásokat hallottam, de legtöbbjét még nem igazán értettem. Azon tűnődtem, hogy hogyan is csöppentem bele a szakmai elit köreibé. Büszkén és kíváncsian járkáltam, figyelve a névtáblákat, hogy mikor melyik – immár megtestesült – kötelező szakirodalom sétál el mellettem.

Ekkor történt, hogy Pálvölgyi Mihály tanár úrnak vissza kellett utaznia Szombathelyre, mert megérkeztek a sikeres TEMPUS pályázat eredményeként nyert számítógépek. A tanszék korábbi 2 saját és 1 kölcsön számítógép-ellátottságát sikerült 16-ra és egy saját szerverre növelni. Az így beszerzett 13 PC segítette elő, hogy egy 8 munkahelyes laboratóriumot tudott a tanszék kialakítani. Az itt megtartott órákon kívül a délutáni órákban a hallgatók önállóan is gyakorolhattak.

Időközben a tanárok külföldi kirándulásairól is megváltozott a véleményünk, tanulmányaimból megértettem, hogy miért van erre szükség, büszke voltam rájuk, hogy nem azt bizonygatják, hogy a mi tanszékünk és a mi könyvtárunk majd megállja a helyét egyedül is, hanem a könyvtárpolitikát helyesen gyakorolva összefogásra, együttműködésre törekszik, mindvégig azon munkálódva, hogy nekünk, hallgatóknak minél több lehetőséget nyújthassanak a hivatásunk elsajátításához. Hallottam őket magyarul, angolul előadásokat tartani és egyre jobban tiszteltem

őket. Becsültem bennük, hogy nemcsak külföld felé voltak nyitottak, de a mi óhajainkat, sóhajainkat is bármikor készek voltak meghallgatni.

Különböző érdekes tanfolyamokat szerveztek nekünk az Angol tanszék együttműködésével. Hatalmas segítséget jelentett a FEFA világban ki támogatása és a British Council is.

1995. január 29 és február 8 között 30 órás intenzív angol nyelvű kurzuson vehettek részt a könyvtár-angol szakos hallgatók, másrészt olyan könyvtár szakosok, akik az angol nyelvet magas fokon művelik. A kurzus neve Information Resource Management volt, és a Koppenhágából érkezett Irene Wormell professzor asszony tartotta. Előadásai mellett gyakorlati feladatokat oldottunk meg, mindenki tartott egy kiselőadást, majd végül írásbeli felméréssel zárult a kurzus.

1995. januárjában a BOBCATSSS konferencián Téglási Ágnes tanárnő tartott előadást a tanszékünkön oktatott menedzsmentről és a kapcsolódó tantárgyakról.

Az 1995/96-os tanév első félévében indult egy speciális kollégium Angol szaknyelvi ismeretek címmel, melyet heti 2 órában dr. Pálvölgyi Mihály tartott nekünk. A szaknyelv elsajátítása mellett különböző készségek elmélyítésére is sor került. A speciális kollégium a második félévben is folytatódott, szintén heti 2 órában.

1995. október 23–26 között Thomas Rother Stuttgartból jött el hozzánk, hogy a 15 órás kurzussal bevezessen bennünket az Internet rejtelmeibe. Az addig megközelíthetetlennek tartott csodához közelebb kerülve megtanultuk, hogy a különböző könyvtári munkafolyamatokban hogyan hasznosítható a számítógép.

Az ösztöndíjas utak pedig szerencsére nem kerülték el tanszékünket, tanáraink és hallgatóink egyaránt külföldi szakmai tapasztalatokkal gyarapodva tértek haza. 1994. októberében dr. Kovács Mária 4 hetes tanulmányúton vett részt Németországban, ahol a szociális könyvtári munkát, illetve a gyermek- és iskolai könyvtári munkát tanulmányozta. 3 hallgatónk töltötte az október-februári szemesztert Stuttgartban és hozzánk is érkezett egy hallgató. 1995. őszén már 4 hallgatónkknak sikerült eljutnia Stuttgartba, hozzánk pedig 2 hallgató látogatott el.

Az 1996-os BOBCATSSS konferencián főiskolánkat 3 tanár és 9 diák képviselte. Murányi Péter tanár úron kívül immár 2 hallgatótársam is tartott előadást. Kalydy Dóra a Közép-Európai Egyetem Könyvtárában szerzett tapasztalatairól, Kovács Gábor pedig a tanszékünk által is meg szervezett Összefogás a könyvtárakért programról.

Itt került sor a TEMPUS LISTEN mobilitási program pályázóinak szóbeli megmérettetésére is. A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola

mellett a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola könyvtár szakos diákjai is pályáztak. A szóbeli bizottság elnöke a koppenhágai Niels Pors úr volt, aki az írásban beadott szakmai önéletrajz ismeretében érdeklődött addigi tapasztalataink és további céljaink felől. Rajtunk kívül a német nyelvterületre pályázókat is ekkor hallgatta meg. Izgalmas hónap következett, amíg megkaptuk a szerencsések listáját.

Közben újabb angol nyelvű kurzuson vehettünk részt. Témája a könyvtári menedzsment volt, amiről a Norwich-ból érkező Kitty English tartott nekünk előadást. Végtelenül érdekesek és szórakoztatóak voltak kiscsoportos feladataink.

Sokat köszönhetünk a tanszék tanárainak, akik az igazgatóságnál szorgalmazták, hogy aktív részvételeink elismerésül a diplomával együtt egy betétlapot is kaphassunk, mely az „Information Studies” angol nyelvű szakmai program elvégzését tanúsítja. Ennek feltétele a 2 féléves speciális kollégium elvégzése, valamint szabadon választott 15 illetve 30 órás kurzusok, melyek időkeretének összege majd ki kell, hogy tegye a 120 órát. Egy 15 órás intenzív kurzus kiváltható egy angol nyelvű konferencián való részvétellel, mint például a BOBCATSSS.

Február közepe táján kaptuk meg a választ, hogy kik mehetnek külföldre. Összesen 11-en mehettünk, hatan Angliába és öten Skóciába. Négy lány és egy fiú Nyíregyházáról, öt lány és egy fiú Szombathelyről. Nagyon boldogok voltunk és gondolatban már elkezdtünk tervezgetni is. Vajon milyen könyvtárakba, milyen emberek közé kerülünk majd... Mivel azt már megtudtuk, hogy ki melyik városba megy, megkezdődött az információszerzés. Kíváncsian vártuk a nyíregyháziakkal való találkozást is. Erre azonban csak az utolsó pillanatban, Budapesten a repülőtéren került sor.

Az utazás szervezésében, az előzetes kapcsolatok kialakításában nagyon sokat köszönhetünk Téglási Ágnes tanárnőnek, aki a számítógép előtt töltötte a szabadidejét is, hogy minden felmerülő probléma megoldódhasson. És volt munkája! Volt akinek a repülőjegyét nyomtatták el, több társamnál még az utolsó pillanatban is változtattak a fogadó könyvtárak.

A nagy nap 1996. június 22-e volt. Szülők, barátok, barátnők kísérték ki bennünket a repülőtérré. Az első izgalmakat rögtön az jelentette, hogy kinek kell majd fizetnie a megengedett súlykeret túllépéséért. A második izgalom a pénzünk miatt volt, hiszen azt csak Londonban kaptuk meg. Minden rendben volt! Az aberdeeni Intercity-re is sikerült az utolsó pillanatban felugrani és a skót összekötőnk a vasútállomáson újabb köteg pénzzel várt bennünket. Mi azonban, lévén becsületes könyvtáro-

sok, rögtön bevallottuk, hogy már Londonban megkaptuk a pénzkere-tünket és finoman visszautasítottuk ezt a kedves és egyáltalán nem skót gesztust.

A kiérkezésünk utáni napon, ami vasárnapra esett – és mivel az eső kivételesen nem esett –, mindenki elsétálhatott vagy elbuszozhatott a könyvtáráig, hogy hétfőn már pontosan 9-kor munkára jelentkezessen. Én ekkor tudtam meg, hogy AZ ÉN KÖNYVTÁROSOM bárányhimlős lett és az utolsó pillanatban kellett számomra gyakorlatot biztosító könyvtárakat és könyvtárosokat keresni. Így történhetett meg az, hogy én 14 skót könyvtárban jártam. Eleinte azt hittem, hogy ez csak hátránnyal jár, hiszen a többiek az összes munkafolyamatot tudják vizsgálni és részleteiben, én pedig mindent csak felületesen ismerek majd meg. Utólag viszont szerencsésebbnek éreztem magam, hiszen én többféle könyvtártípussal, sőt, többféle könyvtáros személyiséggel találkozhat-tam.

Mint már említettem, főiskolai társaink angliai városokban voltak elhelyezve, nevezetesen: Leicesterben, Northamptonban és Cranfieldben. Mi, Aberdeenben ugyanabban a kollégiumban kaptunk szállást, ami azért is előnyös volt, mert esténként megbeszélhettük tapasztalatainkat. Ketten főiskolai, illetve egyetemi könyvtárakat látogattunk, két lány középiskolai könyvtárat, az ötödik társunk pedig egy szakkönyvtárat ismerhetett meg egy hatalmas intézetben.

Sajnos, mivel június végén jutottunk ki, ezért olvasókkal igen ritkán találkozhattunk, mivel a tanévnek már mindenhol vége volt. Nagy örö-münkre szolgált, ha néha-néha bejött egy diák, hiszen a használók köre igencsak leszűkült a tanárookra és a kutatókra. Ők napilapokat kértek, vagy fénymásoltattak velünk, de referenzkérdésekben nem bővelked-tünk. Ellenben, állományellenőrzésben, statisztikák, nyilvántartások ké-szítésében mindannyian tapasztalatokat szerezhettünk. Igen meglepő volt, hogy nemcsak a diákoknak, de a tanároknak is többszöri figyelmez-tetéseket kellett küldenünk, mire visszahozták a kölcsönvett dokumen-tumokat. Elég sokat katalogizáltunk, osztályoztunk, így például gyakor-latban is megismerkedtünk a Dewey-féle rendszerrel. Szerencsére a nyelv nem okozott gondot, bár a skótoknak elég érdekes akcentusuk van. Nagyon hasznos volt azonban, hogy rá voltunk kényszerülve a beszédre és ez szókincsünket is hatékonyan gyarapította. A könyvtárosok szinte egyenrangúnak tekintettek bennünket, másoknak már kollégákként mu-tatta be minket, szakmai titkaikat árulták el nekünk, sőt, én abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy résztvehettem egy szakmai gyűlésen is, ahol az én véleményemre is kíváncsiak voltak. Ez nagyon büszke

érezéssel töltött el. Többünket elvittek más könyvtárakba is, hogy minél többet láthassunk és hallhassunk a 4 hét alatt. Egyik legnagyobb élményem az volt, hogy eljutottam egy regionális bázisközpontba, ahol életemben először egy mobil könyvtárat is láthattam.

Mindannyiunknak voltak személyre szóló feladatai is, mint például CD-ROM-okhoz használati utasítást írni, vagy diáképekhez számítógépes katalógust készíteni. A könyvtárosok nagy hangsúlyt fektetnek a különböző bevezető és fejlesztő kurzusokon való részvételekre. Velem is már rögtön az első héten kiválasztatták, hogy melyik lenne a számomra legmegfelelőbb. Kicsit féltem, hogy hogyan fogok boldogulni, de nagyon kellemesen csalódtam. Az volt a legszebb érzés, hogy ezek az emberek önmaguktól és jó kedvvel látogatták ezeket a kurzusokat, meg sem kérdőjelezve szükségességüket, számukra ez magától értetődő és nélkülözhetetlen volt. Az utolsó napon közös ebédre voltunk hivatalosak. Ian M. Johnson, az aberdeeni Robert Gordon Egyetem könyvtár tanszékének vezetője vendégelt meg bennünket. Végtelenül barátságos volt, öröm volt vele beszélgetni.

Be kell vallanom, hogy ez a hónap nemcsak szakmailag volt nagyon sikeres, de végtelenül szerencsésnek éreztük magunkat, hogy ilyen gyönyörű helyen tölthettük el gyakorlatunkat. Mindenhol szíves fogadtatásban részesültünk és rengeteg kalandban volt részünk. Egy hétvégén meglátogattuk Nessie-t, találkoztunk az ukrán maffia egy csoportjával – bár nekik nem örültünk annyira –, jót veszekedtünk a londoni metró ügyeletes tisztjeivel és még sok más szép emlékkal és tapasztalattal meggazdagodva térhettünk haza július 22-én.

Szeretném ezúton megköszönni tanáraimnak és mindenkinek, aki e csodálatos hónaphoz hozzásegített bennünket és köszönöm Önöknek, hogy meghallgattak!

Pőcze Márta

SZOMBATHELYI DIÁKOK STUTTGARTBAN

Tanszékünk régóta kapcsolatban áll a stuttgarti könyvtárosképzővel (HBI) és így a DAAD ösztöndíj keretén belül több hallgató töltötte már a téli szemesztert Stuttgartban. A tavalyi félévben négyen nyertük el ezt a lehetőséget. Nagyon nehéz röviden beszámolni az ott töltött négy hónapról, annyi mindenről lehetne mesélni.

Szombathelyen hallottunk már élménybeszámolókat a kinnt eltöltött időről, így bizonyos dolgok nem voltak újak, pl. a német bürokrácia. Szóval az első pár nap a formaságok elintézésével telt el, a hét hátralevő részét tudtuk csak a város megismerésére fordítani.

Az egyik egyetemi kollégiumban szállásoltak el bennünket, különböző házakban. Ez jó lehetőség lett volna az ottani diákok megismerésére, de majdhogynem csak külföldiek: ázsiaiak, arabok, balkáni háború miatt ide menekültek és elvélve keletnémetek laktak ott, így a kommunikáció nem bizonyult egyszerű feladatnak.

A főiskolán már kevesebb külföldi tanult, ők főleg orosz áttelepültek és dél tiroliak voltak. Rögtön feltűnt, hogy az ottani hallgatók milyen széles korosztályt képviselnek, a 18-tól a 35 évesig. Sajnos azt kell mondanom, hogy talán mentalitásból adódóan, de a német diákok nem barátkoznak túl könnyen. Erre lett volna jó alkalom a gólyatábor, de még egymáshoz sem nagyon közeledtek. A második héten már megkezdődött a tanítás. Mi abban a szerencsés helyzetben voltunk, hogy szabadon választhattuk meg az óráinkat, így mindegyikünk az érdeklődési körének megfelelő mellett dönthetett. Ebből adódott, hogy a HBI összes évfolyamán és szakirányán volt legalább egy óránk. A stuttgarti főiskolán a képzés 7 szemeszteres, kizárólag könyvtárosok és információs szakemberek képzésével foglalkozik, ezért lehet náluk három szakirányt választani: információs manager (IM); tudományos könyvtáros (WB) és közművelődési könyvtáros (ÖB). A diplomamunka elkészítésére három hónap áll rendelkezésre. A főiskolának két épülete van egy régi, amelyik a központi épület és egy modern, ahol az informatikai részt oktatják. Az iskolának kb. 600 hallgatója van, így a légkör családias.

Az itthon megszokott zsúfolt órarend helyett kissé lazábbat állítottam össze, gondolva, hogy idegen nyelven hallgatni az órákat sokkal fárasztó-

több. Lényegében informatikához kapcsolódó tantárgyakat választottam, és a másik szakomhoz, a földrajzhoz is találtam megfelelőt. A szombathelyi tantervvel ellentétben a HBI-n az első évben vannak a számítástechnikai órák, míg nálunk a harmadéven. Ennek köszönhetően elég sok elsős órán vettem részt. Pl.: Informationstechniken, Informations Retrival, Netzwerkmanagement, Textverarbeitung. Amit ezeken az órákon tanultam most hasznosítani tudom harmadévesen Szombathelyen. Természetesen a lehetőségek, gondolok itt a technikai feltételekre, optimálisabbak voltak, mint a BDTF-en, bár azóta a szombathelyi tan-szék is felfejlődött. Őszintén mondhatom nem találok akkora különbséget, mint ahogy gondoltam, mielőtt kimentem.

A Baden-Württembergi tartomány lehetőséget nyújt, hogy az informatikát oktató főiskolákon ehhez kapcsolódó etikát oktassanak. A HBI-n két tárgy foglalkozott ezzel, Ethik im Internet és a Klassische Texte der Informationsethik. Mindkét órát látogattam, de a másodikat csak a tanár úr kedvessége miatt (Mindig figyelembe vette, hogy külföldiek vagyunk, szívesen elmagyarázta azokat a szavakat, amiket nem értettünk.), ennek ellenére a filozófia német nyelven nekem még nehéznek bizonyult.

Különösen tetszett a Multimedia-Anwendungen auf CD-ROM für Kinder und Jugendliche című szeminárium. Kritériumokat állítottunk fel a multimédiás anyagok értékeléséhez, majd mindenkinek kellett egyet elemeznie. Rengeteg CD-ROM-ot láthattam, jót és kevésbé jót is. Az értékelés végén a Stadtbibliothek Stuttgarttal együtt multimédiás napot szerveztünk a gyerekeknek. Előre kellett bejelentkezni, de így is rengetegen jöttek el. Szerintem jól sikerült a bemutató.

A földrajzos óra a Wissenschaftkunde, Geowissenschaft volt. Ez az előadás a WB-seknek volt választható. Lehetőséget biztosított számomra, hogy földrajzi szakkifejezéseket is elsajátíthassak. A csoporttal kirándulni is voltunk a Schwabische Alb-ba.

A végére hagytam az órák közül az Einführung in die berufliche Praxis-t. A szeminárium alatt megismerhettünk két német könyvtárat. Először a Stadtbibliothek Stuttgartban töltöttünk öt hétig, heti két órát, majd az Universitätsbibliothek Hohenheimben. Különösen tetszett, hogy a városi könyvtár rengeteg kulturális programot szervez, ehhez igazán illik az impozáns épülete. Az egyetemi könyvtár olyan volt, mint nálunk.

Ottlétünk alatt zajlott a HBI hallgatói által rendezett Informationsspezialisten zwischen Technik und gesellschaftlicher Verantwortung című kongresszus, ahol mi is résztvehettünk. Mivel több előadás volt egy időben, így a bőség zavarával küszködtünk. A kongresszus két napos volt. A záró pódiumbeszélgetésre felkértek minket is. Itt a diákok cserél-

hettek volna eszmét, sajnos csak cserélhettek volna, mivel a túl sok meghívott rövid témaismertetője meglehetősen hosszúnak bizonyult és a beszélgetés elmaradt. Mindezek ellenére a kongresszus jól sikerült és a HBI ottlapján megtalálható az összefoglaló róla.

A DAAD ösztöndíj lehetőséget nyújtott még kulturális programokhoz is. Így élve a lehetőséggel voltunk Münchenben a városi könyvtárban a Technische Museum-ban, megnéztük a heilderbergi várat és az egyetemi könyvtárat, a tübingeni egyetemi és városi könyvtárat és a reutlingeni városi könyvtárat, az EKZ-tel. Nekem a könyvtárak közül leginkább a tübingeni városi könyvtár tetszett. Már a berendezése is kellemes hangulatot kelt, minden korosztályt más környezet fogad, úgy gondolom megfelelő helyek állnak rendelkezésre a munkához, pihenéshez. Természetesen nemcsak könyvtárakban és múzeumokban jártunk, lehetőséget kaptunk Stuttgart kulturális életének megismeréséhez. Színházba, moziba voltunk és csak egyszerűbb darabokat választottunk, hogy a megértés ne okozzon olyan nagy gondot. A németek különösen nagy hangsúlyt fektetnek a karácsonyi előkészületekre, december elejétől van a Weihnachtsmarkt, ilyenkor megtelnek az utcák forraltbort (Glühweint) iszogató emberekkel. Több órát lehet eltölteni nézelődéssel. Nekem még nagy élmény volt a Spielmesse. A játékok minden fajtáját megnézhattuk, volt társasjáték, modellek stb.

Eleinte nehéz volt a távollétet és azt lehet mondani mire megszoktam már haza is jöttünk. Sokat segítettek a beilleszkedésben a HBI tanárai, mindegyikükről elmondható, hogy odafigyeltek ránk és problémáinkkal megkereshettük őket. Természetesen szereztem barátokat is a hallgatók közül. Annak ellenére, hogy rövid időt töltöttem Stuttgartban képet alkothattam az ottani főiskolai életről. Sokkal nagyobb különbségre számítottam a magyar és német oktatást illetően, és nagyobb technikai különbségre. Az ösztöndíj segített, hogy értékeljem az itthoni lehetőségeket és nem cserélném el a németre.

Vaskó Andrea

A NYÍREGYHÁZI KÖNYVTÁROSKÉPZÉS TEMPUS KAPCSOLATAI

A Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtár és Alkalmazott Informatikai Tanszékének lehetősége nyílt az 1994/1995-ös tanévtől kezdődően a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolával közösen kapcsolódni a TEMPUS programhoz.

Az első év tanáraink továbbképzésével indult, híres könyvtárosképző intézmények segítségével: Angliában, Dániában és Németországban. A tanulmányutak és különböző kurzusok tapasztalatait már a következő félévben igyekeztek beépíteni munkájukba tanáraink, ezzel is emelve az oktatás színvonalát. A második évtől, már mi, diákok is élvezhettük a Tempusban rejlő lehetőségeket, ugyanis iskolánk hét hallgatója vehetett részt egyhónapos külföldi gyakorlaton, Angliában, Skóciában és Németországban. Most léptünk a Tempus-program harmadik, sajnos utolsó évébe és máris élénk mozgás figyelhető meg tanszékünkön. Az elmúlt három héten iskolánk vendége volt Per Knudsen – a dániai könyvtárosképző intézmény tanára. Tanárainknak sikerült megoldani, hogy egyes órák átszervezésével közös előadásokon vehessünk részt, melyeket Per Knudsen tartott: a dán intézményről, annak oktatásáról, az adatbázisokból történő információszolgáltatásokról, és ezek felhasználási lehetőségeiről, hangsúlyt helyezve a dán szakember szakterületére, az üzleti információszolgáltatásra. Az előadásokat természetesen gyakorlati órák követték, ahol új ismereteinket rögtön kamatoztathattuk.

Az idén ismét pályázatot hirdettek a hallgatók számára. A tavalyi kínálat tovább bővült, most három témában pályázhatunk:

- egyhónapos gyakorlat teljesítése külföldi könyvtárakban,
- külföldi kutatómunka szakdolgozat készítéséhez,
- öthónapos külföldi szemeszteren való részvételi lehetőség.

Látszik tehát, hogy a fejlődés íve folyamatos, és reméljük, hogy ez a későbbiekben sem fog változni.

Már említettem, hogy a második Tempus-évtől mi, diákok is kiutazhattunk, hogy eddigi tudásunkat kamatoztathassuk és új ismeretekkel gyarapodhassunk. Én Németországban, a Stuttgarttól nem messze fekvő

Böblingen városi könyvtárában teljesítettem egyhónapos nyári gyakorlatot. A könyvtárban, ill. a két fiókkönyvtárban eltöltött idő alatt megismerhettem a könyvtári folyamatok mindegyikét (azonosak a magyar könyvtárakkal), ill. a helyi szokások szerint gyakorlati teendőket is elláttam. A továbbiakban csak azt emelném ki, ami számomra új volt, vagy nagyon tetszett.

- Az első kellemes meglepetés a tájékoztató kiadványok sokasága volt. Mindez természetesen minden korosztály számára elérhető volt, éppúgy a legkisebbek, mint a felnőttek, „nyelvén”. A könyvtárban a kölcsönző pult mellett polcokon sorakoztak az említett jellegű kiadványok és brosrák, nemcsak a könyvtár használatáról és szolgáltatásairól, hanem különféle kulturális és más lehetőségekről egyaránt.
- A könyvtárosi teendőket a diplomás könyvtárosok mellett egész- és félnapos asszisztensek, és jelenleg oktatásban résztvevő asszisztens hallgatók látják el.
- A könyvtár több mint 110.000 médiával rendelkezik, melyek közt játékok is szerepelnek. Ez utóbbiak igen népszerűek nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek között is.
- Az első feladatom természetesen az volt, hogy megismerjem a könyvtár felépítését, könyvanyagát, és elhelyezkedését a négyszintes épületben. Ebben a munkában egy fiktív olvasói kérdéssor volt a segítségemre, melyet a könyvtárosok állítottak össze, és amelyet a leendő asszisztensek gyakorlati képzésében is felhasználnak. Az ezt követő valós tájékoztató munka bár számomra új volt, hiszen csak ettől a félévtől tanuljuk, már nem okozott nagy nehézségeket.
- A könyvtárban 1987 óta az olvasók rendelkezésére áll egy számítógép, amit ingyen lehet használni, kivételt képeznek az adatbázisokból történő nyomtatások.
- Tudjuk, hogy a könyvtár egyik legfontosabb feladata, a minél gyorsabb és frissebb adatokkal történő tájékoztatás. Ebben van a könyvtárosok és olvasók segítségére az ún. Munziger Archiv, melynek archiváló füzetei hetente és több témában jelennek meg. Ezeket a lapokat a megfelelő „lexikonokba”: Országok, Személyek, Események, abc sorrendben fűzik le, lehetővé téve a minél gyorsabb tájékoztatást. Ezek a „kézikönyvek” az új füzetek megjelenésével frissíthetők.
- És még valami, ami eltért a hazai viszonyoktól. A könyvtárban szinte egyáltalán nem láttam megrongálódott könyveket. Hogy ezt hogyan

érik el? Egyszerűen, kis ráfordítással. A könyvtárba beérkező dokumentumokat átlátszó védőfóliával látják el. Ha a könyv eredetileg is rendelkezik valamilyen védőborítóval, ezt a borítófedél elülső, ill. hátulsó oldalára, valamint a gerincre rászabják és utána következik az átlátszó fólia. Ha a könyv visszavételezésekor valamilyen rongálódást észlelnek, nem hagyják, hogy a könyv teljesen széteszen, hanem leviszik a helyben található Bücherpflege, azaz könyvpoló részlegbe, ahol rögtön orvosolják a kisebb hibát.

- Bepillantást nyerhettem a könyvtár szociális munkájába is. A könyvtáros, aki ezt a feladatot látja el, hathetente keresi fel a különböző otthonokat, idősek vagy mozgáskorlátozottak számára létrehozott szociális intézményeket, lakóközösségeket és „A könyvtár négy keréken” mottónak megfelelően eljuttatja az olvasókhöz a kívánt könyveket. A könyvtáros maga is válogat a már ismert olvasói ízlést figyelembe véve. A csökkent- vagy gyengénlátók körében igen népszerűek az ún. Großdruck, azaz nagybetűs könyvek, valamint az audio- és videokazettákon található irodalmi művek.
- A könyvtárban található egy ún. információs sarok, melyet a stuttgarti főiskola segítségével alakítottak ki. Itt összegyűjtve található meg mindazok a dokumentumok, melyek a továbbtanulást, munkavállalást, pályázatok megírását segítik, valamint a gazdasági életben nyújtanak eligazodást. A magyar KELLŐ-hoz hasonlóan Németországban is létezik egyfajta könyvtárellátó vállalat, ez az EKZ – Einkaufszentrale für Bibliotheken. Ez tájékoztatja a könyvtárakat az új kiadványokról, könyvekről, és saját újságában a friss hírekről, újdonságokról, a könyvtár- és informatikatudomány fejlődéséről.
- Németországi kinttartózkodásom során ellátogattam a Stuttgart belvárosában található médiatárba, a nyomdaipari főiskolára és a magyar konzulátus részlegébe, ahol sok érdekességet és újdonságot láthattam. Nagyon örülök, hogy részt vehettem ezen a tanulmányúton, mely által képet kaphattam a külföldi „könyvtári életről.”

A KÖTET SZERZŐI

- ARNÓTH Károly – ny. könyvtáros, folyóiratszerkesztő, Budapest
ÁDÁM Andrea – főiskolai hallgató, Kölcsey Ferenc Református Tanító-
képző Főiskola, Debrecen
BENEDIKTSSON, Daniel – egyetemi adjunktus, Kossuth Lajos Tudomány-
egyetem, Debrecen
Dr. BÉNYEI Miklós – egyetemi docens, Kossuth Lajos Tudományegyetem,
Debrecen
BODA István Károly – egyetemi tanársegéd, Kossuth Lajos Tudomány-
egyetem, Debrecen
Dr. BODA Miklós – főkönyvtáros, Baranya Megyei Könyvtár, Pécs
BOROS Edina – egyetemi hallgató, Kossuth Lajos Tudományegyetem,
Debrecen
BUBNÓ Katalin – egyetemi hallgató, Kossuth Lajos Tudományegyetem,
Debrecen
Dr. CHOLNOKY Győző – főszerkesztő, Országos Idegennyelvű Könyvtár,
Budapest
Dr. ENGEL Pál – könyvtárigazgató, Magyar Tudományos Akadémia,
Budapest
FEIMER Ágnes – folyóiratszerkesztő, Országos Széchényi Könyvtár KMK
Könyvtártudományi Szakkönyvtár, Budapest
FUTALA Tibor – ny. könyvtárigazgató, Országos Műszaki és Információs
Központ és Könyvtár, Budapest
Dr. FÜLÖP Géza – ny. tanszékvezető egyetemi docens, Eötvös Lóránd
Tudományegyetem, Budapest
Dr. HANGODI Ágnes – egyetemi tanársegéd, Eötvös Lóránd Tudomány-
egyetem, Budapest
HARCSA Edit – egyetemi hallgató, Kossuth Lajos Tudományegyetem,
Debrecen
HORVÁTH Emőke – egyetemi hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegye-
tem, Budapest
HUGYECZ Mihály – főiskolai hallgató, Bessenyei György Tanárképző
Főiskola, Nyíregyháza
KALYDY Dóra – főiskolai hallgató, Berzsényi Dániel Tanárképző Főisko-
la, Szombathely
Dr. KERTÉSZ Gyula – osztályvezető, Országos Széchényi Könyvtár, Bu-
dapest

- KOROMPAI Gáborné dr. – ny. osztályvezető, Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, Debrecen
- MURI Edit – főiskolai hallgató, Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely
- NAGY Andrea – főiskolai hallgató, Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely
- NAGY Júlia – főiskolai hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskola, Budapest
- Dr. NÉMEDI Lajos – ny. egyetemi tanár, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen
- POGÁNY György – főiskolai adjunktus, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskola, Budapest
- PŐCZE Márta – főiskolai hallgató, Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely
- RÁCZ Ágnes – könyvtárvezető, Országos Széchényi Könyvtár KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár, Budapest
- SALGÁNÉ MEDVECZKI Marianna – egyetemi hallgató, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen
- SIPOS Melinda – főiskolai hallgató, Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely
- Dr. SKALICZKI Judit – könyvtári és informatikai szakértő, Művelődési és Közoktatási Minisztérium Könyvtári Osztálya vezetője
- Dr. SUPPNÉ TARNAY Györgyi dr. – egyetemi adjunktus, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen
- VARGA Tünde – egyetemi hallgató, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen
- VASKÓ Andrea – főiskolai hallgató, Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza
- Dr. VIRÁGOS Márta – könyvtárvezető, Debreceni Orvostudományi Egyetem Könyvtára, Debrecen

PILLANATKÉPEK AZ EMLÉKÜLÉSRŐL

Dr. Bazsa György rektor
megnyitója

Frikk Anita hallgató
verset mond

Dr. Fülöp Géza
előadása

Az emlékülés közönsége

Dr. Kovács Ilonát a
Kovács Máté Kör
tiszteltbeli tagjává fogadja

TARTALOMMUTATÓ

Előszó	5
Kovács Máté (1906–1972)	9
Máté Kovács (1906–1972)	11
Válogatás Kovács Máté (1906–1972) munkáiból. Bibliográfia. Összeáll. Suppné Tarnay Györgyi	13

Kovács Mátéra emlékezve

KERTÉSZ Gyula: Kovács Máté kéziratosa hagyatéka	23
BÉNYEI Miklós: Kovács Máté, a művelődéspolitikus	31
FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és bibliológia	41
KOROMPAI Gáborné: Kovács Máté, mint a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója	53
POGÁNY György: Kovács Máté és a bibliofília	67
SIPOS Melinda: Kovács Máté a prágai és berlini konferencián	79
FUTALA Tibor: Kovács Mátéra emlékezve és emlékeztetve	83
BODA Miklós: Kovács Máté igazsága	87
ENGEL Pál: Hogyan lettem könyvtáros?	97
ARNÓTH Károly: A karizmatikus Kovács Máté	101
NÉMEDI Lajos: Kovács Mátéra emlékezve (Emlékkiállítás megnyitó beszéde)	105
Kovács Máté alapítvány	109

Könyvtártudományi kutatások, tanulmányok

Könyvtártörténet

NAGY Júlia: Akadémiai Ifjak Olvasó Egylete	115
--	-----

Könyvtárelmélet

CHOLNOKY Győző: Tudomány és könyvtár szimbiózisa	125
--	-----

Bibliográfia

BENEDIKTSSON, Daniel: A bibliográfiai információ szemiotikai értékelésének trendje	133
---	-----

Olvasásszociológia

SUPPNÉ TARNAY Györgyi: Könyvtár szakos egyetemi hallgatók könyvtárhasználati kultúrája, könyvtárképe tanulmányaik elején	141
--	-----

Könyvtárta

- VIRÁGOS Márta*: Információkeresési jártasság integrálása a
problémaorientált oktatásba 151
- KALYDY Dóra*: Szolgáltatások felmérése a Közép-európai
Egyetem Könyvtárában 159

Katalogizálás

- SALGÁNÉ MEDVECZKI Marianna*: A retrospektív konverzió problémái
a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában 163

Könyvtárosképzés

- HANGODI Ágnes*: Speciális képzési irányok a könyvtárosképzésben 189
- BODA István Károly*: Könyvtárak gépesítésének támogatása a
könyvtárosképzés felől 203
- HORVÁTH Emőke*: Könyvtárosképzés az Eötvös Lőránd
Tudományegyetemen 219
- BOROS Edina*: A könyvtárosképzés új irányai a Kossuth Lajos
Tudományegyetemen 233
- KALYDY Dóra*: A szombathelyi könyvtárosképzés, ahogy a hallgatók
látják 241
- HUGYECZ Mihály–VASKÓ Andrea*: Könyvtárosképzés a nyíregyházi
tanárképző főiskolán 243
- ÁDÁM Andrea*: Könyvtárosképzés a Kölcsey Ferenc Református
Tanítóképző Főiskolán 249

Szaksajtó

- RÁCZ Ágnes–Feimer Ágnes*: 25 éves a magyar könyvtárügy
angol nyelvű referáló lapja 255

Hallgatói szakmai szervezetek

- BUBNÓ Katalin–HARCSA Edit*: Kovács Máté szellemiségének továbbélése
a Kossuth Lajos Tudományegyetem Kovács Máté Körében 267
- MURI Edit*: A Szombathelyi Könyvtáreshallgatók egyesülete 273

Külföldi tapasztalatok, kapcsolatok

- VARGA Tünde*: „Itt az emberek számítanak”
Tápasztalatok a birminghami Central Library-ban 277
- NAGY Andrea*: Listen TEMPUS Jep – hallgatói szemmel 289
- PÓCZE Márta*: Szombathelyi hallgatók Stuttgartban 295
- VASKÓ Andrea*: A nyíregyházi könyvtárosképzés TEMPUS kapcsolatai . . 299

<i>A kötet szerzői</i>	303
<i>Pillanatképek az emlékülésről</i>	305
<i>Tartalommutató</i>	307

ISBN 963 472 153 2

HU ISSN 0139-1305

Felelős kiadó: Lévay Botondné dr.
Készült 350 példányban a Kossuth Lajos Tudományegyetem
Könyvtárának sokszorosító üzemében.
Terjedelem: 27,3 A/5 ív

97-66

